

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

SUÇ VE İKTİSAT: OYUN
TEORİSİ YAKLAŞIMI

Döndü Hülya GÖKÇE
2502090199

Danışman
Prof. Dr. Dünder Murat DEMİRÖZ

İSTANBUL - 2020

ÖZ

SUÇ VE İKTİSAT: OYUN TEORİSİ YAKLAŞIMI

Döndü Hülya GÖKÇE

Tezimizin ana konusu oyun teorisinin suçtan caydırıcılıktaki olanak ve sınırlarını açıklığa kavuşturmadır. Araştırmamızda tümevarım yöntemi izlenmiş ve veriler literatür taraması yoluyla toplanmıştır. Bu çalışmada suç teorileri suçtan caydırıcılık ve suçun nedenleri açıklamaya yönelik teoriler olarak iki ana kısım halinde sınıflandırılmıştır. Caydırıcılık teorilerinin odak noktası suçtan caydırıcılıktır; Klasik suçbilim, rasyonel seçim teorisi ve oyun teorisi bu sınıfa girer. Bireyi suçtan caydırmak için cezalar sert, kesin ve çabuk, ayrıca suçla orantılı olmalıdır. Klasik suçbilim kurucuları Bentham ve Beccaria suçtan caydırıcılıkta birinci sırayı cezanın kesinliğine vermişlerdir.

İktisatta bu kapsamdaki ilk çalışma Becker (1968)'in rasyonel seçim teorisi çerçevesinde yazdığı Suç ve Ceza: İktisadi Bir Yaklaşım makalesidir. Buna göre birey rasyoneldir, risk ve belirsizlik altında beklenen fayda ve maliyetini hesap ederek faydası çok ise suç işler. .

Literatürde suça oyun teorisi yaklaşımı ile yapılan ilk iktisadi analiz Allingham ve Sandmo (1972) Gelir Vergisi Kaçırma: Teorik Bir Analiz makalesidir. A&S modelde denetlenme olasılığı ve cezalandırma caydırıcılık görevi üstlenir. Oyun teorisi suçbilim literatürüne stratejik karar verme ve karşılıklı bağımlılık kavramlarını kazandırmıştır.

Becker'in ve A&S modelin varsayımları sosyoloji, iktisat, davranışsal iktisat ve evrimci oyun teorisi gibi farklı disiplinlerce teorik ve deneysel yönden incelenmiş ve sınanmıştır. İktisat alanındaki teorik ve deneysel literatür gelir vergisi kaçırma üzerinde yoğunlaşmıştır, deneylerin sonuçları varsayımları güçlü bir şekilde destekler niteliktedir. Tezimizin dördüncü bölümünün ikinci alt bölümünde Becker

modeli ve A&S model kapsamında yapılan deneysel ve yarı deneysel çalışmalardan örneklerle cezanın kesinliği, sertliği ve çabukluğunun suçtan caydırıcılığı karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Gerek Becker modeli gerekse de A&S modelin varsayımlarını caydırıcılık çerçevesinde test eden çalışmaların bulguları Bentham ve Beccaria'da olduğu gibi cezanın kesinliğinin suçtan caydırıcılığını güçlü bir şekilde desteklerken, cezanın sertliğinin caydırıcı etkisi ılımlı ya da etkisiz olarak gzetilebilecek düzeyde kalmıştır. Her iki modelde de çabukluk konusu göz ardı edilmiştir. Çalışmamızda oyun teorisinin suçtan caydırıcılığı açıklamakta etkili bir araç olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Suç, Suçbilim, Caydırıcılık, Rasyonel Seçim Teorisi, Oyun Teorisi

ABSTRACT

CRIME AND ECONOMICS: GAME THEORY APPROACH

Döndü Hülya GÖKÇE

The main subject of our thesis is to clarify the possibilities and limits of the game theory on crime deterrence. Different disciplines like sociology, biology, psychology, economics, anthropology and law have contributed to the field of criminology. Criminological theories may be classified under two main categories as deterrence theories and explanatory theories for crime causation. Crime causation theories concentrate on criminals while the focal point of deterrence theories is crime deterrence. Classical criminology, rational choice theory and game theory take place in this category. In this study, inductive method has been followed and the research has been done by reviewing related literature.

In economics, the first study in this scope is the article by Becker (1968) titled as Crime and Punishment: An Economic Approach written within the frame of rational choice approach. Becker following the main ideas of Classical criminology argued that; an individual is rational, calculates the expected utilities and costs of his choice under uncertainty and if benefits are more, he commits to crime, otherwise he deters. In order to deter the individual from criminal activity, penalties should be severe, certain, immediate and also proportional to crime. Becker unlike Bentham recognized that crime can not be reduced to zero.

In Literature the first economic analysis through the game theoretic approach is Allingham and Sandmo (1972)'s article; Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis. Allingham ve Sandmo (A&S) extended the expected utility model of criminal activity originated by Becker (1968) to the tax sphere. Here, individual taxpayer's decision on income tax evasion is regarded as a portfolio decision under

uncertainty and depends on utility maximization; probability of detection and punishment play as the deterrent role.

The assumptions of Becker and A&S model have been examined and tested both theoretically and experimentally by different disciplines like sociology, economics, behavioral economics and evolutionary game theory.

Theoretical and experimental literature in the scope of economics have concentrated on income tax evasion, the results of the experiments attribute strong support for the assumptions that tax compliance depends upon enforcement. On the other hand, the model has been criticized from theoretical aspect for being very simple and besides this, twenty more critiques have been considered as other factors not mentioned in the basic A&S model affecting the compliance decision most of them are none economic factors and moral values. As to experiments from behavioral economics and evolutionary game theory, part of the results are contradictory with the assumptions of Becker (1968) and A&S (1972).

Under the second chapter of the fourth part of our thesis, some selected experimental and quasi - experimental researches conducted within the frame of Becker and A&S models have been investigated to compare crime deterrent effects of certainty, severity and celerity separately. The evidence of existing researches suggest that as the ideas of Bentham and Beccaria, the certainty of the punishment strongly supports the deterrent effect, while deterrent effect of severity remains moderate or unimportant. Confirmation studies about celerity factor are few.

Under the light of evidence presented in the studies reviewed in our thesis, when evaluated together, it is concluded that game theory is an effective tool for explaining crime deterrence.

Key Words: Crime, Criminology, Deterrence, Rational Choice Theory, Game Theory

ÖNSÖZ

Tezimizin ana konusu oyun teorisinin suçtan caydırıcılık konusundaki olanak ve sınırlarını açıklığa kavuşturmadır. Konu bütüncül bir yaklaşımla ele alınmaya çabalanmıştır. Tezin araştırmacılara, öğrencilere ve meraklı okurlara faydalı olmasını diliyorum.

Bu çalışmada tümevarımcı bir yöntem izlenmiştir. Literatür taraması yoluyla edinilen kaynaklar üzerinden yapılan inceleme ile sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

Yabancı kaynaklardan yapılan alıntılarının tamamı tarafımda Türkçeye çevrildiğinden, varsa, çeviri hatalarından doğan sorumluluk bana aittir.

Tezin hazırlanmasındaki süreçte desteklerini esirgemeyen başta danışman hocam Prof. Dr. Dündar Murat Demiröz olmak üzere, jüri hocalarım Prof. Dr. Sinan Alçın ve Doç. Dr. Murat Birdal ile tez çalışmasına birlikte başladığım ilk danışman hocam Prof. Dr. Tevfik Hakan Ongan'a teşekkür ederim.

Aziz anne - babam Müslime ve Ali Gökçe ile sevgili kardeşlerim ve eşleri Feray ve Mustafa Haholu, Songül ve Ali Çelikcan'ın yüreklendirme, sevgi, güven ve destekleri olmasaydı çalışmayı sonuçlandırmak çok zor olacaktı. Tutkuyla sevdiğim yeğenlerim Onur Deniz Haholu, Ada Haholu ve Ege Çelikcan'ın büyümelerine yeterince tanıklık edememek çalışma boyunca beni üzen tek konu oldu. İlerleyen zamanlarda beraberce uzun yıllar geçirmeyi, eksik kalan sevgi ve anıları tamamlamayı ümit ediyorum. Tez çalışması boyunca canımın parçası ablam Hürriyet Gökçe (1960 - 1980) sevgisi, hasreti ve hatıralarıyla hep yanı başımdaydı.

Döndü Hülya GÖKÇE

İstanbul, 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xiv
ŞEKİLLER LİSTESİ	xv
EKLER LİSTESİ.....	xvi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xvii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SUÇ VE SUÇ TEORİLERİNE GENEL BAKIŞ

1.1. Teorik Arka Plan.....	17
1.1.1. Suçun Tanımı ve Kapsamı.....	18
1.1.2. Suç ve Sapma Kavramları.....	18
1.1.3. Suçbilim (Kriminoloji).....	19
1.1.4. Mağdurbilim (Viktimoloji).....	20
1.1.5. Suç ve Ceza Yasası.....	20
1.1.6. Suç Teorilerini Değerlendirme İlkeleri ve Çeşitli Sınıflandırmalar..	21
1.1.6.1. Suç Teorilerini Değerlendirme İlkeleri.....	21
1.1.6.2. Suç Teorilerinin Sınıflandırılması.....	21
1.2. Suç Teorileri.....	24

1.2.1. Caydırıcılık ve Rasyonel Seçim Teorileri.....	24
1.2.1.1. Klasik Suçbilim.....	24
1.2.1.1.1. Teorinin Kökenleri.....	25
1.2.1.1.1.1. Dönemin Sosyal, Politik ve İktisadi Koşulları.....	25
1.2.1.1.1.2. Toplumsal Sözleşme Teorileri.....	26
1.2.1.1.1.3. Faydacılık Yaklaşımı.....	29
1.2.1.1.2. Klasik Suçbilim ve Caydırma Öğretisi.....	30
1.2.1.2. Çağdaş Caydırıcılık Teorileri (Neo Klasik Teoriler).....	33
1.2.1.2.1. Rasyonel Seçim Teorisi.....	33
1.2.1.2.1.1. Tarihçe.....	34
1.2.1.2.1.2. Genel Açıklama.....	35
1.2.1.2.2. Rutin Aktiviteler Teorisi.....	37
1.2.2. Suç ve Sapma Davranışını Açıklamaya Yönelik Teoriler.....	37
1.2.2.1. Pozitivist Teoriler	37
1.2.2.1.1. Biyolojik Pozitivizm.....	38
1.2.2.1.2. Psikolojik Pozitivizm.....	40
1.2.2.1.3. Sosyolojik Pozitivizm.....	42
1.2.2.1.4. Çağdaş Özellik Teorileri.....	44
1.2.2.2. Sosyal Süreç Teorileri.....	45
1.2.2.2.1. Sosyal Öğrenme Teorileri.....	45
1.2.2.2.1.1. Ayrıştırıcı Birliktelikler Teorisi.....	46
1.2.2.2.1.2. Ayrıştırıcı Pekiştirmeler Teorisi.....	47
1.2.2.2.2. Sosyal Kontrol Teorileri.....	48
1.2.2.2.2.1. Sosyal Bağ Teorisi.....	49
1.2.2.2.2.2. Öz Kontrol Teorisi.....	50
1.2.2.2.3. Damgalama Teorisi.....	50
1.2.2.2.4. Onarıcı Adalet.....	52
1.2.2.3. Sosyal Yapı Teorileri.....	52
1.2.2.3.1. Sosyal Düzensizlik Teorisi.....	53
1.2.2.3.2. Gerilim Teorileri.....	54
1.2.2.3.2.1. Merton'un Kurlsızlık (Anomi) Teorisi.....	54

1.2.2.3.2.2. Sapkın Alt Kültür Teorileri.....	56
1.2.2.3.2.2. Makro Düzey Gerilim Teorisi: Kurumsal Anomi Teorisi.....	56
1.2.2.3.2.3. Mikro Düzey Gerilim Teorisi: Genel Gerilim Teorisi.....	57
1.2.2.3.3. Kültürel Sapma Teorisi.....	58
1.2.2.4. Sosyal Çatışma, Eleştirel Suçbilim	58
1.2.2.4.1. Eleştirel Teoriler.....	58
1.2.2.4.2. Çatışma Teorisi.....	60
1.2.2.4.3. Feminist Teoriler.....	61
1.2.2.5. Bütünleşik Suç Teorileri.....	62

İKİNCİ BÖLÜM

SUÇA İKTİSADIN YAKLAŞIMI

2.1. Genel Çerçeve	64
2.2. İktisatçıların Suça Yaklaşımı	67
2.2.1. Adam Smith.....	67
2.2.1.1. Adam Smith'in Polis Kavramı ve Politik İktisat.....	68
2.2.1.2. Adam Smith ve Cezalandırma Teorisi.....	70
2.2.2. John Stuart Mill	72
2.2.2.1. Mill ve Cezalandırma Üzerine.....	73
2.2.2.2. Mill ve İdam Cezası.....	74
2.2.3. Karl Marks	74
2.2.3.1. Suç ve İlk Sermaye Birikimi.....	75
2.2.3.2. Suçun Yararlılığı.....	75
2.2.3.3. Suçun Damgalaması	77
2.2.3.4. İdam Cezası Üzerine	77
2.2.3.5. Marks ve Odun Hırsızlığı Yasası.....	77
2.2.4. Frederic Engels.....	78

2.2.4.1. İngiliz İşçi Sınıfının Ahlakı Çöküntüsü.....	78
2.2.4.2. Komünist Toplumda Suç	79
2.3. İktisadın Suç Teorileri	79
2.3.1. Marksist Okul.....	79
2.3.1.1. Genel Açıklama	79
2.3.1.2. Yapısalcı ve Araçsalcı Marksistler.....	82
2.3.1.3. Marksist Suçbilimin Gelişimi.....	83
2.3.1.4. Marksizm ve Suç Türleri.....	86
2.3.1.5. Suçtan Kar Etme	87
2.3.2. Rasyonel Seçim Teorisi.....	89
2.3.2.1. Genel Açıklama.....	89
2.3.2.2. Kısa Tarihçe.....	90
2.3.2.3. Teorinin Çerçevesi.....	92
2.3.2.4. Becker'in Suç Modeli.....	92
2.3.2.5. Temel Modelin Yayılımları.....	95
2.3.3. Oyun Teorisi.....	96
2.3.3.1. Kısa Tarihçe.....	96
2.3.3.2. Oyun Tanımı.....	98
2.3.3.3. Oyuncu ve Oyuncunun Temel Varsayımları.....	99
2.3.3.4. Oyunların Sınıflandırılması.....	100
2.3.3.4.1. Statik Oyun Teorisi.....	101
2.3.3.4.1.1. Stratejiler	102
2.3.3.4.1.2. Statik Oyunlarda Çözüm Teknikleri.....	102
2.3.3.4.1.2.1. Baskınlık.....	102
2.3.3.4.1.2.2. Nash Dengesi.....	103
2.3.3.4.1.2.3. Bayesyen Nash Dengesi.....	105
2.3.3.4.2. Dinamik Oyun Teorisi.....	106
2.3.3.5. Beklenen Fayda Yaklaşımına Eleştiriler.....	108
2.3.4. Evrimci Oyun Teorisi.....	109
2.3.4.1. Genel Açıklama.....	109

2.3.4.2. Stratejist Olarak Birey.....	112
2.3.4.3. Davranışsal Çeşitliliğin Evrimi.....	113
2.3.5. Davranışsal İktisat.....	115
2.3.5.1. Davranışsal İktisadın Gelişimi ve Genel Açıklama.....	115
2.3.5.2. Davranışsal İktisadın Suça yaklaşımı.....	120
2.3.5.2.1. Beklenti Teorisi.....	121
2.3.5.2.2. Sosyal Etkileşim.....	122

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SUÇA OYUN TEORİSİ YAKLAŞIMI

3.1. Teorik Literatürden Örnekler.....	125
3.1.1. İktisat Tabanlı Çalışmalar.....	125
3.1.1.1. Vergi Kaçırma ve Vergi Uyum.....	125
3.1.1.1.1. A&S Model.....	125
3.1.1.1.2. Vergi Kaçırma ve Vergi Uyumu Konusunda Diğer Çalışmalar.....	129
3.1.1. 2. Diğer İktisat Tabanlı Çalışmalar.....	141
3.1.2. Sosyolojik Tabanlı Çalışmalar.....	145
3.1. 2.1. Suçlular ve Polis.....	145
3.1. 2.2. Suçlular, Mağdurlar ve Polis.....	153
3.1. 2.3. Yurttaşlar ve Hükümet.....	154
3.1.3. Evrimci Oyun Teorisi Tabanlı Çalışmalar.....	155
3.1.4. Diğer Çalışmalar.....	159
3.2. Deneysel Literatürden Örnekler.....	160
3.2.1. Laboratuvar Deneyleri.....	161
3.2.1.1. İktisat Tabanlı.....	161
3. 2.1.2. Davranışsal İktisat Tabanlı	165
3. 2.1.3. Sosyolojik Tabanlı	172

3.2.2. Alan Deneyleri.....	175
3.3. Meta Analiz.....	177

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SUÇTAN CAYDIRICILIKTA OYUN TEORİSİNİN OLANAK VE SINIRLARI

4.1 Suçbilimde Oyun Teorisinin Olanak ve Kısıtları.....	179
4.1.1. Teorik Açıdan.....	179
4.1.1.1. Standart A&S Modele Teorik Eleştiriler.....	179
4.1.1.2. Elffers'in WBAD Modeli.....	186
4.1.1.3. Vergi Uyumunda İktisat Dışı Belirleyiciler.....	187
4.1.1.4. Evrimci Oyun Teorisi.....	190
4.1.1.5. Diğer Teorik Eleştiriler.....	191
4.1.2. Laboratuvar Deneylerinin Olanak ve Kısıtları.....	193
4.1.2.1. Olanaklar.....	195
4.1.2.1.1. Yapaylık ve Sadelik.....	195
4.1.2.1.2. Rastlantısal Dağılım.....	196
4.1.2.1.3. Öğrenci Denekler.....	196
4.1.2.1.4. Önemsizlik.....	197
4.1.2.1.5. Genelleştirilebilirlik.....	197
4.1.2.1.6. Deneysel Geçerlilik.....	197
4.1.2.2. Kısıtlar.....	198
4.1.3. Alan Deneylerinin Olanak ve Kısıtları	199
4.1.3.1. Olanaklar.....	199
4.1.3. 2. Kısıtlar.....	200
4.1.4. Deneysel Çalışma Bulguları.....	201
4.1.4.1. Vergi Kaçırma ve Vergi Uyum.....	201
4.1.4.2. Sosyolojik Tabanlı Çalışmalar.....	203

4.1.4.3. Alan Deneyleri.....	203
4.2. Caydırıcılık Üzerine Bir Tartışma.....	204
4.2.1. Cezanın Kesinliği ve Caydırıcılık.....	206
4.2.1.1. Becker Modeli.....	206
4.2.1.1.1. Polis Sayısı ve Polis Faaliyetlerine Ayrılan Kaynakların Caydırıcı Etkisi.....	207
4.2.1.1.2. Polis Konuşlanmasının Caydırıcı Etkisi.....	211
4.2.1.2. A&S Modeli.....	213
4.2.2. Cezanın Sertliği ve Caydırıcılık.....	214
4.2.2.1. Becker Modeli.....	214
4.2.2.1.1. Mahkumiyet Süresi ve Caydırıcılık.....	215
4.2.2.1.2. İdam Cezası ve Caydırıcılık.....	217
4.2.2.2. A&S Modeli.....	218
4.2.3. Cezanın Kesinliği mi Sertliği mi Daha Caydırıcıdır?.....	219
4.2.3.1. Suçlunun Yaptırım Riski Algısı ve Caydırıcılık.....	219
4.2.3.1.1. Becker Modeli.....	219
4.2.3.1.2. A&S Modeli.....	221
4.2.3.2. Suçlunun Riske Karşı Tutumu ve Caydırıcılık	223
4.2.3.2.1. Becker Modeli.....	223
4.2.3.2.2. A&S Modeli.....	226
4.2.3.3. Dolaylı Maliyetler ve Caydırıcılık.....	227
4.2.3.3.1. Becker Modeli.....	228
4.2.3.3.2. A&S Modeli.....	230
4.2.4. Cezanın Çabukluğu ve Caydırıcılık.....	231
4.2.5. Değerlendirme.....	232

SONUÇ	236

KAYNAKÇA	239

EKLER	290

ÖZGEÇMİŞ	291

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1 : Oyunların Sınıflandırılması	100
Tablo 2: Vergi Uyumunda Allingham-Sandmo-Yitzhaki Model'in Öngörülleri..	130
Tablo 3: Kamusal Fayda ve Vergi Ödeme İlişkisi.....	138
Tablo 4: Vergi Cezası ve Vergi Kaçırma İlişkisi.....	138
Tablo 5: Yağmur Kararının Getiri Matrisi	147
Tablo 6: Suç Kararının Getiri Matrisi.....	148
Tablo 7: Polis - Yurttaş Oyununun Getiri Matrisi (Polisin Yaptırım Uygulayıp Uygulamama Kararı)	148
Tablo 8: Her Bir Makaledeki Gözlem Sayısı (Blackwell 2007)	178

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Normal Gösterimli Oyun	101
Şekil 2: Belirsizlik Altında Oyun Ağacı Gösterimi	107

EK LİSTESİ

EK 1: Suç Teorilerine Toplu Bakış.....	289

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e.	: Aynı eser
A.g. e.	: Adı geçen eser
A.B.D.	: Amerika Birleşik Devletleri
A&S	: Allingham ve Sandmo
A-S-Y Modeli	: Allingham, Sandmo ve Yitzhaki Modeli
CIA	: Central Intelligence Agency - Merkezi İstihbarat Teşkilatı
Ed.	: Edition
Ed. By	: Edited By
Ibid.	: İbidem- Aynı yerde
Inc.	: Incorporation
IRS	: International Revenue Service - Amerikan Gelir İdaresi
Nov.	: November
örn.	: Örneğin
p.	: Paper
pp.	: Papers
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfalar
TCMP	: Taxpayer Compliance Measurement Program - Vergi Yükümlülerinin Vergiye Uyumunu Ölçme Programı
U.K.	: United Kingdom
U.S.A	: United States of America
USD	: ABD Doları
vb.	: Ve benzeri
Vol.	: Volume
WBAD	: Willingness, Being Able, Daring

GİRİŞ

Bu tezin ana konusu oyun teorisinin suçtan caydırıcılık konusundaki olanak ve sınırlarını açıklığa kavuşturmadır. Çalışma dört bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde suç, suçbilim, suç teorileri kısaca açıklanmış ve genel olarak suç teorileri iki ana sınıf altında sıralanmıştır. İkinci bölümde suça iktisadın yaklaşımı incelenmiş; iktisatçıların görüşleri ve iktisat teorileri yer almıştır. Üçüncü bölümde suçla ilgili oyun teorisi kapsamında yapılan teorik ve deneysel çalışmalardan örnekler eşliğinde literatür taraması yapılmıştır. Dördüncü bölümde oyun teorisinin suçtan caydırıcılık alanındaki olanak ve sınırları mercek altına alınmıştır.

Suç davranışının üzerinde uzlaşmış bir tanımı yoktur. Kısaca bazı şeyleri yanlış yapmak olarak tanımlanıp ahlakla ilişkilendirilebilir ya da en basit haliyle ceza yasasına aykırı olan şeyler diye tanımlanabilir. Her iki tanım da sorunludur, suç sıklıkla ahlakla ilişkilendirilir, ancak ahlaki olarak neyin yanlış neyin doğru olduğu konusunda bir görüş birliği yoktur, ayrıca sarı çizgide park etmek gibi bir durum ahlaki yönden değerlendirmeye alınamaz, öte yandan birçok insan yasaları çiğner ama suçlu olarak görülmez. Bir toplumdaki o toplumun üyelerinin davranışlarını düzenleyen kural ve normlara aykırı davranışlara sapma ya da sapıcı davranışlar denir, suç dendiğinde ise yasalara aykırı bir olgu anlaşılır. Suç olgusuna tarih boyunca hayatın her alanında rastlanır.

Suçbilim suça değinen bilgilerin bütünüdür; kendi alanı içinde yasa yapma, yasa ihlali ve yasa ihlaline gösterilen tepkileri kapsayan süreçlerin tümünü içerir. Toplumdaki resmi kurumlar yasa ihlali yani suç işlenmesi karşısında cezalandırma, müdahale etme ve önleme şeklinde tepki gösterir. Toplumlar tarih boyunca suçla ilgili çalışmalar yapmıştır, suçbilim bir araştırma alanı olarak Avrupa'da on yedi ve on sekizinci yüzyılda ortaya çıkan aydınlanma hareketinden kaynak almıştır. Çağdaş suçbilimdeki temel gelişmeler 1920 - 40 yıllarında Amerika Birleşik Devletleri'nde sosyolojinin bir alt disiplini olarak ortaya çıkmıştır, 1960'dan sonra ayrı bir disiplin

olarak yoluna devam etmektedir. Suçbilim günümüzde psikoloji, sosyoloji, iktisat, biyoloji, antropoloji, hukuk gibi çeşitli akademik disiplinlerin katkı sunduğu bir alandır.

Suç teorileri suç olgusunu değerlendirirken mantıksal tutarlılık, kapsam ve yalınlık, test edilebilirlik, yanlışlanabilirlik ve deneysel geçerlilik ölçütlerine tabi tutulur. Suç teorileri çeşitli sınıflandırmalar altında incelenmiştir. Bunlardan Burke suçu suçlu davranışının niteliğine göre rasyonel birey, kader kurbanı veya mağdur birey ekseninde ayırmıştır. Cohen yazılı suçbilim tarihini devrim niteliğinde gördüğü iki döneme ayırmıştır: İlki suçun felsefi temellerde ele alındığı ve iradi olduğu düşüncesinin egemen olduğu klasik okul, diğeri ise suçu sayılabilir, ölçülebilir temellere oturtmaya çalışan ve suça gerekirci açıklamalar getiren pozitivist okuldur. Çalışmamızda suç teorileri suçun nedenlerini açıklamaya yönelik teoriler ve suçtan caydırıcılık teorileri olarak ikiye ayrılmıştır.

Caydırıcılık ve rasyonel seçim teorileri Klasik Okul ve çağdaşı rasyonel seçim teorisidir. Klasik Okul'un görüşleri bugünkü modern ceza ve adalet sisteminin temelini oluşturmuştur. Klasik suçbilime göre bireyler kararlarını özgür iradelerinin rasyonel kullanımı ile alırlar. Bireylerin tamamı yasalara uyarken ya da yasayı çiğnerken yapılan eylemin vereceği zevk ve acıyı yani risk ve getiriyi rasyonel bir şekilde hesaplayarak karar verir. Cezalar sert, kesin ve çabuk olmalıdır, bu halde birey rasyonel olarak kazanının kayıplardan daha fazla olduğunu hesaplayacak ve yasaları ihlal etmekten vazgeçecektir. Verilen ceza suça orantılı olmalıdır.

Klasik suçbilim İtalya'da Beccaria ve İngiltere'de Bentham'ın yazılarına dayanır. Kökenini on yedi ve on sekizinci yüzyıldaki Aydınlanma hareketinden ve bu hareketin iki ana düşünce kümesini oluşturan toplumsal sözleşme teorileri ve faydacılıktan alır. Hobbes, Rousseau ve Locke toplumsal sözleşme, John Stuart Mill ve Bentham ise faydacılık geleneğini geliştiren düşünürlerin başında gelir. Avrupa'da Ortaçağ'da suç denildiğinde Engizisyon mahkemelerinin katı ve zalimce tutumları anlaşılmıştır. İktisadi gelişmelere bakıldığında İngiltere'de on sekizinci yüzyıl sonlarında Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesiyle büyük bir dönüşüm yaşanmış; nüfus hızla artmış, insanlar bulundukları yerdeki topraklarını ve işlerini kaybedip büyük şehirlere göç etmiş ve fabrika işçisi olmaya başlamış, bütün bu gelişmelerin

sonucunda toplumdaki feodal örgütlenmenin yerini kapitalist örgütlenme almıştır. Toplumdaki aydınlar ve akademisyenler monarşi düşüncesini ağır biçimde eleştirmiş yerine bireyin özgür iradesi, demokrasi ve rasyonellik düşüncelerini savunmuşlardır. Bireysel özgürlük, eşitlik, sanayi ve serbest ticareti destekleyen bu görüşler dönemin yükselen orta sınıf ve tüccarlarınca da kabul görmüştür. Buna göre birey rasyonel bir oyuncu olarak görülmüştür. İnsan iradesi bireyin davranışlarını yönlendirir, fayda - maliyet analizi yapan birey kendi rasyonel seçimlerini yapar. Diğer bir düşünsel katkı faydacılık yaklaşımıdır. Bentham insanın eylemlerini acı ve haz olarak temel iki duygunun yönettiğini savunmuş, özgür iradenin dizginlenemez uygulamaları üzerindeki ana kontrolün korku olduğunu ve korkutarak iradeyi etkilemek için cezanın esas olduğunu ileri sürmüştür. Mill faydacılık ve hazcılığı vurgulamıştır. Bentham'ın aksine idam cezasını savunur.

Çağdaş caydırıcılık teorileri (Neo Klasik teoriler) rasyonel seçim teorisi ve rutin aktiviteler teorisidir. Suç konusuna iktisat alanında rasyonel tercih teorisinin sunulması iktisatçı Gary Becker'in Suç ve Ceza: İktisadi bir Yaklaşım (1968) makalesi ile olmuştur. Rasyonel seçim teorisi beklenen fayda ve sınırlı rasyonellik ilkelerine dayalıdır. Suç işleme kararı bir ürün almakla eş tutulur. Bireyler kararlarını belirsizlik ortamında alır, suçun beklenen faydası zararından daha fazla ise suç işlenir. Bireylerin bilgiye erişimi ve zamanı kısıtlı olduğundan rasyonellik ilkesi sınırlı rasyonellik olarak gözetilir.

İngiltere ve ABD'de 1970'lerde liberal görüşün savunduğunun aksine, ekonomik olanakların artması ve yoksulluğun azalması suçu önlemediğinden durumsal suç önleme çalışmaları yapılmıştır. Bir suç teorisi geliştirilmesi yerine suçludan çok caydırıcılık hedef alınarak pragmatik yöntemlerle suçun önlenmesi hedeflenmiştir. Rasyonel seçim teorisince de desteklenen görüşle suç fırsatlarının ortadan kaldırılmasının suçu önleyeceği öngörülmüştür. Rutin aktiviteler teorisi suçluya değil suç olayına odaklanır, suç güdülenmiş suçlu, uygun hedef ve hedefi suçtan koruyacak yeterliliğe sahip resmi veya gayri resmi etkin bir koruyucunun yokluğu unsurları bir araya geldiğinde oluşur.

Suç ve sapma davranışını açıklamaya yönelik teoriler özellik teorileri başlığında sıralanan biyolojik, sosyolojik ve psikolojik pozitivist teoriler, sosyal

süreç teorileri, sosyal yapı teorileri, eleştirel suçbilim çatısı altında eleştirel, çatışma ve Marksist teoriler, feminist teoriler ve bütünleşik suç teorileri olarak sınıflandırılabilir.

Özellik teorileri Avrupa'da on dokuzuncu yüzyıl sonlarında bilimsel yöntemlerin kullanılmaya başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Bu dönemde bilim insanları doğa olaylarını açıklamakta yalnızca düşünce ve akıl yürütme ile yetinmeyerek gözlem ve deneye dayalı açıklama yapmaya girişmiştir. Kısaca bireyin doğuştan gelen veya doğumdan sonraki kısa sürede kazanılan zihinsel ve biyolojik özelliklerinin bireyin davranışı üzerinde etkili ve belirleyici olduğunu savunur. Gerekirci bir yaklaşım benimsenmiştir yani suç rasyonel seçim teorisinde olduğu gibi iradi değildir, suça itilme vardır. Bu teoriye göre zihni ve biyolojik bozunumlar suç işleme nedenidir. Biyolojik suç teorilerinde Lombroso, Garofalo ve Ferri öne çıkmıştır.

Çağdaş özellik kuramcıları ise tek başına biyolojik ve psikolojik özelliklerin suçluluğu açıklamakta yetersiz kaldığı görüşünü benimserler. Yasaların neden çiğnendiği sorusu yerine bağlılık, saldırganlık, şiddet gibi antisosyal insan davranışlarına odaklanmıştır. Bireysel özellikler ile çevresel koşulların karşılıklı etkileşimi üzerine yoğunlaşır. Psikolojik teorilerin kökeninde ise Freud'un çalışmaları vardır. Diğer bir psikolojik kol olan davranışsal öğrenme teorileri ise kökenlerini Pavlov ve Skinner'den almıştır.

Sosyolojik pozitivist yaklaşım bireye odaklanmak yerine suç davranışını bir toplumda üzerinde uzlaşılan normlara aykırı hareket etmek şeklinde yorumlamıştır. Quetelet, Guerry, Durkheim bu konuda çalışma yapan bilim insanlarının başında gelir. Durkheim yeryüzünde suç olgusunun olmadığı bir topluluğa rastlanmadığını, suçun şu veya bu ölçüde değişik şekillerde bütün toplumlarda bulunduğunu, doğadaki bir olgunun hastalıklı şekillerinin sağlıklılardan farklı olmadığını, bu durumda da suçun normal kabul edilmesi gerektiğini ortaya atmıştır. Diğer bir yaklaşım Şikago Okulu'dur. Suçun bireysel değil toplumsal bir olgu olduğu görüşüyle, Park ve Burgess kentlerin yapısı ve gelişimiyle ilgilenmiş, mekan ve sosyal süreçler arasındaki ilişkiyi izleyerek eş merkezli daireler şeklinde büyüyen iç içe bölgelerden oluşan bir şehir modeli geliştirmiştir. Shaw ve Mckay (1931)

Burgess'in teorisini deneysel olarak sınavarak suçun insanın doğasından değil komşuluk ilişkilerinden kaynaklandığı sonucuna varmıştır.

Sosyal süreç teorileri 1930 ve 40'larda ortaya çıkmıştır. Sosyal öğrenme teorileri, sosyal kontrol teorileri ve damgalama teorisi bunların başlıcaları arasındadır. Birey ve toplum arasındaki ilişki süreçlerine odaklanır. Bu düşünce okuluna göre yoksulluk ve sosyal örgütsüzlük suçu tek başına açıklamaya yeterli değildir; bireyin eğitim, aile hayatı, akran ilişkileri, inanç ve dini görüşleri gibi önemli sosyal süreçler içindeki ilişkileri insan davranışını anlamakta anahtar rol oynarlar. Sosyal öğrenme teorileri pozitivist teorilerdir. Tarde, Sutherland, Akers teoriye katkı sunmuştur. Buna göre suç öğrenilen bir davranıştır, insan suç işleme tekniklerini ve tutumunu yakın ve samimi olduğu suçlu akranlarından öğrenir. Sosyal kontrol teorileri bireyin neden suç işlediği değil neden uyum davranışı gösterdiği sorusuna odaklanır; bu teorilere göre bireyler potansiyel olarak suçludur ve toplumla olan bağları yoluyla kontrol edilerek var olan suç potansiyelleri kontrol altına alınır, bu bağlar zayıfladığı ya da koptuğunda suç oluşur. Damgalama teorisi ise bireylerin iyi veya kötü olarak doğabileceklerini ancak bulundukları ülkenin güç otoriteleri tarafından olumsuz etiketler atfedilen bireylerin bu damgaları kişisel bir özellik olarak kabullenerek suça yöneleceğini savunur.

Sosyal yapı teorileri biyolojik pozitivistlerle aynı dönemde yani 1900'lü yıllarda ortaya çıkmıştır. Uzun istikrar dönemlerinden sonra 1800'lerdeki hızlı nüfus artışı, şehirlere göç, kapitalist üretim sisteminin yaygınlaşması ve şehirlerdeki işsizlik olguları, suç konusunun toplumsal yönüyle ve sosyolojik açıdan incelenmesi için uygun iklimi yaratmıştır. Suç bireyin seçimi veya kişilik özelliği sonucunda oluşmaz, toplumsal güçler, ortam veya baskılar bireyi suça iter. Bu başlık altında sosyal düzensizlik, kuralsızlık (anomi) ve gerilim teorileri yer alır.

Suçlu açıklamaya yönelik diğer bir teori şemsiyesi eleştirel suçbilimdir. Çatışma teorisi ve Marksist teori bu gruba girer. Suç sosyal çatışma ve ekonomik rekabetin bir fonksiyonu olarak görünür, ülkede var olan iktisadi yapının insan ilişkilerinin bütün yönlerini etkilediği şeklindeki Marksist görüş eleştirel suçbilimin de temelini oluşturur. Güçlü bir akademik teori olarak ortaya çıkmaları 1960'lar ve sonrasında. Bu tarihlerde tüm dünyadaki karışıklıklar, Vietnam savaşı, feminist ve

insan hakları hareketleri ana akım pozitivist suçbilimin açıklamalarını karşılamamış ve suç toplumun aralarında eşitsiz güç ilişkisinin olduğu farklı katmanlar arasında doğrudan veya dolaylı çatışmanın bir ürünü olarak görülmüştür.

Feminist teoriler liberal, radikal, Marksist, feminist, sosyalist görüşlü bir dizi teoriden oluşur, ceza ve adalet sisteminin erkek bakış açısıyla, kadını daha fazla kontrol edecek şekilde şekillendiği, bunun sonucunda kadının daha merhametli veya daha acımasızca mahkeme edilebildiği, bundan kurtulmak içinse suçbilimin çerçevesinin kadın bakış açısıyla şekillendirilmesi gerektiğini savunur.

Suçbilimin çerçevesi içindeki teorilerin bütün suç türlerine uygulanamaması teori birleştirilmesini gündeme getirmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde suça iktisadın yaklaşımı incelenmiştir. Kendi içinde iki bölüme ayrılarak ilkinde Beccaria, Bentham, Patrik Colquhoun, Guerry ve Quetelet, Adam Smith, Mill, Marks, Engels, Chadwick gibi iktisatçıların suça ilişkin görüşlerine yer verilmiş, ikinci kısımda ise Marksist Okul, Rasyonel seçim teorisi, oyun teorisi, evrimci oyun teorisi ve davranışsal iktisadın bireysel karar vermeye yaklaşımları ve bunun suç konusuna uyarlanması konu edilmiştir.

Suç olgusu Adam Smith'den başlayarak politik iktisadın ilgi alanına girmiştir. Politik iktisat ile kavramı ile suç olgusunun ekonomik determinizmden daha geniş ve çok yönlü boyutta ele alınması kastedilmiştir. Smith yaşadığı dönemdeki faydacı yaklaşımdan etkilenmemiş, ahlaki duyguculuk yaklaşımı ile özgün bir ceza teorisi ortaya atmıştır. Smith'in teorisinde aydınlanma dönemindeki toplumu bütün olarak korumaya yönelik bir caydırıcılık değil, suçlu tarafından saldırıya uğrayan bireyi ve zarar gören kamu malını korumak amacı güdülmüştür. Smith yoksulluk ve suç arasında da ilişki kurmuş, suç oranını düşürmenin en iyi politika aracının üretim yapmak ve serbest ticaretin yaygınlaşması olduğunu belirtmiştir.

Mill bazı noktalarda ayrılmakla beraber Bentham'ın geliştirdiği faydacılık akımını izlemiştir. Mill'in fayda ilkesi ile bireyin çıkarları veya bireylerin içinde bulundukları topluluğun çıkarlarının toplamı anlaşılır. Fayda ilkesi bireyi veya toplumu fayda, kazanç, haz, iyilik ve mutluluk üretmeye sevkederken, zarar ilkesi acı, kötülük ve mutsuzluğu önlemeye sevkeder. Bireyler özgür ve egemendir, toplum

içindeki bireyi sınırlayan temel kural diğer bireylerin çıkarlarını zedelememektir. devlet ancak başkalarına zarar verilmesi durumunda fiziksel güç kullanabilir. Bir kişi diğer insanlar için caydırıcı olabilir diye cezalandırılmaz, o kişinin kendisini cezalandırmış olmasını bekleyerek caydırıcılık sağlanabilir. Mill idam cezasını caydırıcılık açısından desteklemiştir.

Marks ve Engels suç konusunda sistematik bir çalışma yapmamıştır. Lümpen proleteriyayı suçun ana kaynaklarından biri olarak görmüşlerdir. Marks toplumdaki suç dahil her türlü işin üretken olduğunu belirterek suçun yararlılığından söz etmiş, suçluluk ve kapitalist sistem arasında bağ kurmuş, suç ve cezalandırmayı kapitalistlerin kendi lehlerine yasa yapma ve uygulama süreçlerinin bir sonucu olarak görmüştür. Engels suçu ahlaki çöküşün bir fonksiyonu olarak görmüştür. İşçiler kapitalist sistemde açlıktan ölmek yerine suç işlemeyi seçerler. Engels kapitalist sistemin tek başına birey ve geriye kalan diğerleri arasında düşmanlık tohumları ektiğini ve herkesin herkesle savaştığı bir toplumsal yapı ürettiğini, komünist toplumda suçun ortadan kalkacağını öne sürmüştür.

Marksist suçbilim tek bir teori değil eleştirel ve / veya çatışma teorilerini kapsayan bir şemsiye olarak gözetilebilir. Marks, Bonger, Rusche ve Kirchheimer, Dahrendorf, Vold, Chambliss, Turk, Taylor Teoriye katkı koyanlardan başlıcalarıdır. Marksist suçbilim bireyin neden suç işlediğine odaklanmaz, niçin kapitalizm sosyalizm gibi farklı iktisadi sistemlerin farklı suçlar ve suç oranları ürettiğini araştırır. Başlangıç noktası normlar, değerler ve tarihsel dönemin kültürü değil, belli tarihsel süreçteki sosyal yapı ve maddi koşullardır. Suç kapitalist sistemin bir ürünüdür. Marksist suçbilim teorileri kendi içinde yapısalcı ve araçsalcı marksist teoriler olarak ikiye ayrılır: Araçsalcı Marksistlere göre politik devlet bütün yönleriyle ve onun hukuk ve adalet sistemini de içerecek şekilde kaçınılmaz olarak yöneten sınıfın yani kapitalistlerin baskı aracıdır. Ceza ve adalet sistemi toplumun tüm üyelerini kontrol etmek için değil güçsüzü baskılamak için vardır. Yapısalcı marksistlere göre ise politik devlet göreceli olarak yöneten sınıftan bağımsızdır, kapitalist toplumda tek vücut olmuş bir sermayedar sınıfının varlığından söz edilemez, bütün suçların kaynağı da kapitalist sistem olarak görülemez.

Rasyonel seçim teorisi bireysel karar verme ile ilgili disiplinler arası bir teoridir, rasyonel davranış bir amaca erişmek için tamlık ve geçişlilik önermelerine uygun olarak olası tercih kümelerinden ve erişilebilir seçenekler arasından fayda ençoklaştırması güderek seçim yapmaktır. Teorinin suç konusuna yaklaşımı Klasik Okul'un önermeleri ile uyumludur, odağında suçtan caydırıcılık vardır. İktisadın bu teori kapsamında suç konusunda çalışma yaptığı ilk çalışma Gary Becker'in Suç ve Ceza Üzerine: İktisadi bir Yaklaşım (1968) makalesi ile olmuştur. Becker'e göre suç işleyecek kişi suçun fayda ve maliyetini hesaplayarak faydası daha çok ise suç işler yoksa vazgeçer. Suçla savaşmak suçlunun yakalanma ve cezalandırma riskinin artırılması, cezaların sert ve çabuk olması ile olanaklıdır. Becker modelinde suç maliyeti kalemlerine yargılama ve kolluk kuvvetleri maliyeti, hapishanelerin maliyeti ve suçla savaşma amaçlı özel hizmetlerin maliyetini eklemiştir. Becker'den sonra Heineke ve Ehrlich gibi iktisatçılar bu çerçevede modelleme geliştirmiştir.

Oyun teorisi temelde bir matematik teorisi olup, bireyin ve tüzel kişiliklerin karşılıklı bağımlılık içeren ilişkilerinde beklenen fayda ençoklaştırması hedefiyle belirsizlik ve risk altında karar verme koşullarını rasyonel seçim yaklaşımının önermeleri altında inceleyen diğer bir koludur. İki veya daha fazla oyuncu, her oyuncunun strateji olarak adlandırılan iki veya daha fazla oyun setinin olması ve bütün olası çıktılar arasında iyi tanımlanmış tercihlere sahip olması koşullarını taşıyan herhangi bir sosyal ilişkiye uygulanabilir. Oyuncunun temel varsayımları bireycilik yani bencillik, rasyonellik ve karşılıklı bağımlılıktır. Matematik teorisi olarak deneysel çalışmaya uygun değilken iktisat konusunda deneysel çalışmaya uygundur. Rasyonel seçim teorisinde birey suç kararını bireysel olarak karar verirken oyun teorisinde diğer oyuncu (lar) ın vereceği kararları da hesaba katarak alır. Suç davranışı oyun teorisi altında sosyolog, biyolog, sosyal psikolog ve iktisatçılarca gerek teorik gerek deneysel olarak çalışılmıştır.

Oyunlar en temelde işbirlikçi ve işbirlikçi olmayan oyunlar olarak sınıflandırılır. Oyuncular bilgi açısından tam bilgili veya eksik bilgili, tek atışlı veya tekrarlı (dinamik), eş anlı veya sıralı olabilir. Oyun teorisinin suça uygulanması üçüncü bölümde ele alınmıştır.

Evrimeci oyun teorisi suç davranışını açıklamada bireyin rasyonel olduğu ve iradi davrandığı varsayımından yola çıkmamıştır, oyun teorisindeki "fayda" kavramının yerini "uyum" kavramı almıştır ve bireylerin sınırlı rasyonel olduğu varsayılır.

Davranışsal iktisat 1950'lerden itibaren ortaya çıkmıştır. Katona, Leibenstein ve Scitovsky, Simon, Thaler, Kahneman ve Tversky kurucuları arasındadır. Suç konusunu çalışan iktisadın diğer bir dalıdır. Bireyin karar verme mekanizmasını iktisat ve psikolojiyi bir arada gözeterek açıklığa kavuşturmayı hedefler. Çıkış noktası rasyonel seçim teorisidir. Rasyonel seçim teorisinin normatif olduğunu, fayda ençoklaştırması yapmak için fayda - maliyet analizi yapmanın gerçek hayatta mümkün olmadığını, bireyin sınırlı bilişsel yeteneklere sahip olduğunu, bencilliğin sınırları olduğunu ve öz denetimi sağlamakta her zaman başarılı olamayacağını savunur. Simon'a göre karar verme süreçlerinde organizma uyum davranışı gösterir, en iyi olanı değil asgari gerekleri karşılayanı benimser yani sınırlı rasyonellik kavramı daha uygundur. Thaler insan psikolojisinin üç yönünü; bilişsel kısıt, öz denetim sorunları ve sosyal tercihler yönlerini vurgulayarak bireyin karar verirken sahip olma etkisi ve zihni muhasebe yollarını kullandığını yani elinde olanın daha değerli olduğunu, zihni muhasebe yaparak işlem süreçlerini basitleştirdiğini ve karar verirken bir referans noktası seçtiğini örnekler yoluyla açıklamıştır.

Beklenti Teorisi Kahneman ve Tversky (1979) tarafından ortaya atılmıştır, öznel beklenen fayda teorisinden bütünüyle ayrılma değil, ona bir uyarlamadır. Karar verme konusunda bireylerin risk altında gerçekte ne yaptıklarını hesaba katarak deneysel yolla da kanıtlamaya girişir. Beklenen fayda teorisindeki fayda fonksiyonu, beklenti teorisinde değer fonksiyonu ile yer değiştirir. Bireyler karar alırken belirli bir referans noktasını temel alır, ayrıca birey kayıpları abartma eğilimindedir yani kayıptan kaçınır.

Üçüncü bölümde suça oyun teorisi yaklaşımı ele alınmıştır. Oyun teorisi kapsamında suçtan caydırıcılığı teorik, deneysel ve meta analiz açısından inceleyen literatürden örnekler özet halinde verilmiştir. Teorik literatürden örneklerin yer aldığı birinci alt bölüm kendi içinde dört alt başlığa ayrılmıştır. Bunlar; iktisat tabanlı, sosyolojik tabanlı, evrimci oyun teorisi tabanlı ve diğer çalışmalar alt başlıklarıyla

sunulmuştur. İkinci alt bölümde literatürdeki deneysel örnekler ele alınmıştır. Bu başlık kendi içinde laboratuvar deneyleri ve alan deneylerinden örnekler olarak ayrılmıştır. Üçüncü alt bölümde meta analiz yer almıştır.

İktisat tabanlı teorik çalışmalar vergi kaçırma ve vergi uyumu konusunda yoğunlaşmıştır. Allingham ve Sandmo (1972)'nin Gelir Vergisi Kaçırma: Teorik Bir Analiz başlıklı makalesi ve bu çerçevede türetilen oyun teorisi modellerinden oluşur. A&S Model'de cezalandırılma olasılığı caydırıcılık görevini üstlenir. Vergi kaçırma belirsizlik altında fayda ençoklaştırmasına dayalı karar vermedir. Rasyonel birey vergi kaçırmanın faydası ve denetim sonucunda yakalanarak ceza almasının maliyetini hesaplar, yakalanma olasılığı düşükse vergi kaçırır aksi halde vergisini öder. Bu modellerde tipik olarak oyuncular vergi yükümlüsü ve vergi idaresidir, sıralı oyun şeklinde hareket ederler. Oyuncuların stratejisi vergi yükümlüsü için eksik beyan olasılığı, vergi idaresi için denetim olasılığıdır. Vergi yükümlüsünün fayda fonksiyonunda tek değişken vergi matrahı yani beyan edilen gelirdir. Oyunun dengesi her iki oyuncu için eş anlı olarak karar verilen strateji olarak belirlenir, oyuncular kendine en çok faydayı sağlayacak seçeneğe karar verir, denge Bayesyen Nash dengesidir. Oyun statik veya dinamik oyun şeklinde oynanabilir. İktisat tabanlı makalelere diğer örnekler Yitzhaki (1974), Hinrichs (1969), Srinivasan (1972), Kolm (1973), vergi kaçırmada işgücü arzını ekleyen analizlere örnek olarak Block ve Heineke (1975), Baldry (1979), Greenberg (1984), Gottlieb (1984), Gordon (1989) gösterilmiştir. Cowell (1985), Graetz, Reinganum ve Wilde (1986), Reinganum ve Wilde (1986), Falkinger ve Walther (1991), Erard ve Feinstein (1994), Lipatov (2003), Aktan, Sanver ve Sanver (2006), Slemrod ve Yitzhaki (1999), Slemrod (2007), Gahramanov (2009), Aktan (2012), Fukofuka (2013) vergi kaçırma farklı yönlerden işleyen örneklerdir. A&S Modeli temel almayan diğer iktisat tabanlı örnekler ise Johnson (1985), Tsebelis (1990b), Tsebelis (1991), Estrada (1994), Marjit ve arkadaşları (2000), Bayar (2003), Shidiqi ve Pradiptiyo (2011) olarak verilmiştir.

Sosyolojik tabanlı teorik çalışmalar üç alt başlık altında incelenmiştir. İlk, Suçlular ve Polis alt başlığında Wilmer (1970), Tsebelis (1989,1990a, 1993) , Bianco ve arkadaşları (1990), Cox (1994), Andreozzi (2004), Pradiptiyo (2007), Friehe

(2008) ve Spengler (2014)'in analizleri yer almıştır. İkinci olarak, Suçlular, Mağdurlar ve Polis alt başlığında Laver (1982), Gambetta (1988, 1993, 1994, 2009)'nın çalışmaları özetlenmiştir. Son olarak, Yuttaşlar ve Hükümet alt başlığında Mesquita ve Cohen (1995)'in makalesi konu edilmiştir.

Evrimci oyun teorisi alanında yer verilen teorik çalışma örnekleri Cohen & Machalec (1988), Vila & Cohen (1995) ve Macy ve Flache (1995), Cressman ve arkadaşları (1998)'dir.

Yukarıdaki sınıflandırmaya girmeyen çeşitli konuları içeren teorik çalışmalardan ise Holler (1993), Lye ve Ving (2005), Matusitz (2009) seçkisine yer verilmiştir.

Literatürden örneklerde ikinci ana alt bölümün konusu olan suçbilimde deneysel çalışmalar sosyal bilimlerin genelinde 1900'lü yıllarda başlayan deneysel çalışmalara göre çok yenidir. İlk 1999 yılında Pensilvanya Üniversitesi'nde Deneysel Suçbilim akademisi kurulmuştur. Suçbilimde hem laboratuvar deneyleri hem alan deneyleri yapılmıştır. İktisat tabanlı laboratuvar deneyleri vergi kaçırma ve vergi uyumu üzerine yoğunlaşmış ve standart A&S Modelin geçerliliği sınanmıştır; Friedland ve arkadaşları (1978), Friedland (1982), Becker ve arkadaşları (1987), Alm, Mckee ve Beck (1990), Alm, Jackson ve McKee (1992), Alm, McClelland ve Schulze (1992) ve Saruç (2001)'dir. Davranışsal iktisat alanından ise Spicer ve Hero (1985), Baldry (1986), Robben ve arkadaşları (1989), Falk ve Fischbaher (2002), Torgler (2003), Gerxhani ve Schram (2006), Mittone (2006), Kastlunger ve arkadaşları (2010), Bazart ve Pickhardt (2010)'un çalışmaları kısaca yazılmıştır. Sosyolojik tabanlı suç kararı vermeyeyle ilgili laboratuvar deneyleri örnekleri arasında McCarthy ve arkadaşları (1998), McCarthy ve Hagan (2001), Rauhut (2009) vardır.

Alan deneyleri literatüründe vergiye gönüllü uyum ve vergi kaçırma üzerinde durulmuştur. Clotfelter (1983), Slemrod ve arkadaşları (2001), Bayraklı ve arkadaşları (2003), Kleven ve arkadaşları (2011), Ayas ve Saruç (2015)'un deneysel araştırmaları çalışmamıza alınmıştır.

Tezimize alınan tek meta analiz örneği Blackwell (2007)'in analizi olup, 1987-2006 arasında yürütülen 20 laboratuvar deneyi esas alınarak yapılmıştır. A&S

modeldeki değişkenler esas alınarak ceza oranı ve denetlenme olasılığındaki artışın vergi uyumunu artırdığı, artan vergi oranlarıyla ilgili sonuçların ise istatistiki olarak önemli olmadığı şeklindeki araştırma sonucu çalışmamıza eklenmiştir.

Dördüncü bölümde suçbilimde oyun teorisinin suç kararı vermede ve suçtan caydırıcılıktaki olanak ve sınırları iki ana alt bölümde tartışılmaya çalışılmıştır. Birinci alt bölümde suçbilimde oyun teorisinin olanak ve kısıtları teorik ve deneysel çalışmalar alt başlıklarda sunulmuştur.

İlk başlıkta standart A&S modele teorik açıdan yöneltilen yirmi tane eleştiri sıralanmıştır. Bunların arasında Modelin denetim oranını sabit göstermesi, Modele işgücü arzı eklendiğinde yaptırım değişkenlerinin etkisinin muğlak hale gelmesi, oyun teorisinin iki oyunculu olması nedeniyle vergi uyumu konularının bütün yönleriyle oyuna yansıtılmasının zor olması, standart A&S modelde vergi idaresinin oyuna dahil edilmemiş olması, vergiden kaçınmanın düşük ve yüksek gelirli için farklı olması, Modelin bireyin vergi bildirgesini gerçek dünyadan farklı olarak kendisinin doldurması esasına dayanması, uyum maliyetlerini dikkate almaması, bireylerin ahlaki değerleri olmayan fayda ençoklaştırıcılar olarak varsayılması; oysa gerçek hayatta vergi uyumunun öngörülenden daha fazla olması, toplumsal baskı veya itibar gibi hususların dikkate alınmaması, vergi gelirlerinin yarattığı pozitif getirilerin ve kamu mallarının yarattığı pozitif dışsallıkların göz ardı edilmesi ve vergi otoritesine duyulan güven konusunun A&S modelde yer almamasıdır. İkinci olarak A&S modelin vergi kaçırma kararını eleştirip yeni bir model ortaya koyan Elffers'in WBAD Modeline yer verilmiştir. Elffers bireyin suç işlemeye kalkışmadan önce üç aşamalı bir süreç yaşadığını ve bunun sonucunda suç işlemeye karar verdiğini, rasyonel seçimin ise ancak bu aşamada devreye gireceğini savunmuştur. Teorik çalışmalardaki üçüncü alt başlık vergi uyumundaki iktisat dışı belirleyicilerdir. Alm, (1998), Torgler (2007), Luttmer ve Singhal (2014)'in çalışmalarında vergi kaçırma kararını etkileyen A&S modeldeki değişkenlerin yanı sıra 64 ayrı değişken olduğundan söz edilerek sosyo-demografik faktörler, ekonomik faktörler, karşılıklılık, içsel motivasyon, arkadaş çevresi ve sosyal çevre etkisi ve kültür faktörü olarak ana başlıklar halinde sıralanmıştır. Andreoni ve arkadaşları (1998) hanehalkı vergi uyumsuzluğu, Scholz ve Pinney (1995) ise öznel yakalanma

inanişını regresyon analizi yoluyla incelemiştir. Dördüncü alt başlık evrimci oyun teorisinin yönelttiği eleştiridir. Buna göre bireyler rasyonelite temelinde karar vermezler, hayatta kalmak ve ihtiyaçlarını karşılamak için aynı koşullarda farklı stratejiler benimseyebilirler. Beşinci alt başlıkta polis ve suçlu arasında oynanan ve cezalardaki artışın suçtan caydırıcı olacağı önermesini denetim oyunu ile analiz eden Tsebelis (1989, 1990a, 1990b, 1991), Bianco ve arkadaşları (1990), Cox (1994), Andreozzi (2004), Pradiptiyo (2007), Friehe (2008) Shidiqi ve Pradiptiyo (2011) ve Spengler (2014)'in farklı bulguları sergilenmiştir. Ayrıca suçtan caydırıcılığı farklı oyun türleri ile inceleyen çalışmaların da bulguları özetlenmiştir. Oyun teorisi çerçevesinde yapılan söz konusu çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde tartışmalı sonuçlar ortaya çıktığı görülmüştür.

Suçbilimde laboratuvar deneylerinin olanak ve kısıtları diğer bir alt başlıktır. Bu alandaki çalışmalar kabaca dört bölüme ayrılabilir. Bunlar; teoriyi, bireysel karar vermede önyargıları, toplum baskısının etkisini test etmek ve yeni ölçüm yöntemleri geliştirerek test etmektir. Laboratuvar deneyleri yapaylık ve sadelik, rastlantısal dağılım, öğrenci denekler, önemsizlik, genelleştirilebilirlik ve deneysel geçerlilik açısından suçbilim araştırmaları için uygunluk gösterir. Kısıtları ise laboratuvar deneylerinin suçun nedenlerini açıklamaya yönelik teoriler için uygun olması ancak belli bir bölgedeki mevcut yapının özelliklerinin incelenmesi için uygun olmamasıdır. Ayrıca bütün koşulların laboratuvar ortamlarına taşınamaması diğer bir kısıttır. Diğer bir alt başlıkta çalışmamızda yer alan gerek iktisat gerekse davranışsal iktisat alanındaki deneyleri analiz eden makaleler birlikte değerlendirilmiş ve standart A&S modelin öngörülerıyla uyuşmayan sonuçlara işaret edilmiştir. Sosyolojik tabanlı suçbilim deneylerinde ise mahpus ikilemi oyununda teorik öngörünün aksine bireylerin işbirliğine yöneldiği gözlemlenmiştir. Ayrıca suç işlemede komşuluk etkisi ve sosyal etkileşimin de rol oynadığı Falk ve Fischbaher (2002) ile gösterilmiştir.

Alan deneylerinin olanak ve kısıtlarının yer aldığı üçüncü alt başlığa göre, alan deneylerinin gerçek süreçleri daha fazla çağrıştırdığı, dolayısıyla nedenselliğin daha iyi açıklanabildiğine işaret edilmiştir. Denekler laboratuvar deneklerine göre bir popülasyonu daha gerçekçi temsil eder. Ayrıca, belli bölgelere mahsus suç türleri

daha kolay incelenebilir ve çözümlenebilir. Kısıtları ise laboratuvar deneylerine göre daha fazla maliyet ve zaman gerektirmesidir.

Dördüncü bölümün ikinci alt bölümünde Becker (1968) ve A&S (1972) modeli cezanın kesinliği, sertliği ve çabukluğu çerçevesinde caydırıcılık açısından literatürden seçilmiş deneysel makaleler yoluyla karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Cezanın kesinliğinin suçtan caydırıcılığı alt başlığında Becker modeli Levitt (1997), Tella ve Schargrotsky (2004), Klick ve Tabarrok (2005), Evans & Owens (2007), Shi (2009), Heaton (2010), Draca, Machin ve Witt (2011) örnekleri ile polis sayısındaki ani düşüş ve artışların suçtan caydırmaya etkisi; Sherman ve Weisburd (1995), Weisburd ve Eck (2004), Braga (2008) polis konuşlanmasının caydırıcı etkisine örnek gösterilmiştir. Bu çalışmalar cezanın kesinliğinin suçtan caydırıcı olduğu yönünde güçlü ve tutarlı destek sunmaktadır. A&S modelde bu alanda yapılan deneylerden Friedland ve arkadaşları (1978), Friedland (1982), Becker, Büchner ve Sleeking (1987), Webley ve arkadaşları (1991), Slemrod, Blumenthal ve Christian (2001), Slemrod (2018)'ün çalışmaları da cezanın kesinliğinin suçtan caydırıcılığını desteklemektedir..

Cezanın sertliğinin suçtan caydırıcılığı alt başlığında Levitt (1998), Helland ve Tabarrok (2007), Hjalmarsson (2009), Lee ve McCrary (2017)'nin deneysel çalışmaları mahkumiyet süresini konu etmişlerdir. Ehrlich (1973), Dezhbakhsh ve Shepherd (2006), Cohen-Cole ve arkadaşları (2009) ise idam cezasının caydırıcılığını incelemiştir. Söz konusu çalışmalarda cezanın sertliğinin suçtan caydırıcılığına dair kanıtlar ılımlı ya da yetersiz bulunmuştur. A&S model çerçevesinde cezanın sertliği ve yapısı yani para cezası mı hapis cezası mı daha caydırıcıdır ya da para ve / veya hapis cezasının sertliği vergi kaçırmayı ne ölçüde karlı bir iş olmaktan çıkarır konularında yapılan deneysel çalışmalar az sayıdadır. Özellikle cezanın yapısı hemen hemen hiç ilgi görmemiştir. Friedland (1978), Webley et al (1991), Friedland (1982), Alm, Jackson ve McKee (1992) ve Saruç (2001) cezanın hem kesinliği hem sertliğinin, Rauhut (2009) sertliğinin suçtan caydırıcı olduğu sonucuna varmışlardır.

Caydırıcılık bölümünün üçüncü alt başlığında cezanın kesinliği mi sertliği mi daha caydırıcıdır sorusuna bireyin risk algısı, bireyin riske karşı tutumu ve dolaylı maliyetlerin etkisi alt başlıklarıyla yanıt aranmıştır.

Becker modelini temel alarak Ericson and Gibbs (1979), Williams, Gibbs ve Ericson (1980), Lochner (2007) ve Helland ve Tabarrok (2007)'un suçlunun öznel yaptırım riski algısı üzerine çalışmaları cezanın kesinliğinin sertlikten önce geldiğini doğrulamaktadır. A&S model kapsamında yürütülen Mason ve Calvin (1978), Klepper ve Nagin (1989) Webley ve arkadaşları (1991) Alm, McClelland, Schulze (1992), Saruç (2001), Slemrod ve arkadaşları (2001), Bergalo ve arkadaşları (2018)'nin çalışmalarında da bireylerin denetlenme olasılığını gerçekte olduğundan daha yüksek algıladıkları ortaya çıkmıştır. Yukarıdaki her iki model kapsamındaki sonuçlar cezanın kesinliğinin caydırıcılıkta ilk sırada olduğunun göstergesidir.

Suçlunun riske karşı tutumunun caydırıcılığa etkisi alt başlığında Becker'a göre risk nötr bireylerde cezanın kesinliği ve sertliğinin eşit düzeyde caydırıcı olduğu; risk sever bireylerde kesinliğin sertliğe göre daha caydırıcı olduğu; riskten kaçınan bireylerde ise cezanın sertliğinin kesinliğine göre daha caydırıcı olduğu önermesi Brown ve Reynolds (1973) ilk gelirin bileşimi açısından, Cook (1980), Polinsky ve Shavel (1999) ve Lee ve McCrary (2017) iskonto kavramı çerçevesinde ele alınan makaleleriyle incelenmiş ve bu varsayımlara açıklama getirilmiştir.

A&S modelde bireyin riskten kaçtığı varsayılmıştır. Bu konuda yapılan sınırlı sayıda araştırmadan Chang, Nichols ve Schultz (1987) ve Beck ve arkadaşları (1991)'de riskten kaçınan birey varsayımı doğrulanamamıştır.

Dolaylı maliyetler ve caydırıcılık ilişkisi Becker modeli kapsamında Grasmick ve Green (1973), Williams ve Hawkins (1986), Weisburd ve arkadaşları (2008), Mungan (2016)'ın çalışmaları; A&S model kapsamında ise Alm, McClelland, Schulze (1992), Falk ve Fiscbaher (2002) Bayraklı, Saruç ve Sağbaş (2003) ve Kastlunger, Dressler, Kirchler, Mittone ve Voracek (2010)'nın deneysel makalelerinde ele alınmış; damgalanma korkusu, toplumsal normlar, karşılıklılık etkisi, komşuluk ilişkisi, sosyal etkileşim, vicdan azabı gibi değişkenlerle vergi kaçırma arasındaki ilişki incelendiğinde, sonuçlar cezanın kesinliğinin caydırıcı etkisini doğrular nitelikte bulunmuştur.

Suçlunun yaptırım riski algısı, riske karşı tutumu ve dolaylı maliyetleri konu alan yukarıda belirtilen çalışmalar cezanın kesinliğinin sertliğine göre daha caydırıcı olduğuna işaret etmektedir.

Dördüncü alt başlıkta yer alan cezanın çabukluğu ve caydırıcılık konusu gerek Becker modeli gerekse de A&S model kapsamında yapılan çalışmalarda göz ardı edilmiştir. Howe ve Brandau (1988) ve Nagin ve Pogarsky (2001)'nin laboratuvar deneylerinde çabukluk etkisi önemsiz bulunmuştur.

Dördüncü bölümün beşinci alt başlığında ikinci alt bölümün kısa bir değerlendirmesi yapılmıştır. Sonuçlar hem Becker hem A&S model açısından Beccaria ve Bentham'ın cezanın kesinliğinin suçtan daha caydırıcı olduğu görüşünü teyit eder niteliktedir.

Çalışmamızın sonuç bölümünde suça oyun teorisi yaklaşımını kapsamında yapılan teorik ve deneysel çalışma bulguları kısaca özetlenmiş, bulguların bir kısmının Becker (1968) ve A&S (1972)'nin öngörülerıyla uyuşmadığı gözlemlenmiş, iktisat alanındaki literatürün ise varsayımları güçlü bir biçimde desteklediği sonucuna ulaşılmıştır. Becker ve A&S modelin deneysel literatürden örneklerle caydırıcılık açısından karşılaştırılmasında da varsayımların Klasik Okul'un öngörülerini ile uyuştugu görülmüştür.

Genel değerlendirmede oyun teorisinin suç kararı verme ve suçtan caydırıcılığı açıklamada ve etkili bir araç olduğu düşüncesine varılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SUÇ VE SUÇ TEORİLERİNE GENEL BAKIŞ

1.1. Teorik Arka Plan

1.1.1. Suçun Tanımı ve Kapsamı

Suç hırsızlık, dolandırıcılık, soygun, yolsuzluk, taciz, tecavüz, şiddet kullanma, adam öldürme, beyaz yaka suçları, şirket suçları, terör gibi çok farklı eylemleri içerebilir. Suçu kolayca tanımlamak ve diğer eylemlerden ayıran yönlerini bulmak zordur. Suç, kısaca bazı şeyleri yanlış yapmak olarak tanımlanabilir¹. Bu nedenle suç sıklıkla ahlak ile ilişkilendirilir. Ancak bu da üzerinde uzlaşılabilir bir tanım değildir. Ahlaki olarak neyin yanlış neyin doğru olduğu konusunda bir görüş birliği yoktur. Ayrıca, sarı çizgide park etmek gibi bir durum ahlaki yönden değerlendirmeye alınmaz. Adam öldürme gibi bazı suçlar ise yalnızca ahlaki yönden yanlış olmaları nedeniyle değil toplumun diğer bireylerini korumak için de cezalandırılır.

Suç, en basit haliyle ceza yasasına aykırı olan şeyler diye tanımlanabilir ancak bu da sorunlu bir tanımdır, birçok insan yasaları çiğner ama suçlu olarak görülmez². Örneğin, kamu sağlığını korumak veya hava kirliliğini önlemek için hükümetler bazı düzenlemeler yapar, bunlara karşı gelmek ahlaken suç sayılmaz ancak yasalara göre suçtur. Bir de yasalara göre suç sayılmayan ancak para cezası gibi idari yaptırım gerektiren davranışlar vardır. Bunlara kabahat denir. Kabahatler dilencilik, sarhoşluk, gürültü, işgal, kapalı alanda sigara içme, seçime katılmama gibi davranışlardır.

¹ Hazel Croall, **Crime and Society in Britain: An Introduction**, Second Edition, U.K., Pearson Education Ltd., 2011, (Çevrimiçi) <http://www.amazon.co.uk>, 01.12.2014, p. 3,

² Roger Hopkins Burke, **An Introduction to Criminological Theory**, Third Edition, U.K., Willan Publishing, 2009, p. 5

Suçlar ortak özelliklerine göre;

- a) Mala karşı işlenen suçlar; hırsızlık, yağma, başkasının malına zarar verme, dolandırıcılık, yankesicilik ve soygun vb.,
- b) Kişiyeye karşı işlenen suçlar; öldürme, tahrik, saldırı, ve tecavüz gibi,
- c) Ahlaki / toplumsal düzene ve aile düzenine karşı işlenen suçlar; tecavüz, kumar, fahişelik, vandallık, uyuşturucu madde suçları gibi,
- d) Teknoloji suçları /bilgişim suçları; bunlar genellikle diğere suçların eşliğinde olur,
- e) Kamu düzenine ve / veya güvenine karşı suçlar; resmi ve özel evrakta sahtecilik, fikri sahtecilik, evrakı yok etme, suçta zorlama, suç örgütü kurma vb.,
- f) Devlet yönetimine karşı suçlar; zimmet, rüşvet, vergi kaçırma vb.,
- g) Vatana ihanet suçları, gibi sınıflara ayrılabilir.

Diğere bir sınıflandırma;

- a) Şiddet suçları,
- b) Cinsel suçlar,
- c) Mala karşı suçlar,
- d) Ekonomik suçlar (tefecilik, sahtecilik, vergi kaçırma, insan ve organ kaçakçılığı, rüşvet ve yolsuzluk, sahtecilik gibi),
- e) Trafik suçları,
- f) Alkol ve uyuşturucu suçları,
- g) Çevre suçları,
- h) Bilgişim suçları, şeklinde yapılabilir.

1.1.2. Suç ve Sapma Kavramları

Her toplumda o toplumun üyelerinin davranışlarını düzenleyen kurallar, normlar bulunmaktadır. Toplumun beklentilerinden, ya da toplumun uygun gördüğü şekilden farklı bu davranışlara günümüzde sapma ya da sapıcı davranışlar denmektedir³. Sapma toplumsal norm ve değerlerin ihlali olarak tanımlanabilir, suç dendiğinde ise yasalara aykırı bir olgu anlaşılır.

³ Füsün Sokullu Akıncı, **Kriminoloji**, 10. Baskı, İstanbul, Beta Basım A.Ş., Eylül 2013, s. 27

Howard Becker'a göre sapma toplum tarafından yaratılır⁴. Sosyal guruplar kurallar koyarak sapmayı yaratır, buna uymayanlar sapmayı oluşturur ve bu kuralları belirli insanlara uygulayarak ötekiler (hariciler) olarak damgalar.

Sapma ve suçluluk arasındaki sınır sosyal toleransın derece ve sınırına dayalı bulunmaktadır⁵.

1.1.3. Suçbilim (Kriminoloji)

Suçbilim (kriminoloji) Latince "crimin" (suçlama veya suç) ve "-ology" (çalışılması) sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşmuştur⁶. Suçbilim sözcüğü ilk olarak 1889'da Fransız hekim Paul Topinard tarafından kullanılmış ve suçbilim adı taşıyan ilk eser 1885'de Garofalo tarafından yayınlanmıştır. Kriminoloji ya da suçbilim suç davranışının bilimsel yaklaşımla incelenmesidir⁷. Edwin Sutherland'e göre suçbilim sosyal bir olgu olarak genç suçluluğu ve suça değinen bilgilerin bütünüdür⁸; kendi alanı içerisindeki yasa yapma, yasa ihlali ve yasa ihlaline gösterilen tepkileri kapsayan süreçlerin tümünü içerir. Yasa ihlaline gösterilen tepkiler hem cezalandırma hem de suç işlemeyi azaltacak süreçleri kapsar⁹. Toplumdaki resmi kurumlar suç davranışına karşı cezalandırma, müdahale etme ve önleme şeklinde tepki gösterir.

Suçbilim psikoloji, sosyoloji, iktisat, biyoloji, antropoloji, hukuk gibi çeşitli akademik disiplinlerin katkı sunduğu bir alandır. Günümüzde bunlara kamu sağlığı, coğrafya ve sosyal çalışma gibi alanlar da eklenmektedir.

Suçla ilgili uygulamaların tarihteki izleri Babil uygarlığı'ndaki Hammurabi Yasalarına ve aynı zamanda İncil'e dek sürdürülebilir¹⁰. On sekizinci yüzyılda modern ceza yasaları ortaya çıkmadan önce akraba örgütlenmesinin yanı sıra din

⁴ Howard S. Becker, **Outsiders, Studies in the Sociology of Deviance**, New York, The Free Press, 1966, pp. 8-9

⁵ Mustafa Tören Yücel, **Kriminoloji**, Genişletilmiş Dördüncü Baskı, Ankara, Afşar Matbaacılık, 2008, s. 32

⁶ J. Mitchel Miller (ed.), **21st Century Criminology, A Reference Handbook**, U.S.A., Sage Publications, 2009, p. 2

⁷ Larry J. Siegel, **Criminology**, 11th Edition, U.S.A., Wadsworth Cengage Learning, 2011,

⁸ Edwin H. Sutherland, Donald R. Cressey, **Criminology**, 10th Edition, New York, J. B. Lippincott Company, 1978, p. 3

⁹ **Ibid**

¹⁰ Miller (ed.), **a.g.e.**, p. 3

kuralları da toplumsal kontrolün temel dayanağı idi¹¹. Suçbilim bir araştırma alanı olarak Avrupa'da 1700'lü yılların sonlarında çeşitli filozof, fizikçi, sosyolog ve sosyal bilimcilerin yazılarıyla ortaya çıkmıştır. İlk çalışmalar biyolojik çerçevede yapılmıştır. Beccaria'nın 1764'de basılan kitabı Batı Avrupa'da suç yasası reformuna öncülük etmiştir. Çağdaş suçbilim 18. yüzyıl sonlarındaki aydınlanma hareketinden özellikle de toplumsal ve aydınlanma reformlarından temel almıştır¹². Suç artık din, batıl inanç ve efsanelerin bir fonksiyonu olarak görülmemeye başlamıştır ve iradesiyle hareket eden insan kavramı gelişmiştir.

Çağdaş suçbilimdeki temel gelişmeler ise Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkmıştır. 1920 ve 40 arasında sosyoloji ile sıkı sıkıya bağlantılı ve alt disiplini olmuştur. 1960'dan sonra ayrı bir disiplin olarak kendi yolunda devam etmiştir¹³.

1.1.4. Mağdurbilim (Viktimoloji)

Suçlu olgusu mağdur ya da kurban olgusunu da beraberinde getirmektedir. Viktimoloji ya da mağdurbilim göreceli olacak yeni bir alandır. Suç eylemine maruz kalıp fiziksel, duygusal ve mali zarara uğramış insanların bilimsel olarak incelenmesidir¹⁴. Suçbilimin bir alt disiplini olarak gözetilebilir. Neden bazı bireyler, aileler veya kurumlar (bankalar gibi) suçlular tarafından hedef alınırken diğerleri alınmaz sorusu üzerinde yoğunlaşır¹⁵. Aynı zamanda mağdurların hakları ve ceza adalet sistemindeki rolleri üzerinde de durulur¹⁶. 1950 ve 50'lerde mağdurlarla ilgili çalışmalar yapılmıştır. 1970 lerde ana akım suçbilime dahil edilmiştir.

1.1.5. Suç ve Ceza Yasası

Hangi fiillerin ceza yasasına göre suç sayıldığı ülkeden ülkeye ve zamana göre değişir. Daha önceden suç sayılan bazı fiiller şimdi suç sayılmamaktadır. Teknolojik ve insan hakları ile ilgili gelişmeler yeni suç türlerini de ortaya

¹¹ Frank E. Hagan, **Introduction to Criminology: Theories, Methods, and Criminal Behavior**, 8th Edition, U.S.A., Sage Publications, 2013, (Çevrimiçi) <https://books.google.com.tr>, 15.05.2015, p. 3

¹² Miller, **a.g.e.**, pp. 3-4

¹³ **Ibid**

¹⁴ Andrew Karmen, **Crime Victims, An Introduction to Victimology**, 8th Edition, USA, 2013, p.2

¹⁵ **A.e.**, pp. 16-18

¹⁶ Mark M. Lanier and Stuart Henry, **Essential Criminology**, Third Edition, USA, Westview Press, 2010, pp. 19-20

çıkarmaktadır. Örneğin siber suçlar, kara para aklama veya nefret suçları literatürde son birkaç on yılda suç olarak tanımlanmıştır. Aynı şekilde beyaz yakalı suçlar yirminci yüzyıla kadar tanınmıyordu.

1.1.6. Suç Teorilerini Değerlendirme İlkeleri ve Çeşitli Sınıflandırmalar

1.1.6.1. Suç Teorilerini Değerlendirme İlkeleri

Suç teorileri değerlendirilirken aşağıdaki ölçütler göz önünde bulundurulur:

- Mantıksal tutarlılık, kapsam ve yalınlık,
- Test edilebilirliği ve yanlışlanabilirliği,
- Deneysel geçerlilik,

Yukarıdaki ölçütlerin içinde en önemli olanı test edilebilirliğidir ve yanlışlanabilirliğidir. Bir suç teorisi belli bir grup davranışı veya suç türü için geçerli olabilir ama bunun diğer suçlar için veya diğer koşullar sabit olduğunda belli bir koşul için her zaman ve yerde aynı sonucu vermesi gereklidir.

1.1.6.2. Suç Teorilerinin Sınıflandırması

Suçla ilgili çalışmalar konunun çok yönlü olmasından hareketle çeşitli sınıflandırmalar altında incelenmiştir.

Burke suç teorilerini suç ve suçlu davranışının niteliğine göre sınıflandırmıştır¹⁷. Suçlunun rasyonel birey, kader kurbanı veya mağdur birey konumunda olduğu modellerle suç ve suç davranışını açıklayan teorileri aynı bölümde, teori bütünleşmesini ise ayrı bölümde incelemiştir.

Lilly, Cullen ve Ball ise suç teorilerini, suçlu insan kim sorusuna yanıt arayan bireyci teoriler, bireyciliği reddedip suçun sosyal kökenlerine inen teoriler, toplumu yalıtılmış katmanlar olarak gören teoriler, mahalle baskısı ile şekillenen suç teorileri,

¹⁷ Burke, a.g.e., pp. v-ix

toplumsal gücün suç inşa etmesi temelinde gelişen teoriler gibi bölümlere ayırmışlardır¹⁸.

Cohen yazılı suçbilim tarihini suç ve suçun kontrolü konularının incelenmesi açısından farklılık gösterdiğini belirttiği iki ana döneme ayırmıştır¹⁹: Birincisi, onsekizinci yüzyıl ortalarında Beccaria ve Bentham gibi aydınlanma dönemi düşünürlerinin kendilerinden önceki ceza yasası sisteminin "ilkel", "barbarca", "baskıcı", "keyfi" kural ve uygulamalarını yıkan devrimci katkılar sunduğu klasik okuldur. Klasik okulda akılcılık, özgür irade ve seçim ön plandadır. Suç sorunu demek cezalandırma sorunu demektir. Suçun önlenbilmesi için devletin ceza yasası sisteminin suça orantılı olarak cezalandırma, cezanın kesin, sert ve çabuk olması gereklidir. İkincisi ise klasik okuldaki bir yüzyıl sonra Lombroso ile ortaya çıkan pozitivist devrimdir. Burada rasyonalite, özgür irade ve seçimin yerini gerektiricilik (*determinizm*) almıştır. Pozitivist okul suç (eylem) yerine suçlu (oyuncu) üzerinde yoğunlaşmıştır, nedensellik ön plana çıkmıştır. Her bir dönemdeki suçbilim çalışmaları otonom, çokdisiplinli bir konu olarak varlığını sürdürmeyi amaçlamıştır. Cohen 1960' lardan sonraki pozitivist düşünceye karşı çıkan üç ana görüş; damgalama teorisi, eleştirel teoriler ve neo klasik akımı ayrı bir bölümde değerlendirmemiştir. Paternoster ve Bachman da suç teorilerinin genellikle iki ana ve genel düşünce okulları altında sınıflandırılabilceğini ifade etmiştir. Bunlar, klasik okul ve pozitivist okuldur²⁰.

Miller ve Wright, suç teorilerini suçun kaynağına göre bireysel, sosyal süreç ve yapısal olarak üç ana bölüme ayırmıştır²¹.

Bernard ve Snipes suçbilim teorilerinin iki kategoriye ayırır; bunlar; yapısal / süreç teorileri ve bireysel farklılıklar teorileridir^{22,23}.

¹⁸ Robert Lilly, Francis T. Cullen ve Richard A. Ball, **Criminological Theory, Context and Consequences**, Third Edition, U.S.A., Sage Publications Inc., 2002, pp. v- ix

¹⁹ Stanley, Cohen, **Against Criminology**, Fourth Edition, New Brunswick (USA), 2009, pp. 3-4

²⁰ Raymond Paternoster ve Ronet Bachman, **Essays in Contemporary Criminological Theory, Explaining Criminals and Crime**, New York, Oxford University Press, 2001, p. 1

²¹ Richard A. Wright and J. Mitchell Miller, **Encyclopedia of Criminology, Volume 1, A-G**, Ed. By, Routledge An Imprint of Taylor and Francis Grup, U.K., 2005, p. 347

²² George B. Vold, Thomas J. Bernard ve Jeffrey B. Snipes, **Theoretical Criminoloji**, New York, Oxford University Press, 1998, p. 312

Diğer bazı çalışmalarda suç teorileri tarihsel süreçteki gelişimine göre ele alınmıştır. Öte yandan, suç ve mağdur olgusunu yaş, cinsiyet, saldırganlık, eğitim, aile, işsizlik, din, komşuluk, zeka, zihinsel hastalıklar, sosyal sınıf gibi değişkenler çerçevesinde inceleyen çalışmalar da vardır.

Çalışmamızda Akers'in Sutherland'ın suç tanımından yola çıkarak yaptığı sınıflandırma esas alınmıştır. Buna göre, suçbilim yasa yapma, yasayı ihlali ve yasayı uygulamakla ilgili tüm süreçlerin çalışılmasıdır²⁴. Tanıma yaslanarak suç teorileri iki ana grupta toplanabilir:

a) Yasa ihlali konu alan teoriler. Bunlar suç ve sapma teorileri başlığı altında incelenmiştir. Bu teoriler yasa ihlalinin nedenlerini açıklamaya ve iyileştirme önlemlerine yöneliktir. Sosyal ve yasal normların neden ihlal edildiği sorusuna yanıt arar. Bu soru iki kısımdan oluşur²⁵:

- i) Farklı gruplarda neden suç ve sapma oranı değişir?,
- ii) Neden bazı bireyler suç işlemeye ve sapma davranışı göstermeye daha yatkındır?

b) Ceza yasası yapma ve ceza ve adalet sistemi uygulama teorileri. Bunlar caydırıcılık teorileri olarak adlandırılır. Bu başlık altındaki teoriler yasaların neden var olduğunu ve ceza adalet sisteminin işleyiş şeklini açıklamaya yöneliktir.

Herhangi bir grupta erkeklerin kadınlardan daha fazla suç işlemesi veya bir ülkenin suç oranının diğerine göre daha az veya daha fazla olması ya da intihar girişiminin bazı ülkelerde daha fazla olması gibi konular birinci grup teorilerin ilgi alanında iken, suç işleme davranışında bireyler arasındaki farklılıkları açıklamaya yönelik teoriler ikinci grup teorilerin konusudur. Aynı koşullardaki iki insandan birisi suça yönelirken diğerinin neden böyle davranmadığı veya bazı insanların suç işlemeyi alışkanlık haline getirmesi yanıt aranan sorulardır.

²³ Thomas J. Bernard ve Jeffrey B. Snipes, "Theoretical Integration in Criminology", **Crime and Justice**, Vol. 20, pp 301-348, 1996, pp. 334-335, (Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/stable/1147647>, 15.05.2015

²⁴ Ronald L. Akers, **Criminological Theories, Introduction, Evaluation, and Application**, Third Edition, Los Angeles, Roxbury Publishing Company, January 2000, p. 2

²⁵ **Ibid.**

Bu sınıflandırmanın dışında makro ve mikro teoriler sınıflandırması da yapılabilir. Makro suç teorileri toplumsal ve grup yapılarına odaklanırken, mikro teoriler bireyler veya küçük gruplar arasındaki farklılıkları analiz eder. Gerçekte her iki grubun soruları aynı genel sorunun alt başlıklarıdır; insan neden suç veya kabahat işler veya işlemeye kalkışır?

Diğer sınıflandırmalar aşağıda belirtilmiştir:

Biyolojik teoriler: Suçu genetik, kimyasal, nörolojik veya psikolojik değişkenlerle açıklamaya çalışır.

Sosyal psikoloji teorileri: Suçu grup içindeki davranış, şahsi ve bilişsel değişkenler bağlamında değerlendirir.

Sosyolojik teoriler: Suçu kültürel, yapısal ve sosyo - demografik değişkenler yardımıyla açıklar.

Bu sınıflandırmalar bir dereceye kadar geçerlidir. Bazı teoriler iki ya da daha fazla disiplinin birleştirilmesi yani disiplinler arası bir çalışmanın ürünüdür.

1.2. Suç Teorileri

1.2.1. Caydırıcılık ve Rasyonel Seçim Teorileri

1.2.1.1. Klasik Suçbilim

Klasik Okul suç ve suçlu davranışını rasyonel oyuncu modeli ile açıklar. Bu görüşün iki belirleyici özelliği; suç eyleminin temelinde özgür irade olduğu düşüncesi ve suç işlemenin faydalarını ortadan kaldıracak kadar bir cezalandırmanın suçtan caydırıcılık için kullanılmasıdır²⁶. Köklerini on yedi ve on sekizinci yüzyıl boyunca ortaya çıkıp gelişen, temelde yerleşik düzeni ve doğal dünyanın din ile yorumlanmasını eleştiren bir dizi felsefi, politik, iktisadi ve sosyal görüşten almıştır ve bir yüzyıl boyunca suçbilim konusunda etkinliğini sürdürmüştür. Kurdukları teori bugünkü ceza adalet sisteminin temelini oluşturmuştur²⁷.

²⁶ Donald J. Shoemaker, **Theories of Delinquency- An Examination of Explanations of Delinquent Behavior**, Sixth Edition, New York, Oxford University Press, 2010, pp. 15-16

²⁷ Akers, **a.g.e.**, p. 27

1.2.1.1.1. Teorinin Kökenleri

1.2.1.1.1.1. Dönemin Sosyal, Politik ve İktisadi Koşulları

Ortaçağda, on ikinci yüzyıldan on sekizinci yüzyıla kadar 600 yıldan fazla bir süre Avrupa'da suç denildiğinde Engizisyon Mahkemeleri akla gelmiştir. Çoğu Avrupa ülkesinde Roma Katolik Kilisesi felsefi temellerini hazırlayarak, yöneticiler ise bu kuralları uygulamak suretiyle cadı ve tanrıtanımazların şeytanlığı algısına yönelik bir ittifak oluşturmuştur. Kontrol altına alınacak insanlar yelpazesinde yalnızca hırsızlar, katiller değil politik muhalifler, toplumsal eleştirmenler, ruh hastaları ve normlara uymayan diğer insanlar vardı. On sekizinci yüzyılda Kutsal Engizisyon'un yakarak, asarak, taşlayarak, parçalara ayırarak öldürme ve işkence cezası tepe noktasına ulaşmıştır. Klasik suçbilim ceza adalet sisteminin böyle zalim, keyfi ve tutarsız ortamında yeşermiştir²⁸.

Öte yandan dönemin iktisadi gelişmelerine bakılırsa, on sekizinci yüzyıl sonlarında İngiltere'de Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesiyle büyük bir dönüşüm yaşanmıştır; nüfus hızla artmış, insanlar bir şehirden diğerine göç etmiş, kendi toprağını veya kiraladığı toprağı kaybedip fabrika işçisi olmaya başlamıştır. Bu gelişmeler sonucu, yeni bir politik ekonomi yani kapitalizm toplumsal yapıdaki feodal örgütlenmenin ve basit trampa sözleşmelerinin yerini almıştır.

Politik düzeyde, monarşilerin geleneksel görüşleri Aydınlanma hareketinin içinde yer almış felsefeci ve akademisyenlerden oluşan politik radikaller tarafından ağır şekilde eleştirilmiştir. Bu aydınlar demokrasi, rasyonellik ve özgür irade düşüncelerini güçlü bir şekilde savunmuştur. Buna göre insan davranışını fayda / maliyet analizi yapan bireyin kendi rasyonel seçimleri yönlendirir. Böylece önceden popüler olan insan davranışını doğüstü güçlerin yönettiğine dair düşünce Aydınlanma uyanışı ile popülerliğini yitirmiştir²⁹. Klasik dönem suçbilimcilerinin görüşleri yaşadıkları dönemde yükselen orta sınıf ve tüccar sınıfının çıkarlarıyla ve ticaret ve sanayiye destekleyen iktisat felsefesi ile örtüşmüştür, bunun sonucunda dönemlerinin önde gelen aydınlarının savunduğu reform düşüncesini

²⁸ Wright and Miller, **a.g.e.**, p. 178

²⁹ Hugh D. Barlow and David Kauzlarich, **Explaining Crime, A Primer in Criminological Theory**, U.S.A, Rowman and Littlefield Publishers, Inc., 2010,

desteklemişlerdir. Savunuları o yıllardaki hükümetlerin demokratik kontrolü ve daha fazla yurttaşın yönetime katılması şeklindeki yükselen politik görüşlerle de uyumludur³⁰.

1.2.1.1.2. Toplumsal Sözleşme Teorileri

Klasik suçbilim teorisi Aydınlanma bağlamında değerlendirilmelidir. Aydınlanma dönemindeki sosyal değişimin iki ana düşünce kümesi toplumsal sözleşme teorileri ve faydacılıktır³¹. Toplumsal sözleşme teorilerinde öncü filozoflar Hobbes, Rousseau ve Locke'dir. Faydacılık geleneğini geliştirenler John Stuart Mill ve Jeremy Bentham'dır.

Aydınlanma; akılcılık, aydın olma ve insancılık vurgusu kralın ve ruhban sınıfının kutsal haklarını koruma düşüncesinin yerini aldı. Aydınlanma düşünürleri toplumu bireyin rasyonelliği, güvenilir bilginin kaynağı olarak bilimsel yaklaşım ve yurttaş bireyin politik ve insan hakları temelinde örgütlenmesi gereğini vurguladılar³². Bu düşünürler hukuk, ceza adalet sistemi ve cezalandırmanın düşünceleri ile örtüşmediğini görmüşlerdir. Adalet sistemini eleştirip; sistematik, etkili ve akılcı temelde bir hukuk ve cezalandırma sistemi önerdiler.

Klasik dönem suçbilimcileri daha rasyonel ve adil bir yargı sistemi oluşturmak için felsefi bir gerekçe arayışı içine girmiştir³³. Amaçları eşitlik temeline dayalı ceza adalet sistemi oluşturmaktır.

Toplumsal sözleşme teorilerine göre insanlar politik ve ekonomik düzenlilikten faydalanmak için kendi rasyonel çıkarlarından ve doğal özgürlüklerinden gönüllü olarak vazgeçerler. Yönetilenler yani bireyler bazı kurallar temelinde devlet yani yönetim erki ile hukukun üstünlüğü anlayışı ile yönetilme üzerinde uzlaşırlar. Bu gelenekteki öncü filozoflar Thomas Hobbes, Jean Jack Rousseau ve John Locke'dir.

³⁰ Akers, **a.g.e.**, p. 27

³¹ Burke, **a.g.e.**, p. 22

³² Martin O'Brien and Majid Yar, **Criminology, The Key Concepts**, London, Routledge Taylor and Francis Group, 2008, pp. 19-20

³³ Akers, **a.g.e.**, p. 27

Hobbes (1588-1679) insanın özgür iradesinin yasal toplumsal sözleşmenin temel dayanağı olduğunu vurguladı. Hobbes'a göre doğal hallerinde bireylerin yaşamı bireysel çıkar üstüne kurulu idi; haklar ve sosyal düzenden yoksundu. Bu durumdaki birey apolitik ve asosyaldi. Toplumsal sözleşme bireylerin bir araya gelmesi ve bazı haklarından vazgeçmeleri ile ortaya çıktı. Bu, toplumların ve sonrasında devletlerin oluşmasını sağladı. Böylece toplumsal ilişkileri düzenleyen yeni hakların korunması ve toplumun anarşik durumdan çıkması sağlandı.

Hobbes devletin ve hukukun kaynağını din kurallarından alması yerine seküler bir ceza yasasının gelişimine önemli katkı sunmuştur³⁴. İlahi adalet ve dünyevi adaleti ısrarla ayrı tutması ceza yasasının sekülerleşmesi için özellikle önemli olmuştur. Leviathan'da günah ve suç kavramlarını kesin olarak birbirinden ayırmıştır³⁵; Hobbes ölüm cezasını savunur ancak bir sözleşme teorisi açısından bu durumu sorunsal ve tek örnek olarak görür³⁶. Leviathan Birinci Kısım 14. Bölüm'de insanın bazı haklarından vazgeçmesinin veya bazı haklarını devretmesinin mümkün olmadığını ifade etmiştir. Kendini savunma hakkının kaçınılmaz olduğu bu nedenle de devredilemeyeceği durumları ölüm, yaralama ve hapsedilme olarak belirtmiştir³⁷.

John Locke (1632-1704) "doğa durumu"nda insanın nasıl olacağı konusunda daha karmaşık bir görüşe sahipti. Doğa durumu, yeryüzünde hiçbir siyasi topluluğun olmadığı bir duruma karşılık gelmektedir. Hükümetin neden var olduğu sorusuna yanıt arar. Bireylerin özgür olması sınırsız değildir, bu özgürlüğü sınırlayan doğal bir yasa vardır ve hayatın, özgürlüğün ve mülkiyetin temel haklarını korur. İnsanı sevmeye duygusu ve aklın işleyişi yalnızca insanda bulunur ve bu ahlakı doğurur. Doğa durumunda insanların tabi oldukları bir üst makam yoktur, bu nedenle başkaları üzerinde tabi hukuku ihlal edebilir ve diğerlerinin malı ve şahsına tecavüz edebilirler. Hakkı ihlal edilen kişi saldırının önlenmesi ve bertaraf edilmesi için suçluyu

³⁴ Dieter Hüning, "Hobbes on the Right to Punish", **The Cambridge Companion to Hobbes's Leviathan**, Edited By Patricia Springborg, pp. 217-240, U.S.A., 2007, p. 217

³⁵ Thomas Hobbes, **Leviathan**, Edited with an Introduction and Notes by J.C.A. Gaskin, Oxford World's Classics, U.S.A., Oxford University Press, 1996, Chapter XXVII, (151-152) pp. 191- 192

³⁶ David Heyd, "Hobbes on Capital Punishment", **History of Philosophy Quarterly**, Volume 8, Number 2, April 1991, (Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/stable/27743969>, 14.01.2017, p. 119

³⁷ Leviathan, **a.g.e.**, p. 88

cezalandırma hakkına sahiptir, ancak bu mutlak bir hak ve yetki değildir³⁸. İnsanlar cezalandırma yetkisini öç alma ya da kendini veya yakınlarının lehine karar vermesi gibi etmenlerle keyfi bir şekilde kullanabilir. Bu karışıklığa yol açar. Karışıklıkların artması yaşamı olumsuz etkiler, insanlar bir araya gelerek siyasi topluluklar oluşturur. Böylece hükümetlere ve güçlü siyasi yöneticilere itibar edilir. Yönetici ve birey karşılıklı güven ile toplumsal sözleşmeyi oluşturur, böylece toplum sözleşmesi sonucunda insanlar doğal haklarını korumuştur.

Locke'a göre kilise ve devlet mutlak biçimde ayrı ve kesin olarak farklı kuruluşlardır³⁹. İnsan yasalarının çoğu safi olarak düzenleyicidir ve toplumsal barışı ve karşılıklı korumayı sağlamakla görevli hükümete itaat etme görevinde kutsal otorite yardımı çağrılmaz⁴⁰.

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) insanın hayvan benzeri bir doğa durumundan evrildiğini vurgulamıştır⁴¹. Doğal insanlar vahşi olarak yaşadıkları dönemlerde özgür ve eşittirler. Kendilerini koruma ve merhamet ilkeleriyle hareket ettiler. Ancak, bu doğal insanlar gruplar ve topluluklar olarak bir araya geldiğinde, kurallar ve düzenlemeler sonucunda "doğal insan" yarışmacı, bencil, rasyonel hesaplamalar yapabilen ve kasıtlı olarak diğerlerine zarar veren "sosyal insan" a evrildi. Rousseau "genel irade " kavramını geliştirmiştir. Toplumu, siyasal topluluk, insan vücuduyla karşılaştırır. Sosyal bir grup ayrı ayrı bireylerden oluşur, tekil iradelere sahip olmakla beraber buna ek olarak ortaklaşa çıkarları vardır ve daima toplumun tamamının refahının korunması amacını güder⁴².

Toplumsal sözleşme teorileri suç ve suçlu davranışını rasyonel aktör modeliyle açıklayan yaklaşımların gelişmesiyle yakından ilintili olmuştur. Bu

³⁸ John Locke, **Second Treaties of Government** (original 1690), Ed.By, C.B. Macpherson, Hackett Publishing Company, Oxfors, U.S.A., 1980, pp. 8-14

³⁹ John Locke, **A Letter Concerning Toleration and Other Writings**, Original Book Licensed October 3,1689, Ed. and with an Introduction by Marc Goldie, U.S.A, Liberty Fund, Inc, 2010, p. 24

⁴⁰ Locke, "Obligation of Penal Laws" (25 February 1676), Locke, **Political Essays**, Cambridge Texts in the History of Political Thought, Edited By Mark Goldie, Cambridge University Press, U.K., 2002, p. 235

⁴¹ Jean- Jacques Rousseau, **The First and Second Discourse, Discourse on the Origin and the Foundations of Inequality Among Mankind**, (originally 1762) in *The Social Contract and The First and Second Discourses*, Translated and Edited by, Susan Dunn, Yale University Press, U.S.A., 2002, pp. 87- 148

⁴² Rousseau, **The Social Contract**, (Original 1775), Translated by, Christopher Betts, Oxford University Press, New York, 1999, p. xiii

teorilere göre, insanlığın doğal halinden yani ilkel durumundan çıkması akıl yürütmeye -neden sonuç değerlendirmesiyle- mümkün olmuştur. İnsan iradesi bireyin davranışlarını düzenleyen ve kontrol eden ve genelde özgür olan psikolojik bir gerçeklik olarak tanınmıştır . Toplum ceza verme ve ceza adalet sistemi kurma hakkına sahiptir, bu hak politik devlete devredilmiştir⁴³. Böylece, insanlar yurttaşlık görevini yerine getirmek için özgür iradesiyle diğer insanlarla sözleşmeler yapan "rasyonel oyuncular" olarak gözetilir.

1.2.1.1.1.3. Faydacılık Yaklaşımı

Rasyonel oyuncu modeline diğer bir ana düşünsel katkı faydacılık olarak adlandırılan felsefi gelenektir. Bu yaklaşımı geliştirenler ve Jeremy Bentham (1748-1832) ve John Stuart Mill (1806-1873)'dir. Bentham İngiliz filozof, iktisatçı, hukukçu ve toplum reformcusudur. Beccaria'nın öne sürdüğü rasyonel seçim teorisini benimsemiş ve suça uyarlamıştır.

Bentham'a göre doğa insanı iki efendinin egemenliği altına sokmuştur; bunlar acı ve hazdır⁴⁴. Fayda ilkesi bu egemenliği kabul eder. Bu iki duygu her bir eylemimizi onaylar veya onaylamaz yani ne yapmamız gerektiğine ve ne yapacağımıza karar verir. Fayda ilkesinin amacı akıl ve hukuka yaslanarak mutluluğu sağlamaktır. İnsanın eylemleri mutluluğu artırıyorsa kabul edilebilir, mutluluğun tersi sonuç veriyorsa kabul edilemezdir. Bu ahlakın temelidir. En önemli önermesi "en fazla sayıda insan için en büyük mutluluk"tur⁴⁵. Mutluluk haz duymak ve mutsuzluk acı çekmek ya da hazzın yokluğudur. Bu bakış açısından çıkan ahlaki kural bireylerin kendi mutluluklarını devam ettirmek için kendi akıllarını kullandıkları ve pozitif toplumsal dengenin doğal bir şekilde ortaya çıkacağıdır. Bentham acı ve hazzın yoğunluklarına, sürelerine ve yakınlıklarına göre tartılabilir olduğunu ifade eder.

John Stuart Mill genel olarak Bentham'ın yaklaşımını benimsemiştir. Temel insan özelliği olarak hazzcılığı vurgulamıştır. Hazzcılık her bireyi yönetir ve

⁴³ Burke, **a.g.e.**, p. 24

⁴⁴ Jeremy Bentham, **An Introduction to the Principles of Morals and Legislation**, (Original 1780), Batoche Books, Ontario, 2000, p. 14

⁴⁵ Bentham, **A Fragment on Government**, 1891, U.K., Oxford, Clarendon Press, p. 93, (Çevrimiçi) <https://archive.org/details/afragmentongover00bentuoft/page/92>, 17.07.2017

hareketlerine yön verir. Mill, bununla beraber hazzın nitelik olarak - yanı sıra nicelik olarak da ayrılabilceğini savunmuştur.

Bentham suç ve suçlu davranışını açıklamak için rasyonel oyuncu modelinin geliştirilmesinde en fazla etkiye sahip filozoftur. Toplumsal sözleşme teorisine iki büyük katkı sunmuştur⁴⁶. Birincisi, özgür iradenin dizginlenemez uygulamaları üzerindeki ana kontrol korku; özellikle de acı çekme korkusudur. İkincisi, korkutarak iradeyi etkilemek ve böylece davranışı kontrol altına almak için ceza esastır.

1.2.1.1.2. Klasik Suçbilim ve Caydırma Öğretisi

Klasik suçbilim İtalya'da Beccaria (1738-1794) ve İngiltere'de Bentham'ın yazılarına dayanır. Beccaria suçbilimde klasik okulun kurucusu olarak gözetilir. On sekizinci yüzyıl demokratik liberalizm görüşlerini ceza adalet konularına uyarlamıştır. Hukuk, felsefe, iktisat, matematik ve edebiyatla uğraşmış, Bentham ile birlikte toplumsal sözleşme teorilerinin izleyicisi olmuştur; fikirlerinin çıkış noktası bu teorilerdir. Bir dizi düşünürün yanı sıra en fazla Hobbes ve Hume'dan etkilenmiştir. Bireyler bulundukları topluluktaki diğer bireylerin can ve mallarına saygılı olur, karşılığında da kendisinin hırsızlık ve şiddete maruz kalma korkusundan kurtulur. Bu sözleşmeyi yok sayıp suç işleyenler zaman geçirmeksizin cezalandırılmalıdır. İkinci olarak Hobbes'dan "insanlar doğaları gereği hazzıdır" kavramını almıştır. Beccaria istemcilik ve hazzcılık kavramlarını bir araya getirerek toplumsal olarak etkili olabilmek için ceza adalet sisteminde cezanın çabuk, kesin, sert ve suça orantılı olması gerektiğine inanmıştır. Cezalandırmanın kaçınılmaz olması suça kalkışmak isteyen kişileri caydıracaktır. Aynı şekilde cezanın çabukluğu da caydırıcı etki yapacaktır.

Beccaria'nın yazıları Avrupa'da ve ABD'de bir dizi ceza yasasına öncülük etmiştir. İlk kitabı iktisat üzerinedir. Smith'in 1763'deki Hukuk Dersleri notlarından bir yıl sonra Suçlar ve Cezalar Hakkında kitabını yazmıştır. Döneminin hükümet ve kamu yönetimindeki tutarsızlıklara parmak basmıştır. İnsanlık dışı hukuk ve mahkeme varlığına karşı şiddetli eleştirilerini, özellikle Engizisyon, işkence ve

⁴⁶ Burke, a.g.e., p. 25

darağacına karşı ortaya koymuştur⁴⁷. Beccaria'nın kitabı esasen sistematik, tutarlı ve mantıklı bir ceza infaz sistemi üzerine ilk girişimdir.

Beccaria'ya göre insan adaletinin temeli "ortak yarar" dır⁴⁸. Ortak yarar suçların sadece işlenmemesinde değil, işlendikleri zaman topluma verdikleri zararın da hiç değilse çok az olmasındadır⁴⁹. Suçlarla cezalar arasında bir oran bulunması gerekir. Yasalar toplumda bağımsız ve yalıtılmış durumdaki insanları bir araya getiren kurallardır⁵⁰. Toplumsal kaostan kaçınmak için toplumdaki her bir birey özgürlüğünün bir kısmını ulus devletin hükümrânlığına devretmelidir. Cezaların etkili olması için ceza kesin olmalıdır. Suçları önleyen en önemli frenlerden biri, cezaların ağırlığı değil, cezaların kaçınılmaz olmasıdır⁵¹. Ceza ne denli çabuk ve işlenen suça yakın olursa o denli çok adil ve yararlı olur⁵².

Bentham, toplumsal sözleşme teorilerini esas almış; Locke'un yaradılıştan gelen özelliklerin var olduğu ve yerleşik geleneksel ve dini günah kavramını reddeden felsefi materyalizminden etkilenmiştir. Suç davranışını doğuştan gelen bir eğilimle değil yanlış yetiştirilme tarzı ve sosyalleşmeyle açıklamıştır. Bentham "hesaplama yapmayan kişi var mıdır? sorusunu sormuştur, buna yanıt suçluların iflah olmaz canavarlar değil mantıklarını kullanamayan arzularını kontrol edemeyen olgunlaşmamış yetişkinler olduğu şeklindedir. Birey fayda ve maliyeti gözeterek fayda ağır basarsa suç işleme kararı alır. Buna "haz hesabı" demiştir⁵³. Bentham'ın haz ve elem (acı ve zevk) hesabı cezaların hepsinin acı verici dolayısıyla kötü olduğu inancına dayanır. Yalnızca bireyler değil toplumlar da faydalarını ençoklaştırmaya odaklanmıştır. Bu nedenle hükümetlerin görevi kamu politikalarıyla "en büyük sayı için en fazla mutluluk" yani fayda ençoklaştırmasını hedeflemektir. Devlet cezalandırmayı daha büyük kötülükleri önlemek için yapmalıdır. Cezanın verdiği acı suç işlemenin verdiği karı mümkün olan en küçük ölçüde aşmalıdır. Cezalar

⁴⁷ Sami Selçuk, **Beccaria'nın İnsanlığa Bildirisi**, 1. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2004, s.11

⁴⁸ Cesare Beccaria, **Suçlar ve Cezalar Hakkında**, Çeviren: Sami Selçuk, 1. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2004, s. 52

⁴⁹ A.e., p. 45

⁵⁰ Cesare Beccaria, **On Crimes and Punishments**, Translated by: Graeme R. Newman ve Pietro Marongui, 5. Baskı, Transaction Publishers, U.S.A., 2009, (Çevrimiçi) <https://books.google.com.tr/books>, 18.03.2018, p. 9,

⁵¹ Selçuk, **Suçlar ve**, s. 129

⁵² A.e., s. 101

⁵³ Timur Demirbaş, **Kriminoloji**, 3. Bası, Ankara, Seçkin Yayınları, 2010, s. 51

caydırıcılığı artırır. Bentham'ın önceliği bireysel özgürlüğü değil kamusal mutluluğunu artırmaktır⁵⁴. Beccaria gibi caydırıcılık savını benimsemiş ve cezanın sertliği ölçüsünde suç işlemenin caydırıcı olacağını savunmuştur.

Bentham'ın faydacılığı ceza adalet (yargı) alanında bir dizi öneri sonucunu vermiştir. Örneğin, cezalandırmada suçlunun suç işlemekten edineceği fayda cezalandırmadan elde edeceği acıdan daha az olmalıdır. Bu "olumsuz fayda" caydırıcılık etkisi yaratacaktır.

Klasik suçbilime göre bireyler kararlarını özgür iradelerinin rasyonel kullanımı ile alırlar. Bireylerin tamamı yasalara uyarken veya yasayı çiğnerken yapılan eylemin vereceği zevk ve acıyı yani risk ve getiriye rasyonel bir şekilde hesaplayarak karar verir. Bireyin hesaplaması kendi cezalandırılma deneyimine, ilgili suça yasanın vereceği ceza konusundaki bilgisine ve geçmişte bu tür suçları işleyenlerin hangi cezayı almış olduğunun farkında olup olmamasına dayanır⁵⁵.

Değişken ve belirsiz bir sistem bu türden rasyonel kararların alınması için yeterli temeli garanti etmez. Böyle bir sistem yalnızca adaletsiz değil aynı zamanda suçu kontrol etmede etkisizdir. Bu nedenle, suçu önlemek için, ceza hukuku yurttaşları kanunları çiğnemek yerine kanunlara uymaya teşvik edecek yönde makul şekilde infaz edilecek makul cezalar sağlamalıdır. Ceza hukukunun temel amacı caydırıcılıktır. Ceza "suça uygun olmalı" dır. Bu, ölç alma; kısasa kısas mantığı ile değil topluma verdiği hasarla orantılı olmalıdır. Ceza suçun kazanımı kadar sert olmalıdır.

Bu varsayımlardan çıkan sonuç; bir suça kalkışmanın getirisi yani verdiği haz veya kazanım aşağı yukarı herkes için aynıdır. Hukuk sistemi belirli bir suçun karşılığı olan cezayı katı bir şekilde uygulamalıdır ve ceza suçlunun içinde bulunduğu koşullara göre değişiklik göstermemelidir. Daha sert ve zararlı suçlar için daha ağır cezalar uygulanmalıdır. Klasik suçbilimde orantılılık kavramı yasama organının her bir birey için farklılıkları gözetmeksizin belirlenen cezayı uygulamasıdır. Bu daha sonra bireyin yaşı ve zihni kapasitesinin rasyonel karar almayı etkileyeceği düşüncesiyle değiştirilmiştir.

⁵⁴ A.e., p. 26

⁵⁵ Akers, a.g.e., 16-17

Caydırıcılık için diğer bir koşul cezanın hızlı ve kesin olmasıdır. Ceza verildikten hemen sonra uygulanmalıdır.

Kesinlik bir suç için ceza ve tutuklamanın olasılık değerine işaret eder. Bir suçun cezası kesin, sert ve hızlı ise birey rasyonel olarak kazancının kayıplarından daha fazla olacağını hesaplayacak ve yasaları ihlal etmekten vazgeçecektir.

Hem Beccaria hem de Bentham kesinlik ve hızlilik arasında bağlantı gördüler. Cezanın kesin olması sertliğinden daha etkilidir.

Özel veya belirli caydırıcılık, hapsedilmiş ve cezalandırılmış bir suçlunun yeniden bu durumları yaşamamak için suç işlemekten caymasıdır. Genel caydırıcılık ise suç işlemeye henüz teşebbüs etmemiş olanların devletin vereceği cezayı düşünerek suç işlemekten vazgeçmesidir⁵⁶.

1.2.1.2. Çağdaş Caydırıcılık Teorileri (Neo Klasik Teoriler)

Batı ceza hukuku ve ceza adalet sisteminin felsefi temellerinde caydırıcılık doktrini yer alır. Çağdaş caydırıcılık teorisinin kalbinde de kesinlik, sertlik ve hızlilik ilkeleri ile özel ve genel caydırıcılık yer alır.

Çağdaş caydırıcılık teorileri iki ana başlıkta toplanabilir:

- 1) Rasyonel Seçim Teorisi
- 2) Rutin Aktiviteler Teorisi

1.2.1.2.1. Rasyonel Seçim Teorisi

Rasyonel seçim teorisi hem sosyologlar ve diğer sosyal bilimciler hem de iktisatçılar tarafında suç ve suçlu davranışının açıklanmasında kullanılmıştır. Suçluların rasyonel karar vericiler olduğunu ve bu hesaplamayı yaparken kendi çıkarlarını gözettiğini savunur.

Klasik Teori ve rasyonel seçim teorisi ve caydırıcılık konusunda farklılıklar içermekle beraber temel çıkış noktaları her ikisinin de on sekizinci yüzyıldaki aynı faydacı felsefeden yola çıkmış olmasıdır. Birincisi hukuka uygulanmıştır, ikincisi ise

⁵⁶ Siegel, a.g.e., 2011, p.120

ekonomiye. Bununla beraber, rasyonel seçim teorisi caydırıcılık teorisinin genişletilmiş hali değildir. Teori hem belli bir konuda suç işlemeye kalkışma kararını hem de suç kariyerini geliştirme veya suç kariyerinden vazgeçme kararlarını genel olarak ve bütün yönleriyle açıklamaya girişir⁵⁷. Caydırma kavramının yaygınlaşması suçbilime 1980'lerde "rasyonel seçim" teorisiyle olmuştur.

1.2.1.2.1.1. Tarihçe

Suç konusuna iktisat alanında rasyonel seçim teorisinin sunulması iktisatçı Gary Becker'in 1968 tarihli "Suç ve Ceza: İktisadi Bir Yaklaşım" başlıklı makalesi ile olmuştur. Rasyonel seçim teorisi iktisat teorisindeki "beklenen fayda" ilkesine dayanır. Bu basitçe bireylerin rasyonel karar alması seçimleri sonucunda bekledikleri kar ya da faydanın ençoklaştırılması ve maliyet ya da kayıplarının en aza indirilmesi esasına dayalıdır. Bu Klasik terminolojideki insanın doğası ile ilgili temel varsayımın aynısıdır.

Sosyoloji alanında suç ve suçlu davranışında rasyonel oyuncu modeline yönelme, İngiltere ve ABD'de 1970 ve 1980'lerde politik yeni sağ akımının diğer bir deyişle popülist muhafazakarların dirilmesi sürecinde olmuştur⁵⁸. 1970'lerde İngiltere'de durumsal suç önleme çabaları hükümet tarafından teşvik edilmiştir. Burada bir suç teorisi geliştirilmesinden çok pragmatik önlemlerle suçun önlenmesi hedeflenmiştir. Bu dönemde İngiltere'de suçluların rehabilitasyonu çalışmalarının başarısız olması suç kontrol stratejilerinin yeniden gözden geçirilmesi sonucunu vermiştir. Liberal suçbilime göre, suç yoksulluk gibi bazı toplumsal veya psikolojik nedenlerden kaynaklanıyorsa, iyi bir iş ve ekonomik olanakların yaratılması suçu azaltacaktır⁵⁹. Ancak bu dönemde ekonomik olanakların artması suç oranlarını azaltmamıştır. Bu durum araştırmacıları suç konusunda yeniden düşünmeye itmiştir. Durumsal suç teorisi bu dönemde ortaya çıkmıştır.

⁵⁷ Akers, **a.g.e.**, p. 24

⁵⁸ Burke, **a.g.e.**, p. 46

⁵⁹ Siegel, **a.g.e.**, p.104

Durumsal Suç Teorisi: Teoriye önemli katkılar yapan akademisyenlerin başında Ronald Clarke gelir⁶⁰. Teori suçludan çok suçun önlenmesine odaklanmıştır. Yoksulluk ya da eşitsizlik gibi failin suçluluğuna yönelmekten ziyade suç eylemlerinin yakın nedenlerine, birincil olarak rutin aktivitelerde ele geçirilen suç fırsatlarını hedef alır⁶¹. Bu fırsatları ortadan kaldırmayı veya hasarlarını en aza indirmeyi amaçlar.

Durumsal suç önleme rasyonel seçim teorisince desteklenir. Teori suçlunun eyleminin maksatlı, çeşitli faydalar elde etmeye yönelik olduğunu ve gerçek veya algılanan risk, çaba ve ödülün kararları etkileyebileceğini ileri sürer⁶².

1.2.1.2.1.2. Genel Açıklama

Rasyonel seçim teorisi beklenen fayda ilkesine dayanır. Suç işleme kararı bir ürün almakla eş tutulur. Bireyler kararlarını belirsizlik ortamında alır, çünkü çoğu kez gerekli bilgilerin tümüne sahip değildirler ve bütün sonuçları ve tepkileri kestiremezler. Bu belirsizlikler altında kendilerine en çok tatmini veya faydayı sağlayacak davranışı seçerler. Daha açık bir deyişle, neyin "faydalı" olduğu kişiden kişiye değiştiği için bu karar verme modeli öznel beklenen fayda modeli olarak da adlandırılır⁶³.

Rasyonel seçim modeli birey düzeyinde değerlendirme, düşünme ve karar vermenin bilişsel süreçlerine vurgu yapar⁶⁴. Suç bireyin seçimin ürünüdür. Birey suç kararı verirken çevresindeki fırsatların yapısına göre hareket eder. Farklı rasyonel seçim yaklaşımları "rasyonel" seçimi neyin oluşturduğu konusundadır.

Çağdaş rasyonel seçim teorileri klasik görüşten suçlulara atfettiği rasyonelliğin derecesi ile ayrılır⁶⁵. Hem rasyonel ve durumsal seçim teorisi hem de

⁶⁰Michael Tonry and Norval Morris, ed "Situational Crime Prevention - Its Theoretical Basis and Practical Scope" (From **Crime and Justice - An Annual Review of Research**, pp. 225-256, 1983, - See NCJ-89003), p.225

⁶¹ Karen Bullock, Ronald V. Clarke and Nick Tilley, **Situational Prevention of Organised Crimes**, USA, Willan Publishing, 2010, p.1

⁶² **A.g.e.**, pp. 1-2

⁶³ Paternoster, **a.g.e.**, p.19

⁶⁴ R. V. G. Clarke, Marcus Felson, Ed. By, **Routine Activity and Rational Choice, Advances in Criminological Theory**, Volume 5, 1993, U.S.A., Transaction Publishers, p. 337, (Çevrimiçi) <https://books.google.com.tr/books>, 25.05.2015, p. 337

⁶⁵ Lanier ve Henry, **a.g.e.**, p. 81

rutin aktiviteler teorisi suç kararı vermede rasyonel düşüncenin sınırlarını vurgular. Rasyonel seçim modeli "sınırlı rasyonellik" kavramını kullanır ki burada suçun ekonomik açıklaması diğer güdüler ve bilişsel faktörler dikkate alınarak değiştirilir⁶⁶. Örneğin, suçun riskleri konusunda bilgi edinme süreci insanların yeteneğine ve istekliliğine göre değişir ve bireyin değerlendirmelerinin pek azı gerçeği yansıtır. Suç kararı verme süreçleri rasyonelliğin ölçüm sorununu da beraberinde getirir. Bu süreç zaman, beceri ve gerekli bilgilerin toplanması kısıtlarıyla sınırlanır⁶⁷.

Rasyonel seçim teorisinin dört temel varsayımı aşağıda özetlenmiştir⁶⁸:

- 1) Suçlar suçlunun yararına olan kasti ve kesin eylemlerdir
- 2) Suçlular kendileri için faydalı olanı ararken risk ve belirsizlik nedeniyle en iyi kararları vermekte her zaman başarılı değildir.
- 3) Suçlunun kararı suçun niteliğine göre değişir.
- 4) Dahil olma suçları ve vaka suçları birbirinden oldukça farklıdır.

Rasyonel seçim teorisi caydırıcılık kavramını da içermekle beraber caydırıcılık teorisinin genişletilmiş hali değildir⁶⁹. Teori hem belli bir konuda suç işlemeye kalkışma kararını hem de suç kariyerini geliştirme ve suç kariyerinden vazgeçme kararlarını genel olarak ve bütün yönleriyle açıklamaya girişir. Suçlu dendiğinde belli bir suçu önceden planlayan, gerekli bilgileri toplayan ve gerekçeli kararlar veren birey anlaşılmaz. Rasyonel seçim yaklaşımı bireylerin nasıl "rasyonel" seçim yaptıklarına dair teorik bir yönelişi ifade eder; bütün mümeyyiz insanların bu tür seçimler yapabileceklerini ama sıklıkla yapmadıklarını kabul eder⁷⁰.

⁶⁶ Ronald V. Clarke, Derek B. Cornish, **Crime Control in Britain: A Review of Policy Research**, 1983, U.S.A., State University of New York Press, Albany, (Çevrimiçi) <https://books.google.com.tr/books>, 25.05.2015, p. 50

⁶⁷ Derek B. Cornish, Ronald V. Clarke, **The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending**, USA, Springer - Verlag, 1986, copyright 2014 by Transaction Publisher, New Jersey, <https://books.google.com.tr>, 25.05.2015, p. 1

⁶⁸ Clarke ve Cornish, "Rational Choice", **Explaining Criminals and Crime, Essays in Contemporary Criminological Theory**, Ed. By, Raymond Paternoster and Ronet Bachman, 2001, New York, Oxford Univ. Press, a.g.e., p.24

⁶⁹ Akers, **a.g.e.**, p. 24

⁷⁰ Bill McCarthy, "New Economics of Sociological Criminology", **Annual Review of Sociology**, Vol. 28: 417-442, August 2002, p. 418, (Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/stable/3069248>, 15.11.2014

1.2.1.2.2. Rutin Aktiviteler Teorisi

Cohen ve Felson (1979) tarafından İkinci Dünya Savaşı sonrası A.B.D.'de artan suç oranlarını açıklamak için geliştirilmiştir. Cohen, Kluegel ve Felson (1981) tarafından yeniden geliştirilmiş ve "fırsatlar teorisi" adını almıştır⁷¹. Temelde mağduriyet teorisidir, suçu dolaylı olarak açıklar. Geleneksel suçbilim "suçlu"ya yoğunlaşırken rutin aktiviteler teorisi ""suç olayı" na odaklanıp suçun oluşum mekanizmasını çözerek suçun önlenebileceğini öne sürmüştür. Caydırıcılık ve rasyonel seçim teorisinin bileşenleri rutin aktiviteler teorisinde de bulunur. Bu teoriye göre suç üç unsurun bir araya gelmesiyle oluşur:

- a) GÜDÜLENMİŞ SUÇLU (ya da suçlular),
- b) Uygun hedef (kişi ya da nesne),
- c) Hedefi suçtan koruyacak yeterliliğe sahip resmi veya gayri resmi etkin bir koruyucunun yokluğu.

1.2.2. Suç ve Sapma Davranışını Açıklamaya Yönelik Teoriler

1.2.2.1. Pozitivist Teoriler

Pozitivist teoriler biyolojik pozitivizm, psikolojik pozitivizm ve sosyolojik pozitivizm olarak üç ana dalda çalışılmıştır. Bunlar aynı temel varsayımlarla yola çıkmamıştır ancak birbirini dışlayan teoriler değildir⁷².

Pozitivist teoriler özellik teorileri olarak da adlandırılır. Kısaca bireyin doğuştan gelen veya doğumdan sonraki kısa sürede kazanılan zihinsel ve biyolojik özelliklerinin bireyin davranışı üzerinde etkili ve belirleyici olduğunu savunur. Bu teoriye göre zihni ve biyolojik bozunumlar suç işleme nedenidir. Teori suç işlemenin iradi olduğu rasyonel oyuncu modelini reddeder yerine gerekircilik yani kader kurbanı oyuncu modelini benimser⁷³.

Özellik teorilerinin gelişimi Avrupa'da on dokuzuncu yüzyıl sonlarında bilimsel yöntemin kullanılmaya başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, bilim insanları doğa olaylarını açıklamakta yalnızca düşünce ve akıl yürütme ile

⁷¹ Burke, a.g.e., p.53

⁷² Akers, a.g.e., p. 30

⁷³ Burke, a.g.e., p.63

yetinmeyerek gözlem ve deneye dayalı açıklamaya giriştiler. Bu hareket biyoloji, astronomi ve kimyada yeni keşiflere neden olmuştur. Charles Darwin insanın evrimi teorisi ile biyolojinin gelişiminde en önemli rolü oynamış ve diğer bilim insanlarına insan eylemlerinin bilimsel yöntemlerle incelenebileceği konusunda cesaret vermiştir. Evrimsel biyoloji insanların özgür iradeleriyle hareket etmekten ziyade çoğu yönleriyle hayvanlar gibi doğanın yasalarına tabi olduğunu öngörmüştür. Suç konusundaki pozitivist çalışmalara zemin hazırlamıştır. Pozitivist suçbilimin ana önermelerine dayanak oluşturan diğer bir görüş Herbert Spencer'in "sosyal evrim" önermesidir. Pozitivist yöntemin üçüncü esin kaynağı sosyoloji alanında sosyolojinin babası olarak bilinen pozitivistin kurucusu August Comte olmuştur. Comte bilimsel yöntemleri toplum konusunda çalışmak için kullanmıştır.

1.2.2.1.1. Biyolojik Pozitivizm

Suçbilimde ilk pozitivist çalışmalar on dokuzuncu yüzyılda Lavater, Gall, Pinal, Esquirol gibi araştırmacılarca suçlunun fiziki yapısı ve psikolojik kişiliği ile ilgilenerek yapılmıştır. Aynı yüzyılın ortalarında biyolojik pozitivistin temellerini İtalyan Okulu bilimcileri Cesare Lombroso, Enrico Ferri ve Raffaele Garofalo atmıştır. Bunlar, kafa biçimi ve kemiklerinden suçlu tipini belirlemeye çalışmıştır.

Erken biyolojik suç teorilerinin arkasındaki temel dayanak bireysel farklılıkların ölçülebileceği düşüncesi idi. Bu teoriler suçu bireydeki genetik veya biyolojik bir bozun olarak gördüler. Erken biyolojik teoriler geçerliliğini yitirmekle beraber suça yaklaşımları açısından vücuttaki uzuvların şekli, büyüklüğü, hacmi ve benzeri özelliklerinin ölçümü süreci ile suça felsefi açıdan yaklaşan klasik okuldan keskin bir ayrış olmuştur. Lombroso ve diğerleri ile aralarındaki fark gerekliliğin ölçüsündedir.

Erken biyolojik teoriler çağdaş suçbilim teorilerinin gelişimine öncülük etmiştir. İrادی suçlu kavramı yanı sıra deneysel çalışmalar, insanlığın geçmişi ve çok faktörlü açıklamaların suçbilimde yerleşmesinde önemli rol oynamıştır.

Lombroso İtalyan ordusunda fizikçi olarak çalışırken yasaları çiğneyenlerin dış görünüşlerinin yasalara ve toplumsal normlara uyumlu olanlarla bir farkı olup olmadığını incelemiştir. 1876 yılında Suçlu Adam (Criminal Man) kitabını

yayınlanmış bunu Suçlu Kadın, Fahişe ve Normal Kadın kitabı izlemiştir. Bu dala kriminal antropoloji adını vermiştir⁷⁴. Lombroso'ya göre bazı zihinsel ya da fiziksel anomalilerle dünyaya gelen insanlar yani suçlu doğanlar evrim dizgesinde ilkel insan, hayvan hatta bitkilerle benzer özelliklerini taşır. Yaptığı işi biyolojik gereklilik (determinizm) olarak nitelendirmiştir. Lombroso suçluları dört sınıfa ayırır⁷⁵; ilki, "suçlu doğanlar" dır ki bunlar dış görünüşlerindeki ilkel insana benzemeleri ve anomalileriyle diğerlerinden ayrılır; ikincisi idiot, embasil, paranoyak, sara hastası veya alkolikler gibi akıl hastası insanlar; üçüncüsü fırsat kollayan hırsızlar ki bunlar rasyonel bireyler gibi görünse de sahip oldukları içsel özellikleri nedeniyle suç işlerler; dördüncüsü ise tutku suçlarıdır, bunlar şeref, aşk veya öfke nedenleriyle suça kalkışırlar.

Lombroso suçu ölüm, doğum gibi doğal bir olay olarak görür, ceza suçu ortaya çıkaran doğal özellikleri yok edemeyeceği için sağlığı koruma, temizlik gibi girişimler suçu önlemekte daha etkili olur.

Enrico Ferri suç davranışının bir dizi etkenin karşılıklı etkileşimi ile açıklanabileceğini öne sürmüştür. Suç Sosyolojisi kitabında suç olgusunun biyolojik pozitivizmin yani kriminal antropolojinin yanı sıra ırk, coğrafya ve iklim gibi fiziksel etmenleri, yaş, cinsiyet ve psikolojik özellikler gibi bireysel etmenleri ve nüfus, din ve kültür gibi sosyal etmenleri, yoksulluk gibi sınıfsal etmenleri bunların karşılıklı etkileşimlerinin deneysel araştırma veya istatistiki yöntemlerin de kullanılarak araştırılmasıyla açıklanabileceğini savunmuştur⁷⁶.

Ferri Fransa ve İngiltere'deki suç istatistikleri incelemiş ve karşılaştırmış; cezanın suçu veya suçun tekrarlanmasını engellemekte etkisiz kaldığını ifade etmiştir. Suçun kontrol edilebilmesi için yoksulların sosyal koşullarının iyileştirilmesi, ev sağlanması, doğum kontrolü, kamunun beceri ve boş zamanı

⁷⁴ Cesare Lombroso, **Criminal Man** (1876), Translated and with a New Introduction by Mary Gibson and Nicole Hahn Rafter, London, 2006, Duke University Press, (Editor Instruction) , (Çevrimiçi) <https://books.google.com.tr/books>, 24.01.2017, p. 1

⁷⁵ Lombroso, **Criminal Man**, Ed. By Gina Lombroso _ Ferrero, September 3, 2009, The Project of Gutenberg Ebook, (Çevrimiçi) <http://www.gutenberg.org/files/29895/29895-h/29895-h.htm>, 24.01.2017, pp. 52-100

⁷⁶ Enrico Ferri, **Criminal Sociology** (1895), (Çevrimiçi) <http://www.gutenberg.org/cache/epub/477/pg477-images.html>, 24.01.2017, pp. 12, 56- 57

değerlendirme etkinlikleri gibi hizmetlerin sağlanmasının gerekli olduğunu savunmuştur.

Raffaele Garofalo "doğal suç" görüşünü ortaya atmıştır⁷⁷. Doğal kavramı geleneksel anlamında değil; insan toplumunda belli bir dönemde veya yasa koyucunun belirli düşüncelerinin zorlamasından değil, koşullardan bağımsız olarak vardır. Buna göre, toplum "doğal bir varlık" olduğu için suçlar "doğanın yasasına" karşı gelmektir. Suç bu nedenle doğal (normal) değildir. Doğanın yasaları ve sağduyu insanda akıl yürütme gücü sayesinde ortaya çıkmıştır. Doğal suçlar insanda bütün çağlarda bulunan doğruluk ve merhamet duygularını zedelemektedir. Suçlular bu doğal duygulardan yoksundur.

Goring suçlunun bilimsel bir çalışmayla saptanabilmesi için 3.000 tutuklu ve tutuklu olmayan insanlar arasındaki fiziki farklılıkları ölçerek istatistiki bir çalışma yapmış (The English Convict, A Statistical Study, 1913), bu çalışmanın sonucunda suçlu ve suçlu olmayanlar arasında boy ve kilo dışında önemli bir farklılık olmadığı sonucuna varmıştır⁷⁸.

Hooton (Crime and the Man) sekiz farklı ülkeden 17000 suçlu ve suçlu olmayan insanın fiziksel özelliklerini karşılaştırarak ırk ve anatomik farklılıklar bulmaya çalışmıştır. William Sheldon 50 yıl sonra suçluların benzer bedensel özelliklere sahip olduğunu ileri sürerek "bedensel tip" okulunu geliştirmiştir.

Günümüzde katı biyolojik gerekircilik bilimsel bir yaklaşım olarak kabul edilmemektedir.

1.2.2.1.2. Psikolojik Pozitivizm

Pozitivist suçbilim alanındaki psikolojik teoriler biyolojik teorilerin tersine suçun nedenleri dış görünüşte değil zihinde aranmıştır ve "suça yatkın zihin" ve "suça yatkın kişilik" kavramlarını geliştirmişlerdir. Psikolojik tabanlı modeller suç davranışını çocuklukta yaşanan olumsuz deneyimler, yetersiz sosyalleşme veya vicdanın yeterince gelişmemiş olması gibi kişisel etmenlerin sonucu olarak açıklar.

⁷⁷ Raffaele Garofalo, **Criminology** (1885), Translated by Robert Wyness Millar, Boston, Little, Brown, and Company, 1914, (Çevrimiçi) https://archive.org/stream/criminology_00garogoo#page/n8/mode/2up, 24.01.2017, p.4

⁷⁸ Lilly ve arkadaşları, **a.g.e.**, p. 22

Genişçe bir sınıflandırma psikodinamik teoriler, davranışsal öğrenme teorisi, bilişsel öğrenme teorileri (sosyal öğrenme teorisi) şeklinde yapılabilir⁷⁹.

Psikodinamik teorilerin kökeninde Sigmund Freud'un çalışmaları yatar. Freud bireyin kişiliğini oluşturan üç yapının alt benlik (id), benlik (ego) ve üst benlik (süper ego) olduğunu ve aralarındaki çatışmanın bireylerin davranışlarını yönettiğini ileri sürmüştür. Aynı şekilde toplumlar için Freud iki farklı suç davranışı modellemesi yapmıştır⁸⁰ birincisi kundakçılık, mağaza hırsızlığı ve bazı cinsel suçları zihinsel hastalık veya zedelenmenin bir sonucu olarak görmüştür, ikincisi ise suçluların "zayıf vicdanlı" olmasıdır. Vicdanı gelişmemiş bir insan suç işlemeye en yatkın insandır.

Psikoanalitik suç teorisi konusunda Aichorn, Helly ve Bronner, Friandler, Wootton, Glueck and Glueck, Hoffman and Saltstein, While West ve Monahan gibi araştırmacılar çeşitli teorik ve deneysel çalışmalar yapmıştır. Aichorn bir çocuğun doğduğunda dış dünyanın farkında olmadığını ve "asosyal durumda" olduğunu, ailenin görevinin onu sosyalleştirmek olduğunu, çocuğun gelişimi yetersiz kalırsa "potansiyel suçlu" olacağını öne sürmüştür.

Friedlander bazı çocukların anti sosyal davranışlar veya kusurlu davranışlar geliştirdiğini, bunların sapma davranışına yönelebileceğini ileri sürmüştür.

Psikolojik teorilerin ikinci kategorisi davranışsal öğrenme teorileridir. Kökenlerini Pavlov ve Skinner'den almıştır. Skinner Pavlov'un şartlı refleks deneyini eleştirerek edimsel koşullanma yaklaşımını genişletmiş ve birey öğrenmişse aktif olarak tepki göstermesi gerektiğini savunmuştur.

Hans ve Sybil Eysenck, Smith and Smith, Farrington, Mc Cord and Mc Cord, Feldman, ve Vold, Bernard ve Snipes çalışmalarıyla teoriye katkı sunmuştur.

Psikolojik suç teorilerinin üçüncüsü bilişsel öğrenme teorileridir. Daha sonraki çalışmalarda rasyonel aktör modeli ile bağlantı görülebilir⁸¹. Suçluların bir dereceye kadar seçim yaptıkları kabul edilmiştir. Suçlular diğer insanların davranışlarını taklit edebilir veya etmemeyi tercih edebilir. Yani suç kaçınılmaz bir kader değildir.

⁷⁹ Burke, a.g.e., p. 92

⁸⁰ A.e., p. 93

⁸¹ Burke, a.g.e., p. 108

1.2.2.1.3. Sosyolojik Pozitivizm

Biyolojik ve psikolojik pozitivist suç teorileri suç olgusunda bireye odaklanmıştır. Sosyolojik pozitivist yaklaşım ise bunu reddeder ve suç davranışını bir toplumda üzerinde uzlaşılan normlara aykırı hareket etmek şeklinde yorumlamıştır⁸². Sosyolojik pozitivistler suçu toplumsal olarak inşa edilmiş olgu olarak kabul ederler ama suçun aynı zamanda toplumun devamlılığına gerçek bir tehlike oluşturduğunu ve bu nedenle bir şekilde kontrol altına alınması gerektiğini vurgular. Bir şehirdeki suç oranı alkol bağımlılığı ve intihar gibi sosyal düzensizlik ölçümlemlerini bilimsel olarak yapmayı hedefler. Bilimsel ölçüm konusunda on dokuzuncu yüzyılda Quetelet, Guerry, Mayhew, Colhoun, Fletcher gibi araştırmacıların şehirlerdeki kenar mahalle suç ve sapma ölçümlemlerinde deneysel yöntemi kullanmasını örnek almışlardır.

Durkheim suç konusunda toplumsal sözleşme teorileri ve faydacılık dolayısıyla rasyonel oyuncu modeline karşı çıkmıştır. Durkheim insan doğasında beden ve ruh olarak ikili bir yapı bulunduğunu; insan içgüdülerinin biyolojik olarak verildiğini, insan ruhu aracılığıyla sosyal düzen ve kontrolün temeli olan ahlaki uzlaşmaya uyumu geliştirmenin ise toplumsal yapının görevi olduğunu vurgulamıştır⁸³.

Durkheim "suç" kavramına derecesine bakmadan, evrensellik ölçütü ile bakıldığında, yeryüzünde suç olgusunun olmadığı bir topluluk olmadığını ve şu veya bu ölçüde değişik şekillerde bütün toplumlarda bulunduğunu sonuç olarak da suçun gerekli ve normal olduğunu ifade eder⁸⁴. Yani suç bütün toplumlarda bütün türleriyle gözlemlendiği gibi birçok toplulukta da belli türlere özgü olarak gözlemlenir⁸⁵. Doğadaki bir olgunun hastalıklı şekilleri normal olanlardan farklı değildir. Hastalık sağlığın zıddı değildir⁸⁶. Bir toplum sağlıklıysa suç oranındaki değişim az olur, aksi durumda organizmada bir hastalık olduğu düşünülmelidir. Suçu cezalandırmak da

⁸² A.e., p.110

⁸³ A.e., pp. 151- 162

⁸⁴ Emile Durkheim, **Suicide A Study in Sociology** (original 1897), Translated by John A. Spaulding and George Simpson, London, Reutledge Classics, 2002, p. 329

⁸⁵ Durkheim, **The Rules of Sociological Method** (original 1895), Ed. by Steven Lukes, Translated by W. D. Halls, The Free Press, New York, 1982, pp. 98

⁸⁶ A.e., pp. 79-83

aynı şekilde normaldir. Suçun yokluğu bireyler arasındaki anlayış farkının ortadan kaldırılması demektir ki bu mümkün olan veya istenen bir durum değildir.

Pozitivist suçbilime diğer bir sosyolojik yaklaşım Şikago Üniversitesi'ndeki sosyologlar tarafından geliştirilen Şikago Okulu'dur. 1920 ve 30' larda Amerika'da büyük bir dönüşüm yaşanmış, kırsal diye nitelendirilebilecek alanlarda şehirler ve metropoller oluşmuştu, Şikago bunlardan birisiydi. Bunun sonucunda bu bölgelerde nüfus patlaması, aşırı göç alma, şehrin dışında büyüyen devasa kenar mahalleler ve buralarda düşük ücretle ve sağlıksız koşullarda çalışanların sağlık, barınma gibi sorunları ve artan suç oranları ortaya çıktı⁸⁷. Şikago Okulu suç olgusunu döneminde geçerli olan sosyal Darwinci, yani suçlular yoksullar arasından çıkar, bunlar da doğuştan daha düşük özelliklere sahip oldukları için toplumun alt tabakasında kalırlar görüşüne karşı çıktılar. Suçun bireysel değil toplumsal bir ürün olduğunu öne sürdüler. Şehirlerdeki sosyal atmosferi değiştirerek suç işleyen veya suça eğilimli insanları yasalara uyan bireyler haline dönüşebileceğini savundular.

Şikago Okulu'ndan Robert Park ve Ernest Burgess (1921) kentlerin yapısını ve gelişimini izleyerek suç olgusunu açıklamaya girişmiştir. Buna göre kentlerin yapısı ve gelişimi tesadüfi veya kendine özgü olmayıp doğadaki herhangi bir eko sistemden farksızdır, insan toplulukları bitkiler gibi birlikte yaşarlar. Aynı zamanda şehir kalıplarındaki değişim doğanın dengesindeki değişime benzerdir⁸⁸. Sosyal süreçlerdeki değişimler insan davranışı üzerinde etkilidir, dolayısıyla suçun açıklanabilmesi şehir hayatının dikkatle incelenmesiyle yapılabilir.

Burgess suçun toplumsal kökenlerini çözümleyebilmek için mekan ve sosyal süreçler arasındaki ilişkiyi incelemiş ve eş merkezli daireler şeklinde büyüyen iç içe bölgelerden oluşan bir şehir modeli geliştirmiştir⁸⁹. Şehirler hacim olarak genişledikçe gelişmenin toplumsal olarak şekillendiğini savunmuştur. Kentler biyolojik eko sistemlerde olduğu gibi rekabet, yer değiştirme ve işgal süreçleri ile doğal alanlara bölünür. Kent merkezinde iş, ticari kuruluşlar ve eğlence merkezleri

⁸⁷ Lilly ve arkadaşları, **a.g.e.**, pp. 32-33

⁸⁸ Robert E. Park, "The City: Suggestions for the Investigation of Human Behavior in the Urban Environment", **The City**, Robert E. Park, Ernest W. Burgess, Roderic D. McKenzie, The University of Chicago Press Ltd. London, U.S.A., 1925, pp. 2-5

⁸⁹ Ernest W. Burgess, "The Growth of the City: An Introduction to a Research Project", **The City**, Robert E. Park, Ernest W. Burgess, Roderic D. McKenzie, The University of Chicago Press Ltd. London, U.S.A., 1925, pp.51-57

yer alır, bu merkezi ucuz evlerden oluşan çürümeye yüz tutmuş mahalleler izler, en dışta orta sınıf banliyöleri ve fazla hareket göstermeyen işçi sınıfı alanları olur, bu gelişmeyi ardılık kavramı ile açıklar. Mekansal hareketlilik aile ve toplumsal bağların zayıflamasına neden olur bu da sosyal düzensizliğe yol açar.

Shaw ve McKay (1931) sosyal düzensizlik teorisini üretmiştir. Burgess'in eş merkezli bölge teorisini deneysel olarak sınamıştır. Mahkeme kayıtlarını inceleyerek ve gözlemler sonucu suçun insanın doğasından değil komşuluk ilişkilerinden kaynaklandığı sonucuna vardılar. Suça yatkınlık geleneği kullanılan dil ve diğer toplumsal şekillerde gelecek kuşaklara da aktarılır. Yani suç kültürel olarak öğrenilir. Bu nedenle toplulukları iyileştirme programlarıyla yeniden düzenlemek suç oranlarını tersine çevirebilir.

1.2.2.1.4. Çağdaş Özellik Teorileri

Çağdaş özellik kuramcıları tek başına biyolojik veya psikolojik özelliklerin suçluluğu açıklamakta yetersiz kaldığı görüşünü benimserler. Her bir suçlunun farklı ve benzersiz olduğunu ve farklı açıklamalar getirilmesi gerektiği savunulur. Özellik kuramcıları yasaların neden çiğnendiğinden ziyade antisosyal davranış kalıbıyla ilintili bağlılık, saldırganlık, şiddet, dürtülere hakim olamama gibi temel insan davranışlarına odaklanmıştır⁹⁰. Yine aynı şekilde zeka, kişilik yapısı, genetik özellikler gibi bireyin kişisel özellikleri tek başına suç üretmez, ancak aile hayatı, eğitim, ekonomik faktörler ve komşuluk ilişkileri gibi çevresel koşullar antisosyal davranışı tetikler veya baskılar.

Çağdaş biyolojik suç teorileri bireysel özellikler ile çevresel koşulların karşılıklı etkileşimi üzerinde yoğunlaşır, biyolojik bozun veya normal dışılık ikinci plandadır. İlkel atalarımıza çekim veya "suçlu doğmuş" olmak modern toplum düşüncesiyle bağdaşık görünmemiştir. Sonraki biyolojik teoriler IQ, testesteron gibi vücudun fiziki, beyinsel veya hormonal yapısı ve suç ile bağlantı kurmuştur, ancak bu biyolojik bağın yanı sıra bireysel seçimlerin rolü ve daha geniş toplum gibi özellikleri suç olgusunu açıklamakta kullanmıştır.

⁹⁰ Siegel, a.g.e., p.143

1.2.2.2. Sosyal Süreç Teorileri

Sosyal süreç teorileri 1930 ve 40'larda ortaya çıkmıştır. Birey ve toplum arasındaki ilişki süreçlerine odaklanır. Sosyoloji ve sosyal psikoloji insan ilişkileri ve insanların karşılıklı etkileşimini grup dinamikleri ve sosyalleşmeyi vurgulayarak inceler⁹¹. Bu düşünce okuluna göre bireyin eğitim, aile hayatı, akran ilişkileri, inanç ve dini görüşleri gibi önemli sosyal süreçler içindeki ilişkileri insan davranışını anlamada anahtar rol oynamaktadır. Yoksulluk ve sosyal örgütsüzlük tek başına suç eylemini açıklamakta yetersizdir. Sosyal süreç yaklaşımı üç başlık altında incelenebilir; bunlar:

1) Sosyal Öğrenme Teorileri: Bilişsel öğrenme teorileri olarak da adlandırılır. Suç öğrenilen bir davranıştır. İnsan suç işleme tekniklerini ve tutumunu yakın ve samimi olduğu suçlu akranlarından öğrenir. Bireyler iyi olarak doğar ve kötü olmayı öğrenir.

2) Sosyal Kontrol Teorileri: Her bireyde suçlu olma potansiyeli vardır ancak insanların çoğu toplumla olan bağları yoluyla kontrol edilir. Bu bağlar zayıfladığında ya da koptuğunda suç oluşur. İnsan davranışı bireyler ve kurumlarla yakın birliktelikler yoluyla kontrol edilir. Bireyler kötü olarak doğar, iyi olmaları için kontrol altına alınmaları gerekir.

3) Damgalama Teorisi: Toplumsal tepki teorisi olarak da adlandırılır. Bulundukları ülkenin nüfuzlu otoriteleri tarafından olumsuz etiketler atfedilen bireyler veya gruplar (örneğin bazı etnik gruplar) bu damgaları beklenen bir olgu olarak kabul edip kişisel özellik olarak kabullenirler. Bireyler iyi veya kötü doğabilir ama diğerlerinin tepkileri yoluyla kontrol edilir.

1.2.2.2.1. Sosyal Öğrenme Teorileri

Teori hem suç hem de uyum davranışının bireyin toplumdaki diğer bireylerle karşılıklı etkileşimi sonucu kazanıldığını, devam ettirildiğini veya değiştirildiğini savunur. Toplumda suç oranındaki fark pekiştirme, değerler ve tutumlar veya taklit gibi sosyal etkilerin dengesi veya uyum veya suça yönelmenin derecelerinden ileri

⁹¹ Siegel, a.g.e., pp. 230-236

gelir. Kısaca teori suçla ilgili değerlerin, görüşlerin, tekniklerin ve ifadelerin bir bireyden diğerine nasıl aktarıldığını açıklamaya çalışır.

Davranışsal öğrenme kuramcılarını çevresel uyarılar ve bunlara verilen açık tepkileri vurgulamıştır ancak bireyin öğrendiği davranışı neden değiştirmedini, düzenlemediğini veya anlamlandırmadığını sorusuna tatmin edici bir açıklama getirememiştir. Bilişsel teoriler bireylerin farklı uyarılara verdikleri tepkileri üreten bilişsel süreçlerin açıklanabileceğini savunmuştur⁹². Tarde, Sutherland, Akers, Burgess, Albert Bandura (1977), Rotter (1954), Bandura ve Walters, (1963) teoriye katkı sunmuş ve geliştirmişlerdir.

1.2.2.2.1.1. Ayırıştırıcı Birliktelikler Teorisi

Ayırıştırıcı birliktelikler teorisini Sutherland ortaya atmıştır. Şikago suç bilimcilerinin çoğu gibi Sutherland da suçu birey kaynaklı görmeyi reddetmiştir⁹³. Tarde'nin suçluların doğuştan normal bireyler olarak doğduğunu ancak kazara suçun bir yaşam biçimi olarak öğrenildiğini yani taklit yasaları olarak adlandırdığı önerisini temel almıştır. Sutherland'a göre suç "kültürel olarak aktarılır" yani sosyal ilişki yoluyla öğrenilir. Teoriye göre suç ve sapma davranışı uyum davranışıyla aynı süreçlerle edinilmiş, tekrarlanmış ve değişmiştir Bu öğrenme sürecini tanımlamak için "ayırıştırıcı birliktelikler" kavramını ileri sürmüştür⁹⁴. Sutherland teorisini dokuz maddede sıralamıştır. Bunlara göre; suç davranışı diğer insanlarla iletişim içindeyken meydana gelen etkileşim sırasında ve temel olarak kişinin birincil veya samimi olduğu gruplar içindeyken öğrenilir. Kişi bu yolla hem suç işleme tekniklerini hem de suç işlemeyi haklı çıkaracak gerekçeleri öğrenir. Kişi yasa ihlalinin olumsuz sonuçları ile daha fazla yüz yüze kaldığında suç işler. Bir toplumdaki ayırıştırıcı sosyal örgütlenmeler üreten farklı değer yargıları ve davranış kalıplarıyla donanmış çeşitli sosyal grupların varlığı suç davranışının temel nedenidir⁹⁵. Bir kişi suç kalıplarını benimsemiş topluluklarla ne kadar sık ve düzenli olarak temas ederse o ölçüde sistematik suçlu birey olur.

⁹² Burke, **a.g.e.**, p. 103

⁹³ Lilly ve arkadaşları, **a.g.e.**, p. 39

⁹⁴ Edwin H. Sutherland, Donald Ray Cressey, David F. Luckenbill, **Principles of Criminology**, Eleventh Edition, U.S.A., General Hall, 1992, pp. 88-90

⁹⁵ Burke, **a.g.e.**, p. 104

Sutherland'ın teorisinde suç davranışı ve suç karşıtı davranış modellerinin öğrenilmesi süreci diğer öğrenmelerde geçerli olan bütün mekanizmaları aynen içermektedir.

1.2.2.2.1.2 . Ayırıştırıcı Pekiştirmeler Teorisi

Sosyal öğrenme teorisi sosyal bilimlerdeki davranışsal yaklaşımlara genel olarak verilen addır. Bu yaklaşım psikoloji ve sosyolojide insan davranışının açıklanmasında öğrenme sürecindeki "bilişsel, davranışsal ve çevresel belirleyicilerin sürekli karşılıklı etkileşimi"⁹⁶ ni vurgular. Karşılıklı belirlemecilik sürecinde bireyler için hem öz yönlendirme hem de kaderini etkileme olanağına sahiptir. Hem birey hem çevre birbirinin karşılıklı belirleyicisidir⁹⁷.

Suçbilimde sosyal öğrenme teorisi öncelikle Ronald L. Akers'in suç ve sapma teorisine işaret eder⁹⁸. İlk olarak Robert L. Burgess ile Akers'in ortaklaşa yaptığı çalışma ile sunulmuştur. Bu çalışmada, Edwin H. Sutherland'ın suç teorisi olan Ayırıştırıcı Birliktelikler teorisi davranışsal açıdan yeniden formüle edilmiştir⁹⁹.

Sutherland teorisinin sekizinci kuralı olarak suç davranışının doğrudan taklit değil öğrenme içerdiğini belirtmiş ancak bunu açıklamamıştır. Bu öğrenme süreci Burgess ve Akers tarafından davranış psikologları tarafından geliştirilen edimsel ve koşullanma ile öğrenme ilkelerinin ayırıştırıcı birliktelikler teorisi kavramları ile birleştirilerek teorinin yeniden yorumlanması suretiyle açıklanmıştır¹⁰⁰.

Akers'e göre suçbilimdeki sosyal öğrenme süreci dört şekilde meydana gelebilir¹⁰¹:

- 1) Ayırıcı birliktelikler,
- 2) Tanımlamalar,
- 3) Ayırıcı pekiştirme,

⁹⁶ Albert Bandura, **Social Learning Theory**, Prentice-Hall Inc., New Jersey, 1977, p. vii

⁹⁷ **Ibid.**

⁹⁸ Akers, **Criminological ...**, p. 71

⁹⁹ Robert L. Burgess, Ronald L. Akers, " A Differential Association- Reinforcement Theory of Criminal Behavior", **Social Problems**, Volume 14, Issue 2, 1 October 1966, pp 128–147, Oxford Academic, (Çevrimiçi) <https://academic.oup.com/socpro/article>, 06.03.2018

¹⁰⁰ Akers, **a.g.e.**, p. 74

¹⁰¹ Adem Sözüer, Tuba Topçuoğlu, Kriminoloji (II), Microsoft Power Point Sunumu, (Çevrimiçi) <http://www.istanbuluniversitesi.hukukfakultesi.gen.tr/fpdb/Suc-Teori7.ppt>, 5 Aralık 2014

4) Taklit / Modelleme.

Bu dört sürecin sonunda bireyde normlara uyum davranışı değil sosyal ve yasal normları ihlal eden davranışlar gelişir.

Akers sosyal yapının dört boyutunun sosyal öğrenme ile bütünleşebileceğini öngörmüştür. Bunlar; ayrıştırıcı sosyal örgütler, sosyal yapı içindeki ayrıştırıcı yerler, teorik olarak tanımlanmış yapısal değişkenler ve ayrıştırıcı toplumsal yerlerdir.

Öğrenme kuramcılar sapma davranışının davranışın ödül / ceza dengesini değiştirerek, davranışın olumsuz sonuçlarının artırılarak veya suç davranışının getirilerinin azaltılması yoluyla ortadan kaldırılabileceğine veya değiştirilebileceğini düşünür.

Olumlu düşünceler olumlu davranışları güçlendirir (hayır dile işine, hayır gelsin başına), aynı şekilde olumsuz düşünceler de olumsuz davranışları güçlendirir (bir şeyi kırk kere dilersen başına gelir). Suça eğilimli bireyler arkadaş olduklarında hızla suçlu çiftlere ve suç oranlarının yükselmesine dönüşebilir.

1.2.2.2.2. Sosyal Kontrol Teorileri

Sosyal kontrol terimi ilk kez Edward Ross tarafından 1986'da American Journal of Sociology dergisinde kullanılmış ve klasik okuldaki Durkheim ve Mead'a bağlanmıştır. Daha geniş teori olarak kullanımı 1950'den sonradır¹⁰².

Sosyal kontrol teorilerinin kökeninde hem suç ve suçlu davranışını rasyonel oyuncu modeli ile hem de kader kurbanı oyuncu modeliyle açıklayan teorileri görürüz¹⁰³. Teorinin temelinde veya en azından varsayımlarının temelinde Hobbes, Freud ve Durkheim'in eserlerinden izler vardır¹⁰⁴. Sosyal kontrol ve sosyal bağ teorilerinde ana soru bazı insanların neden sosyal ve yasal normlardan sapma gösterdiği değil, niçin uyum davranışı gösterdiğidir¹⁰⁵. Hobbes'in insan niçin toplumsal normlara uyum gösterir¹⁰⁶ sorusu Hirschi'nin kontrol teorisinin temel

¹⁰² Eamonn Carrabine, Paul Iganski, Maggy Lee, Ken Plummer, Nigel South, **Criminology, A Sociological Introduction**, London, Routledge, 2004, p.61

¹⁰³ Burke, a.g.e., p. 245

¹⁰⁴ **Ibid**

¹⁰⁵ Akers, a.g.e., p. 99

¹⁰⁶ Thomas Hobbes, **Leviathan** (original 1651), Ed.By C. B. Macpherson, Harmondsworth: Penguin, 1968, p. 247

sorunsalıdır;" sapmanın sorunsal olmadığı bir teoridir. Teori, "neden yapıyorlar?" değil, "neden yapmıyorlar?" sorusuna yanıt arar¹⁰⁷.

Sosyal bağ ve kontrol teorisi olarak bir dizi teoriden söz edilebilir. Bunlar Reckless'in sınırlama teorisi, kontrol teorisi, suçlu altkültür, dış kontrol, iç kontrol, öz kontrol nütürleşme ve Sykes ve Matza (1957)'nin kayma teorisi ve sosyal bağ teorileri sayılabilir.

Sosyal kontrol kavramı dendiğinde bireyi suç ve sapma davranışından alıkoyan aile, din, ve okul gibi toplumsal yapılar anlaşılır. Sosyal bağ kavramı ise bireyin toplumla bağlarının (bağlılık, taahhüt, sürekli meşguliyet ve inanç) zayıf ve güçlü olmasının suç veya sapma davranışına karar verdiğini ifade eder. Toplumla olan bağlar güçlüyse birey suç işlemekten kaçınır.

1.2.2.2. 2.1. Sosyal Bağ Teorisi

Sosyal kontrol teorilerine son kırk yıldır en önemli katkıyı Hirschi yapmıştır Sosyal kontrol teorilerine katkı sağlayanların başında Hirschi gelir. Sosyolojik bir teori olan Hirschi'nin sosyal bağ teorisine göre kişinin topluma olan bağı zayıflar veya koparsa suç veya sapma davranışı artar. Teoriye göre, her potansiyel suçlu suç kararı verirken fayda ve sonuçlarını gözetir. Ama bu klasik okul ve sonrasındaki rasyonel görüşteki fayda ve maliyet görüşünden farklıdır¹⁰⁸. Hirschi suç seçiminde sonuçlarını herkes için değişen bir durum olarak görmemiştir.

Hirschi'ye göre sosyal kontrol bireyin topluma olan bağıyla sağlanır. Bireyi topluma bağlayan dört adet geleneksel bağ vardır. Bunlar; bağlılık (dolaylı kontrol sağlayan, diğerlerine, özellikle ebeveynlere duygusal bağlılık), taahhüt (suçun maliyetini çok artıran yüksek eğitim ve iş isteği), sürekli meşguliyet (boş veya planlanmamış zamanı böylece de suç işleme fırsatını azaltan ev ödevi, spor, çalışma, okul aktiviteleri ve diğer kurslar gibi geleneksel etkinliklere dahil olma) ve inanç (suç işleme itkisini kıran ahlaki inanışlar yasa ve diğer geleneksel normların ahlaki

¹⁰⁷ Travis Hirschi, **Causes of Delinquency**, Third Printing of Original (1969), U.S.A., University of California Press, 1974, (Çevrimiçi) <http://books.google.com>, 05.12.2014, p. 34

¹⁰⁸Ray Paternoster, Ronet Bachman, **The SAGE Handbook of Criminological Theory**, Ed. By Eugene McLaughlin, Tim Newburn, U.K., SAGE Publications Ltd., 2010, (Çevrimiçi) <http://www.sagepub.com>, 05. 12.2014, pp. 114-117

geçerliliğini kapsar (örn. okul kuralları) . Sosyal bağlardaki değişim suçtaki değişimi açıklar.

1.2.2.2.2. 2. Öz Kontrol Teorisi

Öz kontrol teorisi Hirschi'nin sosyal bağ teorisinden farklıdır. Gottfredson ve Hirschi teorilerini A General Theory of Crime (1990) kitabında ortaya koymuştur. Hirschi'nin sosyal bağ teorisi doğrudan genç suçluluğuna yönelmişken, öz kontrol teorisi bütün yaşlarda, bütün durumlarda meydana gelen tüm suç ve sapmaları hedef almıştır¹⁰⁹. Düşük öz kontrol bütün niyet ve amaçlarda, birey kaynaklı suçlarda sorumludur. Ancak bu, öz kontrolü düşük insanların mutlaka suçlu olacağı anlamına gelmez, diğer koşullarla birleşince suçluluk oluşur¹¹⁰. Çocuklarının sapma hareketlerini küçüklükten başlayarak cezalandırılan ebeveynler çocuklarını sosyalleştirip öz kontrole yöneltecek, aksi şekilde büyütülen çocukların öz-kontrolü düşük olacaktır. Düşük öz kontrol mala karşı ve şiddet içeren tüm suçlarda, beyaz yaka suçlarında, organize suçlarda, birey düzeyinde nedenlere dayalı suçların hepsinden sorumlu olacaktır.

1.2.2.2.3. Damgalama Teorisi

Damgalama teorisi veya toplumsal tepki teorisi sosyolojik teoriler arasında yer alır, 1960'larda ABD'de büyük politik ve kültürel çatışmaların olduğu ortamda ortaya çıkmıştır. 1960'ların başında Amerikan suçbiliminde anomi ve gerilim teorileri başat durumdaydı. Cloward ve Ohlin gibi suçbilimciler suçun azaltılması için yaygın sosyal reformlar yapılması ve yoksulluğun azaltılması gerektiğini ileri sürdüler. Ancak 1970'lerdeki Vietnam savaşı, Watergate skandalı, suçlu isyanları ve insan hakları için yapılan gösteriler "büyük toplum" imajını aşındırmıştır. Suçbilimciler Watergate, FBI'nın çeşitli insan hakları gösterilerine sert tepkisi, siyahlara karşı işlenen suçlar gibi suçlarda güçlü olanın işlediği suçların göz ardı edildiğini, öte yandan uyuşturucu kullanımı gibi kurbansız suçların abartılarak ön

¹⁰⁹ Ronald R. Akers, **Social Learning and Social Structure: A General Theory of Crime and Deviance**, U.S.A., Transaction Publishers, 31.12.2011, (Çevrimiçi) <http://books.google.com>, 05.12.2014, p. 79

¹¹⁰ Michael R. Gottfredson, Travis Hirschi, **A General Theory of Crime**, Standford University Press, U.S.A, 1990, p. 91

plana çıkarıldığını görmüştür. Damgalama teorisi bu politik ve sosyal ortamda popüler olmuştur.

Suçbilime uzunca bir süre pozitivist suçbilim egemen olmuştur. Pozitivist akımın sosyolojik, psikolojik veya biyolojik yorumları aynı temel noktada birleşir; bu, yasal düzen konusunda bir doğruluk olduğu varsayımıdır¹¹¹. Yani kötü olarak nitelendirilen bütün davranışlar suçtur ve bu konuda toplumda genel bir mutabakat vardır. Pozitivizm bir toplumdaki geçerli kural ve normları veri olarak alır yani bir davranışın yanlış veya yasak olması onun suç davranışı olarak adlandırılması için yeterlidir. Bu normatif bir bakış açısıdır. Bununla beraber, 1960 ortalarından başlayarak, bir grup akademisyen şu iki soruyu sormuştur¹¹²:

1) Neler bazı tür eylemleri suç veya sapma haline getirip diğerlerini getirmez?

2) Neler bazı tür insanları suçlu veya sapmış haline getirir de diğerlerini getirmez? Teorinin yoğunlaştığı üçüncü alan damgalanan kişilerin durumudur. Bu başlıkta toplanan çalışmalar damgalama teorisi ya da olarak toplumsal tepki teorisi adlandırılabilir. Teori geçmişten hem kuramsal hem de yöntemsel olarak bir kırılmayı içerir. Suç ve sapma konusundaki teorik çalışmalarda 1960 sonlarından 1980 başlarına kadar başat kuramsal yaklaşım olduğu söylenebilir¹¹³.

Damgalama teorisi kökenlerini simgesel etkileşim teorisi'nden alır. Buna göre, bireyler semboller aracılığı ile iletişim kurarlar. Örneğin, yüzük parmağındaki altın bir bant karşınızdaki için bir çok anlam ifade edebilir; evli, istikrarlı, güvenilir gibi. Toplumsal tepki teorisi karşılıklı etkileşim ve yorumlama konusundaki bu kavramları kullanır.

Teorinin bu adla anılmasının nedeni, teorinin resmi veya gayri resmi damga vurma davranışı, sapma "damgaları" veya etiketlerine odaklanmış olmasıdır. Teori, belli davranışların toplum tarafından neden yanlış olarak tanımlandığını ve belli kişilerin damgalanmak ve suçlanmak için neden seçildiğini açıklamaya çalışırken, bu

¹¹¹ Paternoster, **a.g.e.**, p. 211

¹¹² **A.e.**, p.212

¹¹³ Ray Paternoster ve Ronet Bachman, "Labeling Theory" , (Çevrimiçi) <http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780195396607/obo-9780195396607-0078.xml#obo-9780195396607-0078-div1-0004>, 15.05.2015

tür damgaları hem bağımlı değişken (sonuç), hem de bağımsız değişken (neden) olarak değerlendirir¹¹⁴.

Damgalama teorisi suç ve sapma davranışında devlet kurumlarının ve genelde toplumsal süreçlerin rolünü öne çıkarmıştır. Küçük düşürücü damgalamanın kontrol kurumlarının toplumdaki daha az güçlü kişilere sosyal sınıf ya da ırk gibi ayırıcı sosyal özellikler kullanılarak yapıldığını öne sürer. Damga bağımsız değişken olarak görülür ve bir kez şüpheli şeklinde damgalanan kişi bunu kendi kişilik özelliği olarak benimser ve ona göre davranır. Suçlu ya da suça eğilimli birey ya da grup, ırk, cinsiyet, kültür bu damgalamanın sonucudur.

Bu teorinin asıl gücü sosyal kontrolün kasti olmayan sonuçlarına dikkat çekmesidir¹¹⁵. Güçsüz olan yanı ise temelde birinci sapmayı göz ardı etmesi diğer değişkenlerin davranış üzerindeki şimdiki ve sonrasında oluşacak etkilerini çok hafife almasıdır. Damganın davranışı yaratmasından ziyade davranış önde gelir ve damgayı yaratır.

1.2.2.2.4. Onarıcı Adalet

Damgalama teorisine ilgi 1970'li yılların sonlarından sonra azalmaya başlamışsa da teorinin çeşitlemeleri ortaya çıkmıştır. Braithwaite caydırıcılık teorisi ve damgalama teorisi arasında bir orta yol bulmuş ve her ikisinin de kısmi olarak doğru olabileceğini savunmuştur¹¹⁶. Buna göre, etkili cezalandırma suçluyu utandırır ancak bunu bütünleştirici şekilde yapar; yani günden nefret et ama günahkarı sev. Sherman da gözlemleri sonucu bu sonuca varmıştır. Polis yaptırımlarının türüne göre suçlu caymak yerine başkaldırabilir. Damgalama teorisinden temel alan bu görüş onarıcı adalet kavramını geliştirmiştir.

1.2.2.3. Sosyal Yapı Teorileri

Sosyal yapı teorileri biyolojik pozitivistlerle aynı zamanda ortaya çıkmıştır. Sosyolojik suçbilimin gelişimi de bu döneme rastlamıştır. Uzun istikrar dönemlerinden sonra, dünya 1700'deki tahmini 600 milyon nüfustan 1800'e

¹¹⁴ Akers, **a.g.e.**, p. 121

¹¹⁵ **A.e.**, pp. 136-137

¹¹⁶ Gennaro F. Vito ve Jeffrey R. Maahs, **Criminology: Theory, Research, and Policy**, Third Edition, U.S.A., Jones and Barlett Learning LLC, 2012, p. 192

gelindiğinde 900 milyona erişmişti. Batıda insanların şehirlere akın etmesi ve teknolojinin gelişimiyle fabrika üretimine geçmek, şehir çevrelerinde işsiz bir kitleyi yaratmıştı. Bu dönemde politik, dini ve sosyal gelenekler yerini bilimsel yöntemlere bırakmıştı. Bu dönemde sosyoloji toplumu incelemek için ideal yaklaşım olarak görüldü¹¹⁷.

Sosyal yapı teorileri suçun nedenlerinin bireyden değil toplumsal yapıdan kaynaklandığını savunur. Suç bireyin seçimi veya kişilik özelliği sonucunda oluşmaz, toplumsal güçler, ortam veya baskılar suça iter. Bu başlık altında sosyal düzensizlik ile kurlsızlık (anomi) ve gerilim teorileri yer alır. Sosyal düzensizlik ve gerilim (anomi olarak da değinilir) teorileri farklı teorik ve araştırma geleneklerinden evrilmiş teoriler olmakla beraber ortak bir temaları vardır¹¹⁸. Her ikisi de sosyal düzen, istikrar ve bütünleşmenin uyum davranışını getirdiğini, düzensizlik ve bütünleşememenin suç ve sapma davranışını getirdiğini savunur. Bir sosyal sistemde (toplum, cemaat veya toplumdaki bir alt grup) normlar ve değerler arasında dahili bir uzlaşma varsa bu toplum sosyal olarak düzenlidir diye nitelendirilebilir.

Her iki teoriye göre bir grup, cemaat veya topluluklar arasında dayanışma, bağlılık veya bütünleşmenin daha az olduğu durumda suç ve sapma oranları daha yüksektir. Her biri yüksek suç ve kabahat oranlarını avantajlı olmayan alt-sınıf ve etnik gruplarla açıklamaya çalışır. Her iki teori bir veya diğer zamanda suç veya kabahat çete veya alt kültür üzerinde özellikle yoğunlaşmıştır¹¹⁹.

Toplumda kültürel değer yargısı hedefleri ve bu hedeflere ulaşmak için yasal toplumsal araçlar arasında uyumsuzluk olduğunda toplumsal bütünleşememe kurlsızlaşma (anomi) halini alır.

1.2.2.3.1. Sosyal Düzensizlik Teorisi

Sosyal düzensizlik teorisi ilk olarak Şikago Okulu'ndan Ernest Burgess ve Robert Park'ın kent yaşamının ekolojik analizini yapmalarıyla ortaya çıkmıştır.

¹¹⁷ Siegel, **a.g.e.**, pp. 186- 187

¹¹⁸ Akers, **a.g.e.**, p. 139

¹¹⁹ **Ibid.**

Clifford R. Shaw ve Henry D. McKay'in 1920'lerde aynı konudaki çalışmasıyla popüler olmuştur¹²⁰.

Sosyal düzensizlik teorisi kent ortamında bireyin çevresini saran koşullara odaklanmıştır. Bunlar;

- Bozulmuş komşuluk ilişkileri,
- Yetersiz sosyal kontrol (aile, okul, ticari kuruluşlar),
- Ateşli silah ve yasa dışı guruplar,
- Çatışan toplumsal değerlerdir.

Sosyal düzensizliğin göstergeleri yoksulluk, kronik ve yüksek işsizlik oranları, okul başarısının sürekli düşmesi, barınma koşullarının giderek kötüleşmesi, düşük gelir düzeyleri ve boşanmış ailelerin fazlalığıdır. Bu alanlar ümitsizlik ve çatışma alanlarıdır ve bunların sonucunda örf ve adetlerden kopuş ve antisosyal davranışlar baş gösterir.

1.2.2.3.2. Gerilim Teorileri

Gerilim teorileri iki başlık altında incelenebilir:

1) Yapısal Gerilim: Sosyolojik bakış açısıyla, gerilimin ekonomik ve sosyal koşulları kollektif insan davranışını şekillendirir.

2) Bireysel Gerilim: Psikolojik bakış açısı kullanır, Bireyin yaşam deneyimleri bazı insanların acı ve ısrırap çekmesine neden olur, bu da anti sosyal davranışı beraberinde getirir. Kazananlar ve kaybedenler¹²¹.

1.2.2.3.2.1. Merton'un Kuralsızlık (Anomi) Teorisi

Merton'un anomi ya da gerilim teorisi pozitivist sosyoloji teorilerindendir. Merton yalnızca suç olgusunu değil daha geniş kapsamlı olarak sapma ve düzensizlik kavramlarını da incelemiştir. Şikago Okulunda olduğu gibi suçun kökenlerini bireyde değil aynı zamanda toplumsal yapıda aramıştır. Ondan öncekiler suçun bireyin

¹²⁰ Siegel, **a.g.e.**, pp. 193-196

¹²¹ **A.e.**, p. 204

doğasından kaynaklandığını savunurken Merton sosyal olarak öğrenildiğini öne sürmüştür.

Durkheim'in düşünceleri Merton tarafından suçbilime uyarlanmıştır. Durkheim anomi kavramı ile bir grup veya toplumdaki göreceli kuralsızlığın olduğu koşulu ifade etmek için yani toplumsal ve kültürel yapının özelliği olarak kullanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1930'lardaki Büyük Depresyon ve devamında 1960'lardaki sosyal karışıklıkları açıklamak için yola çıkmıştır. Yazdıklarıyla dönemin "Amerikan Rüyası", yani Amerika'da liyakata dayalı bir sistem olduğu ve bunun sonucunda sosyal ve ekonomik ödüllerin eşit olarak dağıtıldığını ifade eden kavrama karşı çıkmıştır.

Merton'a göre, sosyal ve kültürel yapının unsurları içinde ikisi çok önemlidir¹²². İlki kültürel olarak tanımlanmış hedefler, amaçlar ve çıkarlardır ve bireyleri toplumun farklı noktalarında konumlandırmaya yarar ve bir değerler hiyerarşisi içinde sıralanırlar. Bu durum sapma davranışının açıklanmasında biyolojik veya bireyin karakter özelliklerindeki farklılığın varlığını yadsımaz. Kültürel yapının ikinci unsuru kurumlardır. Kültürün iki unsuru potansiyel anomik koşulları üretmek üzere karşılıklı hareket eder; bunlar o kültürün tanımlanmış hedefleri ve o hedeflere erişmek için toplumsal kabul gören araçlardır¹²³. Toplumsal kabul gören araçlar çok çalışma, eğitim ve tutumluluğu içerir. Bir grup, cemaat veya toplumdaki daha fazla düzensizlik veya kuralsızlaşma ve yabancılaşma daha yüksek suç ve kabahat oranı demektir. Merton, Amerikan toplumunda yabancılaşmanın toplum genelini karakterize ettiğini ve düşük sınıflarda özellikle yüksek oranda olduğunu çünkü onların yasal fırsatlara erişmelerinin daha fazla engellenmiş olduğunu ifade eder. Bu düşünce, alt sınıflarda ve avantajlı olmayan etnik gruplardaki yabancılaşma ve düzensizliğin daha fazla oranda olması ve bu nedenle bu gruplarda sapma ve suç oranlarının daha yüksek olduğu varsayımına götürür.

¹²² Robert K. Merton, **Social Theory and Social Structure**, New York, The Free Press, 1968 (Enlarged Edition of 1957), pp. 186-188

¹²³ Robert K. Merton, "Social Structure and Anomie", **American Sociological Review**, Volume 3, Issue 5, October 1938, U.S.A., pp. 672- 682, (Çevrimiçi) <http://links.jstor.org>, 24.04.2017, pp. 672-673

1.2.2.3.2.2. Sapkın Alt Kültür Teorileri

Bu teorilerin ortak noktası bir toplumdaki bazı grupların benimsedikleri değerler ve görüşlerin suçluluğu teşvik ettiği veya suçluluğa yönelttiğine dair düşüncelerdir. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1940 ve 50'lerde bu görüş zirve yapmıştır. Merton, Şikago Okulu, Parsons, Sutherland, Tharesher bu teoriyi destekler görüşler ileri sürmüştür¹²⁴.

Cohen ve Clovard ve Ohlin Merton'un teorisini alt sınıf suç çeteleri yabancılaştırmasına uygulamak için değiştirdiler. Miller, sokak çetelerinin alt sınıf kültürü ilgilerine yoğunlaşmasını odak noktası yapmıştır. Araştırmalar çete suçlarının büyük şehirlerdeki düşük sınıflarda ve azınlıkların bir arada yaşadığı yerlerde yoğunlaşmaya devam ettiğini göstermektedir ancak şehir çetelerinin, Cohen, Clovard ve Ohlin'in ve yabancılaştırma teorisinin diğer altkültürel çeşitlerinin teorik sınıflandırmasına uyduğunu kanıtlayamamıştır. Sosyal düzensizlik ve yabancılaştırma teorisi toplulukların komşularıyla sosyal ilişkilerine ve gençliğin yasal fırsatları geliştirmeleri amacıyla mahalle programlarına uygulanmıştır. Kısmen politik karşı çıkışlar nedeniyle bu programların uygulanması ve etkili olmaları engellenmiştir.

1.2.2.3.2.2. Makro Düzey Gerilim Teorisi: Kurumsal Anomi Teorisi

Gerilim literatürüne önemli bir katkıyı Steven Messner ve Richard Rosenfield Suç ve Amerikan Rüyası (1994) kitabıyla yapmıştır. Teoriye Kurumsal Anomi Teorisi adını vermişlerdir. İlk olarak James T. Adams tarafından 1931 yılında kullanılan Amerikan Rüyası kavramından yola çıkmışlardır. Adams'a göre, Amerika öyle bir rüya ülkesidir ki herkes yeteneği ve çalışması ile daha iyi, daha müreffeh bir hayat sürme fırsatına sahiptir. Adams bu kavramı bireysel başarıya açık bir toplum öngörmüştür¹²⁵.

Yazarlara göre Amerikan Rüyasının karanlık yüzü Amerikan kültürünün üretkenlik ve yenilik bağlamında başarıya vurgu yapması ama sosyal maliyeti ne

¹²⁴ Burke, a.g.e., p. 126- 131

¹²⁵ Steven F. Messner and Richard Rosenfeld, **Crime and the American Dream**, Fifth Edition, Linda Ganster Publications, U.S.A., 2013, p. 7

olursa olsun başarıyı kutsamasıdır¹²⁶. Örneğin eğitim sonuca ulaşmak için bir araç olarak görülmektedir, bu da ideallerden ve değer yargılarından yoksun bireyler yaratmaktadır. Aynı şekilde iyi ebeveynler çocuklarına daha fazla maddi refah sağlayan anne babalardır. Ayrıca Amerikan halkı, sosyal kökenlerine ve gelirlerine bakılmaksızın evrensel bir baskınlık yani dünya lideri olarak yetişir, bunun sonucunda ekonomik açıdan eşitsiz olmak başarısız veya değersiz olmakla eşanlamı tutulur. Suç ABD toplumunda kültürel ve kurumsal etkilerin bir fonksiyonudur. Başarıya erişmek amacı Amerikan kültürüne sinmiştir. Bunu hem amaç hem de süreç olarak kullanarak Amerikan Rüyası diye adlandırır. Messner ve Rosenfeld'a göre iktisadi eşitsizliğin suça etkisi iktisadi olmayan kuruluşların gücüne bağlıdır.

1.2.2.3.2.3. Mikro Düzey Gerilim Teorisi: Genel Gerilim

Teorisi

Merton'un Anomi teorisi geniş bir sapma yelpazesine uyarlanabilir ancak alanı alt sınıf veya dezavantajlı kesimlerin birbirlerine karşı işledikleri mala karşı suçlarıyla sınırlanmıştır. Daha sonra bu teori üzerinde çalışan Cohen ve Cloward ve Cohen ise alt sınıf, erkek ve altkültür üzerinde odaklanarak teorisinin alanını daha da daraltmıştır¹²⁷. Bu sınırlamaları gidermek amacıyla çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan birini yapan Agnew anomi / gerilim teorisini kavramsal ve deneysel açıdan sosyal psikolojik bir tabanda dönüştürmüştür.

Agnew'in Genel Gerilim Teorisi gerilimin bireysel etkilerini açıklığa kavuşturmaya yöneliktir. Bireydeki gerilim kavramını istekler ve beklentiler arasındaki uyumsuzluğa bağlamıştır. Sapmaya yol açan üç ana gerilim kaynağı; bireyin olumlu değer yüklediği amaçları gerçekleştirmede başarısızlık, bireyin olumlu ya da istenen motivasyonunun ortadan kalkması, olumsuz motivasyonla kuşatılmasıdır¹²⁸. Suç gerilimi azaltmak için bir yöntem olabilir, örneğin istenen parayı çalarak elde etmek, öç almak veya uyuşturucu kullanarak olumsuz duyguların

¹²⁶ A.e., pp. 8-11

¹²⁷ Burke, a.g.e., p. 158

¹²⁸ Robert Agnew, "Foundation for a General Strain Theory of Crime and Delinquency", **Criminology**, U.S.A., Wiley Blackwell on behalf of American Society of Criminology, Vol. 30., No. 1, pp. 47-87, Feb. 1992, (Çevrimiçi) <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1745-9125.tb01093.x1992>, 25.05.2015, pp. 51-55

azaltılması gibi¹²⁹. Agnew'e göre gerilim bireyin içinde bulunduğu ilişkide diğerlerinin kendisine istediği gibi davranılmamasından doğar, öznel veya nesnel olabilir. Agnew teorisini kanıtlamak için deneysel çalışmalar yapmıştır.

1.2.2.3.3. Kültürel Sapma Teorisi

Kültürel sapma teorisi, Thorsten Sellin'in 1938'de yayınlanan *Culture, Conflict and Crime* adlı kitabında ortaya konmuştur. Alt sınıfın gerilime karşı bağımsız, kendine özgü bir kültür geliştirdiğini öne sürer. Sosyal düzensizlik ve gerilim teorilerini birleştirir.

Walter Mill 1958 tarihli *Lower Class Culture as a Generating Milieu of Gang Delinquency* makalesinde alt sınıf kültürünü tanımlamıştır.

1.2.2.4. Sosyal Çatışma, Eleştirel Suçbilim

Suçu sosyal çatışma ve ekonomik rekabetin bir fonksiyonu olarak gören suçbilimciler bir dizi başlık altında yer alır; bunlar çatışma, Marksist, sol veya radikal suçbilimciler olabilir, ama günümüzde daha çok eleştirel suçbilimciler olarak adlandırılırlar, çalışma alanları da eleştirel suçbilim diye nitelendirilir¹³⁰.

1.2.2.4.1. Eleştirel Teoriler

Eleştirel suçbilimin kökenleri Karl Marks'a uzanır. Marks'ın toplumdaki iktisadi yapının insan ilişkilerinin bütün yönlerini etkilediği görüşü suça ilişkin görüşlerine de temel olmuştur. Güçlü bir akademik teori olarak ortaya çıkması 1960'lı yıllarda olmuştur. 1960 ve 70'lerde tüm dünyadaki karışıklıklar ve toplumsal değişimler, Vietnam savaşı, hapishane mahkumlarının hakları için mücadelesi, insan hakları ve feminist hareketler anaakım pozitivist suçbilimin aşırı muhafazakar, hükümet yanlısı ve insancıl olmadığı şeklinde eleştirilmesi sonucunu verdi. 1968'de bir grup İngiliz sosyolog sosyal kontrolün antisosyal davranışa bir cevap değil sosyal sapmaya neden olduğu görüşünü ortaya atmıştır. 1973'de *Yeni Suçbilim* kitabının yayınlanmasıyla suçbilimdeki yerleşik anlayış kökünden sarsılmıştır. Burada, mevcut

¹²⁹ Agnew, "Building on the Foundation of General Strain Theory: Specifying the Types of Strain Most Likely to Lead Crime and Delinquency", *Journal of Research in Crime and Delinquency*, Vol. 38, No. 4 November 2001, pp. 301-361, Sage Publications, U.S.A., p. 319

¹³⁰ Siegel, *a.g.e.*, p. 266

suçbilimin yerleşik sistemin devamına katkıda bulunduğu ve yoksul ve güçsüzün baskılandığı ifade edilmiştir. Ian Taylor'un yanı sıra William Chambliss, Robert Seidsman, Richard Quinney, Shelley, Austin Turk önemli katkılar sağlamıştır.

Eleştirel suçbilim tek bir teori değil çeşitli teorilerin bir şemsiyesidir. Bunları çatışma, radikal, sol gerçekçi, anarşist veya kölelik karşıtı, barışçı, kaos, yapıcı, eleştirel feminist, postmodernist teoriler olarak sıralayabiliriz. Daha kısıtlı bir yorumla çatışma, radikal ve sol gerçekçilik teorilerini dışarıda tutarak 1970 sonrası teorik gelişmeler ve Marksist toplumsal teoriden etkilenmeyen teorileri içerir.

Eleştirel suçbilim yapısal bir teori olmakla ve çatışma teorisiyle bazı ortak noktaları olmakla beraber gerilim ve sosyal ekoloji teorilerinden bazı önemli noktalarda ayrışır¹³¹. Bu görüş toplumsal yapının hayati önemde olduğunu, aynı zamanda insan unsurunun önemini de vurgular ve toplumu insan eylemleriyle değiştirilebilen, açıkça insan ürünü bir yapı olarak görür.

Eleştirel suçbilim şemsiyesinde yer alan görüşler suçun kaynağını eşitsizlik yabancılaştırma ve adaletsizliğe dayalı baskıcı bir sistem tarafından körüklenen toplumsal çatışma olarak görür. Suçun toplumun farklı tabakaları arasındaki doğrudan ya da dolaylı çatışmanın sonucu olduğu birleştikleri ortak noktadır. Söz edilen katmanlar eşitsiz güç ilişkilerinin olduğu hiyerarşik bir yapıda bir arada bulunur ve birey baskın hakim sınıfın çıkarları doğrultusunda şekillenir. Eleştirel suçbilimciler kapitalizmin yönlendirdiği mevcut eşitsiz toplumsal düzene, ataerkil yapıya ve ırkçılığa karşı çıkar. Ceza adalet sisteminin amacını ve yöntemlerini sorgular. Çağdaş eleştirel suçbilimciler suçu ekonomik ve toplumsal bağlamda ele alır; hükümetin suç atmosferi yaratmadaki rolü, kişi veya grup erki arasındaki ilişkiler ve bunların ceza yasalarını biçimlendirmesi, ceza istemi uygulamasında tarafsızlık ve kapitalist ekonomi ve suç ilişkisi bunların başlıcasıdır. Bu gruptaki suçbilimciler yankesicilik, tecavüz veya gasp gibi suç türleri yerine ırkçılık, cinsel ayrımcılık ve soykırım gibi suç konuları üzerinde dururlar.

¹³¹ Miller, a.g.e., p. 347

1.2.2.4.2. Çatışma Teorisi

Çatışma teorisi'ni ilk olarak George Vold ortaya atmıştır. 1960'larda William Chambliss, Richard Quinney ve Austin Turk çatışmanın yasaları nasıl şekillendirdiği konusunda teoriye katkı sunmuştur

Çatışma teorisi damgalama teori'si ile birlikte 1960'larda Amerikan sosyoloji ve suçbiliminde önem kazandı. 1970 ortalarından başlayarak Marksist Teori veya onun eş anlamlısı gibi görünen "radikal" veya "eleştirel" yaklaşımlar benimsenmeye başlandı. Damgalama teorisyenleri suçun ekonomik ve politik sistemin bir ürünü olduğunu ve hükümetin müdahalesinin suçluluğu daha azdıracağı görüşünü savundular. Bununla beraber, 1970'lerde ortaya çıkan teoriler ceza adalet sistemi ile onun altında yatan iktisadi düzen ve bazen de devletin kendisi arasındaki bağ konusunda daha net düşüncelere sahipti¹³².

Çatışma teorisinin odak noktası anaakım teorilerden çok farklıdır. Anaakım teoriler insanların neden suç işlediği veya bazı grupların suç işlemeye diğerlerine göre neden daha yatkın olduğu sorusuna cevap ararken, çatışma teorileri yasanın içeriği yani yasa dışı olanın ne olduğu veya ceza adalet sisteminin uygulamaları yani hangi yasalar uygulanacağı sorularına yanıt arar. Uzlaşma teorisinde, toplumun temel değerlerindeki uzlaşmanın yasa ve yasa uygulamasına yansıtıldığına inanılır ve yasa temel değerlerdeki ortak yargıyı temsil eder yani toplumdaki popüler bakış açılarını temsil eden büyük çoğunluğun çıkarlarını yansıtır. Bazı hareketler yasaklanır çünkü toplum bunun gerekli olduğuna inanır. Yasa bu düzeni korumak için vardır. Çatışma teorisinde ise yasalar toplumdaki farklı birey veya gruplar arasındaki farklı düzeylerdeki güç çatışmasının sonucunu yansıtır. Çatışma teorisi suçu kültürel ve grup çatışması içinde yakalanmış bireyin davranışı olarak açıklar. Teorinin temel varsayımına göre toplum temel değerlerde anlaşma ve uzlaşmayla bir arada tutulamaz aksine topluluk kümeleri muhalif grupların çıkar ve çabalarının dinamik dengesiyle bir arada kalır. Güç bu çatışmanın sonucunun temel belirleyicisidir; öyle ki; onların değerleri davranışın meşru standardı olarak benimsenir. daha az güçlü gruplar yasalar ve yargılama engelleriyle karşılaşsa bile kendi grup normlarından

¹³² Vito, a.g.e., p. 204

vazgeçmezler yani yasalara karşı gelirler. Böylece, çatışma teorisi hem yasa ve ceza adalet açıklamasını hem de suç ve sapma davranışını açıklamaya girişir¹³³.

Yasa toplumun sosyal kontrol sisteminin tamamının resmi parçasıdır. Yasalar hem toplumdaki sosyal, ekonomik, politik ve diğer kurumları yansıtır hem de sözü edilen kurumlar üzerinde bir etkisi vardır. Çatışma teorisi yasa ve ceza adalet sistemi bir bütün olarak toplumdan ziyade öncelikle toplumdaki en güçlü grupların çıkar ve değerlerini korur; ve yasalar ceza adalet sistemi aracılığıyla toplumdaki daha az güçlülere adaletsiz şekilde damgalayacak ve cezalandıracak şekilde adaletsiz olarak uygulanır.

Sosyal çatışma özellikle de sosyal sınıfların çıkar ve değerleri arasındaki çatışmayı vurgulayan teorilerin suçbilimde bir paradigma değişimi yarattığı söylenebilir. Buna göre önceki teorilerde temel vurgunun uzlaşma olduğunu, toplumda suç ve sapmanın toplumla bütünleşemeyen küçük bir azınlıkça paylaşılan davranışlar olduğunu savunurken sosyal çatışma teorilerinde vurgu sınıf çatışmasıdır. Böylece suç bireylerin sosyo psikolojik deneyimleri, kültür ve toplumda geçerli kurallar çerçevesinde açıklanagelmışken, sosyal çatışma teorileriyle birlikte bir toplumda varolan politik ve ekonomik yapının doğurduğu sosyal ilişkilere bakılarak açıklanabilir. Değişen paradigma ile suç toplumdaki bazı sosyal sınıfların gündelik hayatlarındaki gerçeklere rasyonel bir tepkisi şeklinde olur.

1.2.2.4.3. Feminist Teoriler

Feminist teorinin birinci önceliği erkek egemen bilim yerine, suçbilim teorisinin erkek bakış açısıyla değil kadının düşünce sistemi temel alınarak teorik çerçevenin çizilmesidir. Bilginin bir kişinin cinsiyeti aynı zamanda da ırk, sınıf ve etnik kökeni tarafından belirlenen deneyimleriyle kazanıldığı varsayılır. Suçbilime erkekler hakim olduğu için erkek bakış açısıyla sakatlanmıştır. Suçbilimde sorulan sorular ve verilen cevaplar "beyaz, ekonomik açıdan imtiyazlı erkeklerin" deneyimlerinin ürünüdür.

¹³³ Akers, *Criminological ...*, p. 165

Tek bir feminist teori yoktur. Liberal, radikal, Marksist, sosyalist ve feminist düşüncenin çeşitli renkleri vardır. Bütün bu çeşitlilikler anaakım suçbilim teorisinde henüz yer almamış cinsiyet konularına feminist bakış açısıyla yaklaşır¹³⁴.

Feminist teori toplumdaki baskın ve alt gruplar arasındaki temel bölünmeyi ataerkil sisteme bağlar. İmtiyazlı erkekler yönetir, yasaları yapar ve uygular. Bu sistemde kadın daha az avantajlı, kısıtlanmış ve resmi ve resmi olmayan yollarla kontrol edilmiş durumdadır. Ceza adalet sistemindeki cinsiyet ayrımcılığı erkeklerin hakim rolünü, kadınların ise kısıtlanmış rolünü yansıtır. Kadın paternalist sistemde daha merhametli ya da daha acımasızca mahkeme edilebilir. Cezai kararlarda suçlunun kadın - erkek farklılığıyla ilgili feminist teoriyle uyumlu bazı verilere erişilmiş ise de suçlunun cinsiyeti ceza adalet sonuçlarında çok az bir etkiye sahiptir.

1.2.2.5. Bütünleşik Suç Teorileri

Suç teorilerinin sayıca fazla olmasına karşın, geliştirilmiş bir teorinin bütün suç türlerine uygulanamaması, gözlem veya deneyle desteklenememesi teori bütünleştirilmesini gündeme getirmiştir.

Suç teorilerini geliştirmek ve değerlendirmek için üç ana yol vardır¹³⁵. İlki, her bir teoriyi kendi içinde dikkate almak: Teorinin öngörülleri verilerle teyit edilirse teori kabul edilebilir, aksi durumda da değiştirilebilir veya terkedilir. İkincisi, iki veya daha fazla teoriyi mantık, kavramsal çerçeve veya ampirik olarak karşılaştırmaktır. Üçüncüsü ise teori bütünleşmesidir. Amacı tek tek her bir teoriden daha üstün olan yeni bir sentez üretmek için iki veya daha fazla teorinin benzerliklerini belirlemektir.

Bütünleşmenin nasıl olacağı konusunda farklı görüşler vardır. Liska, Krohn ve Messner'e göre kavramsal ve önermesel olmak üzere iki ana teorik bütünleşme türü vardır¹³⁶. Kavramsal bütünleşme; terimleri farklı ama teorik anlamları ve ölçüm

¹³⁴ Akers, **a.g.e.**, p. 219

¹³⁵ Akers, **a.e.**, pp. 237-238

¹³⁶ Allen E. Liska, Marvin D. Krohn and Steven F. Messner, "Strategies and Requisites for Theoretical Integration in the Study of Crime and Deviance", in **Theoretical Integration in the Study of Deviance and Crime: Problems and Prospects**, Ed By, Steven F. Messner, Marvin D. Krohn and Allen E. Liska, State University of New York Press, U.S.A., 1989, (Çevrimiçi) <https://books.google.com.tr/books>, 25.07.2017, pp. 15-17

yönleri aynı olan teorileri aynı çatı altında toplamaktır. Örneğin sosyal bağ ve gerilim teorileri sosyal öğrenme teorisindeki kavramlarla birleştirilebilir. Önermesel bütünleşme farklı varsayım ve kavramlarla yola çıkan ama aynı kestirimlerde bulunan mevcut teorilerin bir arada gözetilerek tek bir teori olarak geliştirilmesine değinir. Burada, teorilerin güçlü ve zayıf yanları ele alınarak eleme yapılır ve yeni bir teori ortaya çıkar. Teorik bütünleşme kendi içinde yani yalnızca mikro ve makro düzeyde olabileceği gibi mikro-makro şeklinde de olabilir.

Bernard ve Snipes suç teorilerinin bireysel farklılık ve yapısal / süreç teorileri olmak üzere iki ana sınıfa yerleştirilerek birleştirilmesini önermektedir¹³⁷. Teorilerin sayısı ya yanlışlanma yoluyla ki bu durumda bazı teoriler elenecektir, ya da bütünleşme yoluyla azaltılması hedeflenmektedir.

Bütünleşik teorilerin diğer bir yönü çok etkenli teoriler olmalarıdır. Bunlar arasında gelişimsel teori, yaşam seyri teorisi ve örtük özellikler teorisi sayılabilir.

Söz konusu suç teorilerine bir örnek biyososyal teoridir. Edmund O. Wilson'un Sociobiology (1970) kitabında biyolojik ve genetik koşulların sosyal davranışların öğrenilmesini ve algılanmasını nasıl etkilediği vurgulanmıştır. Biyososyal suçbilimcilerin çoğu, bireyin davranışlarının yalnızca doğduğunda belirlenmiş koşulların değil fiziksel, çevresel ve sosyal koşulların da insan davranışını üretecek şekilde bir araya geldiğini savunur. Bu bütünleşik yaklaşıma biyososyal teori denir. Bu teoriler doğuştan ya da sonradan edinilen biyolojik özelliklerin bireyin suça eğilimli olmasında etkili olduğunu kabul etse dahi, bu özelliklerin uygun sosyal programlarla kontrol altına alınabileceğini savunur. Yani bir biyolojik özelliğe sahip olmak her şeyin sonu demek değildir.

Bu araştırmacılar birtakım kimyasallara maruz kalmanın, beslenmenin, hormonların, sigara, içki ve uyuşturucuların, şeker ve çevre kirliliğinin suç davranışına etkisini ölçmeye çalışır. Diğer bir grup doğuştan veya sonradan oluşan beyin hasarları, hiperaktivite ve dikkat eksikliği gibi nöro psikolojik koşulların suça etkisini

inceler.

¹³⁷ Bernard ve Snipes, **a.g.e.**, pp. 334-335

İKİNCİ BÖLÜM

SUÇA İKTİSADIN YAKLAŞIMI

2.1. Genel Çerçeve

Suç ve ekonomik koşullar arasındaki ilişki suçbilimde açık veya örtük biçimde sıklıkla ifade edilmiştir. İktisat bilimsel temelde ilk ortaya çıktığında politik iktisat olarak adlandırılmış ve Alfred Marshall (1842-1924)'a kadar böyle devam etmiştir. Suç olgusu, diğer bilim dallarının yanı sıra Adam Smith'den başlayarak politik iktisadın da ilgi alanına girmiştir. Politik iktisat diğer bir deyişle ekonomi politik kavramı ile suç olgusunun ekonomik determinizmden daha geniş ve çok yönlü bir boyutta ele alınması kastedilmiştir¹. İktisat bireysel, ahlaki, kültürel ve diğer toplumsal boyutlardan oluşan karmaşık bir bileşen topluluğunun bir parçası olarak gözetilmelidir. Kısaca "bütünüyle sosyal" olmalıdır.

Politik iktisadın kurucularından Smith, Hukuk Felsefesi Dersleri (1763)'nde bir ülkedeki düzensizliğin, "suç ve ahlaksızlığın" serbest ve rekabetçi bir ekonomi ile düzeleceğini ifade etmiştir.

Beccaria hem hukuk hem iktisat üzerine yazılar yazmış, Smith'den bir yıl sonra Suçlar ve Cezalar Üzerine (1764) kitabını çıkarmıştır. Klasik suçbilimin kurucusu olarak kabul edilir. Hume, Adam Ferguson ve Adam Smith başta olmak üzere İskoç aydınlanmacı filozof ve politik iktisatçılardan etkilenmiştir. Birincil odak noktası suçun nedenleri değil ceza yasası ve adalet sistemidir. Beccaria caydırıcılık önermesinde bireylerin beklenen faydası beklenen maliyetten çok işe suça teşebbüs

¹ Robert Reiner, "Casino Capital's Crimes: Political Economy, Crime, and Criminal Justice, **The Oxford Handbook of Criminology**, Fifth Edition, Ed. By, Mike Maguire, Rod Morgan and Robert Reiner, London, Oxford University Press, 2012, p. 301

edeceğini, cezalandırmanın, marjinal ceza oranının maliyeti artırarak suçtan caydıracağını ileri sürmüştür.

Bentham "haz hesabı" ile cezalandırmanın bireyleri suç işlemeye değmeyecek bir maliyet barındıracak şekilde tasarlanmasını önermiştir. İdam cezasına karşı olmakla, hücre hapsindeki hükümlünün bir işle uğraşması gerektiğini savunmuştur.

İngiliz hukukçu Patrick Colquhoun politik ekonomi, suç ve ceza adaleti, mülkiyetin güvende olmayışı üzerine yazmış, zenginliğin işgücüne dayalı olduğunu, işgücü yoksul olunca da düzen sorunu çıkacağını, ceza ve adalet sisteminin sosyal ve ekonomik yapıdan yalıtılarak düşünülemeyeceğini, yönetimin görevinin sefaleti en aza indirmek olduğunu belirtmiştir².

Pozitivist Lombroso okulunda bireysel yapıdan köken alan faktörler vurgulandıysa da ekonomik ve sosyal yönler de dikkate alınmıştır³. Pozitivist suçbilim ondokuzuncu yüzyılda iktisadiyatçılık, biyolojizm, zihni kalıtmıcılık olarak çok yönlü bir şekilde ortaya çıktığında ana nesneler ("suçlu insan", "suçluluk" ve "suçlu karakter") üzerine normal ve hastalıklı bölünme arasındaki sınırlar bilgi felsefesi yoluyla çizilmiştir.

Ahlakçı istatistikçiler Paris'te Kraliyet Mahkemesi avukatı Andre - Michel Guerry ve Belçikalı astronom Adolphe Quetelet sosyolojik suçbilimin öncülerinden olup suç olgusunu metodolojik ve teorik ilkeler çerçevesinde istatistiki olarak inceleyerek suçun tesadüfi bir olgu değil bazı düzenlilikleri barındırdığını ortaya koydular. Suçluluğun sınırlarını keşfetmek ve suç olgusuna sistematik bir açıklama getirmek için Fransa hükümetinin 1927'den sonra ulusal suç istatistiklerini yayınlamasıyla 1830'lardaki raporları incelediler⁴. Ana buluşları kayıtlı suç sayısının bir yıldan diğerine sabit kalmasıydı yani suç kalıpları ve oranları yıllara göre göreceli olarak sabitti. Buna göre, hapse girecek ve tutuklanacakların sayısı önceden tahmin edilebilirdi. Çalışmaları doğa bilimlerindeki ampirik yaklaşımı toplum çalışmasında

² **Ibid.**

³ Piers Beirne, **Inventing Criminology: Essays on the Rise of 'Homo Criminals'**, U.S.A., State University of New York Press, Albany, 1993, (Çevrimiçi) <https://books.google.com.tr/>, 24.05.2015, pp. 3-4

⁴ Richard F. Wetzell, **Inventing the Criminal: A History of German Criminology, 1880-1945**, The University of North Carolina Press, U.S.A., 2000, p. 21

kullanma girişimiydi. Dönemlerindeki genel kanının aksine suç ile yoksulluk veya eğitimsizlik arasında bir bağ olmadığını, aksine Fransa'nın daha varlıklı kesimlerinde daha yüksek oranda mala karşı suç işlendiğini istatistiki olarak tespit ettiler. Ayrıca, toplulaşmış veriler incelendiğinde "suça eğilim" açısından coğrafik bölgeler, farklı zamanlar, yaş ve cinsiyet gibi parametrelerin karşılaştırılabilir olduğunu göstermişlerdir.

Faydacı reformist ve iktisatçı Edwin Chadwick ceza adalet kaynaklarının (1929 - 41 civarında) dağılımına odaklanmıştır. Polisin birincil hedefi suçu önlemek, kamu düzeni ve sukununu sağlamaktır. Bu amaçla ceza adalet sistemini girişi serbest olan kamu yüzme havuzuna benzetmiş ve ortak havuzun sorunlarıyla başedebilecek kurumları oluşturacak bir mantıkla, Hardin'in yüz yıl sonra ortaya atacağı "orta malların trajedisi" mantığıyla, gelişmiş bir ceza adalet sistemi tanımlamıştır⁵. Sistemin kamu havuzuna serbest girişte ve ceza adalet sisteminde olduğu gibi teşvikleri yanlış konumlandığını, israfa yol açtığını düşünerek ceza ve yaptırımlarda birbiriyle bağlantılı bir dizi alternatif teşvik önermiştir.

Sosyolojik pozitivist suç teorileri arasında yer alan Merton'un anomi teorisi suçu politik iktisat çerçevesinde açıklamıştır⁶. Anomi kavramını Durkheim'e dayandırmakla beraber (Durkheim anomiyi düzensizlik, kuralsızlık olarak açıklamıştır) hızlı değişimin kontrolü sarstığını ve anomi yarattığını, bunun temel nedenleri arasında ekonomik döngülerin olduğunu öne sürmüştür. Merton ise sosyal ve kültürel yapıdaki iki önemli unsur; kültürel amaçlar, çıkarlar ve sosyal yapıyı düzenleyici normlar ve ahlaki değerleri yani kurumsal yapıyı öne çıkarır. Anomi kültürel olarak saptanmış normlar ve bunları yerine getirmek için yapısal olarak sınırlandırılmış meşru yollar arasındaki gerilimden doğar. Merton ekonomik gerekirciliği (*determinizmi*) benimsememiştir. Yoksulluğun suç için belirleyici olabileceğini ancak doğrudan bir koşul olmadığını savunmuştur⁷. Maddi koşulların farklılığı karşısında bireylerin farklı tepkileri oluşur.

⁵ Bruce Benson, Paul Zimmerman, Ed. By, **Handbook on the Economics of Crime**, Edward Elgar, U.K., 2010, p. x

⁶ Reiner, **a.g.e.**, p. 308

⁷ Robert K. Merton, "Social Structure and Anomie", **American Sociological Review**, Volume 3, Issue 5 (Oct. 1938) , U.S.A. pp. 672 - 682 , (Çevrimiçi) [http:// www.jstor.org](http://www.jstor.org), 15.05.2015, p. 680

Radikal ve eleştirel suçbilim 1970'lerde yükseliş göstermiştir. Marks ve Engels suç konusunda sistematik çalışma yapmamıştır. Öte yandan, Bongier'in 1916'da yazdığı; kapitalizmin yapısındaki çelişki ve baskıların suça neden olduğu yolundaki çalışması bulunduğu dönemde ses getirmemiştir. Politik iktisada yirminci yüzyıl ortalarında radikal suçbilim alanında diğer bir katkı Rusche ve Kirchheimer (1939)'in cezalandırmayla ilgili tarihsel çalışmasından gelmiştir.

Eleştirel suçbilimin politik iktisat alanına giren araştırmaları 1960'larda ortaya çıkmıştır. Damgalama teorisi sosyolojik bir teori olmakla beraber bu araştırmacılar yapısal olarak örüntülenmiş güç ve çıkar ilişkilerinin ceza yasaları ve sapma davranışı tanımlarının ortaya çıkma ve uygulanmasının nasıl şekillendiğini keşfetmeye başlamıştır⁸.

Eleştirel suçbilim konusunda Ian Taylor ve arkadaşları suçbilim çalışmalarının disiplinler arası bir çalışma olması ve toplumun iktisadi yapısının da işin içine dahil edilmesi gerektiğini yani "bütünüyle sosyal" olması gerektiğini ifade etmiştir.

İktisatçıların suç ve ceza adalet konusuna ilgileri ondokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyıl başında düşmekle beraber Gary Becker'in 1968 yılında yazdığı Suç ve Ceza Üzerine: İktisadi Bir Yaklaşım makalesi ile suç konusuna ilgi yeniden artmıştır. Becker rasyonel seçim teorisi çerçevesinde suçtan caydırıcılığın koşullarını incelemiştir.

Isaac Ehrlich (1973)'in suç modeli Becker'in teorisini destekleyecek niteliktedir. Amerikalı iktisatçıdır. Suç ekonomisi ve yasa uygulaması ile para cezası ve ölüm cezasının caydırıcılığı üzerinde çalışmıştır.

2.2. İktisatçıların Suça Yaklaşımı

2.2.1. Adam Smith

Modern iktisadın kurucusu sayılan aynı zamanda İskoç aydınlanmasının önde gelen düşünürlerinden Smith bir ahlak felsefecisi olmakla beraber farklı disiplinlerde çalışmalar yapmıştır. Geniş ilgi yelpazesinde ahlak felsefesi, iktisat, hukuk, etkili konuşma, dilbilim ve edebi yapıtlar, mantık, matematik ve doğa felsefesi, klasik ve

⁸ Reiner, a.g.e., p. 312

modern edebiyat yer alır⁹. Glaskow Üniversitesi'ne 1751 yılında mantık profesörü, ertesi yıl da ahlak felsefesi profesörü olarak atanmıştır. Yaklaşık on iki yıl süreyle Ahlak Felsefesi üzerine dersler ve konferanslar vermiştir. Dersi dört ana bölümden oluşuyordu; doğal teoloji, etik, adalet, politika.

2.2.1.1. Adam Smith'in Polis Kavramı ve Politik İktisat

Smith yazılarında suç ve ceza konularında düşünceler geliştirdiği gibi ihlal, sapma ve suç işleme ile ekonomik durum arasında ilişki kurmuştur. Adam Smith "police" i "hukuk sisteminin ikinci ana bölümü" olarak tanımlar¹⁰.

“Polis kavramını Smith'in kullandığı bağlamlar ve kavrama yüklediği anlamlar açısından ele aldığımızda bunların farklılaştığını görürüz. Sivil yönetimin uyması gereken genel kuralları inceleyen bir bilim olarak tanımladığı hukuk biliminin (*jurispuredence*) adalet, kamu maliyesi ve ordu ile birlikte diğer branşını oluşturan polis buna göre üç amacı konu edinen bir düzenleme rejimi ve yönetim sistemidir¹¹. Amaçlarından ilki kentlerin temizliği, ikincisi güvenliğin sağlanması, üçüncüsü ucuzluğun sağlanarak piyasanın olabildiğince meta ile dolup bolluğun sağlanmasıdır. Ancak Smith'in Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler'de polis başlığı altındaki esas hedefi iş bölümü, fiyat, para, ticaret, dış ticaret ve kamu maliyesi üzerine eğilmektir. Bu bakımdan polisin ilk iki amacını -temizlik ve güvenlik- hukuk biliminin konusu olarak önemsiz görüp, güvenlik üzerine kısa bir açıklama ile yetindikten sonra, polisi bir bütün olarak politik ekonominin konuları bağlamında ele alır. Güvenlik amacını ikiye ayırır: İlki yangın ve kaza gibi insanları yaralayan durumlara karşı güvenlik önlemlerini almaktır. İkincisi ise kişilerin birbirlerine verecekleri zararlar ilgilidir ve polis bu bağlamında suçu önleyen, suçluyu adaletin

⁹ Vincent M. Bevilacqua, "Adam Smith's Lectures on Rhetoric and Belles Lettres", **Studies in Scottish Literature**, 1965, Vol. 3 Iss. 1, pp 41-60, (Çevrimiçi) <http://scholarcommons.sc.edu/ssl/vol3/iss1/4>, 15.06.2015, pp. 41-42

¹⁰ Adam Smith, **Lectures on Justice, Police, Revenue and Arms**, Oxford University, Henry Frowde M. A., 1896, U.K. p. 155

¹¹ Ceyhun Gürkan, "Adam Smith'in Police Kavramı", **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Elektronik Dergi, Sayı: 16, ss. 149-174, 2013 Güz, Ankara, (Çevrimiçi) <http://www.flsfdergisi.com/page18.html>, 25.07.2017, pp. 153-154

önüne getiren ve cezalandıran bir kurum, mekanizma ve yönetim anlayışı olarak benimsenir.”

Smith Hukuk Felsefesi Dersleri kitabında işsizlikle suç arasında ilişki kurmuştur. Hükümetin görevleri arasında suçu önlemek ve şehrin asayişini sağlamak sayılmıştır. Ancak, emniyet güçlerinin sayısı ile asayiş arasında her zaman doğru orantı olmadığını belirtmiştir. Smith'e göre, Paris'te kolluk güçlerinin İngiltere'ye göre sayıca fazla ve kuralların da fazla olmasına karşın Paris'te bir kişinin öldürülmediği bir gece nadirdir ama daha büyük bir şehir olan İngiltere'de yalnızca iki veya üç düzenleme vardır ve bir yılda içindeki cinayet sayısı iki veya üçtür¹². Smith, bunun nedenini şehir sakinlerine uygulanacak kurumsal kontrolün şiddeti ve alanı ile açıklamak yerine kentin sosyal yapısıyla açıklamıştır¹³. Kraliçe Elizabeth döneminde işten çıkarılan uşakların hırsızlık ve yağma dışında bir geçim kaynağı yoktu ve bu düzensizliğe yol açmıştır. Smith'e göre, bağımlılığın dışında hiçbir şey insanı bu denli yozlaştıramaz, bağımsızlık ise insanların dürüstlüğü artırır¹⁴. Genel olarak bir ülkedeki karışıklığın şu veya bu şekilde orada yaşayan uşak ve kahyaların sayısına bağlı olduğunu gözlemleyebiliriz¹⁵. Efendileriyle beraber yaşadıklarında kolayca eriştikleri lüks ve aylak yaşantı zihin ve beden olarak onları çalışarak hayatlarını sürdürme iradesinden ve yeteneğinden yoksun kılar ve suç ve kabahat işlemekten başka bir yol kalmaz. Bireylerin sosyo-ekonomik bağımsızlığı için yoksulluğun giderilmesi şarttır, ticaret ve bu bağımsızlığı getirir ve suçu önlemek için en iyi yoldur. Dolayısıyla toplumda suç oranını düşürmenin en iyi politika aracı, ticaret ve imalat sektörünün kurulması ve geliştirilmesidir¹⁶.

Smith, serbest piyasayı en azından iki nedenle desteklemiştir, etkinlik ve etik açıdan¹⁷. Etik açıdan ticaret en az en az üç yolla etik değerleri destekler; ticaret daha

¹² Adam Smith, **Lectures on Jurisprudence**, (Original, 1762-1763 Lectures), Ed. By, R.L. Meek, D.D. Raphael and P.G. Stein, England, Oxford University Press, 1978, p. 486

¹³ Vincenzo Ruggiero, "On Liberty and Crime: Adam Smith and John Stuart Mill", **Crime, Law and Social Change**, 2009, Vol. 51, pp: 435-450

¹⁴ Smith, **a.g.e.**, pp. 486-487

¹⁵ **A. e.**, pp. 332-333

¹⁶ Hakan Kapucu, Murat Aydın, İsmail Şiriner, Farhang Morady ve Ümit Çetin, **Politik İktisat ve Adam Smith**, İstanbul, Yön Yayınları, 2010, s. 88

¹⁷ Maria Piga Paganelli, "Commercial Relations. From Adam Smith to Field Experiments", **The Oxford Handbook of Adam Smith**, Ed. By, Christopher J. Berry, Maria Pia Paganelli and Craig Smith, Oxford University Press, ISBN: 9780199605064, Published online: Jul 2013, (Çevrimiçi)

ahlaklı davranmak için bazı yollar açar, kurumsal ve sosyal ortamı iyileştirerek içinde daha ahlaklı davranmamızı sağlar. Smith'e göre yoksulluk insanları çocukları, yaşlıları ve hastaları doğrudan veya dolaylı olarak öldürmeye yol açar¹⁸. “Avcılık ya da balıkçılıkla geçinen uygarlaşmamış uluslarda, çalışabilecek durumda bulunan herkes az çok yararlı bir işle uğraşır; kendisine yahut ailesi veya kabilesi içinde ava gidemeyecek, balığa çıkamayacak kadar küçük, kocamış ya da çelimsiz olanlara yaşamın gerekli ve elverişli maddelerini sağlamak için elinden geldiğince çalışır. Bununla birlikte, bu uluslar öyle yoksuldur ki çoğu kez sırf yoksulluk yüzünden çocuklarını, ihtiyaçlarını, iyileşmek bilmeyip, can çekişen hastalarını, ara sıra elleriyle yok etmek, kimi zaman açlığın pençesine ya da parçalanmak üzere vahşi hayvanlara bırakıvermek zorunda kalır ya da kaldıklarını sanırlar.”

Smith yoksulluğun suçla ilişkisini gösterdiği diğer bir örneği ise Çin'den vermiştir. Çin'de düşük emek ücretlerinin bir işçinin çocuk yetiştirmesini güçleştirdiğini, aşağı tabakalardan halkın yoksulluğunun Avrupa'nın en sefil milletlerdeki fakirliği gölgede bıraktığını, bütün büyük sokaklarda her gece birçok çocuğun sokaklara bırakıldığını ya da köpek enikleri gibi suda boğulduğunu ifade etmiştir¹⁹.

2.2.1.2. Adam Smith ve Cezalandırma Teorisi

Smith suç konusunda yaşadığı dönemde geçerli rasyonel seçim üzerine kurulu faydacı yaklaşımdan etkilenmemiştir; suçlu davranışı ve cezalandırma teorisini duygular üzerinde inşa etmiştir. Smith Ahlaki Duygular Teorisi ve Hukuk Felsefesi Dersleri kitaplarında ahlaki duyguculuk yaklaşımına dayalı özgün bir ceza teorisi ortaya atmıştır. Smith'in ahlaki duyguculuk yaklaşımında; tanık olduğumuz insan ilişkileri, kendimizi onların yaşadığı acı ve hazlarla özdeşleşmeye sürükler. Böylece acı ve hazları paylaşmış oluruz. Burada sözü edilen duygudaşlık kendimizi başkalarının yerine koymaktan ibaret değildir. Aynı zamanda duygularını paylaştığımız kişilerin davranışlarını da yargılayabileceğimizi belirtmiştir. Bir kişinin

<http://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199605064.001.0001/oxfordhb-9780199605064>, pp. 333- 350, 05.05.2015

¹⁸ Adam Smith, **Milletlerin Zenginliği**, Çev. Haldun Derin, 1. Basım, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006, s.2

¹⁹ A.e., ss. 78-79

diğer bir kişiye olan davranışını gözlemlediğimiz zaman ya hoşnutluk ya da kırınglık hissederiz, diğer bir deyişle bu davranışın ceza ya da ödölü hak ettiğini düşünüröl. Öte yandan, bir insan kendi kendini de yargılayabilir. Bir kişi üçüncü bir kişinin yani "tarafsız gözlemci"nin gözünden bakarak kendini yargılayabilir. "Bu durumda tarafsız bir gözlemci olsa ne yapardı?" diye sorabilir. Bu konu Smith için adalet kavramında önem kazanmaktadır. İnsanlar kendilerine kötü davranıldığında buna kırılabilir, adil davranıldığında ise memnuniyet hissi oluşur. Ölçölülük kriterinden yola çıkarak bir davranışın yerinde olup olmadığı anlaşılabilir²⁰. Bir eylemin uygunluğu fazilet ve kusurlarına bakarak anlaşılabilir.

Smith'e göre tarafsız gözlemci kurbanının gerçek veya varsayılan kırınglığı ile aynı düşüncede olursa bir suçun cezalandırılması hak edilmiş sayılır²¹. Öte yandan, bir kişi ya da kişiler bir suçun kurbanı iseler cezalandırma haklı olur.

Smith Hukuk Felsefesi Dersleri'nde suçluluk ve aile içi suçlar konusuna da değinmiştir. Suç iki türlü olabilir: Bir kişinin diğerine zarar vermesi ya kasten yaralama ya da ihmal ve kusur sonucu oluşabilir. Bütün durumlarda suçun karşılığında uygulanacak cezanın ölçümü tarafsız gözlemcinin zarar gören tarafın kırınglığına muvafakatının derecesine bağlıdır²².

Smith'in teorisi aydınlanma dönemindeki toplumu bütün olarak korumak için ortaya atılan bir caydırılık değil suçlu tarafından saldırıya uğrayan bireyi korumak amacındadır. Düşünöl bir bireye zarar veren kişiyi toplumu düşünölrek değil zarar gören bireyi düşünölrek cezalandırmak istediğini belirtmiştir²³. Cezalar genelde kamu malını korumaya, toplumun uyum ve esenlik içinde olmasına hizmet eder. Suçtan caydırır, suçluyu ıslah eder ve bazen de suçu tekrar etmesini önler²⁴. Toplamlar ceza kanunları olmadan varlıklarını sürdüremez, ancak bu, cezalandırmanın birincil amacı

²⁰ Smith, **The Theory of Moral Sentiments**, (1723-1790), (Originally published Oxford: Clarendon Press, 1976), Edited By, D.D. Raphael, A.L. Macfie, Liberty Fund, Indiana, 1982, pp. 9-23

²¹ A.e., p. 70, II.i.2.4.

²² Smith, **Lectures ...**, pp. 103-104

²³ Smith, **The Theory of ...**, a.g.e., p. 89 II.ii.3.10

²⁴ R. F. Stalley, "Adam Smith and the Theory of Punishment", **Journal of Scottish Philosophy**, 2012, Vol. 10 (1), pp.74-75 Edinburg University Press, (Çevrimiçi) [http:// dx.doi.org/10.3366 /jsp.2012.0028](http://dx.doi.org/10.3366/jsp.2012.0028), 25.05.2015

değildir, toplum cezalandırmanın belli bir olgu için uygun olduğunu da onaylamış olur. Smith'in ceza teorisi iktisadi alandaki görüşleriyle uyumludur.

2. 2.2. John Stuart Mill

Mill İngiliz filozof ve politik iktisatçıdır, Bentham'ın geliştirdiği faydacılık akımının etkili bir savunucusu olmuştur. Fayda kavramı ile bir nesnedeki özellikler anlaşılır; bunlar duruma göre bir bireyi veya toplumu fayda, kazanç, haz, iyilik ve mutluluk üretmeye veya zarar, acı, kötülük veya mutsuzluğu önlemeye sevkeder. Bireylerde önemli olan arzu ve isteklerdir, akıl bu isteklerin karşılanması için bir araçtır. İnsan yaşamının amacı mutluluktur ve haz mutluluğa eşittir. Bentham'la bazı noktalarda ayrılır. Hazzı yalnızca bedensel hazlara indirgemez, niceliğin yanı sıra esas olarak nitelik ayrımı yapar. Çünkü insanlar bir takım şeyleri değerlendirirken nitelik ve nicelik olarak ikili bir değerlendirmeye tabi tutarlar; hazların sadece niceliğini değil niteliğini de gözetir. Hazları yüksek ve düşük hazlar olarak derecelere ayırır; entellektüel, ahlaki, estetik ve zihinsel hazların sağladığı mutluluk bedensel ya da düşük hazların sağladığı mutluluktan daha üstündür. Kendi ifadesiyle, "halinden hoşnut bir domuz olmaktansa, hoşnut olmayan bir insan olmak, mutlu bir aptal olmaktansa acı çeken bir Sokrates olmak daha iyidir"²⁵.

Mill'de fayda ilkesi ile bireyin veya içinde bulunduğu topluluğun çıkarları anlaşılır. Topluluğun çıkarı bireylerin çıkarları toplamından oluşur. Bentham'ın "en fazla sayıda insan için en büyük mutluluk" önermesini kabul eder. Mill'e göre bireyin salt öz çıkarı faydacılık için yeterli bir temel değildir, iyinin gerçek ölçütü olarak eylemin toplumsal sonuçları dikkate alınmalıdır. Mill faydacılığı ahlakın da temel ölçütü olarak görür.

Mill'in bazı hazları nitelik açısından derecelendirmesi ve sosyal unsurları dikkate alması insan davranışlarını açıklamada önemli bulunur. Mill suç ve suç davranışını rasyonel oyuncu modeli ile açıklamada güçlü ve etkili bir felsefi temel oluşturmuştur²⁶.

²⁵ John Stuart Mill, **Utilitarianism and on Liberty**, (Originals 1861, 1859), Ed. by, Mary Warnock, Second Edition, Blackwell Publishing, U.S.A., 2003, p. 188

²⁶ Roger Hopkins Burke, **An Introduction to Criminological Theory**, 3rd Ed., U.S.A., Willan Publishing, 2009, p. 25

2.2.2.1. Mill ve Cezalandırılma Üzerine

Mill Özgürlük Üstüne adlı yapıtında bireylerin özgürlük anlayışını ele almıştır. Bireylerin özgür ve egemen olduğunu, mutluluğun basit bir haz ve acı olmadığını, rasyonel olarak, çözümleme yoluyla erişilebilen bir hesaplama olduğunu ifade etmiştir. Mutluluğun kendisi doğrudan bir amaç değil, diğer hedeflere erişildiği zaman kendiliğinden erişilen bir sonuçtur. Burada, bireysel seçimlerin sonuçlarının toplum üzerindeki etkilerini vurgular. Mill yalın bir ilkeye dayanmaktadır; hiçbir otorite bireylerin özgürlüğünü yasal cezalarla veya kamuoyu tarafından yapılan manevi baskı yoluyla kontrol edemez ve sınırlayamaz. Mill savunduğu zarar ilkesi çerçevesinde geliştirdiği yaklaşımla devletin fiziksel güç kullanımının sadece başkalarına zarar verilmesi durumunda meşru olabileceğini savunmuştur. Kısaca, bireyler yalnızca iradi eylemleri diğerlerine zarar verdiği durumda caydırılabilir.

Mill suç ve özgürlüğün sınırlarını çizmiş ve suçları sınıflandırmaya girişmiştir. Toplum içindeki bir bireyi sınırlayan temel kural diğer bireylerin çıkarlarını zedelememektir²⁷. Bazı çıkarlar hak olarak dikkate alınmalıdır. Bir bireyin eylemi diğer bireyleri mevcut haklarını ihlal etmeksizin incitebilir, bu durumda suçlu yasalarla değil toplum tarafından kınanarak cezalandırılabilir.

Mill iş yaşamında işlenen suçların önlenmesi konusunda da önceliği özgürlüğe vermiştir. Serbest ticaretin olduğu durumda taşış yoluyla hile yapmayı önlemek için hangi oranda kamu denetimi uygulanmalıdır veya tehlikeli işlerde çalışan işçileri korumak için işverene hangi yükümlülükler zorunlu kılınmalıdır sorularında bireyleri önce kendi haline bırakmanın, ceteris paribus, sonra kontrol etmenin daha iyi olacağını yazmıştır²⁸.

Mill'in Monthly Repository Dergisi'nde 1834 yılı Ocak ayında yayınlanan Cezalandırma Üzerine başlıklı eleştiri yazısında caydırıcılıkla ilgili olarak bir kişinin diğer insanlar için caydırıcı olabilir diye cezalandırılmayacağını ileri sürmüştür²⁹. Diğer insanlar üzerinde öncelikle cezalandırma yoluyla değil, o kişinin kendi

²⁷ Mill, **a.g.e.**, p.147

²⁸ **A.e.**, p. 164

²⁹ John Stuart Mill, **Essays on Equality, Law and Education**, Collected Works of John Stuart Mill, Volume XXI, Ed. By J.M. Robson, University of Toronto Press, 1984, pp. 75-79

kendisini cezalandırmış olmasını beklmeleriyle caydırıcılık sağlanabilir³⁰. Çocuk kabahatliliğinin önlenmesi için çocuklar yerine çocukların ebeveynlerinin sorumlu tutulması görüşünü önemli bulmuştur.

2.2.2.2. Mill ve İdam Cezası

Mill 21 Nisan 1868'de İngiliz Parlementosu'nda idam cezaları üzerine bir konuşma yapmış, ama kendisinin yayınlanmış yazılarından oluşan kaynak dizininde 1865 yılından sonra yaptığı konuşmaların yer almasını istemediğinden, bu konuşma da yer almamış, ancak, özgeçmişinde söz etmiştir³¹. Mill'in dayandığı temel önerme cezalandırmanın suçlu davranışı üzerinde önemli bir caydırıcılık etkisi olduğudur. İdam cezasını da bu önermeye atıfta bulunarak onaylar³². Bentham ve Beccario idam cezasına karşı çıkmıştır.

2.2.3. Karl Marks

Marks ve Engels suç, ceza adalet sistemi ve hukukla ilgili zaman zaman görüşlerini yazmıştır ancak suçbilim anlamında sistematik bir çalışma yapmamıştır³³. Marksist suçbilim çalışmaları Marks ve Engels'in yazdıklarından yola çıkılarak ve Marksizmin temel ilkeleri doğrultusunda yapılmıştır.

Marks'ın suç ve sapma konusuna insan davranışının bir yönü olarak yoğun olmayan bir ilgi göstermenin dışında eğildiğine dair pek az kanıt vardır³⁴. Bununla beraber, German Ideology kitabında haklar, suç ve ceza konularına önemli bir bölüm ayırmıştır³⁵.

³⁰ A. e., p. 78

³¹ Mill, **Autobiography and Literary Essays**, Collected Works of John Stuart Mill, Volume 1, Ed. By, John M. Robson, University of Toronto Press, 1981, p. 275

³² Mill, "Speech in Favor of Capital Punishment", (Çevrimiçi) <https://faculty.uca.edu/rnovy/Mill--Speech%20in%20Favor%20of%20Capital%20Punishment.htm>, 27.07.2017

³³ David F. Greenberg (Ed.) , **Crime and Capitalism, Reading in Marxist Criminology**, U.S.A., Temple University Press, 1993, (Expanded and Updated Edition of 1981)

³⁴ Ian Taylor, Paul Walton, Jock Young, **The New Criminology, For a Social Theory of Deviance**, London, Routledge, 1973, p. 209

³⁵ Karl Marx, **The German Ideology**, pp.342-379

2.2.3.1. Suç ve İlk Sermaye Birikimi

Marks Kapital Bölüm 1'de feodalizmden kapitalizme geçilen süreci ve bu sürecin suç davranışını nasıl ortaya çıkardığını anlatmıştır³⁶. On beşinci ve on altıncı yüzyıl boyunca tarım topraklarının otlak haline getirilmesi sonucunda özgür kiracı çiftçiler topraklarından kovulmuş ve şehirlere işçi olarak yığılmıştır. Hem hepsinin iş bulamaması hem de alışık oldukları hayat tarzından uzaklaşan bu insanlar kısmen kendi eğilimlerinin kısmen de koşulların zorlamasıyla büyük ölçüde dilencilere, soygunculara ve serserilere dönüşmüştür. Bu nedenle Avrupa'da 15. yüzyılın sonunda ve bütün 16. yüzyıl boyunca serseriliğe karşı kanlı şiddet yasaları çıkarıldı³⁷. Yasa bunları "gönüllü" suçlular olarak nitelendirdi.

Marks ve Engels lümpen proleteriyayı suçun ana kaynaklarından biri olarak görür. Komünist Manifesto'da, "tehlikeli sınıf", toplumsal tortu, eski toplumun en alt tabakaları tarafından fırlatılıp atıldığı yerde çürüyen bu yığın, şurada veya burada, bir proleter devrimi ile hareketin içine sürüklenebilir; bununla beraber kendi yaşam koşullarını onu daha çok gerici entrikaların paralı aleti olmaya hazırlar³⁸. Marks ve Engels'in atıfta bulunduğu suçlu sınıflar vahşi, kaba ve düşüncesiz olarak görülür ve ilkeli ve disiplinli herhangi bir işçi hareketinin doğal düşmanlarıdır³⁹. Asalak bir sınıf olarak gasp, hırsızlık, dilencilik yaparak veya fahişelik, kumar gibi hizmetler vererek geçimlerini sağlarlar. Bunların sınıf çıkarları işçilerinki ile taban tabana zıttır.

2.2.3.2. Suçun Yararlılığı

Marks Artık Değer Teorileri kitabında (1863: 387) 11 no'lu ek'te yer alan "Tüm Mesleklerin Verimliliği Kavramının Savunusu" başlıklı bölümünde suçun yararlılığından söz etmiştir. Marks'a göre suçlu suç üretmenin yanı sıra kolluk kuvvetleri ve ceza adalet sistemi, özel kolluk kuvveti, yargıçlar, cellatlar, jüriler vb. üretir; ve bütün bu farklı meslekler eşit olarak toplumdaki iş bölümünün farklı

³⁶ Marx, **Kapital, Ekonomi Politikinin Eleştirisi, 1. Cilt**, Çeviren: Mehmet Selik ve Nail Satlıgan, Yordam Kitap, İstanbul, 2011, 4. Basım (Original: 1867), ss. 686-730

³⁷ A.e., s. 704

³⁸ Karl Marx and Frederic Engels, **Manifesto of the Communist Party**, Chapter 1, 1848, p.20, (Çevrimiçi) <https://www.marxists.org/archive/marx/works/download/pdf/Manifesto.pdf>, 27.05.2016

³⁹ Paul Q. Hirst, "Marx and Engels on Law, Crime and Morality", **Economy and Society**, 1:1, pp. 28-56, (Çevrimiçi) <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/030851472000000002>, 27.05.2016, pp. 40-41

kesimlerini oluşturur, insan ruhunun farklı yeteneklerini geliştirir, yeni ihtiyaçlar ve onları karşılayacak yeni yollar yaratır⁴⁰. Zorluklar zekice mekanik buluşların ve bunları üreten itibarlı sanatkarların artmasına vesile olur. Marks söz edilen çalışmada Mandeville'e* atıfta bulunarak mümkün olan her türlü işin üretken olduğunu savunmuştur.

“Bir filozof düşünce üretir, din adamı vaaz, profesör inceleme ve benzer... Suçlu yalnızca suç değil aynı zamanda ceza yasası da üretir ve bununla ceza yasası üzerine ders veren hoca ... dersin içeriğini yazdığı kitabı pazara bir "ticari bir ürün" olarak sunar. Ayrıca, suçlu fazla işgücünün bir bölümünü soğurarak, işçiler arasındaki rekabeti azaltıp ücretlerin daha da düşmesine engel olur; yani bir tür doğal "dengeleyici güç" olarak işlev görür. Suçlunun üretken gücün gelişmesi üzerindeki etkilerini ayrıntılı bir biçimde göstermek mümkündür. Hırsızlar olmasaydı, kilitler bugünkü kusursuzluk derecelerine erişebilir miydi? ... Ticari yolsuzluklar olmasaydı mikroskop olağan ticaret sahasında kendi yerini bulabilir miydi? Suç, mülkiyete saldırıda yeni yöntemlerle, sürekli yeni savunma yöntemleri yaratır ve dolayısıyla makinaların icadı için grevler kadar üretkendir. Ve özel suç sahası terkedilse: ulusal suçlar olmasa dünya pazarı hiç var olabilir miydi? Gerçekte, uluslar bile oluşur muydu? Ve Adem'den beri Günah Ağacı aynı zamanda Bilgi Ağacı olmamış mıdır⁴¹?”

Bazı eleştirel suçbilimciler Marks'ın bu görüşünü suç olgusunun analizi olarak nitelendirmekle beraber bu düşüncelerin suçu açıklamak değil üretken ve üretken olmayan emek arasındaki farkı göstermek olduğu söylenebilir.

⁴⁰ Karl Marx, "The Apologist Conception of the Productivity of all Professions", **Theories of Surplus-Value**, Progress Publishers, 1863, (Çevrimiçi) <http://www.marxist.org/archive/>, 02.02.2015, p. 387

* Bernard Mandeville, **The Fable of Bees: or, Private Vices, Public Benefits**, 1714, Mandaville arı toplumunu inceleyip şiişsel bir dille yansıttığı kitabında, kovandaki iş bölümünde bencil davranan suçlu, yozlaşmış ve hain arılar vardır ancak arı toplumunun geneli mükemmel bir yapı sergiler. Bir toplumda herkesin dürüst olması halinde yargıçlar, doktorlar, gardiyanlar vb iş bulamaz ve toplum refaha erişemez. Öyleyse her toplumda belli bir oranda ahlaki normlara ve yasalara aykırı davranış, toplumun refaha erişmesinde gerekli ve etkilidir.

⁴¹ **Ibid.**

2.2. 3.3. Suçun Damgalaması

Marks, "Nüfus, Suç ve Yoksulluk" başlıklı makalesinde suçluluk ve kapitalist sistemdeki eşitsizlik arasında bir bağ kurmuştur⁴². Makalede İngiltere'de 1844 -1858 arasındaki istatistiklerden yola çıkarak nüfus hareketleri, çıkarılan yasalar ve yoksulluğun azalmasını incelemiştir. Bir toplumsal sistem sefaleti azaltmadan refahı ve daha hızlı bir şekilde suçu artırıyorsa o sistemin özünde bir çürüme vardır. Suçu damgalama teorisinin savunduğu gibi yasa yapma ve uygulama süreçlerinin bir ürünü olarak görmüştür.

2.2.3.4. İdam Cezası Üzerine

Marks idam cezası üzerine görüşlerini The New York Daily Tribune gazetesinin 18 Şubat 1853 tarihli sayısındaki makalesinde açıklamıştır⁴³: Burada idam cezasını zalimce olarak nitelendirmiş ve ölüm cezasının adil ya da uygun olduğunu kanıtlayacak bir ilke bulmanın bütünüyle olanaksız olmasa da pek güç olduğunu yazmıştır. Kant ve Hegel'in kefarete teorisindeki dişe diş, göze göz cezasının insan onurunu tanıyan bir ceza olduğunu belirtir. Hegel'i eleştirdiği nokta suçluya bir nesne, adaletin bir kölesi olarak bakmak yerine, onu özgür ve iradesine hakim bir varlık durumuna yükseltmesi ve böylece cezanın da suçlunun kendi iradesinin bir sonucu olmasıdır.

Marks'a göre ceza bir toplumun nitelikleri ne olursa olsun yaşamsal önem taşıyan koşullarının ayak altına alınmasına karşı kendini savunma araçlarından başka birşey değildir. Ancak, idam cezasından daha iyi bir araç bilmeyen bir toplum uygar olamaz. Dolayısıyla suçları türeten düzenin değiştirilmesi gerekir.

2.2.3.5. Marks ve Odun Hırsızlığı Yasası

Marks 25 Ekim 1842'den başlayarak yayın yönetmenliğini yürüttüğü Rheinische Zeitung Gazetesinde 298, 200, 303, 307 ve 308' ci sayılarda Odun Yasası

⁴² Karl Marx, "Paupers in Ireland", **New- York Daily Tribune**, London, August 23, 1859, (Çevrimiçi) <http://marxengels.public-archive.net/en/ME1167en.html>, 15.05.2015

⁴³ Marks, The New York Daily Tribune, 18 Şubat 1853, (Çevrimiçi) <https://www.marxists.org/archive/marx/works/subject/newspapers/new-york-tribune.htm>, 15.05.2015

Üzerine Tartışmalar başlıklı köşe yazılarını kaleme aldı⁴⁴. Marks tartışmasını "zilyetlik" ve "property" sözcükleri temelinde başlatmıştır. Köylülerin geleneksel olarak yaptığı ormandaki ağacın dallarının kesilmesi veya kesilmiş dalların toplanmasını zilyetlik kavramı içinde gözetmiş "aşırma" yani suç olmayan dolayısıyla ceza gerektirmeyen bir eylem; ağacın kökünden kesilmesini ise hırsızlık dolayısıyla cezalandırmayı gerektiren bir suç olarak tanımlamıştır.

Marks'a göre Rhein İl Genel Meclisi devrilmiş odunların toplanması, orman düzenleme kurallarına uymama ve odun hırsızlığı arasında bir ayrım olduğunu reddetmektedir. Kurumuş bir ağacı yakmak için ormandan alıp götürülenle yaş bir ağacı keserek götüreni aynı kefeye koymaktadır. Oysa biri aşırma diğeri hırsızlıktır. Yasa koyucu sınıf burada da bir eşitsizlik yapmaktadır. Bireylerin davranışlarında değişiklikler olmaksızın yasal tanımlardaki değişiklikler suç istatistiklerinde de değişiklik yaratır.

2.2.4. Frederic Engels

2.2.4.1. İngiliz İşçi Sınıfının Ahlaki Çöküntüsü

Engels suç konusuna Marks'a göre daha fazla eğilmiştir. 1844 Yılında İngiltere'de İşçi Sınıfının Koşulları adlı gözleme dayalı kitabında suçu ahlaki çöküşün bir fonksiyonu olarak görmüştür.

Engels'e göre, suç, alkolik olma gibi büyük ölçüde ahlaki çöküş şeklinde kendini gösterir. Ahlaki çöküş kapitalist sanayileşmenin bir sonucudur. Çalışan adam genelde bu sürece hapsedilir ve elinde başka seçenek kalmaz⁴⁵. Sonuç olarak suç oranı işçi sınıfı büyüdükçe artmıştır ve Britanya'da diğer ülkelerde olduğundan daha fazla suç oluşmuştur ... İngiltere'de hiç kuşkusuz toplumsal bir savaş başlamıştır. Herkes kendi çıkarını düşünmekte ve bunun için mücadele etmektedir, davranışları komşusuyla bir araya gelip anlaşmak şeklinde değildir... Sanayi Devrimin başladığı ilk günlerde işçilerin orta sınıfa başkaldırısı birkaç aşamadan

⁴⁴ Karl Marx, Frederic Engels, **Collected Works (MECW)** , Volume 1, Marx: 1835- 1843, London, Edited By Lawrence&Wishard, 1975, pp. 224- 263

⁴⁵ Frederic Engels, "The Condition of the Working - Class in England", **Karl Marx, Frederic Engels, Collected Works, Volume 4, Marx and Engels, 1844 - 1845**, Progress Publishers and London: Lawrence ans Wishert, 1975, pp. 295 - 597 // (70, 99, 118, 120, 121, 123, 126, 128, 130, 132, 212)

geçmiştir... Suç davranışı bu düşmanlığın ilan edilmesinin en ham ve en az başarılı olanıydı... İşçiler kısa sürede suç işlemenin onları hedeflerine götürmeyeceğini farketti. Suçlular hırsızlık yaparak yalnızca bireysel olarak mevcut düzeni protesto edebilirler. Toplumun muhtemel bütün güçleri bireysel olarak yasaları çiğneyenlerin üzerine çullanır ve onları olanca gücüyle ezer . İşçilerin burjuvaziye karşı işçi sınıfı olarak ilk örgütlü direnişi makinaların çalışmaya başlamasıyla oldu. Bunu 1944'de Bohemya'daki matbaacı isyanı izledi. Bu tür protesto da evrensel olmaktan uzaktı. İşçiler çok ağır şekilde cezalandırıldı...Açıkta ki, işçiler hoşnutsuzluklarını ifade etmek için yeni yöntemler bulmalıydı⁴⁶. İşçiler kapitalist sistemde açlıktan ölmek yerine suç işlemeyi seçerler.

2.2.4.2. Komünist Toplumda Suç

Engels kapitalist toplum yapısının tek başına birey ve geriye kalan diğerleri arasında düşmanlık tohumları ektiğini ve herkesin herkesle savaştığı bir toplumsal yapı ürettiğini ileri sürmüştür⁴⁷. Özellikle eğitimsiz insanlar zalim, barbarca ve şiddet içeren suçlara yönelirler. Toplum kendini korumak için yoğun bir işgücü gerektiren karmaşık bir yönetim ve yargı sistemi kurar. Komünist toplumda birey ile diğer insanlar arasındaki çelişki ortadan kalkacağından ve toplumsal barış toplumsal savaşın yerini alacağından suç kökünden önlenecektir. Böylece yönetim ve yargının büyük bölümü gereksiz olacaktır.

2.3. İktisadın Suç Teorileri

Bu bölümde Marksist Okul, rasyonel seçim teorisi, oyun teorisi, evrimci oyun teorisi ve davranışsal iktisat hakkında genel bilgiler verilip suça yaklaşımlarına açıklık getirilmeye çalışılacaktır.

2.3.1. Marksist Okul

2.3.1.1. Genel Açıklama

Birinci Bölüm'de yer aldığı gibi tek bir Marksist suçbilim tek bir teori değil ve radikal veya çatışma teorilerini kapsayan bir şemsiye olarak gözetilebilir. Marksist

⁴⁶ A.e., pp. 130, 145-46, 149, 242-43

⁴⁷ Engels, "Speech in Elberfeld", **Karl Marx, Frederic Engels, Collected Works, Volume 4, Marx and Engels, 1844 - 1845**, Progress Publishers and London: Lawrence and Wishart, 1975, pp. 248-249

suçbilim Bonger'le 1916'da başlayan bu süreçte 1960'lara dek suçbilimde ses getirmememekle beraber sonrasında anaakım suç teorileri içinde yer almıştır. Teoriler şu veya bu şekilde Marks ve Engels'in görüşlerinden yola çıkarak geliştirilmiştir. Taylor, kapitalist toplumda suçbilimin sosyologlar, biyologlar ve diğer bilim dallarınca yapay bir ayırtırmaya tabi tutulduğunu, bu zincirlerden koparılacak bütüncül bir sosyal teori olması gerektiğini, bunun için de politik iktisat analizini içermesi gerektiğini savunmuştur. Buna göre sapma davranışının kökenlerinin daha geniş kapsamlı ele alınması ve yapısal analizleri içermesi gereklidir. Yapısal değerlendirmeler ekolojik alanlar, altkültür alanları, hırsızlık için suç fırsatları dağılımı gibi sosyolojik suçbilimin alanını oluşturan ara yapısal soruların tanınmasını gerektirmekle beraber bunlar gelişmiş kapitalist ülkelerdeki toplumsal yapıdaki otorite, zenginlik ve güç ilişkilerinin tamamıyla birlikte ele alınmalıdır. İnsanı aile ve diğer altkültürel konumuna hapsederek mevcut toplumsal koşullardan soyutlanmış atomistik bir birey olarak görmek yerine gelişmiş sanayi toplumlarının hızla değişen ekonomik ve politik koşullarıyla beraber değerlendirilerek sapma davranışı incelenmelidir. Bu aşamada suçun politik iktisadı gereklidir⁴⁸. Taylor ve arkadaşlarının 1973'te yayınladığı Yeni Suçbilim kitabının görüşleri damgalama teorisi ile Marksizmi bağdaştırma girişimi iken Amerika'da Chambliss ve Quinney çalışmalarını daha farklı bir temele oturtmuştur⁴⁹.

Marksist teorileri diğer paradigmalardan ayıran iki ana özellikten söz edilebilir⁵⁰: Birincisi, herhangi bir yer ve zamandaki politik, ekonomik ve sosyal ilişkileri kültürel değerler ve normlar değil maddi koşullar şekillendirir ve bünyesini oluşturur. İkincisi ise genelde sosyal teorinin, özelde ise suçbilim teorisinin en iyi yapısal açıdan bakılmasıyla çözümlenebileceği varsayımdır.

Chambliss suçu Marksist teorinin iki ana özelliğini temel alarak ekonomi politik açıdan incelemiştir⁵¹. Buna göre, bir toplumdaki üretim tarzı dendiğinde

⁴⁸ Taylor ve arkadaşları, **a.g.e.**, p.270

⁴⁹ Burke, **a.g.e.**, p. 184

⁵⁰ Rick A. Matthews, William Chambliss, "Marxist Criminology", **Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice**, Edited By Gerben Bruinsma and David Weisburd, Springer New York, 2014, p. 2990

⁵¹ William J. Chambliss, "Toward a Political Economy of Crime", **Theory and Society**, Vol. 2 No. 2, Summer 1975, pp. 149-170, Springer, NY, (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/656788>, 24.04.2014, pp. 149- 151

iki konu anlaşılır; birincisi üretim araçları yani teknolojik süreçler ve diğeri ise üretim araçlarının mülkiyetidir. Toplumdaki hayati konu ekonomik artının kim tarafından kontrol edileceğidir. Üretim araçları devlete ait olabileceği gibi özel mülkiyete de ait olabilir, bunların farklı ölçülerde karması veya uygulaması olan toplumlar da vardır. Kapitalist toplumlarda kaçınılmaz olarak yöneten ve yönetilen sınıfı oluşur, bunlar arasındaki çelişkiler suç olgusunu doğurur. Üretim ihtiyaca bakılmaksızın sermaye birikimine ve tüketime yönelik yapılır, işçiler kendi ürettiklerine yabancılaşmış, angarya ve ödüllendirilmeyen görevlerle çalıştırılır, sistemin devam etmesi için bir kısım işçi yedek işgücü olarak tutulur, bu şekilde çalışan işçiler işsizlikle ve fakirleşmekle tehdit edilerek iş koşullarına karşı çıkmaları engellenir. Böylece başlangıçta kapitalizmin yapısı hem tüketme hem de büyük kitleler için bu isteklerini gerçekleştirecek kadar para kazanamamayı birlikte getirir.

İkinci temel çelişki ise toplumun hakim sınıf ve hizmet eden sınıf yani proleterya olarak ayrılması kaçınılmaz olarak çatışmaya davetiye çıkarır. Proleterya karşı çıkışını isyan ve ayaklanma olarak yapar, üretim araçlarını elinde bulunduran burjuva sınıfının çıkarlarına göre hareket eden devlet ise yasalar ve diğer devlet zoru ile düzeni devam ettirmeye uğraşır. Bu yolla işçilerin burjuvazinin çıkarlarına uygun olmayan her eylemi suç olarak nitelendirilir. Kapitalizm gelişip sınıf çatışması keskinleştikçe daha fazla eylem suç kapsamına alınır.

Chambliss'e göre ceza yasası geleneklerin bir yansıması değil sınıflı toplumların özündeki çatışmalarının sonucunda ortaya çıkar⁵². Suç davranışı ise yapısında sömürüye dayalı ekonomik ilişkilerin geçerli olduğu toplumlarda oluşan sınıf çatışmasının kaçınılmaz bir ifadesidir⁵³. Suç ekonomik ve politik sistemin bir ürünüdür.

Marksist suçbilim teorisi bireylerin neden suç işlediği sorusuna yanıt aramaz (istisnası Bonger, 1916 ve Colvin & Pauly, 1983), neden kapitalizm ve sosyalizm gibi farklı iktisadi sistemlerin farklı suçlar ve suç oranları ürettiğini ve farklı sosyal yapılarda farklı suç türlerinin olduğunu araştırır. Başlangıç noktası normlar, değerler

⁵² A.e., p. 151

⁵³ Ibid.

ve tarihsel dönemin kültürü değildir. Herhangi bir toplumsal olayı açıklamada başlangıç noktası belli bir tarihsel süreçteki sosyal yapı ve maddi koşullardır.

Marksistler toplumsal düzen ve suç arasında doğrudan bir bağ kurmuştur. Buna göre, göre suç olarak kabul edilen yasalar mevcut toplumsal düzenden kaynak alır. Anaakım suçbilimde ise suç olgusunun yasa ihtiyacını doğurduğu yasaların da toplumsal düzeni sağladığı varsayılır⁵⁴.

Marksizme göre politik ekonomi dinamiktir ve tarihsel süreç içinde çeşitli şekillerde gelişir. Kapitalist ekonomiler kendinden kaynaklanan çelişkiler yaşadığı için bunlarla baş etme sorunu da vardır. Bazı kapitalist sistemler diğerlerine göre daha fazla suç üretebilir. Örneğin, bir kısmı daha güçlü sosyal güvenlik sistemine sahiptir ve yurttaşlarına sağlık gibi temel hizmetleri etkin bir şekilde sağlar bu da eşitsizliği azaltır.

2.3.1.2. Yapısalcı ve Araçsalcı Marksistler

Marksist teori hukuk ve ceza adalet sistemini yönetici kapitalist elitlerin çıkarını koruyan ve bunlar tarafından kontrol edilen bir sistem olarak açıklar. Marksist suçbilim teorileri iki bölüme ayrılabilir:

Birincisi araçsal teoridir. Buna göre politik devlet bütün yönleriyle ve onun hukuk ve adalet sisteminin de içerilecek şekilde kaçınılmaz olarak yöneten sınıfın yani kapitalistlerin baskı aracıdır. Quinney'e göre suçbilim bir düşünce ve pratik kurumudur ve kapitalist üretim sistemini ve sosyal ilişkilerinin varlığını tehdit eden herşeyi kontrol eden bir kurumdur⁵⁵. Bu görüşte yasalar yöneten sınıfın çıkarlarını koruma aracıdır. Ceza yasası ve ceza adalet sistemi toplumun tüm üyelerini kontrol etmek için değil güçsüzü baskılamak ve uzun dönemde kapitalist sistemin çıkarlarını korumak ve varlığını tehdit eden tüm bireyleri kontrol altında tutmak için vardır.

İkinci görüş yapısal teoridir. Greenberg ve Chambliss bu görüşün savunucularındandır. Marksizmin bütün suçların kaynağının kapitalist sistem

⁵⁴ Matthews ve Chambliss, **a.g.e.**, p. 2991

⁵⁵ Richard Quinney, "The Production of a Marxist Criminology", **Crime, Law and Social Change, Contemporary Crises**, September 1978, Volume 2, Issue 3, pp. 277-292, Elsevier Scientific Publishing Co, Netherlands, (Çevrimiçi) https://link.springer.com/article/10.1007%2F02741896_17, 17.07.2017, p. 279

olduğunu ileri süren görüşü sol gerçekçiler ve diğer Marksist suçbilimciler tarafından eleştirilmiştir. Örneğin, yüz yılı aşkın süredir suçbilimcilerin yaptığı çalışmalar sokak suçlarının yönetici sınıf değil kentte yaşayan yoksul azınlık grupların diğer yoksul azınlık gruplara karşı işlediği suçlar olduğunu teyit etmektedir.

Chambliss diyalektik paradigmanın yasa yapma sürecinin belli bir tarihsel döneme özgü çelişkilerin, çatışmaların ve ikilemlerin çözüme kavuşması amacını güttüğünü savunmuştur⁵⁶. Yapısal kuramcılar hukuk ve kapitalizm arasındaki ilişkinin daima zenginin yararına ve yoksulun zararına çalışan tek yönlü bir ilişki olduğu görüşünü kabul etmezler. Politik devletin göreceli olarak yöneten sınıftan bağımsız olduğunu ve proleteryanın çıkarlarını da yansıtabileceğini öne sürmüşlerdir. Greenberg'e göre kapitalist bir toplumda tek vücut olmuş bir sermayedar sınıfının varlığından söz edilemez, politik arenada ise yalnızca sınıflar değil sınıfların kendi içinde ayrışmalar ve ittifaklar da vardır ve bunlar zaman içinde şu veya bu ölçüde yer değiştirebilir⁵⁷.

2.3.1.3. Marksist Suçbilimin Gelişimi

Suçla ilişkin Marksist teori çatışma ve radikal teoriler içinde sınıflandırılır. Eleştirel suçbilim de köklerini Marksist ya da radikal kriminolojiden alır⁵⁸. Çatışma teorisi damgalama teorisi ile birlikte 1960'larda Amerikan sosyoloji ve suçbiliminde önem kazanmıştır. 1970 ortalarından itibaren çatışma teorisi, Marksist veya radikal ve eleştirel yaklaşımların tümünü kapsamış ve bu yaklaşımların tümü Marksist teori olarak görülmüştü⁵⁹. Marksist suç teorisinin kurucuları Karl Marks, Willem Bongers, Ralf Dahrendorf ve George Vold'dur. Quinney, Turk, Sellin ve Chambliss çalışmalarıyla Teoriye katkı sunmuş veya geliştirmiştir.

Marks'ın teorisini suça ilk uygulayan akademisyenlerden birisi William Bongers'dir. Bongers'in suçbilimi ondokuzuncu yüzyıl sonları ve yirminci yüzyılın

⁵⁶ William J. Chambliss, "On Lawmaking", **British Journal of Law and Society**, Vol. 6, No. 2, Winter 1979, Wiley on behalf of Cardiff University, U.K., pp. 149- 171, (Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/stable/1409765>, 26.06.2016, p. 152

⁵⁷ David F. Greenberg (Ed. By), **a.g.e.**, pp. 447- 448

⁵⁸ Walter S. DeKeseredy, **Contemporary Critical Criminology**, London, Routledge, 2011, p.15

⁵⁹ Akers, **Criminological Theories, Introduction, Evaluation, and Application**, 3rd. Ed., California, Roxbury Publishing Co., 2000, p. 189

başındaki Avrupa kapitalizminin suç oranlarını açıklamak için Marksizmin bazı formel kavramlarını kullanmak şeklinde olmuştur⁶⁰.

Bonger (1916) Suçluluk ve İktisadi Koşullar kitabında kapitalist toplumlarda suçun bencillikten (çıkarıcılık) ortaya çıktığını savunmuştur. Bonger'e göre suç düşüncesi sanayi kapitalizminin toplumsal yaşamın yapısı içinde özgecilikten çok bencillik eğilimi yaratmasının ürünüdür. Kapitalist sistem bireydeki en bencil ve en az özgeci eğilimleri ortaya çıkarır, bireyleri bencilleştirir ve sosyal bağları zayıflatır⁶¹. Suç düşüncesi ve beraberindeki bencillik kapitalizmin vahşiliğinin sonucudur ama aynı zamanda bireyleri teslim alır ve bağımsız bir şekilde onların eylemlerini doğrudan yönlendirir.

Bencillik tek başına suç işleme nedeni değildir ama içinde bulunulan atmosfer insanları suç işlemeye yatkın hale getirir⁶². Bonger'a göre suç düşüncesi nüfustaki ahlaki eğitimin eksikliğinden doğar ve büyük ölçüde bunun ürünüdür. Ancak emperyalist dönemin vahşi kapitalizmi altında proleteryanın eğitilmemesi ve ekonomik koşullar gerçekte suç nedenidir.

Bonger Marksist teorinin suça uygulayıcısı olarak görülür ancak en az iki konuda Marks'ın analizinden temelde ayrılır⁶³. Bonger bir yanda suçu tetikleyen ve ekonomik ve sosyal koşullar zinciriyle Marks'a göre çok daha ciddi biçimde ilgilidir. Öte yandan, işçi sınıfının işlediği suçları döneminin ceza yasalarının tanımladığı gibi sanayi burjuvazisinin suç eylemleri ile sınırlandırmaz. Marks'dan bu yönleri ile ayrılmakla beraber suç eylemini ustası gibi yürürlükteki kapitalizmin bir ürünü olan ahlaki çöküntüye uğramış bireylere bağlamıştır.

Marksist suçbilime diğer önemli bir katkı Georg Rusche ve Otto Kirchheimer'in Cezalandırma ve Sosyal Yapı (1939) kitabıyla olmuştur. Rusch'un 1931'de yazdığı İşgücü Piyasası ve Cezai Yaptırım başlıklı makalesi bu kitabın temelini oluşturmuştur. Rusche suçu tarihsel yönden araştırmış, döneminin ekonomik

⁶⁰ Taylor ve arkadaşları, **a.g.e.**, p. 222

⁶¹ William Adrian Bonger, **Criminality and Economic Conditions**, Çeviren Henry P. Horton, Boston, Little, Brown and Company, 1916 (or. 1905), (Çevrimiçi) <https://archive.org/details/criminalityande00hortgoog>, 02.02.2015, pp. 532-533

⁶² **A.e.**, pp. 401-403

⁶³ Taylor, **a.g.e.**, p. 224

ve kültürel koşulları ve cezalandırma sistemi arasındaki bağlantıyı incelemiştir. Buna göre, tarihsel süreç boyunca üretim biçimleri değiştiğinde cezalandırma yöntemleri buna uygun olarak şekillenmiştir. Suçluluğun toplumdaki tüm sınıflarda olduğunu ancak cezalandırma sisteminin yoksul, eğitimsiz veya ahlaki çöküntünün suça ittiği insanlara yöneltildiğini ileri sürmüştür⁶⁴. Cezalandırma tarihinde birbirini izleyen üç dönem saptamıştır⁶⁵: Erken Ortaçağ'da günah çıkarma, kefaret ve para cezası tek cezalandırma yöntemi iken Geç Ortaçağ'da zalimce bedensel cezalar ve ölüm cezası yer almış, on yedinci yüzyılda ise hapislik sistemi tam olarak gelişmiştir. Kapitalist sistem büyük işsiz yığınlar neden olmuş, yoksul ve işsiz insanlar daha fazla hapse atılmış, diğer işgücü de bu cezalandırma korkusu ile düşük ücretle çalıştırılmıştır. Hapisteki işgücünün yaşam standartlarının daha düşük olması, onları dışarıda daha kötü koşullarda çalışmaya razı edecek ve cezalandırma caydırıcı olmaya hizmet edecektir⁶⁶. Rusche ve Kirchheimer kitapta işgücü ve cezalandırma ile ilgili altı dönem saptamıştır⁶⁷.

Dahrendorf çalışmalarında suç kavramı üzerinde durmamıştır. Eşitsizliğin kaynağı konusunda Marks ile ters düşmüştür. Marks toplumsal eşitsizliklerin kapitalist sistemin yarattığı ekonomik eşitsizlikten kaynaklandığını ileri sürmüştür. Dahrendorf ise eşitsizliğin kaynağını toplumdaki güç ve otorite ilişkilerine yerleştirmiş ve her zaman ekonomik ilişkilerden kaynaklanmayacağını ileri sürmüştür. Bir toplumda kültürel normlar daima vardır ve devam etmesi için bazı yaptırımlar gerekir. Bu yaptırımların uygulanabilmesi için bazı kişiler daha fazla gücü elinde bulundurmalıdır. Böylece toplumdaki aile, ceza adalet sistemi gibi kaçınılmaz kurumlar mutlaka hakim olma - boyun eğme ilişkilerini içerir⁶⁸.

1970'lerde eleştirel suçbilimciler Marksist teori konusuna sürekli bir ilgi göstermiştir. Bu çalışmaların en önemlilerinden birisi Taylor ve arkadaşları (1973)

⁶⁴ Georg Rusche, "Labor Market and Penal Sanction: Thoughts on the Sociology of Criminal Justice", and Gerda Dinwiddie (Translator), (original) "Arbeitsmarkt und Strufvolzug", **Crime and Social Justice**, No. 10, U.S.A., Fall- Winter 1978 (Original 1931), p. 255

⁶⁵ **A.e.**, pp. 259-263

⁶⁶ Dario Melossi, "Georg Rusche and Otto Kirchheimer: Punishment and Social Structure", **Crime and Social Justice**, No 10, U.S.A., Spring- Summer 1978 p. 265, İst Üniv.

⁶⁷ Georg Rusche and Otto Kirchheimer, **Punishment and Social Structure**, Fifth Printing, (Originally published: New York: Colombia University Press, 1939), U.S.A., Transaction Publishers, 2009, p. xxxvii, (Çevrimiçi) <https://books.google.com>, 02.02.2015

⁶⁸ Burke, **a.g.e.**, pp. 164-165

tarafından Marksist çatı kullanılarak yapılan suçbilim çalışmasıdır. Suç açıklamasının birey bazında değil mevcut politik ekonomide aranmasını savunmuştur. Sosyal çatışmanın, suç ve sapma davranışının kökeninin daha özel metinlerde değil Marks'ın genel teorisinde aranması gerektiğini ifade etmiştir⁶⁹. Kapitalist sistem altındaki gelişmiş ülkelerde sapmanın bütüncül sosyal teorisini biçim ve öz olarak oluşturmayı hedeflemiştir⁷⁰. Sapma davranışının daha geniş yapısal kökeni gelişmiş sanayi ülkelerinin hızla değişen ekonomik ve sosyal koşullarında aranmalıdır yani temel gereksinim suçun politik iktisadıdır. Sapma davranışının yakın kaynakları toplumsal tepkinin sosyal psikolojisinde, güncel durumda, toplumsal tepkinin politik iktisadında ve sapma sürecini bir bütün olarak alarak değerlendirilmelidir⁷¹.

2.3.1.4. Marksizm ve Suç Türleri

Marksist suçbilimin en önemli katkılarından birisi güçlünün işlediği suçları suç çalışmasına dahil etmesidir. Bonger, Rush ve Kirchheimer gibi ilk Marksist çalışmalar alt sınıf tarafından işlenen suçlar üzerinde durmuştur. Suçla ilgili ilk çalışmalar politik ekonomi bağlamında sokak suçlarını incelerken, daha sonraki Marksist suçbilimciler şirket, devlet ve şirket -devlet suçları üzerinde yoğunlaşmıştır. Michalowski ve Kramer devlet- şirket suçu kavramını öne sürmüş ve bunun politik ve iktisadi yapıların karşılıklı ilişkilerinden ortaya çıkan ciddi sosyal zararlara değindiğini ifade etmiştir⁷². Bu bağlamdaki şirket suçları devletin iş verdiği şirketleri denetlememesi veya yaptıklarına gizli destek vermesi, örneğin hava kirliliği ile ilgili yasaları çıkarmaması veya uluslararası şirketlerin ülkede faaliyetine izin vererek gelir dağılımındaki eşitsizliğin keskinleşmesi, işsizlik, hastalık, açlık gibi sorunların ortaya çıkması şeklinde olabilir. Kapitalizmin özgeciliği azaltması yanında bencillik ve rekabeti artırması ve şirketlerin karlılığı ön planda tutması şirketleri de suça iter.

Marksist suçbilimciler bütün farklı suç türlerini kapitalist sistemle ilişkisini araştırarak incelemiştir. Örneğin Carlson ve Michalowski (1997) Amerika Birleşik

⁶⁹ Taylor ve arkadaşları, **a.g.e.**, p. 219

⁷⁰ **A.e.**, p. 269

⁷¹ **A.e.**, pp. 270- 273

⁷² Raymond J. Michalowski and Ronald C. Kramer, "State- Corporate Crime and Criminological Inquiry", pp. 200-219, **International Handbook of WhitCollar and Corporate Crime**, Ed.By Henry N. Pontell and Gilbert Geis, Springer, N.Y, 2007, p.200

Devletlerindeki dört uzun ekonomik dalgayı işsizlik ve ekonomik durum ilişkisi bağlamında incelemiştir. 1933 - 1947 yılları Büyük Depresyon ve İkinci Dünya Savaşı arasındaki dönemde ve 1967-1979 arasındaki durgunluk döneminde Amerika Birleşik Devletleri'nde işsizlik ve ev soygunu, hırsızlık, taciz ve adam öldürme suçlarının artmasıyla doğrudan ve önemli bir ilişki olduğu savunulmuştur⁷³. Tersine 1958- 1966 arasındaki ekonomik büyüme döneminde ise işsizliğin azalmasına paralel olarak bu suçlarda da azalma görülmüştür. 1980 - 1992 döneminde bu dört suç ile işsizlik arasında negatif ve göz ardı edilebilecek bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Marksistler sokak suçlarının yoksulluk, sürekli işsizlik gibi durumların hangi ekonomik koşullardan beslendiğini bulmaya çalışır. Örneğin Taylor (1999) 'a göre kapitalist sistem dinamik olduğu ve gelişimi bir dönemden diğerine veya bir toplumdan diğerine farklılıklar gösterdiği için suç tipleri de bir dönemden veya bir toplumdan diğerine farklılık gösterir. Ek olarak, bu yapısal farklılıklar kültürel değerlerde de önemli farklılaşmaya yol açar. Taylor işsizliğin doğrudan suça neden olduğu şeklinde gerekirci bir yaklaşımda bulunmayacağını ancak batı toplumlarındaki iktisadi dönüşümlerin (örneğin, Fordist ve post Fordist dönemler) ve bu bağlamda oluşan piyasa koşullarının çağdaş sosyal yaşamda da hem öz hem biçim olarak köklü değişimlere yol açtığını öne sürmüştür⁷⁴.

2.3.1.5. Suçtan Kar Etme

Marksist suçbilimcilerden bir bölümü bazı kapitalist ülkelerin suç olgusunu bir tür kar etme aracı olarak kullandığını ileri sürmüştür. Cowling (2008) gelişmiş ülkelerdeki suç oranlarını incelemiş ve Danimarka, Norveç ve Finlandiya'da yaklaşık yüz binde 82, Amerika Birleşik Devletleri'nde ise yüz binde 750 olduğunu ifade etmiştir⁷⁵. Bu oran 1970'lerin ortasında yüz binde yüz iken 2000'li yılların başında yedi kattan fazla artmıştır. Cowling ekonomik yapı ile doğrudan ilişkilendirilemeyen

⁷³ Susan M. Carlson ve Raymond J. Michalowski, "Crime, Unemployment, and Social Structures of Accumulation: An Inquiry into Historical Contingency", **Justice Quarterly**, 1997, Volume 14, Issue 2, pp. 209-241, London, (Çevrimiçi) <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/07418829700093311>, 25.05.2015, p. 235

⁷⁴ Ian Taylor, **Crime in Context: A Critical Criminology of Market Societies**, 1999, Polity Press, U.K., pp. 5-6

⁷⁵ Mark Cowling, **Marxism and Criminological Theory: A Toolkit and a Critique**, (Çeviren: Dafne Yeşilsu, NotaBene Yayınları, 2012), 2008, Palgrave Macmillan, U.K., p. 291

bu durumu suçtan kar etme olgusuyla açıklamıştır. Cezaevleri binalarının yapımı, yan sanayiler gibi doğrudan kar eden şirketler olduğu gibi, yargı ve kolluk kuvvetlerinde görev alan personelin eğitimi, çeşitli yayınlar yapılması, suçla mücadele harcamaları gibi işlerle ilgilenen şirketler bir dizi şirket bu politikalar sayesinde var olur ve genişler.

Bazı Marksist suçbilimciler konuyu birikimin toplumsal yapısı teorisi çerçevesinde incelemişlerdir. İlk Gordon tarafından sunulan birikimin toplumsal yapısı teorisi kökenini Marksist teoriden alır; ceza adalet sistemi gibi önemli toplumsal kurumları kapitalist gelişimin sosyo-tarihsel aşamasını güçlendirmekte hayati önemde görür. Buna göre, belli bir tarihsel dönemdeki ekonomik, politik ve sosyal kurumlar özellikle sınıf çatışması ve rekabet ilişkilerini düzenleyerek güçlü ve sürdürülebilir bir sermaye birikimini sağlamayı hedefler. Marksist bakış açısına göre kapitalizmde büyüme ve çöküş dönemleri birbirini izler. Kapitalizm krize eğilimli olduğu için hiçbir büyüme sonsuza kadar sürmez. Nihayetinde, ortaya çıkan krizler kapitalizmin yeni bir evresini oluşturmak için temel hazırlar. Bununla beraber, kapitalist gelişimin her bir aşaması kendisini destekleyecek kurumsal yapılara yaslanır. Bazı durumlarda, kurumsal yapılar sermaye birikimini desteklemek için ciddi değişimlere uğrarlar. Diğer durumlarda, sosyal kurumlar sermaye birikimini sağlamak için özellikle zayıflatılır.

Barlow ve diğerleri Amerika Birleşik Devletleri'ndeki 1780'den başlayarak uzun dalgalar şeklinde ilerleyen ekonomik genişleme ve çöküş dönemlerini baz alarak ceza adalet sistemini bu teori kapsamında incelemiştir. İlk genişleme 1789/ 93 - 1820 / 26, ilk daralma 1820 / 26 ve 1845 / 48, ikinci genişleme 1845 / 48- 1873, ikinci daralma 1873'den 1893'e, üçüncü genişleme 1873- 1913 / 15, üçüncü daralma 1913 / 15- 1940, dördüncü genişleme 1940- 1966 / 70 ve dördüncü daralma 1966 / 70' ten günümüze (makalenin ilk sunumu 1984'de yapılmıştır) kadar olan ekonomik genişleme ve durgunluk ve çöküş dönemlerinde işsizlik ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin önemli ölçüde arttığını ve toplumsal kargaşa ve suç oranlarının çok ciddi problemler olduğunu istatistiki verilerle açıklama yoluna gitmişlerdir⁷⁶. Ekonomik

⁷⁶ David E. Barlow, Melissa Hickman Barlow ve Theodore G. Chiricos, "Long Economic Cycles and the Criminal Justice System in the U.S.A.", **Crime, Law and Social Change**, March 1993, Volume

düşüş dönemlerinde eski kontrol sistemleri yerini yeni kontrol sistemlerine bırakmıştır. Tutuklama, kent polis gücü, hapislik dışı gözetimler ve federal emniyet teşkilatı ile ilgili yeni teknikler uygulamaya konur.

Carlson, Gillespie ve Michalowski Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arası dönemdeki Amerika Birleşik Devletleri'nde ceza adalet amaçları ve kurumlar ile İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki iktisadi dönemlerdeki ceza adalet sistemini karşılaştırmıştır. Buna göre, on dokuz ve yirminci yüzyılın başlarında ceza adalet sistemi mahkumları dayanıksız tüketim mallarının üretiminde ucuz işgücü olarak kullanma yoluyla sermaye birikimi sağlarken, İkinci Dünya Savaşı sonrasında mahkumlara hem vasıf hem çalışma alışkanlığı kazandırılarak serbest kaldıklarında endüstri şirketlerine potansiyel işgücü olmaları hedeflenmiştir⁷⁷. 1970'lerdeki tutuklu sayısında patlaması ise artan işsizlikle birlikte artık işgücünün toplumsal sorunlar yaratmasını önlemek için hapse atılarak dolaylı bir sermaye birikimi sağlamaya hizmet etmiştir. Carlson ve arkadaşlarına göre 1980 krizi ile benimsenen suça sert yaklaşım politikaları işini kaybetmiş ve işsiz insanların hapse atılmasıyla sonuçlanmıştır. 2008- 2009 yıllarındaki mahkum sayısını azaltmaya yönelik politika gelişmeleri ise kar realizasyonunda ceza adalet sisteminin payının en aza indirgeneceği şeklinde yorumlanabilir⁷⁸. Ayrıca, ceza adalet sisteminin suçu ve sivil itaatsizliği kontrol ederek iyi bir yatırım iklimi hazırladığını öne sürülür.

2.3. 2. Rasyonel Seçim Teorisi

2.3.2.1. Genel Açıklama

İktisadın suç konusunda çalışma yaptığı diğer bir teori olan rasyonel seçim teorisi disiplinler arası bir teoridir, sosyal bilimciler tarafından insan davranışını anlamak üzere geliştirilmiştir⁷⁹. Rasyonel seçim teorisi tek bir teori değildir ya da bir

19, Issue 2, pp 143–169, Kluwer Academic Publishers, Netherlands, (Çevrimiçi) <https://link.springer.com/article/10.1007/BF01915553>, 17.07.2017, pp. 143-169

⁷⁷ Susan M. Carlson, Michael D. Gillispie and Raymond J. Michalowski, "Social Structures of Accumulation and the Criminal System", **Contemporary Capitalism and its Crises: Social Structure of Accumulation Theory for 21st Century**, Ed.By, Terrence McDonough, Michael Reich and David M. Kotz 2010, Cambridge University Press, N.Y., pp.239-263

⁷⁸ **Ibid..**

⁷⁹ Karen Schweers Cook ve Margaret Levi (Edited), **The Limits of the Rationality**, U.S.A., University of Chicago Press, 1990, (Çevrimiçi) <https://books.google.com.tr/books?id=7M82yReFf4sC&pg>, 10.05.2015, p. 1

teoriye kesin olarak "rasyonel seçim" etiketini yapıştıracak bir standarttan söz etmek mümkün değildir, bunun yerine rasyonel seçim yaklaşımı demek daha doğru olur. Varsayımları fayda ençoklaştırması, tercihlerin yapısı, belirsizlik altında karar verme ve kollektif sonuçların açıklanmasında bireyin merkezde olması olarak sıralanabilir⁸⁰. Ana teorisyenleri, iktisatçılar olduğu kadar, siyaset bilimciler, sosyologlar ve psikologlardır. Rasyonel seçim modelleri faydacı teori, neo klasik iktisat ve oyun teorisinden türetilmiştir. Bireyin içinde bulunduğu koşullarda kendi hedefini en iyi şekilde karşılayacak olanı tercih edeceği varsayımına dayanır. Suç konusunda suç işleme kararının iradi olduğunu savunur.

Rasyonel davranış ve karar teorisi üç dal içerir⁸¹:

1) Fayda teorisi: Bu bireyin kesinlik, risk ve belirsizlik altında rasyonel seçimini gösterir. Ana sonucu rasyonel davranış fayda ençoklaştırması veya beklenen fayda ençoklaştırmasıdır.

2) Oyun teorisi: İki veya daha fazla karşılıklı etkileşim içinde hareket eden rasyonel bireylerin rasyonel davranış teorisidir.

3) Etik: Rasyonel ahlaki değer yargılarının teorisidir. Oyun teorisi muhtemelen çatışan kişisel çıkar (her zaman bencil değil) ların teorisi iken etik toplumdaki ortak çıkarların (veya ortak refahın) teorisi sayılabilir.

2.3.2.2. Kısa Tarihçe

Teorinin kökenleri klasik dönemden başlayarak neo klasik dönemde Stanley Jevons, Carl Menger ve Leon Walras'a dayanır. Klasik teori on dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar çeşitli eleştirilere karşın egemen iktisadi düşünce olarak varlığını sürdürmeyi başarabilmişti. İngiltere'de ve Fransa'da egemen olan bu düşüncenin temel özelliği 'objektif' nitelikte olması ve 'maliyet' kavramına dayanmasıydı⁸². İktisatta 1870'lerde Jevons ile anılan 'marjinal devrim' oluşmuştur. Ricardo'nun değer teorisi malın kıymetini o malın üretimi için gerekli nispi emek miktarına bağlarken, Mill üretim maliyeti yani parasal maliyetin malın gerçek değerini oluşturduğunu, değer teorisinin amacının nispi fiyatları açıklamak olduğunu savunmuştur. Jevons

⁸⁰ Donald P. Green and Ian Shapiro, **Pathologies of Rational Choice Theory: A Critique of Applications in Political Science**, Yale University Press, U.S.A., 1994, p. 13

⁸¹ A.e., pp. 97- 98

⁸² Vural Fuat Savaş, **İktisatın Tarihi**, 5. Baskı, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2007, s. 516

Mill'den yola çıkarak 'özel fayda' ve 'marjinal fayda' kavramlarıyla fayda teorisinin temelini atmıştır. Böylece, dönemin hakim görüşü olan politik iktisat yerine mikro iktisat yani çeşitli piyasalarda bireyin çıkarlarına dayalı konular anlaşılmıştır⁸³. Temel önerme hayati bir varsayıma dayanır ki buna göre bireyin istekleri kendiliğindendir (otonom, bağımsız) yani bireyin yer aldığı piyasa ilişkilerinden veya içinde bulunduğu sosyal koşullardan bağımsızdır⁸⁴. Bu nedenle liberalizm temel koşuldur. Rasyonel bireyler tüketim seçimlerini mutluluk ve faydalarını ençoklaştıracak şekilde özgürce yaparlar. Piyasalar buna aracılık eder. Toplanmış sosyal davranış her biri kendi kararlarını rasyonel olarak veren bireysel oyuncuların seçimlerinden ortaya çıkar.

Rasyonel seçim teorisinin kökenindeki isimlerden birisi neo liberal akımın anahtar ismi Hayek'tir. Hayek, ekonomik özgürlüğün 'seçme gücü' içermesi, özel mülkiyetin özgürlük için hayati olduğunu savunmuş; neye yatırım yapılacağı, varlıkların özgürce harcanması ve tüketim seçiminin özgürlüğün ifadesi olduğunu belirtmiştir. Rekabetçi bir şekilde saptanmış özgürlük neo liberalizmin temel kavramı olmuştur. Kamu yönetiminin bunu garanti etmesi ise hukuk ve düzen ile olur.

Rasyonel seçimin mikro ekonomik düzeyden sosyal eylem haline gelmesinde Knight öncü bir rol oynamıştır. Rasyonel seçim mikro ekonominin mantığını bütün toplumsal bilimlere uygulama yaklaşımı olmuştur⁸⁵. Politika ve ekonomi bireysel seçime indirgenmiştir. Knight'in öğrencisi Buchanan Kamu Tercihi teorisi ile piyasa mekanizmasını politikaya uygulamıştır. Diğer öğrencisi Gary Becker ise 'insan sermayesi' teorisi ile tüketici tercihi, fayda ençoklaştırması gibi mikro ekonomik seçim kavramlarını insan davranışı ve ilişkilerine uygulamıştır. Bireylerin her türlü davranışta fayda - maliyet hesaplamasını öngörerek mikro ekonomik seçim kavramını özgürlük, suçluluk, ayrımcılık, aile, hane halkı, cezalandırma gibi her türlü seçim eylemine uygulamıştır.

⁸³ Kees Van der Pijl, **A Survey of Global Political Economy**, U.K., University of Sussex, 2009, (Çevrimiçi) <http://www.sussex.ac.uk>, 15.05.2015, p. 31

⁸⁴ Maurice Dobb, **Political Economy and Capitalism**, 4th Ed., U.K., 1946, p. 161

⁸⁵ Pijl, **a.g.e.**, p. 49

2. 3.2.3. Teorinin Çerçevesi

Gündelik hayatta "rasyonel davranış" dendiğinde bir amaca ulaşmak için eldeki en iyi araçların seçilmesi akla gelir⁸⁶. Bu makul düşünce normatif bir kavram olmakla beraber pozitif uygulamaları da vardır yani insan davranışını açıklamak, tahmin etmek ve sadece tanımlamak için de kullanılır. Ancak bu dar kapsamlı bir açıklamadır. On dokuz ve yirminci yüzyılda iktisatçılar rasyonalitenin daha kapsamlı bir açıklamasını önerdiler. Buna göre, rasyonel davranış, olası alternatif bir amaca erişmek için tercih kümelerinden ve olası fırsatlardan (erişilebilir seçeneklerden) seçim yapmaktır. Seçeneklerden birini seçmek diğerleri için fırsat maliyetini oluşturur. Bir bireyin tercihleri tutarlılık ve süreklilik önermelerini karşılıyorsa bu tercihler bireyin iyi tanımlanmış ve sürekliliği olan fayda fonksiyonunu temsil eder. Böyle bir birey için tercihler - fırsatlar açısından fayda ençoklaştırması sağlanmıştır.

Bireysel karar vermede tercih temelli yaklaşımın önermeleri şunlardır⁸⁷:

- 1) Tamlık: Karar verenin bütün x ve y 'ler için, $x, y \in X$ için $x \geq y$ veya $x \leq y$ koşullarında x ve y arasındaki tercihi iyi düşünerek yapar.
- 2) Geçişlilik: Birey $x, y, z \in X$ için $x \geq y$ ve $y \geq z$ ise $x \geq z$ tercihi içsel tutarlılık temelinde yapar. Yani eğer x en az y kadar iyiye ve y de en az z kadar iyiye, sonuç olarak x en az z kadar iyidir.

Tercih ilişkisi rasyonelse, i) $\geq$ dönüşlü ve geçişli ve simetriktir, ii) $>$ hem dönüşsüz hem geçişlidir ve asimetric değildir; iii) $\sim$ dönüşlü, geçişli ve simetriktir. Tercih ilişkileri bir fayda fonksiyonu ile ifade edilir.

2.3.2.4. Becker'in Suç Modeli

Suç davranışı iktisatçılar tarafından 1960'lerden itibaren rasyonel seçim modelleri kullanılarak incelenmiştir. Buna göre, suç davranışının ceza ve diğer maliyetlerin de hesaplanması sonucunda oluşan getirisi yasal seçeneklerin getirisinden fazla ise suç işlenir. Suçu inceleyen diğer teorilerde bireyin suç işleme nedeni olarak zihinsel, gelişimsel, ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer nedenler

⁸⁶John C. Harsanyi, "Advances in Understanding Rational Behavior, **Essays on Ethics, Social Behavior, and Scientific Explanation**, Holland, D. Reidel Publishing Company, 1976 (reprinted 1980), p. 90

⁸⁷ Andreu Mas-Colell, Michael D. Whinston and Jerry R. Green, **Microeconomic Theory**, Oxford University Press, New York, 1995, pp. 6-9

gösterilir ve suça teşebbüs edenleri nitelendirmek için ahlaksızlık, akıl hastalığı, normal dışılık, sapkınlık ve mahrumiyet gibi kavramlar kullanılır. Rasyonel seçim teorisinde ise suçlular temel olarak atipik güdülerle sapma davranışı gösteren bireyler olarak değil, daha çok herkes gibi, sıradan, normal bireyler olarak görülür⁸⁸. Böylece, caydırıcılık teorisi rasyonel seçim teorisinin belirsizlik altında karar verme şeklindeki özel bir türü olarak gözetilir. Bireysel tercihlerin sabit olduğu varsayımı altında model cezaların değişik olasılık ve sertlikteki durumlarında ve farklı sosyo-ekonomik koşullarda suç davranışının sayısını nasıl etkileyeceğini tahmin etmek için kullanılabilir. Teori gerçek hayatta zaman ve bilgiye erişimin kısıtlı olduğundan hareketle sınırlı rasyonelliği kabul eder. Burada rasyonellik kavramından anlaşılması gereken; bireyler suça kalkışmaları halinde toplam maliyetin ne olacağını tam olarak bilemeyecekleri için temelde söz konusu olan beklenen faydalarını ençoklaştıracak olsalardı nasıl davranırlardı varsayımıdır. Her bir bireyin rasyonel seçim yapabilecek olması onun mutlaka suça kalkışacağı anlamına gelmez.

Suçla ilgili teorilerin bütününe bakıldığında bütün suç türlerini kapsayan bir teori yoktur, bunun tek istisnası rasyonel seçim teorisi ve oyun teorisidir. Suçun nedenleri ve suçluya yoğunlaşan diğer gerekirci teoriler farklı suç türleri için bireyi suça iten çeşitli gerekçeler üzerinde çalışırken, bireyin rasyonel olması ve suç konusunda da beklenen faydasını ençoklaştıracak şekilde karar vermesi rasyonel seçim teorisi ve oyun teorisini bütün suç türlerine uygulanabilir kılmaktadır.

Amerikalı ikisatçı ve sosyolog Becker (1930 - 2014) Beccaria ve Bentham'ın rasyonel seçim varsayımlarını suça uygulamıştır. Geleneksel olarak sosyolojinin ilgi alanında görülen suç, aile yapısı, ırkçılık, uyuşturucu bağımlılığı gibi konularda çalışmıştır. Suç ve Ceza: İktisadi Bir Yaklaşım adlı 1968 yılında yazdığı makale ile fayda ençoklaştırması konusunu suç olgusunda işlemiştir. Buna göre, suç işleme kararı bireylerin rasyonel olarak aldıkları bir karardır, bir ürün satın alma kararından farksızdır. Suç işleyecek kişi suçun fayda ve maliyetini hesaplayarak faydası çok ise suç işler yoksa vazgeçer. Suçtan caydırma suçlunun yakalanma ve cezalandırılma riskinin artırılması, cezaların sert ve çabuk olması ile olanaklı olur. Bentham ile

⁸⁸ Erling Eide, "Economics of Criminal Behavior", **Encyclopedia of Law & Economics**, General Editors, Boudewijn Bouckaert, U.K., Edward Elgar Publishing and University of Ghent, 1999, (Çevrimiçi) <http://encyclo.findlaw.com>, 25.05.2015, p. 345

arasındaki fark şudur; Bentham Panopticon yoluyla suçun tamamen ortadan kaldırılabileceğini savunurken Becker fayda maliyet ölçütünü göz önünde bulundurarak bunun yüzdesinin azaltılabileceğini ancak tamamen ortadan kaldırılamayacağını ifade etmiştir.

Becker'in hedefi suçla savaşmak için en uygun modeli oluşturmaktır. Çeşitli yasama türlerini uygulamak için ne kadar kaynak ve ne ölçüde cezalandırma gereklidir? Bu bağlamda, hangi suçlara izin verilmelidir ve hangi suçlar cezasız bırakılmalıdır⁸⁹? Kullanılan yöntem suç dolayısıyla oluşan sosyal kayıpların ölçülmesi ve harcanan kaynak ve ceza ile kayıpların en aza indirgenmesidir.

Suçun maliyeti yani hem öldürme, soygun, taciz gibi ağır suçlar hem de beyaz yakalı suçların maliyeti hesaplanırken cana ve mala karşı suçlar, mal ve hizmet kaçakçılığı, ve diğer suçlara yapılan harcamalar ile kolluk kuvvetleri, mahkemeler ve yargılama harcamaları, hapisane harcamaları ve suçla savaşmak için kurulan özel hizmetlerin maliyeti eklenmiştir.

Kurulan modelde

- 1) Suç sayısı ve suçun maliyeti,
- 2) Suç sayısı ve verilen cezalar.
- 3) Suç sayısı, tutuklama, mahkumiyet ve polis ve mahkeme masrafları,
- 4) Mahkumiyet sayısı ve hapiste tutma ve diğer cezalandırma yöntemlerinin maliyeti,

5) Suç sayısı ve önlem ve tutuklama için yapılan özel harcamalar, dikkate alınmıştır. Becker'e göre diğer tüm insanlar gibi suçlular da rasyonel faydalarını ençoklaştıracak şekilde davranırlar. Diğer tüm değişkenler sabit tutulduğunda bireyin yakalanma ve cezalandırılma olasılığı suça kalkışma sayısını düşürür. Bir kişi suç işlemekten doğacak beklenen faydası (harcanacak zaman ve kaynaklarla kazanacağı yasal ya da yasal olmayan parasal ya da parasal olmayan gelirler) beklenen maliyetten (eylemin para cezası ya da hapis cezasına dönüşmesi halinde ortaya çıkacak maddi ve manevi zararlar) daha fazla ise suç işlemeye

⁸⁹ Gary S. Becker, "Crime and Punishment: An Economic Approach", **The Journal of Political Economy**, March 1968, Vol 76, Issue 2, pp. 169-217, U.S.A., The University of Chicago Press, (Çevrimiçi) <http://www.journals.uchicago.edu/action/doSearch?=&AllField=crime+and+punishment+an+economic+approach>, 20.05.2015, p. 170

kalkışır. Bazı insanlar temel içgüdüğü diğer insanlardan farklı olduğu için değil fayda ve maliyetleri farklı olduğu için suç işlerler. Suç davranışının toplam çıktısı belli olmadığı için Becker, beklenen faydalarını ençoklaştıracak olsalardı nasıl davranırlardı varsayımı ile hareket eder. Aynı zamanda faydayı gelirin pozitif fonksiyonu olarak görür.

Becker'e göre bireyin suça kalkışmaktaki beklenen faydası: (E(U):

$$E[U] = PU (Y - f) + (1 - P) U(Y)$$

U (.) = Bireyin von Neuman - Morgenstern fayda fonksiyonu,

P = Yakalanma ve tutuklanmanın öznel olasılığı,

f = Yakalanması halinde cezalandırılması

Y = Suç işlemekle kazanılan parasal kazanç ve maddi olmayan kazançların parasal karşılığı.

Bireyin beklenen faydası pozitif ise suça kalkışacaktır, negatif ise kalkışmayacaktır. Cezanın sertliği ve kesinliği beklenen faydayı pozitiften negatife çevirebilir. Becker tüm toplum için "suç arzı fonksiyonu" önermiştir. Toplam suç sayısında iki faktör önemlidir.

Becker'e göre beklenen faydanın cezalandırılma olasılığına karşı esnekliği beklenen faydanın hüküm giymeye karşı esnekliğinden fazla ise suçlular risk severdir.

2.3.2.5. Temel Modelin Yayılımları

Becker'in devamında suç davranışına karşı birkaç ekonomik model geliştirilmiştir. Heineke makalesinde bunları iki ana kısma ayırmıştır⁹⁰: Bunların ilki portföy tercihi yaklaşımına benzerdir, yani bir birey servetini riskli ve riskli olmayan yatırımlar arasında bölüştürür. Fail servetinin bir kısmını suç eyleminde bulunarak tehlikeye atmaya karar verir. Burada portföy problemi veya portföy yönetimi kararı bütün fayda ve maliyetlerin parasal olduğu, belirsiz sonuçları olan bir karar problemi olarak görülür. Allingham& Sandmo (1972), Kolm (1973), ve Singh (1973) vergi kaçırma konusunda bu yaklaşımı benimsemiştir. Buna göre, birey gelirin ne kadarlık kısmını beyan etmeyeceğine karar verir.

⁹⁰ J. M. Heineke , Ed. By, **Economic Models of Criminal Behavior**, Holland, North - Holland Publishing Company, 1978, p. 3

Diğer bir ekonomik suç modellemesi grubu ise Becker, Block ve Heineke, Ehrlich, ve Sjoquist tarafından benimsenen zaman tahsisi yaklaşımıdır. Buna göre suç işleme seçimi suç eylemine bir zaman ayırma problemidir⁹¹.

2.3.3. Oyun Teorisi

2.3.3.1. Kısa Tarihçe

İktisadın suç konusunu gerek teorik gerek deneysel olarak işleyen diğer bir dalı oyun teorisidir. Kısaca, iktisadi ve matematiksel araçları kullanarak belirsizlik ve risk altında karar vermeyi inceler. Oyun teorisi temelde matematiğin bir koludur ve toplumsal ilişkilerde karar vermenin mantığını aydınlatmaya odaklanmıştır. Sosyal bilimlerin stratejik karar vermeyi inceleyen dalıdır. Diğer bir deyişle stratejik düşünme bilimidir⁹². Onyedinci yüzyılda matematikçiler tarafından Fransız aylak soylularının kumar sorunlarını çözmek üzere tasarlanmıştır⁹³. Pascal ve Fermat'ın kumarda kazanma olasılıkları ile ilgili yazışmaları bunun kanıtı olarak görülebilir. Bu dönemde oyun salonlarında oynanan satranç gibi iki oyunculu sıfır toplamlı oyunlar konu edilmiştir. Oyun teorisinin ekonomi ve politika alanına girmesi 1881'de Edgeworth ile olmuş, bunu 1959'da Martin Shubik yeniden keşfetmiştir.

Modern çağda Ernst Zermelo 1913 tarihli kitabıyla daha önce Waldegrave'nin ortaya attığı minimax stratejisini çözmüştür. Zarmelo'nun teoremi gelecek yıllarda artan bir şekilde daha genel teorilerin oluşumuna olanak verecek olması yönüyle her koşulda sıra dışı bir öneme sahipti⁹⁴. Borel 1921'de oyun stratejilerini yayınlamaya başlamıştır. Minimax önermesi 1928'de matematikçi Von Neuman'ın makalesi ile olmuştur. Bunu 1944'de Neuman ve iktisatçı Morgenstern'in birlikte yazdığı Oyunlar Teorisi ve İktisadi Davranış kitabı izlemiştir. Bernoulli'nin 1738'de ortaya attığı beklenen fayda teorisi Neuman ve Morgenstern tarafından beklenen öznel fayda

⁹¹ A.e., p. 4

⁹² Avinash K. Dixit, Barry J. Nalebuff, **Thinking Strategically, The Competitive Edge in Business, Politics, and Everyday Life**, U.S.A., W.W. Norton & Company, 1991, pp. 2-5, (Çevrimiçi) <https://yandex.com>, e-pub, 18.08.2018

⁹³ Antony Kelly, **Decision Making Using Game Theory, An Introduction for Managers**, Cambridge University Press, U.K., 2003, p. 8

⁹⁴ Ernesto Screpanti, Stefano Zamagni, **An Outline of the History Of Economic Thought**, Trans. by David Field and Lynn Kirby, Second Edition Revised and Expanded AC, Oxford University Press Inc., New York, First published 2005, p. 420

teorisi adı altında yeniden ele alınmıştır. Savage (1954) tarafından ileri sürülen öznel beklenen fayda teorisinde tercihlerin bireyin öznel olasılık değerlendirmesiyle çarpılan fayda fonksiyonu olarak tanımlanmıştır. Duncan ve Raiffa'nın 1957'de yazdığı Oyunlar ve Kararlar kitabı ve T. Schelling'in Çatışma Stratejisi (1960) ile oyun teorisi daha geniş kitlelere ulaşmış ve Kuhn (1953) Harshanyi (1967), Lewis (1969), Harshanyi & Selten (1972), Meyerson (1984), Wilson (1978) teoriye katkı sunmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nda etkili istihbarat toplama ve savaş stratejileri konusu ön plana çıkmıştır. A.B.D.'de CIA ve diğer örgütler atom bombası ile ilgili konularda Neuman'la çalışmıştır. Savaş sonrasında da 1946'da A.B.D. Hava kuvvetleri desteğinde kıtalar arası savaş stratejileri geliştirmek için RAND (Research & Development) şirketi kurulmuştur⁹⁵. Shapley, bu kurumda oyun teorisi konusuna önemli katkılar yapmıştır.

Oyun teorisi 1950'lerde Tucker'in çalışmasıyla askeri alandan sosyo- politik alana kaymıştır. Diğer ses getiren çalışmalar baskı ve ağırlıklı oy alanındaki Shapley - Shubik (1954) ve Banzhaf'a aittir ve hukuk mahkemelerinde kullanılmıştır. 1969'da Farquarson 'stratejik oylama' kavramını oyun teorisine sokmuştur, McKelvey & Niemi (1978)'nin çalışması ile e politik teorinin ayrılmaz bir parçası olmuştur⁹⁶. Bu tarihten sonra oyun teorisi hızla yaygınlaşmış ve bilimin birçok alanında uygulanmıştır. Maynard Smith (1982) ve Selten (1980) evrimci biyolojiye uygulamıştır.

Oyun teorisinin iktisat alanına uygulanması 1960 ve 1970 sonrasında olmuştur. Gary Becker (1968)'in rasyonel seçim teorisi çerçevesinde suçtan caydırıcılığın koşullarını inceleyen makalesinden sonra Allingham ve Sandmo (1972) gelir vergisi kaçırma oyunu oyun teorisi kapsamında analiz etmiştir.

Suç konusunda oyun teorisinde kullanılan oyun örneklerinden birkaçı mahpus ikilemi, sinyalleme oyunları, denetim oyunu gibi oyunlardır.

⁹⁵ Kelly, **a.g.e.**, pp. 12-13

⁹⁶ **A.e.**, p. 14

2.3.3.2. Oyun Tanımı

Oyun teorisi aşağıdaki üç özelliği taşıyan herhangi bir sosyal ilişkiye uygulanabilir⁹⁷:

1) Oyuncular adı verilen iki ya da daha fazla karar verici vardır, ancak çok geniş bir yorumla doğa ve sıradan bir oyuncu arasındaki karşılıklı ilişki de oyun olarak adlandırılabilir,

2) Her oyuncu strateji adı verilen iki veya daha fazla eylem setine sahiptir, öyle ki, karşılıklı etkileşimin çıktısı bütün oyuncuların strateji seçimine bağlıdır.

3) Bütün oyuncular olası çıktılar arasında iyi tanımlanmış tercihlere sahiptir, öyle ki, bu tercihleri yansıtan sayısal getiriler bütün oyunculara ve bütün çıktılar için atanabilir.

Yukarıdaki özellikleri taşıyan herhangi bir toplumsal ilişki oyun teorisi terminolojisinde bir oyundur. Her bir karar vericinin çıktılar üzerinde kısmi kontrolü vardır yani oyuncular karşılıklı bağımlılık altında karar verir. Matematiksel oyun teorisinin amacı formel akıl yürütme yoluyla oyuncuların kendi çıkarlarını rasyonel olarak korumak için gerekli stratejiyi saptamak ve bunu yaptıklarında hangi çıktıyı elde edeceklerini bilerek karar vermelerini sağlamaktır. Bu nedenle formel oyun teorisi pozitif veya betimsel olmaktan çok normatiftir yani oyuncuların nasıl davranmaları gerektiğini açıklamaya yöneliktir ve deneysel çalışmalar için uygun değildir. Ancak sosyal ve biyolojik bilimlerde oyun teorisi matematiksel olmayan uygulamalarda deney yoluyla test edilmeye uygun bir çerçeve sunmaktadır.

Oyun teorisine dayalı açıklamalar diğer karar teorisi açıklamalarından dört yolla ayrılır⁹⁸: İlki, oyuncuların davranışlarını açıklamakta inanışları dahil edilmez, İkincisi, rasyonalite ilkesi (beklenen faydanın ençoklaştırılması) oyun teorisi çözüm tekniğine dahil edilir (Nash dengesi veya konuyla ilgili diğer çözüm tekniği). Üçüncüsü, oyun teorisindeki seçim modeli farklıdır, çünkü oyuncunun seçim eyleminin sonucu, karar teorisinin aksine, oyunda tercihleri olan diğer oyuncuların

⁹⁷ Andrew M. Colman, **Game Theory and its Applications in the Social and Biological Sciences**, Second Edition, London, Routledge, Taylor and Francis Group, 2003, p. 3-8

⁹⁸ Boudewijn de Bruin, **Explaining Games. The Epistemic Programme in Game Theory**, Springer, New York, 2010, p. 110

kararlarına bağlıdır; bu bir stratejik çatışma durumudur. Dördüncüsü, oyun teorik bir açıklamada bir oyuncunun seçimi karşısındaki diğer oyuncuların seçimini de açıklar.

2.3.3.3. Oyuncu ve Oyuncunun Temel Varsayımları

Oyun teorisinin rasyonel bireylerin karşılıklı bağımlılık içeren ilişkilerinde nasıl karar vereceklerini incelemesi nedeniyle oyuncu, oyun içinde yer alan, bir tercih yapan ve bu tercihler sonucunda bir kazanç ya da kayıp elde eden unsurdur. İşbirlikçi olmayan oyunlarda oyuncular bir diğeriyle bağlayıcı ya da zorlayıcı bir anlaşma yapamazlar. Bir oyunda oyuncunun stratejik karar verme açısından en önemli nokta kendisinin verdiği kararlara karşılık rakibinin alacağı pozisyonu tahmin etmektir yani rakibinin bakış açısını anlamaktır. Oyuncuların üç önemli varsayım altında hareket ettikleri varsayılır⁹⁹:

1) Bireycilik: Bu varsayımı işbirlikçi olmayan oyunları işbirlikçi oyunlardan ayıran temel varsayım olarak görebiliriz. İşbirliksiz oyunlarda, oyuncular birbirinden bağımsız hareket eder ve tercihlerini kendi çıkarlarını gözetererek yapar. Oyuncular ancak kendi çıkarlarına uygunluğunu fark ettiklerinde işbirliğine yönelirler. Bunun dışında işbirliği yapmazlar. İşbirliğine dayalı oyunlarda bireyler gönüllü olarak işbirliği yapmayı seçer.

2) Rasyonellik: Oyun teorisi oyuncunun temelde rasyonel davrandığını varsayar. Rasyonellik; oyuncunun önündeki seçeneklerin farkında olması, oyunda bilinmeyenler üzerinde beklentiler oluşturması, seçenekler hakkında açık tercihlerinin olması ve stratejilerini bir optimizasyon sonucu belirlemesine dayanır. Diğer bir deyişle, oyuncunun belirli stratejileri, bu stratejilerin kesin veya olasılığa göre belirli sonuçları ve söz konusu sonuçlar hakkında belirli tercihleri bulunmaktadır.

3) Karşılıklı Bağımlılık: Bu varsayım, oyuncuların tercihleri sonucunda elde edecekleri kayıp ve kazançların birbirine bağlı olmasını içerir. Pareto etkin denge kapsamında ise bir oyuncunun diğer oyuncunun aleyhine sonuç yaratmaksızın kendi çıkarını yükseltmeyeceğine dayanır. Buna karşılık, oyun teorisindeki karşılıklı

⁹⁹ Graham Romp, **Game Theory, Introduction and Applications**, U.K., Oxford University Press, 1997, pp. 1-4

bağımlılık varsayımı dengenin Pareto etkin olmayan noktalarda oluşabileceğini belirtir.

2. 3. 3.4. Oyunların Sınıflandırılması

Oyunlar en temelde işbirlikçi ve işbirlikçi olmayan oyunlar olarak sınıflandırılır¹⁰⁰:

1) İşbirlikçi Oyunlar: Koalisyon gibi gruplar halinde hareket edilen oyunları kapsar. İşbirlikçi oyunlarda katılımcılar ortak stratejiler saptamak için bağlayıcı sözleşmeler imzalayabilir. İşbirlikçi oyunlar çalışmamız dışındadır.

2) İşbirlikçi Olmayan Oyunlar: İşbirlikçi olmayan oyunlarda oyuncular birbirinin rakibi durumundadır. Bu sınıfa giren oyunlarda müzakere ve bağlayıcı sözleşmeler mümkün değildir. Oyuncular birbirinin rakibi durumundadır.

İşbirlikçi olmayan oyunlar zaman açısından statik (eş anlı) veya dinamik (sıralı) , bilgi açısından ise tam bilgili ve eksik bilgili oyunlar olarak sınıflandırılır¹⁰¹.

Tablo 1 : Oyunların Sınıflandırılması

	BİLGİ		
		TAM BİLGİLİ	EKSİK BİLGİLİ
ZAMAN	Statik (Eş anlı)	Stratejik biçimli oyunlar	Bayesyen oyunlar
	Sıralı (Dinamik)	Tam bilgili Yayvan biçimli oyunlar	Eksik bilgili Yayvan biçimli oyunlar

Kaynak: Yılmaz (Ekim 2009)

¹⁰⁰ David M. Kreps, **Game Theory and Economic Modelling**, London, Oxford University Press, 1990, pp. 11

¹⁰¹ Ensar Yılmaz, **Oyun Teorisi**, Literatür Yayınları, İstanbul, Ekim 2009, s. 4

İşbiriksiz oyunlarda bir oyun iki şekilde gösterilebilir: Bunlar matris şeklinde çizilen normal veya stratejik gösterim, diğeri yaygın veya oyun ağacı biçimli gösterimdir.

2.3.3.4.1. Statik Oyun Teorisi

Statik oyunlar bilgi açısından tam bilgili ve eksik bilgili statik oyunlar olarak iki bölümde incelenebilir. Statik oyunlarda oyuncuların tam bilgi altında ve eş anlı hareket ettikleri varsayılır. Bu tür oyunlara stratejik biçimli veya normal biçimli oyunlar denir. Tam bilgidен kasıt oyundaki her oyuncunun hamleleri sonucunda elde ettikleri kazançların tüm oyuncuların ortak bilgisi dahilinde olmasıdır.

Şekil 1: Normal Gösterimli Oyun

		A	
B		-1, -1	-4, 0
		0, -4	-3, -3

Statik oyunlar normal biçimli, stratejik biçimli veya matris biçim olarak da bilinir. Stratejik biçimli oyunlarda zaman yoktur. Her oyuncu hareketini bir kez ve aynı anda seçer. Eş anlı denmesinin nedeni oyuncuların birbirlerinin hareketini gözlemleyememesini ifade eder. Kronolojik bir zaman söz konusu değildir. Böyle bir oyunda her bir oyuncunun her koşul için fayda düzeyi vardır. Birinci oyuncu satır oyuncusu, ikinci oyuncu sütun oyuncusu olarak adlandırılır. Satırlar birinci oyuncuların stratejilerini, sütunlar ikinci oyuncuların stratejilerini gösterir. Normal biçimli oyunlara örnek olarak Mahpus İkilemi, sıfır toplamli oyunlar, cinsiyetler savaşı, koordinasyon oyunları veya takım oyunları verilebilir.

Stratejik biçimli oyunlarda her oyuncunun, tüm oyuncuların hareketlerinden ortaya çıkan olası sonuçlar listesi üzerine olan tercihlerine strateji profili denir. Yani stratejik bir oyun 3 temel unsurdan oluşur: Oyuncular kümesi, hareket kümesi ve her oyuncunun strateji profilleri üzerindeki tercihleri.

2.3.3.4.1.1. Stratejiler

Normal biçimli oyunlarda stratejiler temelde pür ve karma stratejiler olarak ikiye ayrılır. Pür strateji kesin olarak oynanan stratejiler iken karma stratejiler belirli bir olasılığa göre oynanan stratejilerdir. Pür stratejilerde oyuncu kesin bir tercih veya eylem kararı alır (reklam ver ya da reklam verme gibi). Karma stratejilerde ise oyuncu muhtemel iki veya daha fazla eylemden belirli olasılık setlerine göre rastgele seçim yapar (yazı tura oyunu gibi) .

2.3.3.4.1.2. Statik Oyunlarda Çözüm Teknikleri

Bir oyunda çözüm denince oyundaki her bir oyuncunun hamlelerini öngörebilmek akla gelir. Bazı oyunlarda her bir oyuncu için tek bir en uygun strateji vardır. Diğer bazı oyunlar içinse çözüm en elverişsiz stratejilerin elenmesiyle bulunur. Statik oyunlarda iki yaygın çözüm tekniği uygulanır¹⁰²:

2.3.3.4.1.2.1. Baskınlık

Statik oyunlarda çözüm tekniklerinden birincisi 'baskınlık' kavramıdır. Burada oyunun çözümü rasyonel bir bireyin asla oynamayacağı stratejileri elemektir. Baskınlık türleri kesin baskınlık, kesin mahkumluk, art arda elenen kesin baskınlık, art arda elenen zayıf baskınlık ve karma stratejiler olarak sıralanabilir.

Stratejik biçimli bir oyunda diğer oyuncuların stratejilerinin her olası profili için bir oyuncunun bir stratejiyi oynamaktan dolayı elde ettiği fayda toplamı her koşulda fazla ise kesin baskın strateji söz konusudur.

Kesin baskın stratejinin karşıtı hiçbir zaman oynanamayacak olan kesin mahkum stratejidir. Diğer oyuncuların ne yapacağının hiçbir önemi olmaksızın bir strateji diğerlerinden daha az getiri sağlıyorsa bu kesin mahkum stratejidir. Mahpus İkilemi'nde olduğu gibi her iki oyuncu da mahkum stratejilerini siler. Yani rasyonel oyuncular hiçbir zaman kesin mahkum stratejileri oynamazlar çünkü oyundaki herhangi bir oyuncunun böyle bir stratejinin oynanacağına dair beklentisi yoktur.

¹⁰² Romp, a.g.e., p. 14

Oyunun baskın strateji dengesini bulma süreci (hiçbir oyuncunun asla mahkum stratejileri oynamayacakları süreç) her adımdaki elemelerde diğer oyuncunun rasyonel olmasını gerektirmektedir. Yani tüm oyuncuların diğer tüm oyuncuların rasyonel olduğunu bildiğini bilmesi gerekir. Kısaca ortak rasyonellik varsayımı oyuncuların diğer oyuncuların bildiği her şeyi bilme durumunu tanımlar. Bu rasyonelliğin ortak bilgi olması varsayımdır.

Karma stratejide ise bir oyuncu sonuçta kendi pür stratejilerinden herhangi birini seçer ama hangisinin oynanacağı belli bir olasılıkla belirlenir. Pür strateji, oyuncuya hangi hareketi seçeceğini belirten bir kural iken, karma strateji ona bir hareketi hangi olasılıkla seçmesi gerektiğini söyleyen bir kuraldır.

Oyuncuların neden karma stratejiyi seçtiği, tam olarak ne olduğu tartışmalı bir konudur. Burada amacın diğer oyuncuların kafasını karıştırmak olduğunu söyleyebiliriz. Yani bir oyunda oyuncu bazen sağ, bazen sol oynayarak diğer oyuncunun kendi davranışını öngörmesini engellemeye çalışır. Kendisi hangi hareketi olasılıkla seçmesi gerektiğini bilir ama rakibi açısından bir belirsizlik söz konusudur. Oyuncu bu belirsizlikten fayda sağlayabilir. Havayolu şirketlerinin ne kadar boş koltuğa sahip olduklarını söylemede isteksiz davranmasının temel sebebi, hem düzenli yolcuların boş koltuk sayısına göre hareket etmesini engellemek, hem de son anda yolculuğa karar veren yolcuları teşvik etmek içindir.

2. 3.3.4.1.2.2. Nash Dengesi

Oyun teorisinde ikinci çözüm seti tekniği 'denge' kavramına dayanır. İşbiriksiz oyunlarda bağımsız hareket eden her bir bireyin öngörülen çözümü değiştirmek için herhangi bir teşvikin olmadığı durumlarda denge oluşur. Yani, uygulanan strateji mevcut koşullar içinde sağlanacak en iyi getiriyi ifade eder. Bir oyunculu karar teorisinde anahtar kavram optimal strateji yani bir bireyin oyun alanında beklenen faydasını ençoklaştıran stratejidir. Genel denge teorisinde bütün ajanların atomistik olduğu varsayılır, böylece her bir ajanın yalıtılmış olarak yaptığı eylem diğerlerinin refahını etkilemez. Burada denge pareto etkindir yani bir toplumda bir bireyin refahı azalmadan diğer bireyin refahı artamaz. Ancak oyun

teorisinde karşılıklı bağımlılık yani bir bireyin refahı diğer bireylerin eylemlerine dayalı olduğundan pareto etkinsizlik gerçekleşebilir.

Oyun teorisinde en temel iki çözüm kümesi Pareto optimal ve Nash dengesidir¹⁰³: Pareto optimalinde soru karmaşıktır çünkü bir oyuncunun çıkarının neden diğerinden daha önemli olduğu sorusunun bir cevabı yoktur. Pareto baskın strateji profilinde bazı oyuncular diğer oyuncuların durumu daha kötüleşmeden kendi kazançlarını iyileştirebilirler. Sorun oyuncuların faydasının toplamının daha çok olduğu çıktıyı bulmaktır. En iyi çıktı bulunamasa da bir çıktının diğerinden daha iyi olduğu bulunabilir. Pareto optimal strateji profilindeki birkaç sonuç; her oyun bütün oyuncuların pür stratejiyi benimsediği durumda en az bir optimuma sahiptir, ikincisi bazı oyunlar çoklu optimaldir. Örneğin, sıfır toplamlı oyunlarda, bütün strateji profilleri kesin olarak pareto etkindir. Son olarak, takım oyunlarında tüm Pareto optimal strateji profilleri aynı kazançlara sahiptir.

Nash dengesi 'Bir dengenin hangi özelliklere sahip olması gerekir?' sorusuna cevap John Nash (1951) tarafından Cournot'un çalışmalarına dayanarak geliştirilmiştir. Rasyonel oyuncular rakiplerinin stratejilerini tahmin ederken sadece rakipleri hakkında oluşturdukları inanışlara göre en iyi tepkileri vermezler, rakiplerinin gerçek oyunlarına da en iyi tepkiyi verirler. Oyuncular rakiplerinin stratejilerini tahmin ettikleri ve bu tahminlere göre en iyi tepkiyi oynadıkları zaman, sonuç strateji profili pür strateji Nash dengesidir. Nash dengesi kavramının ardındaki temel varsayım, her oyuncunun diğer oyuncuların hareketleri konusunda doğru inanışlara sahip olmasıdır. Bunun için de gerekli koşul oyuncuların oyun hakkında tam bilgiye sahip olmasıdır.

Baskın strateji: - Ben senin ne yaptığına bakmaksızın yapabileceğimin en iyisini yapıyorum.

- Sen benim ne yaptığıma bakmaksızın yapabileceğinin en iyisini yapıyorsun.

Nash Dengesi : - Ben senin ne yaptığını gözeterek en iyimi yapıyorum.

- Sen benim ne yaptığımı gözeterek en iyini yapıyorsun.

¹⁰³ Kevin Leyton-Brown and Yoav Shoham, **Essentials of Game Theory: A Concise, Multidisciplinary Introduction**, Morgan and Claypool, U.S.A., 2008, pp. 9-10

Her baskın strateji bir Nash dengesi iken her Nash dengesi bir baskın strateji dengesi değildir. Eğer bir strateji baskın ise, bu strateji diğer oyuncuların her stratejisine – denge stratejisi dahil - göre en iyi tepkidir ama eğer bir strateji Nash dengesi ise; o sadece diğer oyuncuların denge stratejilerine göre en iyi tepkidir.

Karma stratejide bir oyuncu sonuçta kendi pür stratejilerinden herhangi birini seçer ama hangisinin oynanacağı belli bir olasılıkla belirlenir. Pür strateji, oyuncuya hangi hareketi seçeceğini belirten bir kuralken, karma strateji ona bir hareketi hangi olasılıkla seçmesi gerektiğini söyleyen bir kuraldır.

Oyuncuların neden karma stratejiyi seçtiği, tam olarak ne olduğu tartışmalı bir konudur. Burada amacın diğer oyuncuların kafasını karıştırmak olduğunu söyleyebiliriz. Yani bir oyunda oyuncu bazen sağ, bazen sol oynayarak diğer oyuncunun kendi davranışını öngörmesini engellemeye çalışır. Kendisi hangi hareketi oynayacağını bilir ama rakibi açısından bir belirsizlik söz konusudur. Oyuncu bu belirsizlikten fayda sağlayabilir. Havayolu şirketlerinin ne kadar boş koltuğa sahip olduklarını söylemede isteksiz davranmasının temel sebebi, hem düzenli yolcuların boş koltuk sayısına göre hareket etmesini engellemek, hem de son anda yolculuğa karar veren yolcuları teşvik etmek içindir.

2.3.3.4.2.3. Bayesyen Nash Dengesi

Bayesyen yaklaşım risk ve belirsizlik altında karar vermeyi inceler. Eksik bilgili oyunlar Bayesyen oyunlar olarak nitelendirilir. Nash dengesinde oyuncuların oyun hakkında tam bilgiye sahip olması ve diğer oyuncuların hareketleri konusunda doğru inanca sahip olmasıdır. Oysa gerçek hayatta oyuncular rakiplerinin tipleri ve fayda fonksiyonları konusunda tam bilgiye sahip olmayabilir. Bu tür oyunlar eksik bilgili statik oyunlardır. Örneğin firmalar birbirlerinin maliyet ve teknoloji yapılarını bilmeyebilir, pazarlığa tutuşan insanlar birbirlerinin kafalarındaki o mala verdikleri değeri bilmeyebilir. Bazı durumlarda da bir oyuncu diğer oyuncunun tipi hakkında iyi düzeyde bilgi sahibiyken, diğer oyuncuların kendisi hakkında sahip oldukları bilgiyi iyi bilmeyebilir.

Bayesyen oyunlarda anahtar kavram belirsizlik altında karar vermedir. Tam bilgili bir statik oyun ile eksik bilgili statik oyundaki zamanlama aynıdır çünkü hareketler eş anlıdır.

Statik Bayesyen bir oyun Doğa'nın oyuncuların tiplemesini belirlemesiyle başlar ve i oyuncusunun olası tüm tiplerinin herbiri için bir hareket belirler. Diğer yandan i oyuncusu diğer oyuncuların ne yapacağı ile ilgilenir ve diğer oyuncuların ne yapacağı i oyuncusunun ne yapacağını düşünmelerine bağlı olacağından bu durumla da ilgilenir. Her oyuncunun stratejisi diğer oyuncuların stratejilerine karşı en iyi tepkidir. Yani Bayesyen Nash dengesi basitçe Bayesyen oyundaki Nash Dengesidir.

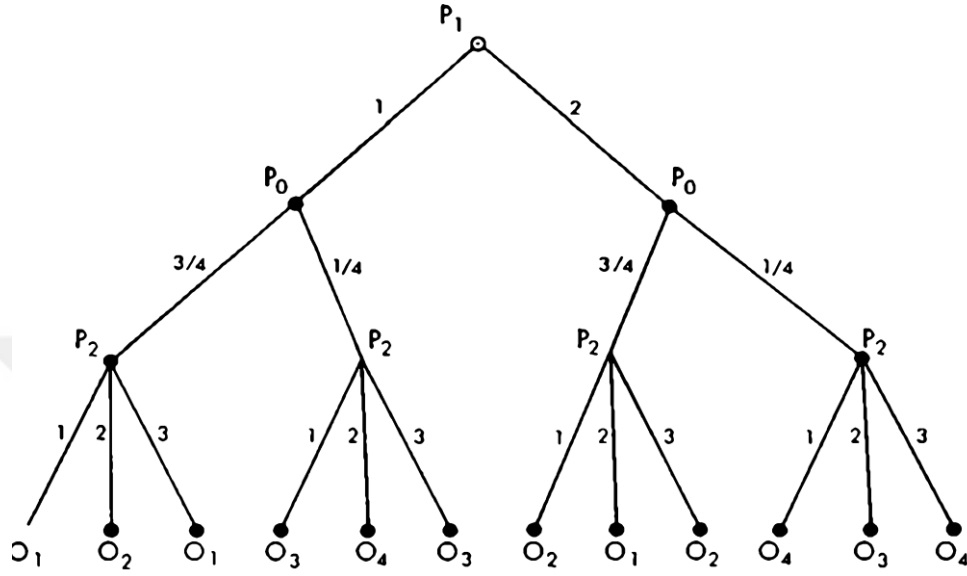
2.3.3.4.2. Dinamik Oyun Teorisi

Belirli bir sıra içeren tüm oyunlara dinamik oyunlar denir. Bir oyun iki nedenle dinamik olabilir: İlkin, oyuncular arasındaki karşılıklı ilişki doğası gereği dinamik olabilir, yani oyuncular kendi kararlarını oluşturmadan önce diğer oyuncuların hamlelerini görebilir. İkincisi, tek atışlı bir oyun bir zaman dilimde tekrar edilirse dinamik oyun özelliği kazanır.

Bu oyunlarda yayvan biçimli gösterim daha uygundur. Buna oyun ağacı gösterimi de denir. Oyun bir başlangıç noktası ile başlar ve 1. oyuncu ilk hareket eden oyuncudur. Bazen ilk oyuncu Doğa adını verdiğimiz sanal bir oyuncu da olabilir. Oyunda oyunculardan biri diğerinin hareketini gözlemler ve buna göre hareket eder. Oyuncuların oyun sırası geldiğinde karar vermeleri gereken noktalara varmışlardır. Ağaç oyunlarında döngüler yoktur yani herhangi bir noktadan başlayan oyun yine o noktaya dönemez, genişleyen bir yapı gösterir. Karar noktaları belirli bir zaman diliminde varılan istasyonlar gibidir. Buralarda nereye gideceğimize karar veririz, en son vardığımız terminalde ineriz ve oyun biter. Yayvan gösterimli oyunlar fayda teorisi ve oyun teorisi arasındaki bağlantıyı güçlendirir¹⁰⁴. Her bir oyuncunun hareketi belirsizlik altında verilen ayrı ayrı kararlar olarak gözetilir.

¹⁰⁴ James D. Morrow, **Game Theory for Political Sciences**, Princeton University Press, New Jersey, 1994, p. 121

Şekil 2: Belirsizlik Altında Oyun Ağacı Gösterimi

Çıktılar:

Kaynak: Martin Shubik (1984)¹⁰⁵

Stratejik düşünmede hem diğer oyuncuların ne yapacağını tahmin etmek hem de diğer oyuncuların ne bildiğini bilmek önemlidir. Statik oyunlarda hareketler eş anlı olduğundan, oyuncular birbirlerini gözlemleyerek bilgi edinemezler. Ancak sıralı oyunlarda neyi bildikleri anahtar bir öneme sahip olur. Dinamik oyunlarda statik oyunlardan farklı olarak ikinci oyuncu kendisinden önce hareket eden birinci oyuncunun nasıl hareket ettiğini gözlemleyerek bilir.

Yayvan biçimli oyunlar bilgi açısından iki sınıfa ayrılabilir:

1) Mükemmel bilgili oyunlar : Bu oyunlarda oyun sırası gelen oyuncu oyun ağacının neresinde olduğunu tam olarak bilir. Bu da oyunun tarihinin bilinmesi demektir.

¹⁰⁵ Martin Shubik, **Game Theory in Social Sciences, Concepts and Solutions**, Third Printing, The MIT Press, London, 1984

2) Mükemmel olmayan bilgili oyunlar: Oyun sırası gelen oyuncu oyunun tarihi konusunda belirsiz bilgiye sahiptir yani oyunun hangi noktasında olduğuna dair belirsizlik vardır. Yani oyuncu bir karar noktasına varmıştır ama hangisi olduğunu bilmemektedir.

2.3.3. 5. Beklenen Fayda Yaklaşımına Eleştiriler

Beklenen fayda olgusuna eleştiriler beklenen fayda olgusunu ihlal eden iki durum üzerinde yoğunlaşır. Bunlar Allais ve Ellsberg paradokslarıdır.

İktisatçı Maurice Allais gerçek hayatta insan davranışlarının beklenen fayda kuramı ile tezat halinde olabileceğini örnek bir seçim deneyi göstermiştir¹⁰⁶. Bir oyuncudan sırasıyla aşağıdaki bir çekilişteki a_1 , a_2 , a_3 ve a_4 seçeneklerinden birisini seçmeleri istenir:

a_1 : 100% kesinlikle \$1.000.000 karşısında a_2 : %10 olasılıkla 5.000.000 USD
% 89 olasılıkla 1.000.000 USD
% 1 olasılıkla 0 USD

kazanılacaktır. İkinci grupta ise,

a_3 : % 10 olasılıkla 5.000.000 USD karşısında a_4 : % 11 olasılıkla 1.000.000 USD
% 90 olasılıkla 0 USD % 89 olasılıkla 0 USD

kazanılacaktır.

Allais a_1 ve a_2 'den birini seçmek gerektiğinde bireylerin a_1 'yı tercih edeceğini öngörmüştür, seçimler de bu şekilde olmuştur, çünkü a_1 durumunda kesin olarak 5.000.000 USD kazanılacaktır. Oysa beklenen fayda teorisine göre a_2 'nin seçilmesi gerekirdi. İkinci grupta ise a_4 seçeneğinin a_3 'e tercih edilmesi beklenirken, a_3 'ü a_4 'e tercih etmiştir.

Daniel Ellsberg ise bilinen bir durum ile bilinmeyen bir durum arasında seçim yapılması gerektiğinde oyuncuların kesin olarak bilinen durumu seçeceklerini

¹⁰⁶ Mark J. Machina, "On Maurice Allais' and Ole Hagen's Expected Utility Hypotheses and the Allais Paradox: Contemporary Discussions of Decisions under Uncertainty with Allais'Rejoinder. 'Rational' Decision Making versus 'Rational' Decision Modelling?", **Markets, Risk and Money, Essays in Honor of Maurice Allais**, Ed.By. Bertrand R. Munier, 1995, Kluwer Academic Publishers, pp. 179-194, p. 187-188

belirlemiştir. Makalesinde verdiği örneklerden birine göre¹⁰⁷, elimizde içinde 30 tane kırmızı ve kaçının sarı, kaçının siyah olduğunu bilmediğimiz 60 tane daha top olan bir çuval var, iki seçim seti sunuluyor:

Birinci seçim seti: I - kırmızı üstüne bir bahis;, II - siyah üstüne bir bahis

	<u>30</u>	<u>60</u>	
	Kırmızı	Siyah	Sarı
I	100 USD	0 USD	0 USD
II	0 USD	100 USD	0 USD

İkinci seçim seti: III - Kırmızı ya da sarı, IV - siyah ya da sarı üstüne bir bahis;

	<u>30</u>	<u>60</u>	
	Kırmızı	Siyah	Sarı
III	100 USD	0 USD	100 USD
IV	0 USD	100 USD	100 USD

Bireyler çok sıklıkla deneylerde I'yı II'ye ve IV' ü III'e tercih etmiştir. Bu sonuçlar fayda teorisiyle uyumsuzdur. Ellsberg'e göre bireyler belirsizlikten kaçınırlar.

2.3.4. Evrimci Oyun Teorisi

2.3.4.1. Genel Açıklama

Suç konusunu çalışan oyun teorisinin bir dalı evrimci oyun teorisidir. Teori ilk olarak R.A. Fisher (1930)¹⁰⁸ tarafından farklı memeli türlerindeki seks oranlarındaki eşitliğin birbirine yakın olmasını açıklamak üzere geliştirilmiştir, ancak oyun teorisi kavramından söz edilmemiştir. R.C. Levontin (1961) makalesinde ilk kez oyun teorisini evrimsel biyolojiye uygulamıştır. Sonrasında John Maynard Smith bu konuda çalışmalar yayımlamış, 1972'de "evrimsel kararlı strateji" kavramını

¹⁰⁷ Daniel Ellsberg, "Risk, Ambiguity, and the Savage Axioms" **The Quarterly Journal of Economics**, Vol. 75, No. 4. (Nov., 1961), pp. 643-669 (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/1884324>, p. 653-654, 27.07.2017

¹⁰⁸ R.A., Fisher, **The Genetical Theory of Natural Selection**, Oxford, Clarendon Press, 1930, (Çevrimiçi) <https://archive.org/details/geneticaltheoryo031631mbp/page/n11>, 24.04.2014

tanımlamış, 1982'de Evrim ve Oyunlar Teorisi adlı kitabını yayımlamıştır. Bunların yanı sıra, Robert Axelrod'un 1984'de basılan İşbirliğinin Evrimi kitabı bu konudaki literatürün temelini oluşturmuştur¹⁰⁹.

Evrimci oyun teorisinde ilk çalışmalar biyoloji üzerine olsa da sonradan iktisat, sosyoloji, antropoloji ve felsefenin de ilgi alanına girmiştir. Evrim kavramı yalnızca biyolojik evrim olarak değil kültürel de olabilir. Kültürel evrim bu anlamda zaman içinde norm ve inanışların değişmesidir.

Sosyoloji, iktisat, psikoloji ve biyoloji gibi farklı bilim dallarınca üretilen suç teorileri ister suçun nedenleri ister suçtan caydırıcılık üzerine yoğunlaşsın suç ve sapma davranışını normal dışı veya hastalıklı bir tutum olarak görmüştür. Bunun bir istisnası sosyolojideki Durkheim'dir. Durkheim suç ve sapma davranışının "normal" bir davranış olduğunu öne sürmüştür. Durkheim'e göre bir sosyal olgunun normal mi patolojik mi olduğu ayrımı için genel kurallardan birisi, sözü edilen olgunun içinde bulunduğu toplumdaki sıklığıdır¹¹⁰. Suç her toplumda yaygın olarak ve her türde görülür, bu nedenle normal sayılmalıdır, ancak bir toplum tipinde ortalama orandan sapma gösterirse hastalıklıdır. Çağdaş evrimci oyun teorisi suçun normalliği üzerine Durkheim'a alternatif bir açıklama üretmiştir¹¹¹. Evrimci sosyologlar suç davranışını her koşulda biyolojik, psikolojik veya sosyal yapıdan kaynaklanan hastalıklı bir durum olarak görmemiştir¹¹². Evrimci biyologlar ve davranışsal ekolojistler topluluklardaki davranış çeşitliliğini canlıların ihtiyaçlarını karşılamak için benimsediği çeşitli davranış stratejilerinin bir ifadesi olarak görür¹¹³. Bu görüş evrimci sosyologlar tarafından da kabul görmüştür.

Evrimci sosyologlar bir topluluktaki bireyler ve gruplar arasındaki erişimi ve tutulması yasalarla belirlenen kaynaklar üzerindeki çıkar çatışmasını tanımlamak

¹⁰⁹ Alexander J. McKenzie, "Evolutionary Game Theory", **Stanford Encyclopedia of Philosophy**, Stanford Univ.Press., 2009, (Çevrimiçi) <https://plato.stanford.edu/entries/game-evolutionary/>, 24.04.2014

¹¹⁰ Emile Durkheim, **The Rules of Sociological Method**, Ed. By. Steven Lukes, (Çev. W.D. Halls), New York, The Free Press, 1982, p. 97

¹¹¹ Lawrence E. Cohen, Richard Machalek, "The Normalcy of Crime, From Durkheim to Evolutionary Ecology", **Rationality and Society**, Vol. 6, No. 2, April 1994, p. 112

¹¹² R.S. Machalek, "Sociobiology and Sociology", **Historical Developments and Theoretical Approaches in Sociology- Volume 1**, Ed. By. Charles Crothers, U.K., Eolss Publishers Co. Ltd, 2010, p. 360

¹¹³ A.e., p.467

için el koymacı suç (*expropriative crime*) kavramını kullanmıştır. Bireylerdeki suç davranışını açıklamak ve öngörülerde bulunmak için rutin aktiviteler teorisini de içine alacak şekilde evrimci biyologlar tarafından geliştirilen sosyal asalaklık konulu evrimci-ekolojik yaklaşımda sosyo-biyoloji ve davranışsal ekolojiden yararlanılmışlardır. Her iki teorik yaklaşımda da el koymacı davranışlar gel git şeklinde gruplar ve toplumlar içindeki üretim faaliyeti kalıplarındaki değişikliğin bir fonksiyonu olarak algılanır¹¹⁴.

Evrimci oyun teorisi suçun farklı yönlerini analiz etmek için de kullanılır. Örneğin, Mahpus İkilemi oyunu farklı popülasyonlardaki suç eyleminin farklı kalıplarını açıklamak için kullanılabilir. İşbirliğinden kaçınma, döneklik yapma işbirliğinin maliyetine katlanmaksızın belli kaynaklara erişim sağlar ve işbirliği sistemlerine sürekli bir tehlike yaratır¹¹⁵.

Evrimci oyun teorisine iki yaklaşım vardır¹¹⁶:

Birincisi, Maynard Smith ve Price'ın çalışmasında ortaya konulan evrimsel kararlı stratejidir. Şahin - Güvercin oyunu buna bir örnektir. Bir stratejinin evrimsel kararlı strateji olması için, tüm oyuncuların aynı özelliğe sahip olması ve mutant strateji olmamasıdır. Bir strateji değiştirilemiyor ya da doğal seçim yoluyla başka bir strateji tarafından ele geçirilemiyorsa bu evrimsel kararlı stratejidir.

İkinci yaklaşım seçilime odaklanan çoğaltıcı dinamiktir. Bu yaklaşım uyarınca inşa edilen modelde süreç içinde popülasyondaki stratejilerin sıklığı değişir; yaklaşım bu model içindeki evrimci dinamiklerin özelliklerini araştırır.

Evrimci oyun teorisi üzerinde çalışan sosyal bilimciler geleneksel oyun teorisindeki bazı eksik noktaları tamamlamak için bir araç olarak görür¹¹⁷; bunlardan ilki denge seçimi sorunudur. Nash dengesi oyun teorisinde en sık kullanılan dengedir. Nash dengesinde faydasını ençoklaştırmaya çalışan oyuncular kendi bilgileri ve inançları doğrultusunda optimum stratejilerini seçerler. Oyuncular başka bir sonucu Nash dengesine tercih edebilirler, fakat geleneksel çözüm teknikleri bizi Nash dengesine yöneltir. Bir oyunun sonucunun neden Nash dengesi olacağı

¹¹⁴ **Ibid.**

¹¹⁵ **Ibid.**

¹¹⁶ McKenzie, **a.g.e.**, p.2

¹¹⁷ **A.e.**

hakkında standart yaklaşımın tatmin edici açıklamaları yoktur¹¹⁸. Ayrıca, bir oyunda, oyuncuların pür strateji kullanmaları kısıtlanırsa, her oyunda bir Nash dengesi ortaya çıkmaz. Eşleşen paralar oyunu buna örnektir. Birden fazla Nash dengesinin olduğu oyunlarda hangi dengenin seçileceği hususu da belirsizdir.

İkinci eleştiri, aşırı rasyonel oyuncu problemidir. Oyun teorisinde oyuncuların rasyonel olduğu yani her bir oyuncunun olası fayda ve maliyetler açısından iyi tanımlanmış, tutarlı tercih setlerinin olduğu varsayılır. Çıktılar üzerindeki farklı olasılıkların (*lottery*) sayısı sınırsız olduğundan, bu her bir oyuncunun sayılamayacak sonsuzluktaki tercihlerden tutarlı bir set oluşturmasını gerektirir. Deneysel iktisatçıların yaptığı çok sayıda araştırmada bireyin gerçek hayattaki davranışı ile oyun teorisince tanımlanan rasyonalite önermesinin uyumlu olmadığı anlaşılmıştır. Bireyler ender olarak aşırı rasyonel oyunculardır. Örneğin, "tercihlerin geçişliliği" deneysel çalışmalarla kanıtlanamamıştır. Üçüncü sorun, geleneksel oyun teorisinde dinamik teorisinin eksik olmasıdır. Dinamik bir teori olarak evrimci oyun teorisi bu boşluğu doldurmaktadır.

2.3.4.2. Stratejist Olarak Birey

Geniş anlamda, strateji planlanmış olsun veya olmasın bir sonuca ulaşmak için benimsenen davranış kalıbıdır¹¹⁹. Bireyler arasında statü, maddi kaynaklar (kendi sahası, yiyecek, silah veya alet vb.), evlenme, düşmanlardan korunma, gen seçimi (akrabalık) gibi konularda rekabet ve çatışma vardır. Hedeflerine ulaşmak için seçtikleri stratejiler yasal araçlar olduğu gibi çalma, gasp, el koyma, şiddet, tecavüz, öldürme vb. eylemler olabilir.

Evrimci oyun teorisi suç davranışını açıklarken iktisatçıların bireyin rasyonel olduğu ve iradi şekilde fayda / maliyet hesabı yaparak sonucuna göre suç davranışında bulunduğu varsayımından yola çıkmamıştır. Geleneksel oyun teorisindeki "fayda" kavramı yerini biyolojik oyun teorisinde "uyum" kavramına

¹¹⁸ Uğur Soytas, "Evrimsel Oyun Teorisi Üzerine Bir Not", **Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi**, No: 5, Bolu, 2002, pp. 198-206 (Çevrimiçi) <http://sbedergi.ibu.edu.tr/index.php/sbedergi/article/view/271>, p. 200, 16.06.2016

¹¹⁹ Lawrence E. Cohen, Richard Machalek, "A General Theory of Expropriative Crime: An Evolutionary Ecological Approach", **American Journal of Sociology**, Vol. 94, No. 3, Nov. 1988, (Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/stable/2780251>, 25.05.2015, pp. 469-472

bırakmıştır. Bireyler ihtiyaçlarını tatmin etmek için el koyma suçunu işlerler, bu davranış kalıplarının (el koyma stratejileri) benimsenmesi herhangi bir rasyonel hesaplama sonucu yapılan "seçim"in sonucu olmayabilir. Bir strateji organizmanın üreme başarısını (uyumunu) artırıyorsa "evrimsel strateji" olarak adlandırılabilir¹²⁰. Yani organizmanın düşünmediği varsayımı altında da oyun teorisi strateji seçiminde kullanılabilir. Evrimci oyun teorisinde bireyin "sınırlı rasyonel" olduğu varsayılır.

Evrin teorisine göre bireyi de içine alan canlıların var olma amacı sonsuzluğa erişmek bu nedenle de hayatta kalmak ve üremektir. Uyum sağlama, avantaj ve kaynak tutma potansiyeli bireyin stratejist olarak özelliklerini belirler. Bir toplulukta bir eylemin getirisi ve başarıyla tamamlanması topluluktaki diğer bireylerin davranışlarına ve aynı stratejiyi benimseyenlerin sayısına bağlıdır. Bu, stratejistler arasındaki karşılıklı sosyal iletişimin dinamiklerinin davranış çeşitliliği kalıplarının oluşumunda hayati öneme sahip olması demektir.

2.3.4.3. Davranışsal Çeşitliliğin Evrimi

Bir toplulukta bireylerin neden "en iyi" stratejiyi benimsemedikleri ve "stratejik olarak tek tip" davranmadığı sorusu marjinal fayda ve azalan getiriler kavramlarıyla açıklanabilir. Pür stratejiyi benimseyen topluluklar daha az rekabetle yüz yüze kalırlar, bu durumda azınlık grupların stratejileri avantaj elde eder. Örneğin, bir toplulukta üyelerin tamamı kendini çocuk bakımına adanmışsa bir süre sonra çoğalamadıkları için yok olurlar, ya da başka bir grubun istilasına uğrarlar. Bir topluluğun tamamı geçimini üretimle sağlıyorsa yani pür stratejileri var ise, kendini büyütme stratejisini benimsemiş diğer topluluklar yani gaspçılar bu grubu istila edecektir. Gasp etme üretmenin karşısındaki strateji olacaktır. Bu nedenle homojen davranış kalıpları heterojen davranış kalıplarına karşı daha az kararlıdır. Diğer bir deyişle konformist toplumlar davranışsal açıdan konformist olmayanların istilasına açıktır¹²¹. Aynı şekilde azınlık gruplarının stratejisi geçerli strateji olduğunda bir süre sonra topluluk içinde çok yoğun olması nedeniyle bir eşik değerinden sonra avantajını kaybedecektir. Bu durumda karma stratejiler devreye girebilir, yani ya üreten / gasp eden oranı belli bir düzeyde kalır ya da "karma stratejiler" oluşur.

¹²⁰ **Ibid**

¹²¹ **A.e.**, p. 475

Karma stratejiler iki şekilde oluşur¹²²: a) Bir topluluktaki bir alt gruptaki bireylerin tamamı bir pür strateji benimser ve diğer stratejileri dışarda bırakır, b) Bir topluluk içindeki bireylerin her biri belli bir dönemde bir stratejiyi diğer dönemde diğer bir stratejiyi benimser. Örneğin, A Topluluğunda bir dönem % 60 pür üretici, % 40 pür elkoymacı varken B Topluluğunda ortalama zamanın % 60'ı üretime, % 40'ı el koymaya ayrılmış olabilir. her iki durumda da "evrimsel kararlı denge" oluşabilir.

Üçüncü strateji türü koşula bağlı stratejilerdir. Burada kaynağa erişim ve elde tutma olasılığı hangi stratejide fazla ise o strateji benimsenir yani getirisi daha fazla olan strateji seçilir.

İnsan toplumlarında bilişsel yetenekler bazı bireylerin suç davranışının yani konformist olmayan stratejilerin daha avantajlı olabileceğini fark ettirmiş dolayısıyla da bu stratejilerin benimsenmesini teşvik etmiş olabilir.

Suç davranışının benimsenmesinde diğer bir etken kaynaklara erişimdeki eşitsizliklerdir. Bir toplulukta kaynakların eşitsiz dağılımı suç üretimini teşvik eder. Koşula bağlı strateji hem hem işsiz ve yoksulların geçimini sağlaması için hem de beyaz yakalı suçlarda olduğu gibi kaynaklara erişimi diğerlerine göre daha kolay olan yönetici konumundaki bireylerin suç işlemeye kalkışmasında geçerlidir. Birçok suçbilimciye göre toplumdaki sosyalleşme kalıpları ve öğrenme süreçleri bireylerin üretmek veya çalmak stratejilerinden birini seçmeleri veya strateji değiştirmelerine yol açabilir.

Strateji seçminde diğer ana bir belirleyici suçlunun yaşı olabilir. Yüksek enerji, güç ve kaynaklara erişimde güçlü istek yasal yollardan bunlara erişimi engellediği zaman suça yönelme stratejisi yani koşula bağlı strateji benimsenebilir. Bunun aksi ise nüfuz ve mali güç kullanılarak yasal engellere takılmadan kaynaklara kolayca erişilebileceği durumlardır.

¹²² John Maynard Smith, **Evolution and the Theory of Games**, Cambridge University Press, London, 1982, pp. 69-70

2.3.5. Davranışsal İktisat

2.3.5.1. Davranışsal İktisadın Gelişimi ve Genel Açıklama

Bireylerin suç kararını nasıl verdiği konusunu işleyen iktisadın diğer bir dalı davranışsal iktisattır. Psikoloji ve iktisat birarada gözetilerek bireyin karar alma mekanizması açığa kavuşturulmaya çalışılır. Rasyonel seçim teorisine göre birey karar verirken fayda ve maliyet analizini hesaplayıp fayda ençoklaştırması yapar yani bireyler tercihler arasında kendileri için en iyi olanı seçerler. Davranışsal iktisat ise gerçek hayatta insan davranışının bu doğrultuda ilerlemediğini, bireylerin sınırlı bilişsel yeteneklere sahip olduğunu, öz denetimini sağlamakta her zaman başarılı olamayacağını ve bencilliğin sınırları olduğunu savunur. Davranışsal yaklaşımda fiyatlar, gelir ve bilgi kuşkuya yer vermeyecek şekilde davranışı etkiler. Bununla beraber bilgilerin bir seçim yapmak için işlenme süreci sıklıkla istatistiksel olarak elverişli sonuç vermeyen psikolojik kurallarla tanımlanabilir¹²³.

Davranışsal iktisadın temelleri klasik döneme; Jeremy Bentham ve Adam Smith'e kadar uzatılabilir. Adam Smith 1776'da Milletlerin Zenginliği kitabında iktisadi davranışın kişisel çıkar güdüsüyle belirlendiğini öne sürmüştür, ancak bundan on yedi yıl önce 1759'da yazdığı Ahlaki Duygular Teorisi kitabında davranışın "tutku" ve "tarafsız gözlemci" ilkeleriyle yönlendirildiğini ifade etmiştir. Bireysel davranış adalet, fedakarlık gibi psikolojik unsurlarla açıklamaya girişmiştir. Neo klasik iktisat 1980'lere kadar "ekonomik insan" kavramı temelinde çalışmalar yapmış ve bireyi tüm sosyal koşullardan yalıtarak matematik ile ifade edilebilen bir alan olmuştur. Beklenen fayda ve öznel fayda teorilerinde Allais (1953) ve Ellsberg (1961) paradoksu gibi teoriyle uyuşmayan bazı durumların oluşması rasyonel seçim teorilerinin geçerliliğinin sorgulanmasına neden olmuştur.

Davranışsal iktisat 1950 ve 1960'larda George Katona, Harvey Leibenstein, Tibor Scitovsky ve Herbert Simon'ın yaptığı çalışmalarla ayrı bir disiplin olarak yol almaya başlamıştır. Sonraki dönemlerde Kahneman ve Tversky (1979) beklenti

¹²³Colin F. Camerer, "Behavioral Economics", **Current Biology**, Vol. 24, Issue: 18, 2014, Elsevier, North Holland, (Çevrimiçi) [https://www.cell.com/current-biology/fulltext/S0960-9822\(14\)00903-8](https://www.cell.com/current-biology/fulltext/S0960-9822(14)00903-8), 26.06.2016

teorisi ve Thaler (1981) ve Loewenstein ve Prelec (1992) indirgenmiş fayda yaklaşımı ile disiplini güçlendirmiştir.

Katona'ya göre davranışsal iktisadın üç ana özelliği vardır¹²⁴: Birincisi, başlangıç noktasını herhangi bir ülke ve zamanda tüketici ve iş adamlarının davranışlarının ampirik olarak incelenmesi ve farklı durumlardaki davranışların karşılaştırılarak genellemelere gidilmesi oluşturur. İkincisi, davranışsal iktisat harcanmış, tasarruf edilmiş veya yatırım yapılmış tutarların analizinden ziyade harcama, tasarruf ve yatırım konusundaki karar verme süreçlerinin aydınlatılmasına odaklanır. Üçüncüsü, davranışsal iktisatta insan faktörü ağır basar, bu nedenle psikolojik iktisat olarak da adlandırılır. Davranışsal iktisatçılar iktisadi aktivitelerin iktisadi konulardaki kararları etkileyen güdüler, tutumlar ve beklentiler gibi psikolojik öncülerini ölçer ve analiz eder.

Herbert A. Simon (1955) neo klasik iktisadın bireyin rasyonel davrandığı tezini eleştirmiş ve yerine geliştirdiği "sınırlı rasyonellik" kavramını getirmiştir. Simon bireylerin eylemlerinin çoğunun kısmen rasyonel geri kalanının ise irrasyonel olduğunu savunmuştur. Simon'a göre yaygın makro ekonomik problemler bir kenara bırakıldığında ve tekil aktörlerin davranışları ayrıntılı olarak incelendiğinde sorunlar ortaya çıkar. Gerçek hayattaki objektif olarak rasyonel davranış gerektiren problemlerin hacmiyle karşılaştırıldığında sınırlı rasyonellikteki bireyin kapasitesi karmaşık problemleri formüle etmede ve çözmede çok sınırlıdır¹²⁵. Rasyonel seçim bazı durumlar için uygun olabilir ancak birçok karmaşık durumda bireyler karar verirken daha çok sezgilerini kullanır. Çünkü, içinde bulundukları durumun çapraşıklığı seçeneklerdeki beklenen faydayı hesaplamaları ve işlemleri için yeterli değildir. Sonuçta, gerçek hayattaki rasyonel davranış içinde bulundukları dış ortamdan olduğu kadar daha çok bireylerin zihinlerindeki hem belleklerinin içeriği hem de bilgilerin işlenmesini kapsayan iç ortam tarafından belirlenir¹²⁶.

Simon'a göre karar verme süreçlerinde organizma uyma davranışı gösterir, bu da iktisat teorisindeki "ençoklaştırma" kavramı ile ters düşer. Açıktır ki,

¹²⁴ George Katona, with a contribution by James N. Morgan, **Essays on Behavioral Economics**, The University of Michigan, U.S.A., 1980, p.3

¹²⁵ Graham Mallard, **Bounded Rationality and Behavioral Economics**, Routledge, N.Y., 2016, p. 4

¹²⁶ Herbert A. Simon "Bounded Rationality in Social Science: Today and Tomorrow", **Mind & Society**, 1, Vol.1, Fondazione Rosselli ,Rosenberg&Sellier, 2000, pp. 25-39, (Çevrimiçi) [https:// link.springer.com/article/10.1007/BF02512227](https://link.springer.com/article/10.1007/BF02512227), 14.04.2017, p. 25

organizma "en iyi" yi değil "asgari gerekleri karşılayan" ı benimser¹²⁷. Yani karar verirken işlem görebilecek bilgileri seçer ve yetinmecî bir tutum alır. Sıradan bir organizmanın yalnızca bir gereksinimi vardır o da yiyecektir ve üç tür eylemde bulunabilir: dinlenme, keşfetme ve yiyecek bulma. Böyle bir organizma "fayda fonksiyonu" veya "kayıtsızlık eğrileri" ne gerek duymaz, ençoklaştırma problemi yoktur.

Simon'un iktisatla ilişkilendirdiği diğer bir kavram süreçsel rasyonelliktir. İktisatta sözü edilen rasyonelliği tözel, psikolojide geliştirilmiş olanını süreçsel rasyonellik olarak adlandırır¹²⁸. İktisadın kar ve fayda ençoklaştırması hedefine odaklandığı ve bireyin tözel olarak rasyonel olduğu varsayımıyla hareket ettiğini, davranışın ancak etraflica tasarlanan hedefe ulaşılması durumunda süreçsel olarak rasyonel olduğunu savunur. Süreçsel rasyonellik onu üreten sürece dayalıdır. Bilim çevrelerince Simon'ın sınırlı rasyonellik kavramı daha ön planda tutulmuştur.

Davranışsal iktisadın diğer bir köşetaşı **Richard Thaler'dir**. Bu alana hem kavramsal hem deneysel bulgular kazandırmıştır. 1977 ve 78 akademik yılında Standford Üniversitesi'nde Kahneman ve Tversky ile birlikte olmuş ve onların Beklenti Teorisi üzerindeki çalışmalarını benimseyerek kendi çalışmalarına devam etmiştir. Tüketicilerin harcama, tasarruf diğer finansal davranışlarının psikolojisini konu alan makalesinde (1980) iktisadın tüketici teorisinin pozitif ve normatif teorilerin karması olduğunu, tüketicinin fayda ençoklaştırma hedefini güden rasyonel karar vericiler olarak varsayıldığı ancak gerçek hayatta birçok durumda tüketici davranışının iktisat teorisiyle uyumlu olmadığını, Kahneman ve Tversky'nin beklenti teorisinin alternatif bir pozitif teori olduğunu öne sürmüştür.

Thaler'in ilk katkısı ideal rasyonel davranıştan sapmaların iktisadi kararları nasıl etkilediği yönündedir. Birey iktisadi kararlar alırken insan psikolojisinin üç yönünden etkilenir. Bunlar; bilişsel kısıtlar (sınırlı rasyonellik), öz denetim sorunları ve sosyal tercihlerdir.

¹²⁷ Simon, "Rational Choice and the Structure of the Environment", **Psychological Review**, Vol. 63, No.2, 1956 ,U.S.A., pp. 129-138, (Çevrimiçi) <https://psycnet.apa.org/record/1957-01985-001>, 25.05.2017, pp.129-130

¹²⁸ Simon, "From Substantive to Procedural Rationality", pp. 125- 148, **Method and Appraisal in Economics**, Ed.By, Spiro J. Latsis, London, Cambridge University Press, 1976, p. 130-131

Thaler bu sınırlılıkları "üç sınırlılık": sınırlı rasyonellik, sınırlı irade ve sınırlı öz çıkar olarak adlandırır. Bireyler rasyonel seçim yapmak isterler, ancak sınırlı bilişsel becerilere ve sınırlı iradeye sahiptirler. Bireyler karar verirken belli bir referans noktasını ve azalan duyarlılık özelliğini temel alırlar. Kararlar sıklıkla öz çıkarlar doğrultusunda alınsa da adalet ve eşitlik gibi kavramlar da göz önünde bulundurulur. İki kavram geliştirmiştir; bunlar sahip olma etkisi ve zihni muhasebedir.

Thaler 'sahip olma etkisi' kavramının Kahneman ve Tversky'nin 'kayıptan kaçınma' davranışıyla ilintili olduğunu savunmuştur¹²⁹. Buna göre bireyler sahip oldukları şeyleri duygusal nedenlerden dolayı daha değerli sanır; örneğin evindeki biblonun aynısı dışarda daha ucuza satılıyorsa bile kendisininkini daha değerli bulur ve yenisi için daha az para vermeyi reddeder. Sahip olma etkisi Coase teoremi ile çelişmektedir¹³⁰. Coase teoremine göre gelir etkisi ve işlem maliyetlerinin yokluğunda nihai dağılımlar başlangıç dağılımından bağımsızdırlar. Sahip olma etkisine göre ise mülkiyet haklarının başlangıçtaki dağılımı nihai kaynak dağılımına karar verecektir. Teorem sonucuna deney yapılarak ulaşılmıştır.

Zihni muhasebe ise bireylerin kazanç ve kayıpları kodlama, satın almaları değerlendirme (işlem faydası) ve bütçe kuralları gibi kendi iktisadi faaliyetlerini düzenlemek ve değerlendirmek için bazı bilişsel işlemler yapmasıdır¹³¹. Birey işlem faydası temelinde zihni muhasebe yaparak iktisadi ortamı sistematik bir şekilde basite indirger ve bu basitleştirmeler vasat kararların alınmasına neden olabilir. Zihni hesaplamanın en önemli üç bileşeninden ilki sonuçların nasıl algılandığı ve tecrübe edildiği ve kararların nasıl alınıp akabinde değerlendirildiği; ikincisi, her işlem için ayrı bir zihinde ayrı bir hesap açılması, üçüncüsü ise harcamaların sınıflara ayrılması ve açık veya örtük bütçelerle sınırlandırılmasıdır¹³². Bireyler aynı miktarda paranın

¹²⁹ Richard H. Thaler, "Toward a Positive Theory of Consumer Choice", **Journal of Economic Behavior and Organization**, 1980, Volume 1, pp. 39-60, Elsevier, Holland, (Çevrimiçi) <https://www.researchgate.net/publication/222078536>, 25.05.2017, pp. 44-46

¹³⁰ Thaler, **Misbehaving: The Making of Behavioral Economics**, U.S.A., W.W. Norton & Company, May 2015, (Çevrimiçi) www.yandex.com.tr, pp. 261-265

¹³¹ Thaler, "Mental Accounting and Consumer Choice", (first published in **Marketing Science**, 4,3, 1985 Summer ;: pp.199-214), **Quasi Rational Economics**, 1994, Russel Sage Foundation, New York, pp. 25-47, (first published in **Marketing Science**, 4,3, 1985 Summer ;: pp.199-214), p. 45

¹³² Thaler, "Mental Accounting Matters", **Journal of Behavioral Decision Making**, Vol. 12, 1999, pp. 183-206, (Çevrimiçi) <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002>, 25.05.2017, p. 183

değerini geldiği yere ve harcayacağı yere göre farklı değerlendirme eğilimindedir. Örneğin piyangodan kazandığı parayı "haydan gelen huya gider" mantığıyla hareket ederek çarçur eden bir kişi emek harcayarak kazandığı ücret veya benzeri bir parayı ince eleyip sık dokuyarak harcamayı seçer. Karar verme geniş kapsamlı olmaktan çok parça yani işlem bazındadır. Beyinde her işlem için bir hesap açılır, hesaplamalar yapılır ve hesap kapanır, yeni bir işlem için aynı süreç izlenir. Her hesaplama kendi içinde kendi bütçesine ve ayrı referans noktasına sahiptir ve bu hesaplamalar birbiriyle değiştirilebilir, yani, her birey belli bir miktar paraya içinde bulunduğu durum, çerçeve ve bağlantıya bakarak farklı değerler yükleyebilir.

Thaler'in üzerinde durduğu diğer bir konu bireyin öz denetim sorunlarıdır. Bireyler örgütlerdeki asil - vekil probleminde olduğu gibi, planlayan - yapan modelini geliştirmiştir. Bireyler planlayan ve yapan olarak zamanlar arası seçimlerini değiştirebilir. Bu çatışmaya neden olur çünkü yapan miyopik yani bencildir¹³³. Karar vericiler optimal planlar yapsa bile öz denetim sorunları bu planları uygulamalarını engeller. Burada birey bütün yaşamı kapsayacak fayda arayışı içinde uzak görüşlü bir planlayıcı iken eldeki seçenekleri cari faydaya erişecek şekilde değerlendiren miyop bir uygulayıcı olduğunu belirtmiştir. Öz denetim becerisine sahip olmamaktan yakınan bir bireyin aynı anda hem kredi kartı borcu hem vadeli mevduat hesabı olabilir, bunu standart rasyonel davranış modeliyle açıklamak mümkün değildir ancak bu durumdaki bir birey kredi kartı borcu biterse hemen harcama yaparak yeni borç oluşturacağı düşüncesinde ise aşırı ve gereksiz harcamadan kaçınmak için borçlu olmayı tercih edebilir.

Thaler'in üçüncü katkısı sosyal tercihlerin iktisadi karar vermede ne denli temel olduğunu göstermiş olmasıdır. Thaler beklenti teorisindeki referans noktasını sosyal tercihler teorisine bağlamıştır. Beklenti teorisinin eksik tarafı karar vermede referans noktasının nasıl belirleneceği hususudur. Thaler'a göre tüketici faydası iki bileşenden oluşur; birisi mal ve hizmeti tüketmekten doğan edinim faydası diğeri ise alım satım işlemi yani işlem faydasıdır. Edinim faydası tüketim artığına benzer; tüketici bir malı hediye olarak edinmişse ödenen fiyat azalır. İşlem faydası gerçek

¹³³ Thaler, R. H., Hersh Shefrin, "An Economic Theory of Self-Control", **Journal of Political Economy**, Vol. 89, No. 2 (Apr., 1981), pp. 392-406, The University of Chicago Press, U.S.A., (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/1833317>, 25.05.2017, p. 405,

fiyat ve referans noktası olarak adlandırılan beklenen veya makul fiyat arasındaki farktır. İşlem faydası tüketicinin "karlı bir iş" yani ürünü beklenen fiyatın altında almak veya tersi durumda "zararına bir iş" yaptığını işaret eder. Thaler çalışma arkadaşlarıyla birlikte bu alanda sosyal tercihleri ölçmek için diktatör oyununu kullanarak deneysel araştırmalar yapmıştır.

Akerlof & Kranton (2000) aynı iktisadi koşullarda yaşayan insanların neden farklı tercihler yaptığını kimlik olgusunu sosyolojik ve psikolojik yönleriyle iktisadi analize katarak basit bir oyun teorisi modellemesiyle açıklamaya girişmiştir. Buna göre kimlik yani bireyin benlik algısı iktisadi çıktıları etkiler¹³⁴. Makalede iş yerindeki cinsiyet ayrımcılığı, yoksulluk ve sosyal dışlanmanın ekonomisi ve ailedeki iş bölümü oyun modellemesiyle incelenmiştir. Buna göre, kadın ve erkeğe toplumda farklı davranışlar atfedilmiştir. İş piyasasındaki çeşitli meslekler bu cinsiyet grupları arasında dağıtılmıştır, yani toplum bazı meslekleri erkek, bazılarını kadın mesleği olarak görür. Bu sosyal farklılaşma bireyin fayda fonksiyonunu etkiler. Örneğin, bir kadın erkek işinde çalışıyorsa fayda azalması oluşur¹³⁵.

Akerlof ve Kranton'a göre iktisattaki fayda fonksiyonu kural olarak herhangi türden bir motivasyonu ifade edebilir¹³⁶. Birçok iktisatçı parasal motivasyonu örneğin tüketim veya gelirin artmasını temel alır ancak iktisat paradan ibaret değildir. Örneğin fayda fonksiyonuna "adalet" kavramı dahil edilir çünkü bireyler kendilerine adil davranılmasını ya da adil olmayı önemser. Aynı şekilde, kimlikler ve normlar toplumsal konumdan ortaya çıkar ve karar verme süreci bunların bir araya gelmesiyle oluşur.

2.3.5.2. Davranışsal İktisadın Suça Yaklaşımı

Davranışsal iktisadın bireylerin iktisadi seçim modellerinden birisi olduğu ve geleneksel yaklaşımın yanı sıra deneysel verilerin de karar verme süreçlerine eklendiği belirtilmiş idi.

¹³⁴ George A. Akerlof ve Rachel E. Kranton, "Economics and Identity", **The Quarterly Journal of Economics**, Vol. CXV, Issue: 3, Oxford University Press for Harvard University Department of Economics, U.K., 2000, pp. 715-753, (Çevrimiçi) [http://econ.duke.edu/~rek8/economics and identity. pdf](http://econ.duke.edu/~rek8/economics%20and%20identity.pdf), p. 715, 14.04.2017

¹³⁵ **A.e.**, pp. 732-733

¹³⁶ Akerlof & Kranton, **Identity Economics, How Our Identities Shape Our Work, Wages and Well -Being**, Princeton University Press, New Jersey, 2010, pp. 9-11

2.3.5.2.1. Beklenti Teorisi

Psikologların bireysel karar verme çalışmaları 1970'ler öncesinde iktisattan bağımsız yürütülürken, Kahneman ve Tversky ile birlikte standart iktisat teorisi referans alınmaya başlanmıştır. Rasyonel birey çıkış noktası olarak kabul edilmiş ve bilişsel psikoloji ile iktisat birlikte gözetilmiştir.

Tversky ve Kahneman (1974)¹³⁷ çalışmalarında kararların birçoğunun belirsizlik içeren olayların öznel olabilirliğine dair inançlara dayandığını, belirsiz bir niceliğin değerini ya da belirsiz bir olayın olasılığını saptamak ve değerlerini öngörmek için bireylerin karmaşık işlemleri basit yargısal faaliyetlere indirgeyen sınırlı sayıda kısayol kullandıklarını, bu kısayolların genelde yararlı olduğunu ama kimi zaman ciddi ve sistematik hatalara yol açtığını ileri sürmüşlerdir.

Belirsizlik altında karar verme konusunda ikinci çalışma Kahneman ve Tversky tarafından 1979 yılında ortaya atılmıştır¹³⁸. Beklenti teorisi öznel beklenen fayda teorisinden bütünüyle ayrılma değil, ona bir uyarlamadır¹³⁹. Karar vermenin fayda atama ve olasılık değerlendirmesiyle oluşan temel yapısını korur. Bununla beraber, normatif kurallarda Bernoulli'den beri görülen sistematik sapmaları göz önünde bulundurarak bunları ana yapıyla bütünleştirir. Bunun sonucu betimleyici teoridir yani insanların risk altında gerçekte ne yaptıklarını hesaba katmaktır.

Beklenti teorisinin iki ana bileşeni olan değer fonksiyonu ve olasılık ağırlıklandırma fonksiyonu beklenen fayda teorisindeki fayda fonksiyonunun yerini alır. Beklenti teorisinde karar verme referans bağımlıdır. Bireyin değer algısı o bireyin bir çıktıyı kazanç veya kayıp olarak değerlendirmesine göre değişir. Örneğin, belli bir tarihten önce kayıt yapacakların indirimli kayıt ücreti ödeyeceği bir konferans için "x tarihine kadar kayıt yaptıracaklar y kadar indirimli ücret ödeyeceklerdir" yerine "x tarihinden sonra kayıt yaptıracaklar ek olarak cezai bir

¹³⁷ Amos Tversky ve Daniel Kahneman, "Judgement under Uncertainty: Heuristics and Biases", **Science**, New Series, September 27, 1974, Vol. 185, No. 4157, U.S.A., (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/publisher/aaas>, pp. 1124-1131,

¹³⁸ Daniel Kahneman, Amos Tversky, "Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk", **Econometrica**, March 1979, No: 47-2, pp. 263-29, U.S.A., (Çevrimiçi) <http://courses.washington.edu/pbafhall/514/514%20Readings/ProspectTheory.pdf>, 25.05.2015

¹³⁹ Ken Manktelow, **Thinking and Reasoning - An Introduction to the Psychology of Reason Judgement and Decision Making**, New York, Psychology Press, Taylor and Francis Group, 2012, p. 207

ücret ödeyeceklerdir" ifadesi yer alan bir duyuruda bireyin alacağı tutum kayıptan kaçınma algısına göre farklılık gösterir. Beklenti teorisinde fayda fonksiyonu değer fonksiyonu ile yer değiştirir, kazanç alanında içbükey, kayıp alanında dışbükeydir. Böylece, beklenen fayda teorisinde olduğu gibi kazançlar için karar verme azalan duyarlılık ve riskten kaçınmaya eğilimlidir. Ancak beklenti teorisinin kayıp algısı farklıdır, birey kazançlar için riskten kaçınan, kayıpla yüz yüze gelince de risk arama eğilimindedir.

Yazarlar Quiggin'in sıraya bağlı fayda teorisi ile Luce ve Fishburn'un çalışmalarının ışığında teorilerini gözden geçirmiş etmiş ve birikimli beklenti teorisini ortaya koymuşlardır.

2.3.5.2. 2. Sosyal Etkileşim

Davranışsal iktisadın diğer bir koludur. Hashimzade ve arkadaşları davranışsal iktisat kökenli vergi kaçırma yaklaşımını iki bölüme ayırır; birincisi, beklenmeyen fayda teorilerini kullanan yaklaşımlar, ikincisi ise geleneksel modele sosyal etkileşimin katılması şeklindeki yaklaşımdır. Bir üst başlıktaki beklenmeyen fayda teorilerinde parasal kazançların değerlendirilmesi var iken sosyal etkileşim teorileri seçimlerin yapıldığı toplumsal atmosferi göz önünde bulundurur. Bu literatürdeki her bir bireyin şahsi ve yalıtılmış kararlar verdiği varsayımını yumuşatır¹⁴⁰. Bunun yerine, bireylerin bir dizi sosyal etkileşim içinde olduğu ve bireylerin farklı seçimlerinin çıktıları etkilediği varsayılır. Modeller çeşitli formlarda olup çok sayıda etkileşim türü barındırır.

Bir kısım model vergi yükümlüsünün yakalanması halinde ödeyeceği para cezasına ek olarak karşı karşıya kalacağı vergi kaçırmanın maliyetini konu eder. Bu maliyetler para cezasının yanı sıra yapılacak diğer ödemeler olabileceği gibi, denetim sonucunda vergi kaçırdığının tespit edileceği korkusu ya da deşifre olmaktan doğacak utanç duygusu, itibar kaybı veya kötü şöhretli olma gibi manevi maliyetler

¹⁴⁰ Nigar Hashimzade, Gareth D. Myles, Binh Tran-Nam: "Applications of Behavioral Economics to Tax Evasion", **Journal of Economic Surveys**, Volume 27, Issue 5, 2012, Blackwell Publishing Ltd. New York, pp. 941-977, (Çevrimiçi) <http://www.onlinelibrary.wiley.com>, 24.04.2014, p. 23

olabilir. Baldry (1986) bu türden maliyetlerin vergi kaçırma kararını doğrudan kumar oyunundan farklı kıldığını ifade etmiştir.

Diğer bir model öbeği toplumdaki örf ve adetleri, adillik algısı ve vergi ahlakı gibi kavramları fayda fonksiyonuna dahil eder.

Vergi suçlarını sosyal etkileşim bağlamında inceleyen çalışmaların diğer bir kolu kültürler arası farklılıklar, ya da yurtseverlik, çatışmalar ve mali propaganda gibi grup kimliği çerçevesinde konuya yaklaşmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SUÇA OYUN TEORİSİ YAKLAŞIMI

Çalışmamızın bu bölümünde suç kararı verme ve suçtan caydırıcılık konularında oyun teorisi kapsamında yapılmış teorik ve deneysel literatürden örnekler sunulmuştur. Seçili araştırma ve incelemeler iktisat alanı ile sınırlı tutulmamış; geniş bir çerçeve çizilerek sosyoloji, sosyal psikoloji, evrimci oyun teorisi alanlarındaki ve diğer çalışmalar olarak sınıflandırılarak kısa özetler verilmiştir.

Oyun teorisi rasyonel seçim yaklaşımı ile ortak özellikler taşısa da olasılıkların bağımsız değil "birbirine bağımlı" olduğunu savındadır, yani kararlar karşılıklı etkileşim sonucunda verilir. Bir eylemin sonuçları hem bireyin kendisinin hem de oyunda yer alan diğer oyuncuların seçimlerinden etkilenir yani bireyler stratejik davranırlar; karar verirken kendi seçimleriyle diğerlerinin nasıl davranacağına ilişkin öngörülerini de hesaba katarlar. Bireyler bencildir, rasyoneldir ve tutarlı inanışlara sahiptir; beklenen fayda ençoklaştırması hedefiyle hareket ederler. Farklı bireyler kendilerine aynı bilgi verildiğinde aynı düşünce süreçlerine sahip olacaktır. Klasik suçbilim ve rasyonel seçim teorisinde olduğu gibi rasyonel birey suça kalkıştığında yakalanarak ceza almasının maliyetini hesaplar, yakalanma olasılığı düşükse suç işler; cezaların sert, kesin, çabuk olması suç işlemekten caydırıcı etki yapar. Bireyin rasyonel olduğu önermesi ve suç konusunda da beklenen faydasını ençoklaştıracak şekilde karar vermesi rasyonel seçim teorisi gibi oyun teorisini de teorik anlamda bütün suç türlerine uygulanabilir kılmaktadır.

Oyun teorisi yaklaşımında her bir bireyin tercihleri vardır; bunlar sayısal getirilerine göre sıralanabilir ve zaman içinde değişebilirler, ayrıca her bir toplumsal ilişki için eylem setleri yani stratejileri vardır; birey kendi eylem türünü karşısındaki oyuncunun strateji seçimine bağlı olarak saptar veya değiştirir, tercih

setleri ve çıktılar arasındaki fayda - maliyet analizine göre suç kararını verir. Oysa geleneksel suç teorilerinde suçlu veya polis gibi tarafların aynı ve değişmeyen tercihlerinin ve buna bağlı baskın stratejilerinin olduğu ve bunu değiştirmedikleri varsayılır. Kısaca, geleneksel teorilerde birey gerekçe ortaya çıktığında suç işler, örneğin bütün suçlardan düşük öz kontrolün sorumlu tutulması gibi ya da polisin denetimlerde tek bir baskın stratejisinin olması gibi. Oyun teorisi kapsamında her durumda tek bir baskın stratejisi olan oyuncular da yer almakla beraber, gerçek hayatta bireylerin karşılıklı etkileşim halinde karar veriyor olması, bunun suç kararında da geçerli olduğunun kabulünü gerektirir.

Oyun teorisi herhangi bir konuda bireysel karar verme durumunda analitik bir açıklama ve değerlendirme yapmada etkili bir araçtır. Karşılıklı sosyal ilişkilerin stratejik yönlerini açıklığa kavuşturur, karar verme sürecini adım adım izler ve tarafların yaptığı her bir seçimin hangi sonuçları doğuracağını net ve basit bir şekilde ortaya koyar. Oyuncuların ellerindeki olası seçenek yelpazesini özetler. Oyun teorisi ile bir denge durumunda bireylerin neden o yolu izleyecekleri ve diğer yollara sapmayacakları anlaşılır. Bu açıklamalar suç konusu için de geçerlidir.

3.1. Teorik Literatürden Örnekler

3.1.1. İktisat Tabanlı Makaleler

3.1.1.1. Vergi Kaçırma Ve Vergi Uyumu

3.1.1.1.1. A&S Modeli

Suç konusunda iktisat alanında yapılan çalışmaların geniş bir bölümünü vergi uyumu ve vergi kaçırma çalışmaları oluşturur. Vergi kaçırma ve vergi uyumu konusunda türetilen oyun teorisi modelleri, Allingham ve Sandmo (1972)'nin makalesi ve bu çerçevede yapılan çözümlemelere dayalıdır. Rasyonel birey vergi kaçırmanın faydası ve denetim sonucu yakalanarak ceza almasının maliyetini hesaplar yakalanma olasılığı düşükse vergi kaçırır, aksi halde vergisini öder. Cezalandırılma olasılığı caydırıcılık görevini üstlenir. Bu modellerde tipik olarak oyuncular vergi yükümlüsü ve vergi idaresidir. Modelde vergi yükümlüsü homojendir, rasyonel olarak hareket eder, faydasını ençoklaştırma amacındadır ve bencildir.

Vergi kaçırma davranışını oyun teorisi çerçevesinde inceleyen ilk çalışma **Allingham ve Sandmo (1972)**¹ 'nün makalesidir. Literatürde vergi kaçırma ve vergi uyumu çalışmaları genelde Allingham ve Sandmo (bundan böyle A&S veya A&S modeli olarak adlandırılacaktır) modeli temel alınarak yürütülmüştür.

Allingham ve Sandmo makalede belirsizlik altında optimum portföy analizi ile vergilendirme ve risk alma konularında teorik analiz yapmıştır. Buna göre vergi kaçırma, yani bireyin gelir vergisi bildiriminde bulunurken bir kısmını beyan etmemesi, bir portföy dağılımı kararıdır, risk açısından herhangi bir hisse senedine yapılan yatırımla aynıdır yani bir yönüyle belirsizlik altında yatırım yapma kararıdır. Birey, gayri safi gelirini kendi geliri, vergi oranı, vergi kaçırma cezası ve denetlenme olasılığını dikkate alarak riskli bir varlık (beyan edilmeyen gelir) ve risksiz bir varlık (beyan edilen gelir) arasında optimal bir dağılım yapar. Burada portföy kararı ya da portföy sorunu'ndan anlaşılan belirsizlik altında karar verme probleminde "maliyet" ve "fayda" ların tamamen parasal olmasıdır. Ceza vergi kaçırmada caydırıcı rol oynar. Model Becker (1968)'in caydırıcılık yaklaşımı ve Arrow (1970)'in risk ve belirsizlik yaklaşımı ile uyumludur. Birey von Neuman-Morgenstern (1947)'in belirsizlik altında seçim konusundaki önermelere uygun olarak riskten kaçınır.

A&S çalışmalarında vergi kaçırma hem statik hem dinamik model olarak ele alınmıştır. Modelde bütün gerçek kararlar ve vergilenebilir gelir (Y) sabit tutulur, yalnızca vergi yükümlüsünün beyanı esas alınır. Riskten kaçınan yükümlü (X) kadar gelir beyan eder. Vergi yükümlüsünün von Neuman-Morgenstern fayda fonksiyonu (U) bireyin risk almaya karşı tutumuna göre belirlenir.

Statik modelde tek bir birey vardır ve diğer iktisadi seçimlerle bir bağlantısı yoktur. Vergi kaçırma belirsizlik altında karar vermedir çünkü eksik vergi bildirimleri otomatik olarak cezalandırılmamakta belli bir denetim oranında denetlenmektedir. Vergi yükümlüsünün fayda fonksiyonunda tek değişken vergi matrahı yani beyan edilen gelirdir. Bağımsız değişkenler ise vergi oranı, ceza oranı,

¹ Michael G. Allingham, Agnar Sandmo : "Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis", **Journal of Public Economics**, Volume 1, 1972, North-Holland Publishing Company, pp. 323-338, (Çevrimiçi) <http://www3.nccu.edu.tw/~klueng/tax%20paper/1.pdf>, 14.04.2014

denetlenme olasılığı, bir kamu malının varlığı ve getirisi, denetlenme türü (iç veya dış denetim, geriye dönük denetim vb.), gelir, vergi affı gibi değişkenlerdir.

Vergi yükümlüsünün iki stratejisi vardır; a) gerçek gelirini bildirmek veya, b) gerçek gelirinin altında bir gelir beyan etmek yani eksik bildirimde bulunmak İkinciye seçtiğinde getirisi vergi dairesinin kendisini denetleyip denetlememesine bağlı olarak değişir. Denetlenmezse herhangi bir stratejiden daha iyi, denetlenirse de herhangi bir stratejiden daha kötü bir durumda olur.

A&S model vergi yükümlüsünün Von-Neuman Morgenstern'in belirsizlik altında seçim önermesi ile uyumlu olduğu varsayımıyla yola çıkmıştır. Bireyin kardinal fayda fonksiyonu geliridir, marjinal faydanın her yerde pozitif olduğu ve dik bir şekilde azaldığı yani bireyin riskten kaçındığı varsayılmıştır. Vergi kaçırma konusunda yükümlüyü sınırlayan husus vergi yükümlüsünün riskten kaçınma davranışının ölçütüdür. Belli bir noktada daha fazla vergi kaçırma büyük bir kumara dönüşür, marjinal zarar artar. Risk nötr birey beklenen getiriye göre ya eksik vergi verir ya da vergi kaçırır. Vergi yükümlüleri homojendir, bencildir, rasyonel olarak ve fayda ençoklaştırması hedefiyle hareket ederler.

W: Cari gelir: W, dışarıdan veri olarak verilir, vergi yükümlüsü bilir ama vergi denetçisi bilmez. Cari gelirin bir kısmının hükümet tarafından biliniyor olması daha gerçekçidir ve sonucu değiştirir ama bu çalışmada konu edilmemiştir.

Θ : Vergi oranı (sabit)

X : Beyan edilen gelir

p: Denetlenme Olasılığı. Vergi yükümlüsünün denetlenme olasılığı ki denetim gerçekleştiğinde gerçek gelir ortaya çıkacaktır, $0 \leq p \leq 1$

π : ceza oranı

W - X : Vergi yükümlüsünün eksik bildirimde bulunduğu tutar $\pi > \Theta$

Vergi yükümlüsünün bu tercih gösterimi gerçek hayatla karşılaştırıldığında fazlaca basitleştirilmiştir. Bazı belirsizlik öğelerini ihmal eder; a) Ceza para cezası değil tutuklama şeklinde de olabilir veya her ikisi bir arada da olabilir. b) Hapis cezası söz konusu değilse bile ceza oranı vergi yükümlüsü tarafından bilinmeyebilir. Bunların dışında teorik çerçevenin işleyeceğini varsayılmıştır.

Vergi yükümlüsü X'i getirisini ençoklaştıracak şekilde beyan edecektir.

Tanımlar:

$$Y = W - \Theta X$$

$$Z = W - \Theta X - \pi (W - X)$$

$$E[U] = (1-p) U (W - \Theta X) + pU (W - \Theta X - \pi (W - X))$$

Denklemin birinci ve ikinci derecede türevleri alındığında fayda fonksiyonunun içbükeyliği yani gelir arttıkça marjinal faydanın azalması koşulu sağlanmaktadır. Bu vergi yükümlüsünün gerçek gelirinden daha düşük bir matrah beyanında bulunacağı anlamına gelir.

A&S modeline göre beyan edilmeyen gelirin vergi ödemesi normal orandan daha düşük ise vergi yükümlüsü gerçek gelirinden daha düşük bir gelir bildiriminde bulunacaktır. Bu teori vergi kaçırıp kaçırma kararı verilirken parasal olmayan faktörleri göz ardı etmektedir. Toplum içindeki itibarın sarsılması gibi faktörler fayda fonksiyonunu etkileyebilir. Azalan mutlak riskten kaçınma durumunda vergi oranları ile beyan edilen gelir arasında belirgin bir hipotez oluşmadığı ifade edilmiştir².

A&S modelde diğer bir sonuç vergi oranlarının artmasının gelir etkisi ve ikame etkisi olarak iki ayrı sonuç doğuracağıdır³. İkame etkisi negatiftir çünkü vergi oranındaki bir artış vergi kaçırma sınırda daha cazip kılar. Gelir etkisi pozitifdir çünkü artan bir vergi oranı herhangi bir X noktasında hem Y hem Z yi düşürerek vergi yükümlüsünün servetini azaltır, böylece de azalan mutlak riskten kaçınma durumunda vergi kaçırma eğilimini azaltır. Vergi oranı arttığında birbirine rakip gelir ve ikame etkileri az veya çok vergi uyumuna neden olabilir. İkame etkisi kaçırma teşvik edebilir çünkü kaçırmanın marjinal faydası vergi oranı yükseldiği ölçüde yükselir. Tersine, gelir etkisi vergi kaçırma baskılar çünkü azalan mutlak riskten kaçınan vergi yükümlüsü kendinin daha kötü durumda olabileceğini düşünür ve risk almayı bırakır (azaltır), Vergi oranı yükselince ikame etkisi vergi uyumu sonucunu doğurur. A&S modelde denetleme olasılığı sabit olarak verilir. Oysa birçok ülkenin uygulamasında denetlenme beyan edilen gelire bağlıdır.

² A.e., p. 329

³ A.e., p.330

3.1.1.1. 2. Vergi Kaçırma ve Vergi Uyumu Konusunda Diğer Çalışmalar

A-S-Y Model : Yitzhaki (1974)⁴ 'nin A&S modelini eleştirisi ve katkısıyla yeni bir model ortaya çıkmış ve literatürde A-S-Y modeli olarak kabul görmüştür.

A&S modelinde vergi cezası beyan edilmeyen matrah üzerinden alınmaktadır. A&S'ya göre vergi yükümlüsünün beyan etmediği geliri için ödeyeceği π oranında ceza, vergi oranı yükseldiğinde gelir etkisi ve ikame etkisi olarak iki zıt etki oluşturacaktır.

Yitzhaki, vergi cezasının Amerikan ve İsrail vergi sistemlerinde olduğu gibi kaçırılan miktar üzerine uygulanması halinde ikame etkisinin yok olacağını dolayısıyla çatışan etkiler olmayacağını göstermiştir. Yani, vergi oranlarındaki artış kaçırılan vergiyi azaltacaktır. Vergi yükümlüsü mutlak riskten kaçınan ise gelir arttıkça riskten kaçınma düzeyi düşer, o zaman vergi oranı yükselirse kaçırılan vergi düşer. Bu durumda ikame etkisi yoktur, safi gelir etkisi vardır, bu da vergi yükümlüsünün daha az vergi kaçırmaya anlamına gelir. Bu nedenle net etki daha çok uyumdur.

A-S-Y Modelinin denetlenme olasılığı, para cezası oranı, vergi oranı ve brüt gelir değişkenleriyle ilgili öngörülleri aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

⁴ Shlomo Yitzhaki: "A note on Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis", **Journal of Public Economics**, Volume 3, 1974, North - Holland Publishing Company, pp. 201-202, (Çevrimiçi) <https://www.researchgate.net/publication/284054155>, 24.04, 2014

Tablo 2: Vergi Uyumunda Allingham-Sandmo-Yitzhaki Model'in Öngörülleri

Değişken	Öngörü
Denetleme olasılığı	Pozitif korelasyon: Vergi uyumu ile pozitif korelasyon: Daha yüksek denetlenme olasılığı vergi kaçırma beklenen getiriyi azaltır, yani beyan edilen gelir artar.
Para cezası oranı	Pozitif korelasyon: Vergi uyumu ile pozitif korelasyon: Daha yüksek para cezası oranı vergi kaçırma beklenen getiriyi azaltır, yani beyan edilen gelirin doğruluğunu artırır. Ceza oranı ve denetlenme olasılığı birbirinin yerine geçebilir.
Vergi oranı	Pozitif korelasyon: Azalan mutlak riskten kaçınma varsayımı için vergi uyumu ile pozitif korelasyon: Mutlak riskten kaçınmanın azaldığı vergi yükümlülükleri için, daha yüksek vergi oranı güvenli net geliri uyum durumunda azaltır. Böylece, vergi yükümlüsünün risk alma iştahı azalır ve vergi uyumu artar.
Brüt gelir	Negatif korelasyon: Vergi uyumu ile negatif korelasyon: Azalan mutlak riskten kaçınma varsayımı altında

Kaynak: Weber, Fookan ve Hermann (2014)

Hinrichs (1969)⁵ vergi kaçırma olgusunu hükümet ve vergi mükellefleri arasında işbirlikçi ve işbirlikçi olmayan sıfır toplamli oyun kurarak rasyonelite temelinde incelemiştir. Rasyonel birey "bütün ahlaki değerlerden arınmış Makyavelyen bir birey" olarak gözetilmiştir. Her iki oyun durumunda farklı sonuçlara varılmıştır. Hinrichs'e göre daha az gelişmiş ülkelerdeki birçok insan vergiyi hükümeti yeneceği bir "oyun" olarak görür, gerçekçi vergi oranları ve daha katı cezalar hükümetin vergi gelirlerini artırabilir.

Srinivasan (1972)⁶ caydırıcılık modelleri üzerine ilk çalışmalardan birini yapmıştır. Çalışmasını A&S modelinde olduğu gibi vergi yükümlülerinin fayda ençoklaştırıcılar olduğu üzerine kurmuştur. Srinivasan'a göre denetleme olasılığı gelirden bağımsızsa, vergi yükümlülerinin geliri arttıkça vergi kaçırma düzeyi de

⁵ Harley H. Hinrichs, "Game Theory and the Rational Tax Evader", **Maliye Araştırma Merkezi Konferansları Dergisi**, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Cilt 0, Sayı 19, Ocak 1969, pp. 123-132, (Çevrimiçi) <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/7695>, 24.04.2014

⁶ T.N. Srinivasan, "Tax Evasion: A Model", **Journal of Public Economics**, Volume 2 (4), pp. 339-346, North Holland Public Company, Holland, December 1973, (Çevrimiçi) <https://www.researchgate.net/publication>, 24.04.2014

artar. Bununla beraber, gelir idaresinin tek amacı vergi toplamak olmadığından bu varsayımın büyük ölçüde gerçek dışı olduğunu kabul etmiştir⁷.

Srinivasan'ın kurduğu modeldeki önermeler: 1) Gelirin optimum eksik beyan edilen kısmını gerçek gelirin bir fonksiyonu olarak gözetmiştir, 2) Verilen gelir dağılımı içinde, gelirin tam beyan edilmesi halinde, artan oranlı vergi ile aynı toplam rakama ulaşacak nispi vergi fonksiyonu beyan edilmeyen optimal gelirin varlığı halinde daha büyük bir beklenen faydayla sonuçlanır. 3) Vergi kaçırmayı önlemek için uygulanacak ceza oranının tespiti.

Srinivasan yukarıdaki önermelerden üç sonuç çıkarmıştır: 1) Ceteris paribus, π (denetleme oranı)'nın artmasıyla gelirin λ^* (gelirin eksik beyan edilen kısmı) oranında eksik beyan edilmesi azalır, 2) Artan oranlı vergi ve gelirden bağımsız denetleme olasılığı ile, bir kişi zenginleştikçe, gelirini eksik beyan etme optimal oranı artacaktır, birinci önerme ve birinci sonuç π (denetlenme olasılığı) gelirin bir fonksiyonu olması halinde de doğrudur. İkinci sonuç için π nin gelirin artan bir fonksiyonu olması halinde durum her zaman böyle değildir⁸. 3) Marjinal vergi oranı sabitse ve π gelirin artan bir fonksiyonuysa gelir arttıkça, gelirin beyan edilmeyen kısmının λ^* optimal oranı düşer.

Srinivasan sonuç bölümünde modelin çok basite indirgenmiş olduğunu ama farklı vergi sistemlerinin etkinliğinin karşılaştırılabilmesi açısından yararlı olabileceğini ifade etmiştir.

Kolm (1973)⁹ A&S'nin ekonomik caydırıcılık modelinin vergi yükümlülere cephesinden baktığını, beklenen vergi geliri değişkenleri (belirleyicileri) olan beyan edilmeyen gelire uygulanacak ceza oranı (π) ve sahtekarlığı denetleme oranı (p)'nin birbirinin yerini alabildiğini ifade etmiştir yani bu durumda toplam vergi gelirinden ziyade vergi yükümlüsünün faydası bilinmeyen değişkendir. Her iki politika birbirinin yerini aldığı anda beklenen vergi geliri p nin azalması halinde cezalar artırılarak vergi gelirlerindeki kayıplar telafi edilebilir. Böylece cezalar sonsuza

⁷ A.e., p.344

⁸ A.e., p. 341

⁹ Serge-Christophe Kolm, "A Note on Optimum Tax Evasion", **Journal of Public Economics**, Vol 2, 1973, pp. 265-270, North-Holland Publishing Company (Elsevier), Holland, (Çevrimiçi) <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0047272773900182>, 24.04.2014

kadar artırılırsa denetleme olasılığının sıfır olması gerekir. Kolm hükümet gelirlerine alternatif bir yol önermiştir. O da bireyin gelirinin beklenen faydasıyla kamu mallarından gelecek faydanın (hükümetin vergi gelirlerini harcayarak oluşturduğu) toplamıdır. Ceza oranlarının $0 < p < 1$ olmasını normal olarak nitelendirmiştir.

Vergi Kaçırmada İşgücü Arzı: Vergi kaçırma suçu ile ilgili çalışmaların bir kısmı işgücü arzı kararlarının vergi kaçırma kararında ne ölçüde etkili olduğu yönündedir. Bunların içinde Block ve Heineke (1973), Hartley ve Revankar (1974), Weiss (1976), Andersen (1977), Pencavel (1979), Sandmo (1981), Cowell (1981)¹⁰, 1985)¹¹ sayılabilir. Bu çalışmalarda A&S modeline işgücü arzı değişkeni eklenmiştir ve gelir A&S modelin tersine dışsal değil içsel olarak alınmıştır. Model boş zaman yani iş saatleri dışında kalan zaman ve vergi sonrası gelirin sosyal ve maddi refahı etkilediğini varsayar. Bu durumda gelir beyanı yapılırken modelde işgücü / boş zaman etkisi de gözetilir. Vergi yükümlüsü vergi kaçırır ve yakalanmazsa gelirinde bir artış olur, bu artış onun işgücü arzını etkiler. Bu durumda gelir bağımsız değişken olarak kullanılır. Söz konusu varsayımlarla denetleme olasılığındaki artışın eksik beyanı yani vergi kaçırmayı caydırdığı veya vergi oranındaki artışın eksik beyanı teşvik ettiği önermeleri kanıtlanamaz yani yaptırımların etkisi müphem kalır.

Block ve Heineke (1975)¹² ye göre bireyin suç kararı yalnızca fayda- maliyet analizine indirgenemez, tersine çoknitelikli bir seçim problemidir. Bireyin iki farklı seçimi gelir yaratma ve zaman harcama; bir kesin getirisi olan yasal ve bir stokastik sonuçları olan yasadışı seçimdir.

Mala yönelik suçlarda birey iki servet yaratıcı eylemle karşı karşıyadır: Yasal eylem (iş gücü) ve yasa dışı eylem (hırsızlık) ve bu eylemlerde harcanan zaman L ve T ile gösterilebilir. Bu durumda bireyin beklenen faydasının hesaplanmasında zaman

¹⁰ F. A. Cowell, "Taxation and Labour Supply with Risky Activities", **Economica**, New Series, Vol.48, No. 192, Nov. 1981, pp. 365-379, Wiley, U.K., (Çevrimiçi) https://www.jstor.org/stable/pdf/2553694.pdf?seq=1#page_scan_tab_contents, 26.06.2016

¹¹ Cowell, "Tax Evasion with Labor Income", **Journal of Public Economics**, Volume 26, 1985, pp. 19-34, ScienceDirect, Elsevier, Holland, (Çevrimiçi) <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0047272785900362>, 26.06.2016

¹² M.K. Block, J. M. Heineke, "A Labor Theoretic Analysis of the Criminal Choice", **The American Economic Review**, Vol. 65, No.3, June 1975, pp. 314-325, American Economic Association, U.S.A., (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/1804836>, 26.06.2016

servet sağlamak için harcanan zamanın bir fonksiyonu olacaktır, bu servet düzeyi ;
W servet, L yasal işgücü ve T hırsızlık olmak üzere;

$$U = U(L, T, W) \text{ dir.}$$

$$U_W > 0, U_L < 0 \text{ ve } U_T < 0$$

Yazarlar yukarıdaki verilerle kurulan modeli arz davranışı ve politika değişiklikleri, servet etkisi, yasa dışı eylemin kazanç etkisi, yaptırım etkisi, ceza etkisi ve ahlaki servet ve maliyet açısından incelemiş; buna göre çoknitelikli yaklaşımın yalnızca servet etkisi gözetilerek yapılan modelle teorik olarak aynı sonucu vermediği yani vergi kaçırmaktan caydırıcı olmadığı sonucuna varmışlardır.

Baldry (1979)¹³ A&S modelindeki denetlenme olasılığı ve diğer parametrelerdeki değişikliklerin vergi kaçırma düzeyini portföy etkisi, gelir etkisi ve boş zaman etkisi olarak üç ayrı kısma ayırmış ve bunlardan yalnızca portföy etkisinin caydırma önermesini desteklediği sonucuna varmıştır.

Greenberg (1984)¹⁴ mevcut literatürün yalnızca vergi yükümlülerinin fayda ençoklaştırması amacını güden analizler üzerinde çalıştığını, vergi otoritesinin dışsal alındığını belirtmiş ve vergi kaçırmayı önlemek için üç parametrelili (vergi fonksiyonu, ceza fonksiyonu ve denetlenme olasılığı) "vergi otoritesi vergi yükümlülerine karşı" çok dönemli (tekrarlayan) bir oyun modeli hazırlamıştır. Denetlenme olasılığı bütçe kısıtını ifade eder ve denetlenecek kişi sayısını belirler. Oyunun sonucuna göre denetleme stratejisinde önceki denetimlerin sonuçlarından yola çıkarak yeni bir denetleme stratejisi oluşturulursa vergi kaçırmanın derecesi çok küçük olabilir.

Gottlieb (1985)¹⁵ vergi ve vergi cezalarıyla finanse edilen kamu mallarını A&S modele dahil etmiştir.

¹³ Jonathan C. Baldry, "Tax Evasion and Labour Supply", **Economic Letters**, Volume 3, Issue 1, pp. 53-56, 1979, ScienceDirect, Elsevier, Holland, (Çevrimiçi) <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0047272785900362>, 26.06.2016

¹⁴ Joseph Greenberg, "Avoiding tax avoidance: A (repeated) game-theoretic approach", **Journal of Economic Theory**, Volume 32, Issue 1, Feb. 1984, pp. 1-13, Elsevier, Holland, (Çevrimiçi) <https://www.sciencedirect.com/science/article>, 26.06.2018

¹⁵ Daniel Gottlieb, "Tax Evasion and Prisoners Dilemma", **Mathematical Social Sciences**, Vol. 10, 1985, Elsevier, Holland, pp. 81- 89, (Çevrimiçi) <https://www.academia.edu/11086223>, 26.06.2018

Gordon (1989)¹⁶ A&S teorik modelindeki vergi kaçırmaya dürüstlük ve içsel itibar gibi iki parasal olmayan unsuru ekleyerek modelin geçerliliğini sınamıştır. Üç hususa vurgu yaparak, parasal olmayan vergi kaçırma maliyetlerini incelemiş ve vergi yükümlülerinin hissettiği vergi yükü ve vergi kaçırmanın üzerlerinde yarattığı psikolojik etkiyi değerlendirmiştir. Birincisi, bazı insanlar asla vergi kaçırmazlar (Baldry, 1986); ikincisi, teorik olarak vergi oranı artınca vergi kaçırmanın azalacağı öngörülse de, bazı bulgulara göre (Clotfelter, 1983), (Crane ve Nourzad, 1986) ve (Poterba, 1987) teorik öngörünün tersine azalan mutlak riskten kaçınma (DARA) varsayımı altında vergi kaçırma azalmaktadır (Yitzhaki, 1974), (Christiansen, 1980); üçüncü olarak ise A&S modelin tersine bireyler diğer bireylerin vergi kaçırdığının farkına vardıktan sonra daha fazla vergi kaçırma eğiliminde olurlar, yani portföy kararı verirken bağımsız hareket ettikleri varsayımı geçerli olmaz.

Gordon vergi kaçırma kararındaki parasal olmayan maliyetleri fayda fonksiyonuna dahil ettiğinde fayda

$$U = U(Y) - {}_xE$$

$$U = \text{Fayda}$$

$$E = \text{Kaçırılan vergi}$$

denklemlerle elde edilir. Burada ${}_xE$ vergi kaçırırken alınan ek psikolojik maliyettir. $X \geq 0$ bireysel vergi yükümlüsünün bu psikolojik maliyetlerden ne ölçüde etkileneceğini gösterir.

Gordon'un bulgularına göre dürüst ve dürüst olmayan olarak ikiye ayrılan vergi yükümlülerinden vergiye uyumu daha fazla olacağı düşünülen dürüst yükümlüler azalan mutlak riskten kaçınma altında daha fazla vergi kaçıracaktır. Vergi yükümlülerinin bağımsız değil birbiriyle etkileşim içinde oldukları durumda da teorik modelin tersine vergi kaçırma artacaktır.

¹⁶ James P.F. Gordon, "Individual Morality and Reputation Deterrents to Tax Evasion Costs as Deterrent to Tax Evasion", 1987, **European Economic Review**, No: 33, pp. 797-805, (Çevrimiçi) <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0014292189900263>, 26.06.2016

Cowell (1985)¹⁷ vergi kaçırma ve vergiden kaçınma tanımını sorgulamıştır ve iktisadi olmayan hedeflerin de analizde gözetilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Toplumsal hedeflere vergi yükümlülerinin şahsi beklenen faydasını azaltmadan ceza ve denetimin dışındaki yollarla da erişilebilir. Vergi kaçırma kendi başına bir suç olarak nitelendirmektense etkili vergilendirme ve kamu harcamaları politikasını da gözden geçirmek gerekir. Cowell kurduğu modelde Robenson Crusoe gibi tek başına yalıtılmış olarak yaşayan bireyin "doğaya karşı oyun" oynadığını ama gerçek hayatta birey ve diğer vergi yükümlüleri ve vergi otoritesinin var olduğunu ve vergi yükümlüsünün oyununu doğaya karşı değil hükümete karşı oynadığını öne sürmüştür¹⁸. Vergi kaçırma kararı bir portföy analizi kararı olarak görüldüğünde belirsizlik dışsaldır ama vergi kaçırma riskli davranıştaki getiri dağılımı hükümetin belirleyeceği politikalara bağlıdır. Dolayısıyla vergi otoritesi vergi politikasını çeşitli vergi mükellefi gruplarından alınan raporlardan edindiği bilgiye göre kararlaştırabilir. Vergi yükümlüsü ise bunu bilerek stratejisini tespit eder, böylece sonuçlar bireylerin riske karşı tutumlarına çok duyarlı hale gelir.

Graetz, Reinganum ve Wilde (1986)¹⁹ vergi uyumsuzluğu diğer bir deyişle vergi kaçırma konusunda Gary Becker (1968) ve sonrasında A&S (1974)'nin suçun iktisadına yönemsel yaklaşımını eleştirmiştir ve daha karmaşık bir teori geliştirmiştir. A&S model yalnızca vergi yükümlülerinin eylemlerine odaklanmış ve vergi toplama sürecindeki diğer oyuncuları ihmal etmiştir. Amerikan Gelir İdaresi (IRS)'nin esnek politika araçları dışsal parametreler olarak alınmış ve vergi uyumsuzluğu arasındaki karşılıklı ilişki göz ardı edilmiştir. Graetz ve arkadaşları kurdukları oyunda vergi uyumsuzluk düzeyleri, denetleme ve cezalandırmayı vergi yükümlüleri ve IRS arasındaki ilişkilerle açıklamaya yönelik bir model geliştirmiştir. Dürüst vergi yükümlüleri ilk kez oyun teorisi modellemesine dahil edilmiştir.

¹⁷ Frank A. Cowell, "The Economic Analysis of Tax Evasion", **Bulletin of Economic Research**, U.S.A., Vol 37, Issue 3, 1985, pp. 164-193, (Çevrimiçi) <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1467-8586.1985.tb00192.x>, 26.06.2016

¹⁸ A.e., p. 173

¹⁹ Michael J. Graetz, Jennifer F. Reinganum and Louis L. WildeSource, "The Tax Compliance Game: Toward an Interactive Theory of Law Enforcement", **Journal of Law, Economics, & Organization**, Vol. 2, No. 1 (Spring, 1986), pp. 1-32, Oxford University Press, U.K., (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/764914>, 26.06.2018

Reinganum ve Wilde (1986)²⁰ A&S ve Srinivasan'ın temel analizine vergi idaresinin stratejik davranışını eklemiştir; denetleme, vergi ve cezalar arasındaki ilişkiyi asıl- vekil ilişkisi kapsamında eksik bilgili bir oyun modeliyle incelemiştir. Oyunda vergi yükümlüleri risk nötr olarak varsayılmış ve gelirin dürüstçe bildirilmesi için tesadüfi olmayan denetimler yapılmıştır.

Falkinger ve Walther (1991)²¹ A&S'nin risk nötr bireylerin belirsizlik altında karar verdiği bir model oluşturduğunu, bireylerin denetlenme olasılıklarını bilmediklerini belirtir. Modele göre denetlenme olasılığı vergi cezası oranı ile ağırlıklandırıldığında marjinal vergi oranına eşitse birey gelirini ençoklaştırır. Marjinal vergi oranı yükseldiğinde kaçırılan gelir artar, denetlenme olasılığı yükselirse kaçırılan gelir azalır. Yani vergi kaçırma marjinal vergi oranı düşürülerek veya daha sık ve yoğun denetim yapılarak azaltılabilir. Falkinger ve Walther bireylerin dürüst ve dürüst olmayan olarak kutuplaştığını savunarak ceza faktörlerinin dışında ikna edici faktörler üzerinde durmuş ve vergi yükümlülerin vergiye uyumunu teşvik edici olarak cezanın yanısıra iyi dengelenmiş bir ödül ve ceza karışımı sistemi önermiştir.

Erard ve Feinstein (1994)²² Reinganum ve Wilde (1986)'nın oyun teorisi çerçevesinde geliştirdiği vergi uyumu modelini vergi idaresi yönünden kesin bir bütçe kısıtını dahil edecek şekilde değiştirmiştir. Erard ve Feinstein vergi yükümlülerinin birçoğunun doğası gereği dürüst olduğu; "dürüstlüğün içsel olması" diğer bir deyişle bireyi vergisinin tamamını ödemeye sevkeden sosyal, psikolojik ve ahlaki unsurlar olduğu ve bunun önemli ölçüde deneysel çalışmalarla kanıtlandığı varsayımından yola çıkmıştır. Modelde iki farklı durum çalışılmıştır. Birinci durumda bütün vergi yükümlülerinin vergi kaçırmak için bir fiyatı vardır, ikinci

²⁰ Jennifer F. Reinganum, Louis L. Wilde, "Equilibrium Verification and Reporting Policies in a Model of Tax Compliance", **International Economic Review**, Vol. 27, No. 3 (Oct., 1986), pp. 739-760, U.S.A., Wiley, (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/2526692>, 26.06.2018

²¹ Josef Falkinger, Herbert Walther, "Separating Small and Big Fish: The Case of Income Tax Evasion", **Journal of Economics**, Vol. 54, No. 1 (1991), pp. 55-67, (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/41794145>, 26.06.2018

²² Brian Erard, Jonathan S. Feinstein, "Honesty and Evasion in the Tax Compliance Game", **The RAND Journal of Economics**, Vol. 25, No. 1 (Spring, 1994), pp. 1-19, Wiley, U.S.A., (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/2555850>, 28.08.2018

durumda ise modele vergi piyangosuna katılmak istemeyen dürüst vergi yükümlüleri dahil edilmiştir.

Lipatov (2003)²³ taklit yoluyla öğrenen vergi yükümlülerini incelemiştir. Temel modelde denetim olasılığındaki artış vergi uyumunu artırmaktadır, yani pozitif bağıntı vardır. Yazar var olan oyunların vergi yükümlülerinin rasyonel, bilgi yüklü ve diğerleriyle iletişime geçmeyen bireyler olduğu varsayımı üzerine kurulduğunu ancak gerçek yaşamda bunun böyle olmadığını öne sürmüştür. Gerçek yaşamda vergi yükümlüleri denetleme kuralları konusunda çok az bilgi sahibidir ve denetlenme olasılığının gerçekte olduğundan daha fazla olduğunu düşünürler. Ayrıca gerçek yaşamda vergi denetim kurumları bireysel vergi yükümlüsünden daha fazla bilgiye erişim olanağına sahiptir, oysa bireyler bilgi toplama maliyetine katlanmak istemez, yani her iki tarafın davranışları asimetriktir. Vergi kaçırma dönemler arası bir karardır. Oyundaki vergi yükümlüleri sınırlı rasyoneldir, bellekleri bir dönemlidir ve vergi kaçırıp kaçırma kararını önceki deneyimlerinden ve iletişimde bulundukları vergi yükümlülerinin strateji ve getirilerinden deneyimlerinden öğrendikleri sonucunda verecektir. Modelde sunulan etkileşim diğerlerinin strateji ve kazanç matrisi yoluyla öğrenmesidir. Bu bireylere denetlenme yüzdesini öğrenmeden karar verme olanağı tanır. Ayrıca karşılıklı etkileşim yoluyla bireyler karmaşık bilgi işleme süreçlerinin maliyetine katlanmadan karar verebilirler.

Aktan, Sanver ve Sanver (2006)²⁴ A&S modelinin oyun teorisi çerçevesinde gösterimine yer vermiştir. Buna göre, vergi beyan oyunları çok genel koşullar altında bir mahkumlar açmazına yol açarlar. Mahkumlar İkilemi'ndeki "bencil" ve "yardımsever olma" stratejilerinin karşılık geldiği uygulamalardan birisi de vergi kaçırmadır. Kamu iktisadı açısından bencil strateji "vergi kaçırmak ya da vermemek" yani bencil davranıp işbirliği yapmamak iken "yardımsever strateji " "vergisini tam ödemek" yani işbirlikçi stratejiyi benimsemek olarak görülebilir.

²³ Vilen Lipatov, "Evolution of Tax Evasion", European University Institute, **Munich University Library**, June 2003, pp.1-36, (Çevrimiçi) https://mpira.ub.uni-muenchen.de/966/1/MPRA_paper_966.pdf, 24.04.2014

²⁴ C. Can Aktan, İpek Özkal Sanver, Remzi Sanver, "Oyunlar, Kurallar ve Düzen: Oyun Teorisi Perspektifinden Kuralların Rasyoneli", **Kurallar, Kurumlar ve Düzen**, Ed. By, C. Can Aktan, 2006, Ankara, SPK Yayını, (Çevrimiçi) <http://www.canaktan.org/ekonomi/oyun-teorisi/makaleler/aktan-sanver.pdf>, 25.05.2015, p. 2

A&S modeli oyun teorisi çerçevesinde iki matris üzerinde incelenebilir²⁵: Birinci matriste iki oyuncudan her biri vergisini ödeme ve ödememe arasında bir seçim yapma imkanına sahiptir. Parantez içindeki sayılar bireylerin sırasıyla ödediği vergi ve yararlandığı hizmeti göstermektedir. I no'lu alan hem vergi yükümlüleri açısından hem de devlet açısından en fazla faydanın elde edildiği alandır. Bu alanda devlet de gelirini ençoklaştırmış durumdadır. Beklenen fayda yaklaşımına göre bireyler elde edecekleri faydayı ençoklaştırmak, ödeyecekleri vergiyi ise en aza indirmek isteyeceklerdir. Yani "ödememe" rasyonel bir tercihtir. Bu matris A&S modelinin temel varsayımlarına uygundur.

Tablo 3: Kamusal Fayda ve Vergi Ödeme İlişkisi

		B	
		Ödemek I	Ödememek II
A	Ödemek	(10-9) (8,6)	(6,5) (0,9)
	Ödememek	III (0,10) (5,3)	IV (0,5) (0,5)

Kaynak : C. Can Aktan (2012)

A&S modeli çerçevesinde vergi cezalarının vergi ödeme ve ödememe tercihleri üzerinde ne ölçüde etkili olacağı bir başka matrisle de incelenebilir.

Tablo 4: Vergi Cezası ve Vergi Kaçırma İlişkisi

	Vergi Ödemek	Vergi Ödememek
Vergi Ödemek	A 2,2	B 0, 3
Vergi Ödememek	C 3,0	D 1,1

Kaynak: C: Can Aktan, (2006)

²⁵Coşkun Can Aktan, "Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergi Ahlakı", (Çevrimiçi) <http://www.canaktan.org.>, 25.05.2015

“Yukarıdaki matraste Nash dengesi her iki oyuncunun da vergi kaçırdığı D bölgesidir. Oysa oyuncuların vergilerini tam olarak verdiği A bölgesi, toplumsal açıdan Pareto anlamında daha iyidir. Devlet yeni bir kural koyarak vergi kaçıranlardan alacağı cezayı 2 birime çıkaracağını ilan edebilir. Böylece B bölgesindeki 0,3 sonucu 0,1, C bölgesindeki (3,0) sonucu (1,0), D bölgesindeki (1,1) sonucu da (-1, -1) haline gelir. Yeni kural altında oyunun tek Nash dengesi her iki oyuncunun da vergisini tam verdiği A bölgesindedir. Sonuç olarak vergi cezalarının artması vergi kaçakçılığı üzerinde caydırıcı etki yapabilmekte ve yükümlülere vergilerini tam ödemeye yöneltmektedir.”

Slemrod ve Yitzhaki (1999)²⁶ ve **Slemrod (2007)²⁷** vergi kaçırma, vergiden kaçınma ve gelir idaresinin kamu maliyesinin yan dalları değil odağında yer aldığını savunmuşlardır. A&S model ve buna işgücü arzını ekleyen modelleri eleştirerek optimal vergi sisteminin genel teorisi ortaya atılmıştır.

Gahramanov (2009)²⁸ A&S model ve Yitzhaki modeli'ni bir arada gözeterek vergi kaçırmanın teorik analizine katkı sunmuştur. A&S modeldeki rasyonel ve etik kaygıları olmayan vergi yükümlüsü beklenen faydasını tamamen gelire dayamıştır. Vergi oranı arttığında birbirine rakip gelir ve ikame etkileri az veya çok vergi uyumuna neden olabilir. İkame etkisi kaçırmayı teşvik edebilir çünkü kaçırmanın marjinal faydası vergi oranı yükseldiği ölçüde yükselir. Tersine, gelir etkisi vergi kaçırmayı baskılar çünkü azalan mutlak riskten kaçınan vergi yükümlüsü kendinin daha kötü durumda olabileceğini düşünür ve risk almayı bırakır (azaltır), Vergi oranı yükselince ikame etkisi vergi uyumu sonucunu doğurur.

Çalışmada özeti sunulan Allingham ve Sandmo (1972)'de rasyonel ve ahlaki yargıları olmayan vergi mükellefi gelire dayalı beklenen faydasını ençoklaştırmayı

²⁶ Joel Slemrod, Shlomo Yitzhaki, "Tax Avoidance, Evasion, and Administration", **Handbook of Public Economics**, Volume 3 Chapter 22, Ed.By, Alan J. Auerbach and Martin Feldstein, Elsevier, Holland, 2002, pp. 1422-1470

²⁷ Slemrod, "Cheating Ourselves: The Economics of Tax Evasion", **Journal of Economic Perspectives**, Vol 21, No.1, Winter 2007, U.S.A., pp. 25-48, (Çevrimiçi) [http://darplse.ac.uk/papersdb/Slemrod_\(JEP07\).pdf](http://darplse.ac.uk/papersdb/Slemrod_(JEP07).pdf), 24.04.2014

²⁸ Emin Gahramanov, "The Theoretical Analysis of Income Tax Evasion Revisited", **Economic Issues**, U.k., Vol. 14, Part 1, 2009, pp. 35-41, (Çevrimiçi) <http://www.economicissues.org.uk/Files/109Gahramanov.pdf>, 24.04.2014

hedefler. Yakalanırsa beyan etmediği gelir için ceza ödeyecektir. Varılan sonuç vergi oranları yükseldiğinde artan gelir ve ikame etkisi az ya da çok vergi uyumu ile sonuçlanacaktır. İkame etkisi vergi kaçırmayı teşvik eder çünkü çalmanın marjinal faydaları vergi oranıyla artar. Tersine, gelir etkisi vergi kaçırmayı baskılar çünkü yüksek vergi oranı risk almayı azaltır. Bu nedenle net etki muğlaktır.

Yitzhaki (1974)'ye göre kaçırılan vergiler üzerine ceza konduğunda ikame etkisi yok olur. Orjinal optimumda gelirin beyan edilmeyen kısmı için ödenen cezalar vergi oranıyla doğru orantılı olarak artar ve böylece bir ikame etkisi olmaz. Gelir etkisi ise vergi mükellefinin daha az vergi kaçırmaktan sorumludur.

Fukofuka (2013)²⁹ kurumlar vergisi kaçırma alanındaki Asil - Vekil Yaklaşımı, Asil ve İki Vekil Yaklaşımı ve Allingham ve Sandmo tarafından geliştirilen Portföy Yatırımı Yaklaşımının genel çerçevelerini inceleyerek, her üçünün de şirketlerin vergi kaçırmayı teorik olarak açıklayamadığını öne sürmüş ve oyun teorisi modeli ile yeni bir kavramsal çerçeve oluşturmuştur. Yazara göre ilkin, vergi yükümlüsü tanımı ile şirket kimliği uyuşmamaktadır, çünkü şirketler bireysel sahipleri veya ortaklarından ayrı bir yapıya sahiptir. Bireyler kendi kararlarını kendileri verirken şirketlerde bu türden kararlar çoğunlukla vekil tarafından yani atanmış yöneticiler tarafından alınır. Ayrıca, vergi yükümlüsünün davranışını risk, ceza ve kazancı belirsizlik altında seçmesi ve rasyonel seçimler yapması şirketler için söz konusu değildir. Ayrıca vergi kaçırma ahlaki bir sorun olarak tartışılır, bireyin özünde olan sağduyu, ölçülü olma, cesaret, adalet, yardımseverlik, inanç ve ümit gibi Hristiyan ahlakında fazilet sayılan kavramlar şirketler için söz konusu olamaz. Son olarak, gelir vergi toplama konusunda dört taraf vardır. Bunlar, vergi yükümlüsü, şirket ise şirketin yetkilisi(leri), vergi toplama memurları ve hükümet yani vergi otoritesidir. Bu taraflar içinde bir şirketin vergi kaçırma kararını etkileyen sahipleri, yöneticileri ve varsa diğer taraflar arasındaki ilişkiler göz ardı edilmiştir.

Yazar iki oyunculu bir model tasarlamıştır. Oyuncular şirket yetkilisi ve hükümetin vergi denetmenidir. Denetim olasılığı belli değildir. Bu belirsizlik oyununda

²⁹ Paula Fukofuka, "The Contextual Framework of Corporate Income Tax Evasion", **Journal of Accounting and Taxation**, Volume 5(2), July 2013, pp. 27-37, (Çevrimiçi) <http://www.academicjournals.org/journal/JAT/article-full-text-pdf/9D2F0191269>, 24.04.2014

pür strateji dengesi olmayacağını ve karma strateji dengesi olacağını ifadesidir. Denetmenin belli bir olasılıkla denetlemek ve denetlememek stratejisi, şirket yetkilisinin geliri belli bir olasılıkla bildirmek veya bildirmemek ($p_{t1} + p_{t2} = 1$) stratejisi vardır. Çalışmada iki koşul yer almıştır. Birincide şirketteki taraflar birbirinden bağımsızdır, ikincide ise bağımlıdır yani ceza olursa ortak ve yöneticiler birlikte ödeyecektir. Sonuç bölümünde oyundan yola çıkarak kurumlar vergisi kaçırmanın önüne geçmek için gerekli denetim politikalarını sıralanmıştır.

3.1.1. 2. Diğer İktisat Tabanlı Çalışmalar

Johnson (1985)³⁰ oyun teorisi, ahlak ve mikro ekonomiyi bir arada gözeterek uluslar arası piyasalardaki rüşvet olgusuna açıklık getirmeye ve alternatif çözüm stratejilerine farkındalığı artırmaya odaklanmıştır. Rüşvet, ürünün doğrudan "karar verilen şey yani bilgi" olduğu bir alım satım işlemidir. Arkadaşça bilgi akışı sağlanan rüşvetin bilgi sağlayan yani arz yönünde kamu görevlisi, talep yönünde ise şirket çalışanı bulunur. Rüşvet mahpus ikilemi oyunu ile ele alınmıştır. İki şirketin rüşvet verip vermeme durumuna göre getiri matrisi çıkarılmıştır. Ancak, gerçekte uluslar arası piyasalarda kanundan korkma, herkesin gözü önünde olma, ve personel kuralları gibi konular mahpus ikilemi oyununun kısıtları olarak görülebilir.

Tsebelis (1990b)³¹ ticaret yapan iki ülkedeki alıcı ve satıcıya uygulanan uluslar arası ekonomik yaptırımların etkili olup olmadığı konusunu altı farklı oyun teorisi senaryosu ile açıklamaya girişmiştir. Senaryoların tamamı aynı denge yani karma strateji dengesi sonucunu vermiştir. Başarı oranı hem malı gönderen hem alıcı ülkenin seçtiği karma stratejilerin sonuçlarına göre belirlenir.

Tsebelis (1991)³² de uluslar arası ekonomik yaptırımların devletlerin kuralları ihlal etmesi üzerindeki etkisini oyun teorisi yoluyla incelemiştir. Çalışmasının amacını anarşik bir ortamda otorite ve uyum problemlerinin araştırılması olarak

³⁰ Harold L. Johnson, "Bribery in International Markets: Diagnosis, Clarification and Remedy", **Journal of Business Ethics**, D. Reidel Publishing Company later Springer, Holland, 1985, Volume 4, Issue 6, pp 447-455 (Çevrimiçi) <https://link.springer.com/article/10.1007/BF00382606>, 24.04.2014

³¹ George Tsebelis, "Are Sanctions Effective? A Game - Theoretic Analysis", **The Journal of Conflict Resolution**, Sage Publications Inc., U.S.A., Vol. 34, No. 1, March 1990, pp. 3-28, (Çevrimiçi) <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0022002790034001001>, 24.04.2014

³² Tsebelis, "The Effect of Fines on Regulated Industries": Game Theory vs. Decision Theory", **Journal of Theoretical Politics**, Sage Publications Inc, U.S.A., 1991, Volume 3, Issue 1, pp. 81-101, (Çevrimiçi) <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0951692891003001006>, 24.04.2014

özetlemiştir³³. Sorulan sorular; devletlerin hangi koşullar altında diğer devletlerin karşılık vereceği korkusuyla elde edilebilecek karlı alternatiflerden kaçındığı, ekonomik yaptırımların işe yarayıp yaramadığı, hangi koşullarda başarı oranının arttığı, satıcı ülkenin başarılı yaptırımlar için koşulları öğrenmekte neden ağır davrandığı ve analistlerin neden çelişkili formüller ürettiği üzerinedir.

Varsayımlarda devletler üniter ve rasyonel oyuncular olarak gözetilmiştir. Hedef ülkenin (alıcı) en uçta yasaya uyum veya ihlal etmek şeklinde iki seçeneği vardır; yasayı, kuralı ya da standardı ihlal etme durumu satıcı ülke için maddi ya da manevi değerde olabilir. Satıcı ülke için en uçta iki seçeneği en çok miktarda yaptırım yap veya yaptırım yapma şeklindedir. Oyunda altı farklı senaryo uygulanmıştır; oyunların her biri için bilgi yapısı mükemmel veya her iki taraf ya da tek taraf eksik bilgilidir, rasyonelite, kesikli (sonlu) seçimler, ve eş anlı veya sıralı hareket varsayımları altında oynanır, her ülke yalnızca "ihlal et veya uy" veya "yaptırım yap veya yapma" seçenekleriyle en uçtaki seçimi yapabilir. Satıcı ve alıcı ülke stratejilerini kendi getirilerine odaklanarak belirlemez rakibinin getirisini de dikkate alır. Farklı varsayımlar altında oynanan oyunlarla yaptırımların hacmindeki değişimlerin dengede hedef ülkenin tutumunu etkilemediği yaptırımların sıklığını etkilediği sonucuna varılmıştır³⁴.

Estrada (1994)³⁵ yayımlanmamış çalışmasında suçlu ve toplumun geri kalanı arasındaki ilişkiyi açıklamak için rasyonel oyuncuların olduğu işbiriksiz bir oyun kurmuştur. Suçlu davranışını açıklamada oligopol piyasalarının Stackelberg modelini tartışmaya açmıştır. Buna göre, suçlu işsizlik ve çalışma (suç işleme) arasında optimal bir dağılım yaparak, diğer yandan ise tutuklanma ya da cezanın sertliğini dikkate alarak beklenen faydasını ençoklaştırmaya çalışır. Öte yandan, toplumun dürüst bireyleri suçlunun böyle davranacağını bilir; mal üretimi, güvenlik üretimi ve cezanın optimal sertliği arasında kaynak dağılımı yaparak faydasını ençoklaştırmaya uğraşır. Yani dürüst bireyler, sınırlı kaynakların mal üretimi ve suçtan caydırıcılık arasında dağılması şeklinde tüketim ve güvenlik arasında bir ödünleşme kararını

³³ A.e., p. 4

³⁴ A.e., p. 14

³⁵ Javier Estrada, "Crime and Punishment: An Introductory Analysis in a Noncooperative Framework", **Working Paper**, Last Version 1994, **University of Navara**, (Çevrimiçi) <https://blog.iese.edu/jestrada/research/>, pp. 1-13, 24.04.2014

vermek durumundadır. Bu rasyonel oyuncuların işgücü arzı problemiyle karşı karşıya olması demektir. Suçlunun suç işlemekten vazgeçmesi için farklı refah düzeyindeki suçlulara farklı para cezaları uygulanmalıdır.

Marjit, Meenaskshi ve Mukherjee (2000)³⁶,de suçtan caydırıcılık konusu yolsuzlukla ilgili eksik bilgili bir oyun teorisi modeliyle işlenmiştir. Makalede bilginin önemine değinilmiş ve özellikle hiyerarşik yapılarda yönetici ve işçiler arasındaki gizli anlaşmanın başkana zarar verme aşamasına gelebileceği sonucuna varılmıştır. Oyunda yasa uygulayıcı konumundaki denetçi suçlu ile rüşvet ilişkisine girmektedir. Ancak, oyunun odak noktası bu değil, suçun önlenip önlenemeyeceği sorusudur. Oyunun kurallarına göre; a) Denetçi tek bir oyuncuyu değil, farklı tiplerdeki oyuncuları denetlemektedir, b) Potansiyel suçlular denetimden kaçma becerisine sahiptir, c) Denetçi oyuncuların tipleri hakkında bilgi sahibi olabilir veya olmayabilir.

Denetçi oyuncunun tipi hakkında tam bilgiye sahip olduğu durumda stratejisini buna göre belirler ve suç asla önlenemez. Tersine, denetçi çeşitli oyuncu tiplerinin bulunduğunu biliyor ancak tiplerini tam olarak bilmiyorsa, suç en azından kısmen kontrol edilebilir ve yöneticiye suçu denetlemesi karşılığında verilecek teşvik artışı etkili olabilir. Buna örnek, gümrükten geçen yolcuları kontrol eden görevli olabilir. Oyunda suçlu yakalanırsa yasadışı yollarla edinilmiş net kazancın belli bir katı oranında ceza ödeyecektir (ax , $a > 1$ kadar ceza ödeyecektir (x : yasadışı yollarla edinilmiş net kazanç), suçlu yakalanırsa denetçi ax , $1 > a > 0$ tutarında ödül kazanacaktır veya suçu rapor etmemesi karşılığında rüşvet alması halinde rüşvet tutarı (B) kadar para kazanacaktır.

Oyun tam bilgi ve eksik bilgi koşullarında modellenmiş ve yasaları uygulamak konumundaki denetçinin oyuncunun tipi hakkında eksik bilgili olması halinde suçun önlenebileceği, aksi halde, yani denetçinin tam bilgili olması durumunda rüşvet veya ödül karşılığında suça iştirak edebileceği sonucuna varılmıştır. Ancak, eksik bilgi halinde, denetçi daha yüksek bir denetleme çabası

³⁶ Sugata Marjit, Meenakshi Rajeev ve Diganta Mukherjee, "Incomplete Information as a Deterrent to Crime", **European Journal of Political Economy**, No: 16 pp. 763-773, November 2000, p. 764, (Çevrimiçi) <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0176268099000592>, 17.11.2014

içine girebilir bu da daha zayıf suçluları caydırabilir. Denetçinin öğrenme süreci de oyunun bilgi yapısını, dolayısıyla sonucunu değiştirebilir. Kısa vadede denetçi bütün oyuncularını denetleyemeyeceği için bir oyuncuyu rüşvet alırken görmemişse dürüst değil veya dürüst olarak niteleyemez. Oyun yeterince uzun bir sürede tekrarlanarak oynanırsa denetçi bütün oyuncularını denetleyebilecek duruma gelir yani oyun tam bilgi altında oynanmış olur.

Bayar (2003)³⁷ yayımlanmamış doktora tezinde yolsuzluk için uygun bir ortam hazırlayan sistemin niteliklerini incelemek ve yolsuzluğu kolaylaştıran faktörleri belirlemek amacıyla üç oyun teorisi modeli kurmuştur. İlk iki modelde yolsuzluk rüşveti alan ve veren arasında bir ticari anlaşma olarak incelenmiştir. Üç oyuncu kamu görevlisi, aracı ve müşteridir. Aracının olup olmadığı duruma göre sonuç değişmektedir. Üçüncü oyun sahte bir aracının oyuna katılmasına göre kurgulanmıştır. Modelin sonuçlarına göre aracılar kurumunun yolsuzluk anlaşmasındaki yakalanma risklerini sıfıra indirebilmektedir, böyle bir durumda kamu görevlisi açısından rüşvet istemek istememeye göre neredeyse daha karlı olur. Modelin diğer bir sonucu aracılardan faydayı kamu görevlisine sağladığı, müşterinin aracının varlığı durumunda (aracının olmadığı duruma göre) fayda fonksiyonunun artmadığıdır. Kamu görevlisi ve aracı riskin düşmesinden kaynaklanan tüm fayda artışını paylaşır, müşteriler her koşulda (aracılı veya aracısız) yolsuzluğun olmadığı duruma göre daha az fayda elde ederler.

Shidiqi ve Pradiptiyo (2011)³⁸ uluslararası alandaki ekonomik yaptırımların suçtan caydırıcılığını Tsebelis (1990)'da önerilen oyunun geliştirilmesi suretiyle incelemişlerdir. Tsebelis'in aksine ekonomik yaptırımların katılığındaki artış hedef ülke(ler)nin uluslararası hukuku/anlaşmaları ihlal etme olasılığını azaltabilir. Benzer bir sonuç gönderici ülkenin uluslararası hukukun/anlaşmaların ihlalini önlemek için hedef ülkeye sağladığı yardım, destek ve teşvikler yoluyla da elde edilebilir.

³⁷ Güzin Bayar, "Corruption - A Game Theoretical Analysis", Ankara, O.D.T.Ü, Basılmamış Doktora Tezi, 2003

³⁸ Khalifany Ash Shidiqi, Rimawan Pradiptiyo, "A Game Theoretical Analysis of Economic Sanction", **MPRA Paper No: 30481**, February 2012, pp. 1-22, München, (Çevrimiçi) https://mpa.ub.uni-muenchen.de/30481/1/MPRA_paper_30481.pdf, 24.04.2014

3.1. 2. Sosyolojik Tabanlı Çalışmalar

3.1. 2.1. Suçlular ve Polis

Willmer (1970) kitabında polis ve suçlular arasındaki karşılıklı etkileşimi incelemiştir. Amacının suçla bağlantılı problemlerden bazılarına geleneksel suçbilimden tamamiyle farklı yeni bir bakış açısı getirmek olduğunu³⁹ yani neden yerine nasıl sorusuna yanıt aradığını ifade etmiştir⁴⁰. Polis ve suçlu arasındaki ilişkide suçluların suç davranışını seçerken, planlarken ve suçu işlerken, polisin ise suçluyu yakalarken ve suçu önlemeye çalışırken hangi sistemleri kullandığını araştırmıştır.

Kitapta polis ve suçlu arasındaki ilişkinin bilgi mücadelesi olarak kavramsallaştırılabileceği öne sürülmüştür. Bu yarışta, suçlu sinyal yayıcı, polis ise bu sinyalleri alıcı ve yorumlayıcı olarak düşünülür. Suçlu kendisiyle ilgili ipuçlarına erişilmemesi ve suçu yakalanmadan işlemek, polis ise suçluya ilgili bilgisini çoğalttırmak ve suçluyu yakalamak ve daha önemlisi suçu önlemek için çabalar⁴¹. Bu rekabet içindeki tercihler hem polisin hem suçlunun diğerine ait bilgiyi edinmesinin bilgi edinen tarafa üstünlük sağlayacağını gösterir. Ek olarak, taraflardan birinin edindiği bilgi kendi hanesine kazanç diğerine ise kayıp olarak yansır. Örneğin suçlu polisin çalışma sistemini bilirse suç işleme kararı verebilir ya da suç işlemekten cayabilir. Bazı çalışmalar Wilmer'in bilgi savaşları kavramını destekler niteliktedir, örnek olarak **Sherman (1990)**⁴² ampirik çalışmasında suçluların stratejilerini polisin tutumuna göre ayarladıklarını; sıkı polisiye önlemlerin suçtan caydırmakta etkili olduğunu öne sürmüştür. Diğer bir çalışma, **Kohfeld & Sprague (1990)**⁴³ 'nin nüfus, polisin tutumu ve caydırıcılık konulu çalışmasıdır. Bu makaleye göre, polis ve suçlular suçu ve tutuklamaları izlenecek stratejiler konusunda diğer mahkumlarla iletişim kurmak için kullanırlar.

³⁹ M.A.P. Willmer, **Crime and Information Theory**, Edinburg, Edinburg Univ. Press, 1970, p. 116

⁴⁰ A.e., p. 6

⁴¹ A.e., p. 9

⁴² Lawrence W. Sherman, "Police Crackdowns: Initial and Residual Deterrence", **Crime and Justice**, Vol. 12, 1990, pp. 1-48, University of Chicago Press, (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/1147437>, 24.04.2014

⁴³ Carol W. Kohfeld, John Sprague, "Demography, Police Behavior and Deterrence", **Criminology**, Vol. 28, Issue 1, pp.111-136, February 1990, U.S.A., (Çevrimiçi) <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1745-9125.1990.tb01320.x>, 24.04.2014

Willmer'in kitabında bilgi savaşları birkaç oyun teorisi modellemesi ile açıklanmıştır. Birisi, bilgi savaşlarını açıklamayı hedefleyen, polisin ve suçlunun rasyonel bireyler olduğu ve çatışma ilişkisinin var olduğu varsayımı altında sıfır toplamlı minimax oyunudur⁴⁴. Suçtan caydırıcılık ve suç önleme konularında ise hem suçlu ve polis arasında hem de mağdur ve suçlu arasında kısmi çatışma / kısmi işbirliği koşulunun olduğu Mahpus İkilemi oyunundan faydalanmıştır⁴⁵.

Tsebelis polis ve suçlu ilişkisini oyun teorisiyle inceleyen bir dizi makale yazmıştır; **1989**⁴⁶, **1990 (a)**⁴⁷ ve **1993**⁴⁸'de yazdığı makalelerinde suç, polisin tutumu ve yaptırımlar arasındaki ilişkiyi oyun çerçevesinde açıklamaya girişmiştir.

Tsebelis (1989)'da silahların kontrol edilmesi amacıyla Drescher tarafından modellenen oyununu geliştirerek suç konusuna uygulamıştır. Tsebelis bireyin suç işleme kararını hangi koşullar altında verdiği sorusuna oyun teorisi ve karar teorisini karşılaştırarak başlamıştır. Buna göre, yağmur yağıyorsa ve şemsiyeniz yoksa evde oturma kararı vermek karar teorisi açısından uygun bir problemdir. Ancak, çevrede polis olduğunda aceleniz olduğu için hız yapmak karar teorisi açısından uygun değildir. Robinson Crusoe ıssız adaya düştüğünde doğa ile baş başaydı ve kararlarını buna göre alıyordu yani oyununu doğaya karşı oynuyordu. Bir ayak izi gördüğü andan itibaren rasyonel rakiplerle karşılaştığını düşündü ve muhtemel saldırılara karşı evini güçlendirdi. Clausewitz'in deyiimiyle rasyonel bir rakibi doğaya benzetmek "uygun olmayan durum" dur. Tsebelis ikinci konuyu yani rasyonel bir rakibin varlığını karar teorisi açısından değerlendirmeyi Robinson Crusoe Yanılgısı olarak nitelendirmiştir⁴⁹. Oyun tek bir pür strateji dengesine sahip değilse bir oyuncunun getirilerindeki değişiklik denge durumunda yalnızca o oyuncunun stratejisini değil rakip oyuncunun stratejisini de etkiler. Örneğin, cezanın miktarını

⁴⁴ Willmer, **a.g.e**, pp. 55- 66

⁴⁵ **A.e.**, pp. 85- 97

⁴⁶ George Tsebelis, "The Abuse of Probability In Political Analysis: The Robenson Crusoe Fallacy", U.S.A., **The American Political Science Review**, Vol. 83, No. 1, pp. 77 - 91, March 1989 , (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/1956435>, 24.04.2014

⁴⁷ Tsebelis, "Penalty has no Impact on Crime: A Game - Theoretic Analysis", U.S.A., **Rationality and Society**, 2, pp. 255-86, Sage Publications, (Çevrimiçi) <http://www.sagepublications.com>, 24.04.2014

⁴⁸ Tsebelis, "Penalty and Crime: Further Theoretical Considerations and Empirical Evidence", U.S.A., **Journal of Theoretical Politics**, 1993, Volume 5, pp. 349- 74, Sage Publications, (Çevrimiçi) <http://www.sagepublications.com>, 24.04.2014

⁴⁹ Tsebelis, **1989**, p. 77

artırmak dengede yalnızca suç işleme sıklığını değil yasa uygulama sıklığını da etkiler. Tsebelis şu sorulara yanıt aramıştır:

a) Bireylerin evde oturması veya dışarı çıkması yağmur yağma olasılığını değiştirir mi?

b) Bireylerin yasalara uyması veya yasaları ihlal etmesi polis yaptırımlarının olasılık dağılımını değiştirir mi?

Birinci soruya verilecek yanıt hayırken ikinci soruya evettir. Polis yasa ihlal edilirse yaptırım uygulayacaktır aksi halde rahat olmayı tercih edecektir. Diğer bir deyişle polisin yasa ihlali durumundaki koşullu olasılığı, yasa uygulamanın koşulsuz olasılığından farklıdır. Böylece polisin eylemi bireylerin seçiminden bağımsız değildir. Cuma burada devreye girebilir. Tsebelis'e göre Robinson Crusoe yanılgısı sıfır toplamlı olmayan oyunlarda önemli hatalara öncülük edebilir. Karar teorisinde uygulanan beklenen fayda olasılıkların dışsal değil dengede rasyonel rakibin stratejilerinin bir parçası olduğu durumlarda uygun değildir. Sıfır toplamlı olmayan oyunlarda beklenen fayda rakibin stratejisine bağlıdır.

Her iki durumda verilecek kararlardaki getiriler tabloda şöyle gösterilmiştir.

Tablo 5: Yağmur Kararının Getiri Matrisi

Karar	Yağmur Yağıyorsa	Yağmur Yağmıyorsa
Sokağa Çıkmak	a	b
Evde Kalmak	c	d

Kaynak: Tsebelis (1989)

Burada iki durum ve iki karar vardır. Getiriler $c > a$ ve $b > d$ dir. Buna yağmur yağma olasılığı da (p) eklenir. Bu durumda beklenen fayda (EU) formülü:

$EU_{sokak} - EU_{ev} = [a \times p + b \times (1-p)] - [c \times p + d \times (1-p)] > 0$. Getiri hesaplamasında yağmurda ıslanmanın veya evde oturmanın hoşnutsuzluğu ve zevki de hesaba katılır.

Tsebelis suçlu, polis ve ceza (yaptırım) ilişkisini incelerken oyuna aşağıdaki varsayımlarla başlamıştır:

- Suçlu çevrede polis varsa yasalara uyar, yoksa yasaları ihlal eder yani suç işler,

- Polis yasa ihlali varsa yaptırım uygular, aksi halde sessiz kalır. Yani her iki oyuncunun optimal seçimi diğer oyuncunun kararına bağlıdır, diğer oyuncunun stratejisine göre karar verme saikiyle kendi stratejisini değiştirir. Bu varsayımlar altındaki bir oyunda cezanın sertliği beklenen faydayı azalttığı için işlenen suç sayısını da azaltır. Polis suç azaldığında yasayı uygulamak için kendini yeterince teşvik edilmiş hissetmez, bu da suçu artırır ve yeni bir denge oluşur. Bu oyun ve karşı oyunun bir dizi tekrarı sonuçta cezadaki artışın suç eylemi üzerinde uzun vadede etkili olmadığı yeni bir denge noktasını destekler. Zaman içinde, cezaların sertliği en büyük etkisini polis davranışı üzerinde gösterir yani onların gözetleme görevini azaltır bu da tutuklanma kesinliğini azaltır.

Tablo 6: Suç Kararının Getiri Matrisi

Karar	Polis Var	Polis Yok
Hız Yap	a_1	b_1
Hız Yapma	c_1	d_1

Kaynak: Tsebelis (1989)

Burada iki durum (polisin olup olmaması) ve iki eylem (hız yapıp yapmama) vardır: Getiriler $c_1 > a_1$ ve $b_1 > d_1$ dir.

Tablo 7: Polis - Yurttaş Oyununun Getiri Matrisi (Polisin Yaptırım Uygulayıp Uygulamama Kararı)

Karar	Yaptırım Uygula	Yaptırım Uygulama
Hız Yapınca	$a_1 a_2$	$b_1 b_2$
Hız Yapmayınca	$c_1 c_2$	$d_1 d_2$

Kaynak: Tsebelis (1989)

Burada her bir oyuncunun iki stratejisi vardır. Yurttaşların getirileri: $c_1 > a_1$ ve $b_1 > d_1$ dir. Polisin getirileri $a_2 > b_2$ ve $d_2 > c_2$.

Tsebelis'e göre üçüncü tabloda pür strateji Nash dengesi yoktur. Çünkü iki oyuncunun diğerine karşı pür stratejisi yoktur. Karar teorisi ve oyun teorisi arasındaki fark oyun teorisinde olasılıkların dışardan olmamasıdır. Burada karma strateji dengesi vardır.

Yurttaş için yasayı çiğneme olasılığı: p , yasaya uyma $(1-p)$

Polis için yasa uygulama olasılığı q , $(1-q)$

Yurttaş ve polis için karma strateji izleme olasılığı: p^* ve q^*

$$p^* = (d_2 - c_2) / (a_2 - b_2 + d_2 - c_2) \quad (1)$$

$$q^* = (b_1 - d_1) / (b_1 - d_1 + c_1 - a_1) \quad (2)$$

Oyunda pür strateji dengesi olmadığından yukarıdaki denklemlerdeki p^* ve q^* oyunun tek denge stratejisidir ve karma stratejidir.

Tsebelis'in bu üç matris sonucunda farklı strateji varsayımlarından çıkardığı sonuçlar şunlardır:

1) Cezalardaki bir artış p^* dengesinde suç işleme sıklığını değiştirmez yani aynı bırakır.

2) Cezalardaki bir artış q^* dengesinde polisin yasal yaptırım uygulama sıklığını azaltır.

3) c_1 veya d_1 'in herhangi birindeki artış p^* dengesinde suç işleme sıklığını değişmeden bırakır.

4) c_1 veya d_1 'in herhangi birindeki artış polisin q^* dengesindeki yasal yaptırım uygulama sıklığını azaltır.

Tsebelis'e göre suça sosyolojik yaklaşımda yukarıdaki kuramların sonucu bir önceki sonuçla aynıdır; kısa vadede bu tür önlemler istenen sonucu verse de bu polisin stratejisini değiştirmesi yani yasayı uygulama sıklığını azaltacaktır. Bunun yanı sıra bireyler yasayı çiğneme sıklığını artıracaktır.

Tsebelis yukarıdaki sonuçların sezgisel olarak uyumsuz görüldüğünü, dolayısıyla mantıksal ve ampirik açıdan sınanması gerektiğini belirterek [1989, 1990(a)]'da oyunu şu şekilde değiştirdi: 1) Eksik bilgili rasyonel oyuncular (her bir oyuncu diğerinin getirisini bilmiyor), 2) Miyop oyuncular (oyuncuların uzun dönem stratejisi veya merkezi bir stratejileri yok), 3) Suç düzeyi ve polis uygulamalarındaki

farklılıklar, 4) Oyuna belli bir stratejisi olmayan oyuncuların dahil edilmesi. Sonuncu oyunda iki tür polis ve iki tür oyuncu vardır. Bir polis suçun azlığına veya fazlalığına bakmaksızın sürekli olarak görevini yapar, stratejik oyuncu olan polis ise yalnızca suç arttığında görevini yerine getirir. İki farklı bireyden birisi dürüsttür yani suç işleme asla bir baskın strateji değildir, diğer birey ise polis çevrede olmayınca yasayı ihlal etmektedir. Eleştirilere cevaben üçüncü bir oyuncu (mahkeme ya da yasama organı) polis ya da kamudan önce hareket eder ve cezaların şiddetini artırır. Bütün bu daha gerçekçi modeller aynı teorik dengeye götürür yani polis gücünün ve cezaların artırılması uzun dönemde suçu azaltmaz.

Tsebelis yurttaşları, firmaları, ülkeleri, astları, devlet memurlarını ve diğerlerini bir kurallar dizisine uymaya ikna eden yani suçtan caydıran uygun strateji ne olmalıdır sorusunun geleneksel görüşteki "havuç ya da sopa" yaklaşımı ile başılamayacağını, bu tür yöntemlerin sonucunun gözetleme sıklığının azalması olacağını, suçtan caydırmak için cezanın artırılmasını veya refah programlarının uygulamaya konmasını öneren geleneksel görüşe karşılık polise verilen teşviklerin değiştirilmesi önermiştir. Bu önerinin iki nedeninden birincisi, geleneksel görüşün yasa uygulama işinde polisin stratejik bir aktör olduğunu göz ardı etmesi; ikincisi ise birincinin sonuçlarıdır. Geleneksel yaklaşımın sonuçları kısa vadelidir çünkü polis kendi davranışını yeni duruma göre ayarlayacaktır. Ceza artışının suçun sıklığını azaltacağına polis denetiminin sıklığını azaltacağını ortaya koymuştur. Tsebelis ampirik çalışmalarla teorik çalışmasını desteklemiştir.

Bianco, Ordeshook and Tsebelis (1990)⁵⁰ Bianco, Tsebelis (1989)'da önerilen oyun teorisi modelinde polis ve suçlu oyununun tek atışlı bir oyun olarak incelendiğini ancak modelin tekrarlı oyun olarak tasarlanması gerektiğini belirtmiştir. Ordeshook ise uygun modelin yalnızca iki oyunculu bir model değil, ek olarak da, Tsebelis'in bazı teknik yanlışlıklar yaptığını düşünmüştür.

Yazarlara göre tekrarlı oyunlarda oyuncular karşılıklı fayda sağlamak için stratejilerini koordine edebilirler⁵¹. Bu durum tek atışlı oyunlardaki denge durumu

⁵⁰ William T. Bianco, Peter C. Ordeshook, George Tsebelis, "Crime and Punishment: Are One - Shot, Two Person Games Enough", **The American Political Science Review**, Vol. 84, No 2, pp. 569 - 586, U.S.A., Sage Publications, (Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/stable/1963536>, 24.04.2014

⁵¹ A.e., p. 569

değildir. Bu anlaşmalar "tetikleme stratejisi" kullanılarak sürdürülür, bu yolla, bir oyuncu diğer oyuncular da uyduğu sürece kurallara uyar. Bu davranış "güven", "normlar" veya "itibar" gibi kavramların soyut eşiti olarak da görülebilir. Bununla beraber, insanlar yalnızca bir kez karşılıklı ilişkide bulundukları durumlarda bu durum ortaya çıkmaz. Gerçekte, gerçek dünyada polis ve vatandaşlar birden çok karşı karşıya gelirler. Tek atışlı oyunda, tek denge noktası oyuncuların karma strateji uyguladığı noktadır. Bununla beraber, tekrarlı oyunlarda, oyuncular gelecekteki getirilerini "çok fazla" dikkate almazlarsa, alt oyun mükemmel denge şeklinde pür strateji sonuçlar elde edilebilir.

Cox (1994)⁵² Tsebelis'in oyun teorisi çerçevesinde yazdığı 1989, 1990a, 1990b, 1991 ve Bianco, Ordeshook ve Tsebelis (1990) makalelerindeki "cezalandırmanın suçu önlemeyeceği" sonucunun Tsebelis tarafından "oldukça güçlü şekilde genel kanının aksine" bulunduğunu belirterek bu sonuçların aynı zamanda hatalı sonuçlar olduğunu iddia etmiştir. Tsebelis'in polis - kamu oyunculu ikili matris oyununda, oyuncuların sınırlı sayıda stratejileri olduğunu, bunun da karma strateji Nash dengesi değil, karma strateji içinde tek bir Nash dengesi olduğunu, Tsebelis'in modelinin yani artan cezaların suç düzeyini değiştirmedeği sonucunun tek bir sonuç değil mümkünler arasından biri olduğunu savunmuştur⁵³. Cox bu modele alternatif farklı bir model öne sürmüştür.

Andreozzi (2004)⁵⁴ artan cezaların caydırıcı olup olmadığını 2 x 2 denetim oyununun farklı bir türüyle teorik olarak ortaya koymuştur. Denetçi yani polis diğer oyuncuyu denetleyip denetlememe kararı, diğer oyuncu olan suçlu ise yasaları ihlal edip etmeme kararı verecektir. Tsebelis 1989, 1990a ve 1990b ile Holler 1993 makalelerinde yer alan oyun teorisi 2 x 2 "denetim oyunu" veya "polis oyunu" ile sunulan cezadan caydırıcılık oyunundan farkı burada denetçinin (polis) Stackelberg lideri olarak hareket etmesi ve kendisinin bir denetim olasılığına karar verebilmesidir. Tsebelis'in oyunlarındaki eş anlı hareket yerini sıralı oyuna bırakır.

⁵²Gary W. Cox, "A Note on Crime and Punishment", **Public Choice**, Volume 78, No. 1, pp. 115-124, January 1994, (Çevrimiçi) <http://link.springer.com/article/10.1007%2F01053369>, 14.04.2014

⁵³**A.e.**, p. 122

⁵⁴Luciano Andreozzi, "Rewarding Policemen Increases Crime. Another Surprising Result from the Inspection Game", Netherlands, **Public Choice**, Vol. 121, pp. 69- 82, Kluwer Academic Publishers, 2004, 24.04.2014

Tsebelis cezadaki bir artışta yasa ihlali sıklığının değişmeden kalacağını, tek etkisinin denetim sıklığındaki azalma olacağını ileri sürmüştür. Tsebelis'in vurgulamamasına rağmen, denetim oyunu cezadan caydırıcılıkta tek etkin politikanın denetçiye yasaları uygulaması için daha fazla teşvik verilmesi olduğunu öngörür. Andreozzi'nin eriştiği sonuca göre denetçinin yasaları uygulamak için teşviklerinin artırılması suçu azaltmaz ve hatta artırabilir.

Pradiptiyo (2007)⁵⁵ çalışmasında Tsebelis (1989, 1990, 1993) ve Tsebelis'in Bianco ve arkadaşları (1990)'daki denetçi oyununu gözden geçirmiş ve Tsebelis (1989)'in önermelerinin aksine cezanın sertliğinin bireylerin suça kalkışma kararını etkileyebileceği sonucuna varılmıştır. Diğer bir sonuç suçu önleme programlarının da bireylerin suç işleme oranlarını etkileyeceği yönündedir. Ancak cezaların artırılmasının suça kalkışmayı azaltmaktaki rolü suçu önleme programlarının sonuçlarına göre daha az kesindir.

Friehe (2008)⁵⁶'nin amacı eş anlı teftiş oyunu ile Tsebelis (1989)'daki makalesinde eriştiği, suçun cezanın büyüklüğünden etkilenmediği sonucu elde etmek olarak tanımlamıştır. Yazara göre bunun böyle olması için suçlu ve polisin kazançlarının bağımsız olması gereklidir. Birbiriyle ilişkili kazançlar karşılaştırmalı statik dengede suç ve cezaların sertliği arasında ters ilişki sonucunu verir. Diğer bir bulgu ise daha sert yolsuzluk karşıtı önlemlerin suçu daha fazla teşvik edeceğidir.

Spengler (2014)⁵⁷ tek atışlı üç oyunculu bir rüşvet oyunu kurgulamıştır; bunlar rüşvet veren, rüşvet alan resmi görevli ve müfettiştir. Rüşvet veren rüşvet verip vermeme, resmi görevli rüşveti kabul etme ya da iade etme, teftiş edense denetleyip denetlememe seçeneklerine sahiptir. Asimetrik olarak dağılan dört farklı ceza vardır, bunlar çeşitli derecelerde olmak üzere rüşvet verme ve rüşvet alma, rüşveti iade etme ya da iadeyi kabul etme şeklindedir. Rüşvet denetlenirse ceza

⁵⁵Rimawan Pradiptiyo, "Does Punishment Matter? A Refinement of the Inspection Game", **Review of Law & Economics**, Volume 3, Issue 2, 2007, pp 197-219, Walter de Gruyter GMBH, Germany, (Çevrimiçi) <https://www.degruyter.com>, 24.04.2014

⁵⁶Tim Freehe, "Correlated Payoffs in the Inspection Game: Some Theory and Application to Corruption", **Public Choice**, Vol. 137, No. 1/2, Oct. 2008, Springer, (Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/stable/40270855>, 24.04.2014

⁵⁷Dominic Spengler, "Endogenous Detection of Collaborative Crime: The Case of Corruption", **Review of Law & Economics**, Volume 10, Issue 2, pp. 201-217, De Gruyter, Berlin, 2014, (Çevrimiçi) <https://www.degruyter.com/view/j/rle.2014.10.issue-2/rle-2014-0034/rle-2014-0034.xml>, 24.04.2014

uygulanır. Denetlenme olasılığı denetlenmeye bağı olarak içseldir, Oyunu diğer teftiş oyunlarından ayıran özellik ise her iki suçlunun ortak çabasıyla oyunun tamamlanmasıdır. Yazar, Tsebelis'in bulduğu sonucun tersini bulmuştur yani iç denetim ile daha yüksek cezalar tüm suç oranını düşürür. İkinci olarak rüşvet verene uygulanan daha yüksek cezalar ters etki yapar yani rüşvet olasılığını azaltır.

3.1. 2.2. Suçlular, Mağdurlar ve Polis

Laver'in Suç Oyunu kitabı⁵⁸ suç kararı vermede oyun teorisi modellemesinin kullanıldığı ilk çalışmalardan birisidir. Yazar 1982'de kaleme aldığı kitabında verdiği örnekleri oyun olarak tanımlamış, oyun teorisi kavramları ve oyun teorisi modelleri kullanmıştır ama oyun teorisine değinmemiştir ve örneklerini ne oyun teorisi ne de suç ile ilişkilendirmemiştir. Bununla beraber bu küçük kitap suçu anlamak için oyun teorisinden nasıl yararlanılabileceğini gösterir. Kitapta; gasp, tehdit, çocuk kaçırma, şantaj, korkunun iktisadı, uçak kaçırma, ablukaya alma, ölüm-kalım oyunu başlıklarıyla oyunları incelemiştir. Laver sosyal ilişkilerde itibar ve şöhret faktörlerinin önemine değinmiş ve bu faktörlerin oyuncuların strateji tercihlerini değiştirdiğini vurgulamıştır.

Gambetta çalışmalarında yeraltı dünyasını, mafya ve mafya elemanları arasındaki ilişkileri konu etmiştir. Bu ilişkilerin anlaşılmasız görünmesinin aksine rasyonel bir temele dayandığını savunmuş, ilişkileri güven oyunu, aldatma oyunu, şöhret oyunu, sinyalleme stratejileri gibi oyunlarla açıklama yoluna gitmiştir. Yazarın editörlüğünü yaptığı "**Güven: İşbirliği Yapılması ve Bozulması**" (1988)⁵⁹ kitabında güven kavramının doğru bir tanımını yapmak için oyun teorisini, güvene dayalı kararların doğasını anlamak için de sinyal teorisini temel almıştır. "**Yeraltı Dünyasının Kodları**" (2009)⁶⁰nda güven unsurunun çeşitli tehlikeler altında olduğu bir dünyada ilişkilerdeki güvenilirliğin nasıl tesis edildiğini açıklamak için sinyal teorisine başvurmuştur.

⁵⁸ Michael Laver, **The Crime Game**, Oxford, Martin Robertson & Company Ltd., 1982

⁵⁹ Diego Gambetta, Edited By, **Trust: Making and Breaking Cooperative Relations**, U.S.A., Basic Blackwell Ltd., 1988

⁶⁰ Gambetta, **Codes of the Underworld: How Criminals Communicate**, U.K., Princeton University Press, 2009

Yazar **Sicilya Mafyası (1993)**⁶¹ kitabı ve **Gizemli Piyasalar (1994)**⁶² makalesinde yeraltı dünyasının suç ilişkilerini güven oyunu, aldatma oyunu, şöhret oyunu gibi oyunlarla ve sinyalleme stratejileri ile açıklık getirmiştir. Yasa dışı ürünlerin ve hizmetlerin satıcıları ve müşterileri sinyaller yoluyla güven tesis eder ve işlem yapar. Örneğin bir mağdur mafyadan koruma isterken bu görevi gerçekten yerine getirme veya sahte bir hizmet olup olmayacağı konusunda karar vermelidir. Mağdur en iyi kararı vermek için tam bilgiye sahip olmalıdır. Bunun için kuşkuya yer vermeyen sinyaller örneğin şöhret, gizlilik, parlak imaj bunlar arasında sayılabilir. İtalyan mafyasının yarattığı imaj taklit edilmesi güç olduğundan buna talip olanları caydırır.

3.1. 2.3. Yurttaşlar ve Hükümet

Mesquita ve Cohen (1995)⁶³ farklı eğilimlerdeki bireylerin suçu kendi hedeflerine ulaşmak için nasıl kullandığını ve toplumun adilliği konusundaki farklı inanışların gerilim ve neo klasik teoriler tarafından türetilen çeşitli teşvik ve caydırıcı önlemlere nasıl tepki verdiğine oyun teorisi yoluyla cevap aramıştır. Kurguladığı oyunda karar vericiler arasına halk, hükümet ve doğayı dahil etmiştir. İşbirliksiz oyunda yer alan aktörler yani halk, hükümet ve doğa potansiyel çatışma içinde ve her aktör kendi çıkarı için mücadele ediyor, bütün değişkenleri kontrol edemiyorlar. Oyunda halkın tercihlerini yerine getirme becerileri aşağıdaki varsayımlara dayalıdır:

- 1) Bireylerin sosyal statüleri,
- 2) Hükümetin sağladığı yasal fırsatlardan yararlanma düzeyi,
- 3) Sosyal yardım programlarının sağladığı yararlar, hükümetin adil olup olmaması, suç işlendiğinde tutuklanma ve cezalandırılma olasılığı ve suçun maliyeti.

Bireyler toplumda kabul gören davranışa uyum gösterebilir veya ihlal edebilir. Hükümet bireylere iki şekilde yaklaşabilir: 1) Adil bir hükümet bireylerin

⁶¹ Diego Gambetta, **The Sicilian Mafia: The Business of Private Protection**, London, Harward University Press, 1993,

⁶² Gambetta, "Inscrutable Markets", **Rationality and Society**, Vol. 6 No 3, July 1994, U.S.A., pp. 353-368, (Çevrimiçi) <http://journals.sagepub.com/home/rss>, 15.11.2014

⁶³ Bruce Bueno de Mesquita ve Lawrence E. Cohen, "Self-Interest, Equity, and Crime Control: A Game-Theoretic Analysis of Criminal Decision Making", **Criminology**, Volume 33, November 1995, pp. 483-518, U.S.A., (Çevrimiçi) <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1745-9125.1995.tb01187.x>, 15.11.2014

sosyal güvenlik açısından daha fazla kazanabilecekleri yasal fırsatlara olanak sağlayabilir, 2) Adil olmayan bir hükümet uyguladığı politikalarla kaynakları bireylerden hükümete aktarır ve getirileri sınırlar. Oyunda yasa uygulama düzeyi sabittir, oyunu hükümet başlatır ve tutuklanma kararını doğa verir.

Yazarlar yurttaşların ve hükümetin özelliklerini değiştirerek farklı denge noktaları oluşturdıklarında birkaç sonuç ortaya çıkar:

1) Bir bireyin suç işleme kararı almasında hükümete duyduğu güven algısı önem taşır, yani birey hükümetin kendisine karşı adil davranmadığını düşünüyorsa cezanın şiddeti suç işlemekten caydırmayabilir.

2) Güven düzeyi sabit tutulduğunda, zenginlere oranla yoksulların suç işleme oranı yükselir. Yoksulluk aşırı ise güven düzeyi hiçbir şekilde suçu azaltmaya yetmez. Yoksullara yasal yollarla gelirlerini artırma ve sosyal statüye erişme fırsatı sağlandığı ölçüde yoksullar arasındaki suç oranı azalır.

3) Cezanın sertliğinin suç işleme kararında etkisi azdır, tutuklanma ihtimali suçtan caydırmakta daha etkilidir.

4) Sosyal refahı artırmak suçtan caydırmaz aksine fail yasal ve yasal olmayan eylemlerden bağımsız olarak fayda sağlıyorsa suça kalkışmayı artırabilir.

Makalenin sonuç bölümünde oyunun sonuçlarına dayanarak neo klasik caydırma teorilerinin ve gerilim teorilerinin suç kontrol politikalarının mantık olarak geçersiz olduğunu savunmuştur. Suçtan caydırmada "üç ıska ve dışardasın" ya da kısa vadeli refah dağılımı sağlayan sosyal yardım programları gibi "işveren/devlet yardımları" başarıya ulaşamaz. Analiz sonucuna göre geleneksel rasyonel seçim varsayımlarına eşitlik kavramı eklenerek türetilen stratejiler daha etkin bir şekilde suçu önleyebilir.

3.1. 3. Evrimci Oyun Teorisi Tabanlı Çalışmalar

Cohen & Machalec (1988)⁶⁴ sosyal bilimcilerin suç davranışını "hastalıklı" bir temele oturttuklarını, Durkheim'in sapma ve suç davranışını doğal bir şekilde işleyişini sürdüren toplumsal sistemlerin "normal" bir özelliği olduğunu ileri

⁶⁴ Lawrence E. Cohen, Richard Machalec, "A General Theory of Expropriative Crime: An Evolutionary Ecological Approach", **American Journal of Sociology**, Vol. 94, No. 3, Nov. 1988, (Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/stable/2780251>, 25.05.2015

sürdüğünü ancak sosyal bilimcilerin sıradan toplumsal ortamlarda yaşayan "normal" bireylerin nasıl ve neden sapma ve suç işlemeye yöneldiğini henüz açıklayamadıklarını belirterek evrimci bakış açısıyla konuya yaklaşmışlardır. Buna göre, el koyma suçları sıradan toplumsal sistemlerde bireylerin kendi ihtiyaçlarını karşılamak için başvurdukları davranışsal stratejilerdir. Bireyler veya gruplar karar verirken rasyonelite önermesine bağlı kalmazlar; aynı koşullarda karma veya koşullu farklı stratejiler geliştirebilirler. Stratejileri üretmek olmayan gruplar, örneğin yakalanma korkusu yoksa çalmayı üretmeye tercih edebilirler. Üretimin toplumsal örgütlenmesi (örneğin rutin iş bölümü, kaynakların dağılımı ve elde edilebilirliği, ve üretim tarzı) suça kalkışmak için bir fırsat yapısı yaratır üretken olmayan stratejilerin istilasını davet eder. Bireyler el koyma stratejisinin başarısını gözlemledikleri veya tecrübe ettikleri zaman benimsemeyi veya taklit etmeyi seçmeye yatkınlaşır. Çalma veya el koyma eylemi sürecinde bireyler veya gruplar diğerlerinden bazı malzemeler veya simgesel kaynaklara el koymak için zor kullanabilirler, aldatabilirler veya çalabilirler. Stratejinin başarısı diğer birey veya grupların stratejisine dayalıdır.

Vila & Cohen (1995)⁶⁵ Cohen&Machalek (1998)'in el koyma suçlarının evrimci ekolojik yaklaşımla genel teorisine iki açıdan yaklaşmışlardır⁶⁶:

1) Teorinin temel varsayımlarını mantıksal yeterlilik açısından ve matematiksel olarak test etme,

2) Bilgisayar tekrarlı simülasyonu deneyleri ile modelin geniş bir koşullar yelpazesinde tutarlı olup olmadığını sınamak.

Oyun büyük bir popülasyonda oynanır, her bir bireyin stratejisi üretmek veya sömürmektir, iki kişiyle tekrarlı olarak oynanır. Makalede matematiksel analiz varsayımlarla mantıki yönden tutarlı bulunmuştur. Deneylerin genel olarak varsayımla uyumlu olmakla birlikte birkaç değişikliğin gerekli olduğu belirtilmiştir. Sonuç olarak, el koyma suçu Cohen ve Machalec'in önermesiyle tutarlı bulunmuştur yani bu suçlar rutin ekonomik, sosyal ve üretken ilişkilerin normal bir sonucudur.

⁶⁵ Bryan J. Vila, Lawrence E. Cohen, "Crime as Strategy: Testing an Evolutionary Ecological Theory of Expropriative Crime", **American Journal of Sociology**, Volume 98, Number 4, January 1993, The University of Chicago Press, (Çevrimiçi) <https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/230092>, 24.04.2014

⁶⁶ A.e., p. 874

Macy ve Flache (1995)⁶⁷ bireysel seçim modellerinde evrimci oyun teorisi ve sosyolojik bakış açısının birlikte gözetilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Buna göre rasyonel seçim teorisi beklenen marjinal fayda hesaplamaları piyasa davranışı hakkında sınanabilir ve totolojik olmayan önermeler yapabilir, teoriye sosyal benimsenme, güvenlik ve hatta aşk gibi, sosyal bağlar gibi elle tutulamayan kavramların eklenmesi doğruluğunu ve yanlışlanabilir olmasını zedeleyebilir ve teorik olarak belirsizliğe ve beklenmeyen sonuçlara yol açabilir.

Cressman, Morrison ve Wen (1998)⁶⁸ suçtan caydırıcılığın iktisadını evrimci bakış açısıyla konu etmiştir. Mal sahipleri ve potansiyel suçlular ile kamu polisi ve suç yaptırımları arasındaki ilişkiler bimatriks bir oyun kurarak incelenmiştir. Kamu polisi ve suça uygulanan yaptırımlar değişken dışsal veridir. Oyun iki farklı birey tipinin oluşturduğu popülasyonlar arasında oynanır, aşamalı oyundur; her popülasyonun bireyleri tek atışlı bir seri oyun oynar, öyle ki zaman içinde popülasyondaki her bir birey kendi beklenen getirilerini iyileştirmek için başarılı stratejiyi taklit eder⁶⁹. Oyunun sonunda suç oranının dairesel olarak sabit olduğu ve daire üzerindeki ortalama suç oranının suça uygulanan yaptırımların büyüklüğüne göre değişmediği sonucuna varılmıştır. Makaledeki bir diğer sonuç artan kamu polisi denetimi belli bir eşik düzeyine kadar ortalama suç oranını yükseltir, eşik noktasından sonra ise suç oranları düşer.

Oyunda iki farklı durum konu edilmiştir. Birincisinde özel koruma vardır, ikincisinde kamu polisi devreye girer.

Birinci oyunda model yalnızca özel korumanın var olduğu durumu analiz eder. Buradaki iki oyuncudan birisi yasalara saygılı olduğu varsayılan mal sahibi potansiyel mağdurdur, ikinci oyuncu ise beklenen getiriye bağlı olarak suç işleme fırsatını değerlendirecek olan hırsızdır⁷⁰. Oyun önce hırsız yakalamanın tamamen mal sahiplerinin kendi sorumluluğunda olduğu koşulla başlar (yani kamu polisi

⁶⁷ Michael W. Macy, Andreas Flache, "Beyond Rationality in Models of Choice" , **Annual Review of Sociology**, U.S.A., 1995, Vol 21, pp. 73-91, (Çevrimiçi) [https:// www.jstor.org /stable / 2083404](https://www.jstor.org/stable/2083404), 24.04.2014

⁶⁸ Ross Cressman, William G. Morrison ve Jean-François Wen, "On the Evolutionary Dynamics of Crime", **The Canadian Journal of Economics** / Revue Canadienne d'Economie, Vol. 31, No. 5, November 1998, pp 1101-1117, (Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/stable/136461>, 15.11.2014

⁶⁹ A.e., p. 1103

⁷⁰ A.e., p. 1104

düzeyi sıfırdır), ceza adalet sisteminin görevi suçluyu cezalandırmaktır. Analizdeki temel öge mal sahiplerinin hırsızlığı önlemek için gösterdikleri kişisel çabalardır. Mal sahiplerinin iki seçeneği vardır; mallarını korumak için hiç birşey yapmamak yani pasif kalmak, ya da gözetleme sistemi kurma gibi çeşitli önlemler almak. Suç fırsatçıları hırsızlık yapmak veya yapmamak seçeneğine sahiptir. Oyun sonucunda mal sahiplerinin önlemleri artırması hırsızları caydırır ve suç oranlarını düşürür. Bununla beraber, suç oranlarının düşmesi mal sahiplerinin özel koruma tedbirlerini azaltmaları sonucunu doğurur; bu da suç artışını teşvik eder. Evrimci oyunlarda standart dinamik altında çoğaltıcı dinamik dediğimiz durum ortaya çıkar⁷¹. Suç oranı daireseldir ve daire üzerindeki ortalama suç oranı devlet tarafından uygulanan ceza setindeki değişikliklere tepkisizdir. Makaleye göre, analiz sonuçları politika yapımcılarının kısa dönemli suç verilerini incelerken ihtiyatlı olmasını gerektirir.

i) Artan cezalar: Oyunun sonuçlara göre, cezanın artırılması hırsızlığı önlemez ama mal sahibinin pasifleşme olasılığını artırır. Bunun muhtemel bir açıklaması popülasyondaki mal sahibi ve fırsatçıların içinde bulundukları süreçteki gelişmeleri süreç boyunca muhakeme ederek uyum davranışı göstermesidir. Yani, başarılı stratejiler çoğalır ve daha az başarılı stratejiler azalır.

ii) Dinamikler : Bireyler davranış kalıplarını zaman içinde deneme, öğrenme ve uyma yoluyla edinirler. Bu nedenle iktisatta evrimsel dinamikler hem denge seçme ölçütünde hem de bir süreci modelleme aracı olarak artan şekilde önemli olmaya başlamıştır. Tek atışlı oyun şimdi bir seri aşamalı oyuna dönüşmüştür; mal sahibi popülasyonu ve fırsatçıların popülasyonu. Bireylerin karma strateji oynamalarından çok pür strateji oynadıkları varsayılmıştır.

Analiz sonucuna göre cezalar kısa dönemde suçu azaltsa bile, uzun dönemde ortalama suç oranları artan cezalara tepkisiz kalabilir. Dahası, uzun dönem ortalama suç oranları aynı kalsa bile, daha sert cezalar fırsatçıların beklenen faydasını artırabilir⁷².

⁷¹ Ibid.

⁷² A.e., p.1109

İkinci oyunda modele kamu polisi eklenir. Bu durumda da sonuç değişmez; yani daire üzerindeki ortalama suç oranı kamu polisinin oyunda yer alması halinde de cezai yaptırımlara duyarsızdır⁷³;

Yazarlara göre, hırsızlara verilen sert cezalar ve daha fazla polis denetimi uzun vadede suça kalkışmayı caydırmaz. Bu paradoksal sonucun ortaya çıkmasındaki etkenler, mal sahiplerinin hukuk sistemi ve suç oranlarındaki değişimlere mukabil hırsızlığı önlemek için bireysel çabalarını azaltmalarının yanı sıra ahlaki çöküşten de ortaya çıkar. Aynı zamanda suç oranlarındaki kısa vadeli değişiklikler altında yatan dinamikler anlaşılmadığı durumda yanlış yorumlanabilir. Sonuçta, kısa vadeli sonuçlar başarılı olsa bile, uzun vadede ortalama suç oranları yasal sistemdeki değişikliklere istenen tepkiyi vermeyebilir.

3.1. 4. Diğer Çalışmalar

Holler (1993)⁷⁴ hava kirliliği karşıtı politikaları oyuncularını kirletici ve polis olan ve kazançları oyuna kirliliği azaltmak isteyen dışardan giren üçüncü bir oyuncu (karar verici) nedeniyle değişebilen tek atışlı ikili matris bir oyun yoluyla incelemiştir. Potansiyel kirleticinin stratejisi "kirlet" veya "kirletme", polisin stratejisi ise "yasayı uygula" veya "uygulama" şeklindedir. Oyunda izlenen politikaların etkinliğinin oyuncuların Nash denge stratejilerini ya da maximin stratejisini benimsemesine bağlı olarak değiştiği sonucuna varılmıştır.

Lye & Wing (2005)⁷⁵ bilgisayar ağlarının güvenliğini analiz etmek için oyun teorisi modeline başvurmuştur. Saldırgan ve yöneticiden oluşan iki oyunculu, genel toplamlı, aşamalı ve her bir aşaması sıralı, stokastik bir oyun kurgulanmıştır. Oyunda bir hamle çifti (bir hamle saldırgandan bir hamle yöneticiden) sistemin bir olasılık durumundan diğerine hareket etmesine neden olur. Oyuncular stratejilerini belirler ve yeni bir rassal duruma geçer, süreç yeni aşamada sınırlı veya sınırsız sayıda oynanmaya devam edilir. Maliyet ve ödül açısından ise saldırganın hamleleri

⁷³ A.e., pp.1113-1114

⁷⁴ Manfred J. Holler, "Fighting pollution when decisions are strategic", **Public Choice**, Kluwer Academic Publishers, Netherlands, 1993, Volume 76, pp. 347-356, (Çevrimiçi) <https://link.springer.com/article/10.1007%2F001053304>, 24.04.2014

⁷⁵ Kong-wei Lye, Jeannette M. Wing, "Game Strategies in Network Security", **International Journal of Information Security**, Springer Berlin, February 2005,

genelde ödülüdür ve bu ağ yapısına verdiği hasarla doğru orantılıdır, maliyetleri saptamak zor ise de pazarlama stratejisi bilgisini kaybetmek maddi kayıplara neden olabilir; bozulmuş bir şirket web sitesi şirketin itibarını kaybetmesine yol açabilir ve müşterilerinin güvenini kaybedebilir. Model yöneticinin kaybettiği zamanla kısıtlanmıştır. Üç farklı senaryo ve doğrusal olmayan bir program kullanılarak Nash dengesinin oyuncular için en iyi strateji olduğu sonucuna varılmıştır.

Matusitz (2009)⁷⁶ bilgisayar güvenlik uzmanları ve siber teröristler arasındaki savaşı oyun teorisi yoluyla analiz etmiştir. Çalışmada sosyal ağ teorisi ve oyun teorisi kesiştirilmiştir. Oyun teorisi varsayımları yani bireyin rasyonel olduğu, artı getiri istediği temel alınmıştır. Siber teröristlerin amacı saldırdıkları bilgisayar sistemini çökertmektir. Oyuncuların her biri çok sayıda, eş anlı hareket yapabileceği gibi her iki oyuncu rastlantısal olarak çok sayıda ve eş anlı hamleler de yapabilir. Yani oyunda zaman kısıtı yoktur, iletişim çıktıları üzerinde çok etkilidir. Oyunda postmodern stratejiler uygulayan saldırganlara karşı geleneksel değil postmodern yani makul olmayan stratejiler kullanılmıştır. Oyuncular tarafından benimsenen stratejiler yoluyla Nash dengesi, pozitif toplamı veya negatif toplamı oyunlar ortaya çıkabilir. Çalışmada oyun teorisinin ve oyun teorisiyle sosyal ağ teorisiyle kesişiminin siber suçların anlaşılmasında kullanılabilecek elverişli bir araç olduğu sonucuna varılmıştır.

3. 2. Deneysel Literatürden Örnekler

Suçbilimde deneysel çalışmalar sosyal bilimlerin genelinde yapılan deneysel çalışmalara göre çok yenidir. Sosyal bilimlerde laboratuvar deneyleri 1900'lerde Rus psikolog Ivan Pavlov'un yürüttüğü biyolojik tepki deneyiyle başlamıştır. A.B.D.'de 1905 ve 1913'deki çalışmaların ardından İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızla yayılmış, 2000 yılı sonrasında ise Avrupa ve tüm dünyaya yayılmıştır⁷⁷. Deneysel çalışmaların artışında birçok tarihsel değişimin yanı sıra yeni konular ve yeni teknolojiler büyük rol oynamıştır. Örneğin, sosyoloji ve sosyal psikolojide, otoriter

⁷⁶ Jonathan Matusitz, "A Postmodern Theory of Cyberterrorism: Game Theory", **Information Security Journal: A Global Perspective**, Taylor & Francis Group, U.K., 2009, Volume 18, pp. 273-281, (Çevrimiçi) <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/19393550903200474>, 24.04.2014

⁷⁷ Murray Webster JR., Jane Sell, Ed. By, **Laboratory Experiments in the Social Sciences**, U.S.A., Elsevier Inc., 2007, pp. 5-9

toplumlardan daha demokratik toplumlara geçişle beraber bireyler arası ilişkiler, değer yargılarındaki değişimler gibi konular deneysel olarak çalışılmıştır. İktisatta stratejik oyun teorisi ve davranışsal iktisat deneysel çalışmalarla ilgilenmiş, politik bilimlerde ise rasyonel seçim teorisi oy verme davranışı ve suç gibi konuları işlerken deneysel araştırmalardan yararlanmıştır. İktisatçı E.H. Chamberlin (1948) ilk olarak piyasaları deneysel olarak çalışmıştır. Üniversitelerde deneysel araştırma laboratuvarları açılmıştır.

Suçbilimde teorik çalışmalar kadar alan çalışmalarına da ağırlık verilmiştir ancak laboratuvar deneyleri bunlara kıyasla çok daha azdır. 1999 yılında Pensilvanya Üniversitesi'nde Deneysel Suçbilim Akademisi kurulmasından sonra 2005 yılında kanıta dayalı suç ve adalet politikasını ve deneysel yöntemleri geliştirmek ve yayımlamak üzere deneysel ve yarı deneysel araştırmalara odaklanan the Journal of Experimental Criminology dergisi yayımlanmaya başlamıştır ve devam etmektedir⁷⁸. David Farrington, Lorein Mazerolle, Antony Petrosino, Lawrence Sherman, David Weisburd ve Branson Welsh kişisel çalışmalarıyla deneysel suçbilim çalışmalarını başlatmıştır⁷⁹.

3. 2.1. Laboratuvar Deneyleri

3. 2.1.1. İktisat Tabanlı

İktisat alanında oyun teorisi modellemeleri kullanılarak yapılan laboratuvar deneylerinin büyük bir bölümü vergi kaçırma ve vergi uyumu konusunda yoğunlaşmıştır. Bu başlıkta vergi kaçırma ve vergi uyumu üzerine yapılan laboratuvar deneyleri özetlenmiştir.

Friedland, Maital ve Rutenberg (1978)⁸⁰ farklı vergi oranları kullanarak denetleme olasılığı, para cezası miktarı ve sosyo-ekonomik faktörlerin (yaş, cinsiyet, medeni durumu vb.) vergi kaçırma tutumu üzerine etkilerini incelemiştir. Deneyde

⁷⁸ David Weisburd, "Editor's Instruction", **The Journal of Experimental Criminology**, Volume 1, pp. 1-8, Germany, 2005, (Çevrimiçi) <http://link.springer.com/journal/11292>, 25.05.2015

⁷⁹ Anthony A. Braga, "Experimental Criminology", **21st Century Criminology, A Reference Handbook**, Ed. BY, J. Mitchell Miller, U.S.A., Sage Publications, 2009, p. 413

⁸⁰ Nehemiah Friedland, Shlomo Maital ve Aryeh Rutenberg, "A Simulation Study of Income Tax Evasion", **Journal of Public Economics** 10 (1978), North Holland Publishing Company, (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/publication/222130258_A_Simulation_Study_of_Tax_Evasion, 25.05.2015, pp. 107- 116

yaş ortalaması 25 olan yedi erkek ve sekiz kadından oluşan 15 İsraili psikoloji öğrencisi denek olarak yer almıştır. Vergi oranının % 25'den % 50'ye yükselmesi halinde gelirin eksik beyan edilme olasılığı ve eksik beyan etme tutarı artmaktadır. On beş denekten beşinin vergi beyanı incelendiğinde ve cezaların kaçırılan verginin üç katı olarak uygulandığı durumda vergi uyumu her on beş denekten birinin incelendiği kaçırılan meblağın on beş katı kadar para cezası verildiği duruma göre çok az yüksektir. Küçük denetleme olasılığı ile büyük cezalar, yüksek denetleme olasılığı ile küçük cezalara göre daha caydırıcıdır, yani cezanın sertliği kesinliğinden öncedir. Deneyde deneklere amacın net gelirlerini artırmak olduğu söylenmiştir. Böyle bir talimat ahlaki kaygıları dışlamaktadır. Ayrıca deneyin 15 denekle yürütülmesi geçerliliğini azaltmıştır. Deneyin sonuca göre devlet denetimi artırmak yerine para cezasını artırmalıdır.

Friedland (1982)⁸¹ on üç denekle yürüttüğü oyunda denetlenme olasılığı hakkında kesin veya belirsiz bilgiye sahip olmanın vergi kaçırmadaki caydırıcı rolünü incelemiştir. Buna göre hem vergi cezalarının büyüklüğü hem denetlenme olasılığı vergi kaçırmayı etkilese de vergi bildirimimin denetleneceği ve cezalandırılacağı olasılığının bilinmesi cezaların büyüklüğünden daha etkili bir caydırıcıdır.

Becker, Büchner ve Sleeking (1987)⁸² kamu transfer harcamalarının vergi kaçırma davranışı üstüne etkilerini bir oyun deneyiyle incelemiştir. Transfer ödemelerinin yanı sıra, gelir, beklenen denetlenme olasılığı ve algılanan vergi yükü diğer açıklayıcı değişkenler olarak kullanılmıştır. Deneklerden öncelikle kamu transfer harcamalarını dikkate almaları istemiştir. Oyunda ayrıca, artan oranlı bir vergi tablosu sunulmuştur. Transferler beklenen toplam vergi ve para cezalarına göre yapılmaktadır. Denetlenme olasılığı deneklere söylenmemiştir. Oyunda denekler gelir kazanmak için gerçekte var olan bir "işte" çalışıyormuş seçimini yapmak

⁸¹ Nehemiah Friedland, "A Note on Tax Evasion as a Function of the Quality of Information about the Magnitude and Credibility of Threatened Fines: Some Preliminary Research", **Journal of Applied Social Psychology**, Volume 12, Issue 1, 1982, U.S.A., Wiley Blackwell, pp. 54-59, (Çevrimiçi) <https://onlinelibrary.wiley.com/journal/15591816>, 26.08.2018

⁸² Winfried Becker, Heinz-Jürgen Büchner ve Simon Sleeking, "The Impact of Public Transfer Expenditures on Tax Evasion, An Experimental Approach", **Journal of Public Economics** 34 (1987), North Holland Publishing Company, pp. 243- 252

durumundadır. Oyun aynı anda iki üniversitede 85 ve 31 denekle yürütülmüştür. Vergi oranının beyan ettikleri gelire göre saptanacağı ve kişisel gelirlerinden bağımsız bir transfer harcaması ödeneceği ifade edilmiştir. Tesadüfi denetim sonunda gerçek gelir beyan edilen geliri aşyorsa, vergi kaçırın kişi bir ceza ödemek zorundadır. Deneklerin gelirleri bir sınav sonucu belirlenir.

Sonuçlar: a) Vergi kaçırma eğilimi: Burada bağımlı değişkeni yani vergi kaçırma eğilimini önemli ölçüde etkileyen tek bağımsız değişken beklenen denetim olasılığı olmuştur. Diğer değişkenler; gelir, transfer harcamaları ve algılanan vergi yükü değişkenlerinde önemli bir etki gözlemlenmemiştir. b) Kaçırılan verginin tutarı: Bu kısımda yalnızca vergi kaçırınların (36 kişi) tutumu analiz edilmiştir. Vergi kaçırma yüzdesini önemli ölçüde etkileyen tek bağımsız değişken beklenen denetlenme olasılığı olmakla beraber diğer değişkenlerle kıyaslandığında önemli bir farklılık gözlemlenmemiştir.

Alm, Mckee ve Beck (1990)⁸³ vergi affının uzun vadede vergi uyumuna etkisini deneysel yolla analiz etmişlerdir. Colorado Üniversitesi'nin gönüllü iktisat öğrencileri beşerli gruplar halinde deneye katılmıştır, deneyin niteliği konusunda ön bilgi verilmemiştir ve deneklerin yapacakları işlemler gündelik hayatta kullanılan sözcüklerle kendilerine iletilmiştir. Deneyin sonucunda bir vergi affının çıkmasının vergiye uyumu azalttığı ortaya çıkmıştır. Vergi affı beklentisi de vergi uyumunu önemli ölçüde azaltır.

Alm, Jackson ve McKee (1992)⁸⁴ vergi uyumunun belirleyicilerini deneysel yolla belirlemeye girişmiştir. Deneyde A&S modelin varsayımları sınanmıştır. Tamamı fiilen öğrenci her biri beş denekten oluşan üç grup kurulmuştur. Bireylere belli miktarda gelir atanmış, denetlenme olasılığı olduğu ve yakalanırlarsa ceza alacakları bildirilerek vergi bildirgesini gönüllü olarak doldurmaları beklenmiştir. Ortaya çıkan vergiye uyum sonuçları TCMP ve IRS verileri ile karşılaştırılmıştır. Deney sonuçlarına göre vergi uyumu gelir, denetim olasılığı ve ceza oranları artınca

⁸³ James Alm, Michael McKee ve William Beck, "Amazing Grace: Tax Amnesties and Compliance", **National Tax Journal**, Vol. 43, No. 1 (March, 1990), pp. 23-37, National Tax Association, U.S.A., (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/41788822>, 18.08.2018

⁸⁴ James Alm, Betty R. Jackson ve Michael McKee, "Estimating the Determinants of Taxpayer Compliance with Experimental Data", **National Tax Journal**, Vol. 45, No: 1, U.S.A., March 1992, pp. 107-114, (Çevrimiçi) <http://Jstor.org/stable/41788949>, 15.05.2015

artar, vergi oranları yükselince azalır. Bireyler vergilerinin karşılığını kamu malı olarak aldıklarında da vergi uyumu yükselir.

Alm, McClelland ve Schulze (1992)⁸⁵ bireylerin vergi kaçırma olanakları hatta teşvik edici durumlar varken neden vergi ödedikleri sorusunu A&S modelin önermeleri altında sorguladıkları deneysel çalışmada tamamı Boulder'deki Colorado Üniversitesi öğrencisi olan üç grup ve her bir grupta sekiz öğrenci yer almıştır. Deneklere bilgisayarca her biri 0.25 USD'nin katları olmak üzere 0.25 ve 2 USD arasında bir gelir atanmış ve beyan ettikleri gelirin % 40'ı oranında vergi ödeyecekleri bildirilmiştir. Ödemedikleri vergi için belli bir denetim oranıyla ödenmeyen vergilerin on beş katı olacak şekilde ceza ödetilecektir. Deney sonuçlarına göre bazı bireyler gerçekte düşük olan denetlenme olasılığını abartarak yüksek olarak gözetmiş ve bunun sonucunda beklenen fayda teorisinin öngörülerinin tersine vergi uyumu artmıştır. Ayrıca deneklerde vergi kaçırmanın yanlış olduğuna dair bir inanç varsa bu da vergi kaçırmaı engellemektedir. Son olarak, bazı bireyler yaptıkları vergi ödemelerinin kendilerine kamu malı olarak döndüğünü düşünerek denetlenme veya ceza alma olasılığı olmasa bile vergilerini gönüllü olarak ödemektedir⁸⁶.

Saruç (2001)⁸⁷ doktora tezinde vergi kaçırmanın belirleyicilerini laboratuvar deneyi yoluyla incelemiştir. Deney 7 farklı oturumda yapılmıştır. 268 katılımcıdan 83'ü öğrenci, diğerleri farklı meslek gruplarından seçilmiştir. Vergi kaçırmaı etkileyen 89 değişken için 544 yanıt elde edilmiştir. Yapılan çalışmanın sonucunda vergi oranlarındaki artışın daha sık, daha fazla oranda ve miktarda vergi kaçırmaıa yol açtığı bulunmuştur. Katılımcılar hükümetin sağladığı kamu mallarından sağladıkları fayda ile ödedikleri vergi tutarını karşılaştırıp vergi ödemeyi hükümetle karşılıklı bir alışveriş olarak görmektedir. Diğer bir sonuç daha yüksek vergi ahlakının daha fazla vergi uyumu getirdiğidir.

⁸⁵ James Alm, Gary H. McClelland ve William D. Schulze, "Why do people pay taxes", **Journal of Public Economics**, Volume 48, pp. 21-38, Elsevier Science Publishers B.V., North Holland, (Çevrimiçi) <https://www.researchgate.net/publication/4919510>, 24.04.2014

⁸⁶ **A.e.**, p. 36

⁸⁷ Naci Tolga Saruç, "The Determinants of Tax Evasion: Experiments with Turkish Subjects", Doktora Tezi, **University of Leicester**, 2001, Published by **ProQuest LLC** 2013, U.S.A., <https://ira.le.ac.uk/bitstream/2381/30137/1/U150927.pdf>, 25.05.2015

3. 2.1.2. Davranışsal İktisat Tabanlı

Spicer ve Hero (1985)⁸⁸ bireylerin vergi kaçırma kararı verirken A&S ve Srinivasan'ın yazdığı gibi karmaşık hesaplamalar yaptığı ve böyle hesaplamalar için gerekli kesin bilgiye de sahip olduklarının kuşkulu olduğunu, bunun yerine belirsizliğin hakim olduğu durumlarda sezgisel ve sağ el kuralına göre hareket edeceğini deneysel yolla kanıtlamaya girişmiştir. Bireyler bu tür durumlarda toplumda genel kabul görmüş ilkelere göre davranırlar. Olası durumlardan birisinde toplumdaki diğer bireylerin nasıl davrandığına ilişkin algısı vergi yükümlüsüne yol gösterir. Diğer bir yol Kahneman, Slovic ve Tversky (1982) nin önerdiği ulaşılabilirlik sezgisel kestirme yolunu kullanır yani geçmişteki benzer olayları hatırlayarak bir yol çizer. Yazarlar, deneyi yaşları 17 ve 50 arasında değişen otuz altı üniversite öğrencisi ile Fridland, Maital ve Rutenberg (1978)'deki süreçleri izleyerek yapmıştır. Deneyin sonucuna göre diğerlerinin önceki tecrübelerine ilişkin bilgi vergi kaçırma davranışı üzerinde etkili değildir. Bireyler vergi kaçırma kararı verirken optimal strateji belirleme yerine sezgilerini kullanır ve göz kararı hareket eder. Sonuç olarak, daha önceden denetlenmiş olmak denetimin tamamen rassal olduğu bir durumda bile daha düşük vergi kaçırmaya işaret eder.

Baldry (1986)⁸⁹ 1985'te yaptığı kumar oyunu deneyi ve beklenen fayda teorisi kapsamında yaptığı vergi kaçırma deneyini karşılaştırmıştır. Standart vergi kaçırma modelinin vergi kaçırma eylemini basit bir kumar olarak gördüğünü öne sürer. Buna göre vergilendirilebilir gelir dışsaldır, denetlenme olasılığı ve kaçırılan vergi için ödenecek ceza önceden bilinir ve veridir, riskten kaçınan vergi yükümlüsü harcanabilir gelir üzerinden hesaplanan von Neuman-Morgenstern fayda fonksiyonuna göre a) Beklenen fayda pozitifse vergi kaçırmaya yönelecektir, b) Gerçek net geliri daha yüksek olacaksa daha fazla vergi kaçıracaktır, c) Cezalandırılma olasılığı ve verilen cezanın sertliği arttıkça daha az vergi kaçırma

⁸⁸ Michael W. Spicer, Rodney E. Hero, "Tax evasion and heuristics: A research note", **Journal of Public Economics**, Volume 26, Issue 2, March 1985, pp. 263-267, Elsevier, North Holland, (Çevrimiçi) <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/004727278590009X>, 28.08.2018

⁸⁹ J.C. Baldry, "Tax Evasion is not a Gamble, A Report on Two Experiments", **Economic Letters**, No: 22, North-Holland, 1986, pp. 333 - 335

girişiminde bulunacaktır, d) Vergi dilimi gibi farklı vergi göstergelerinden etkilenmeyecektir.

Deney yukarıda belirtilen koşullara göre yapılmıştır. Sonuçlar b koşulunu güçlü bir şekilde desteklemiş ancak a ve d koşulunu desteklememiştir. c koşulu desteklenememiştir çünkü her bir turda denetlenme ve ceza oranları sabit kalmıştır. Baldry'nin ikinci deneyi vergi kaçırma deneyine denk şekilde kumar deneyi olarak yapılmıştır. Aynı formattaki deney vergi ve kumar konularında çok farklı sonuçlar vermiştir. Her iki deneyin sonuçları karşılaştırıldığında Baldry, "standart model" in vergi kaçırma için iyi bir temel oluşturduğunu ancak fayda fonksiyonunun örneğin "ahlaki maliyetler" ve tarafların ortalama veya marjinal vergi oranları gibi bazı noktalarda ayrı konular olarak genişletilmesi gerektiğini savunmuştur. Baldry itibar kaybı veya kötü şöhretli olma gibi ruhsal maliyetlerin vergi kaçırma kararını düz bir kumar oyunundan ayıracağını ifade etmiştir.

Chang, Nichols ve Schultz (1987)⁹⁰ deneylerinde vergi yükümlüsünün teorik çalışmalarda öngörüldüğü gibi riskten kaçan grubunda olup olmadıklarını 56 orta gelirli MBA öğrencisini ile test etmişlerdir. Deney sonucunda risk sever grubun oranı ilk oturumda % 55.4, diğer beş oturumda % 26.8'den % 46.4'ya değişim göstermiştir. bulunurken, riskten kaçan bireylerin oranı ortada bulunmuştur.

Robben, Webley, Elffers ve Hessing (1989)⁹¹ karar verme süreçleri ve fırsatların vergi kaçırmadaki rolünü sorgulamıştır. Deneyin teorik çerçevesi Allingham ve Sandmo'nun beklenen fayda modeline dayanarak oluşturduğu modeldeki bireyin ahlaki kaygılardan uzak rasyonel bir karar verici olduğu ve vergi kaçırma riskli bir iş (kumar) olarak gördüğü tezi değil Kahneman ve Tversky'nin Beklenti Teorisi temel alınarak çizilmiş ve deney buna göre yapılmıştır⁹²

⁹⁰ Otto H. Chang, Ronald R. Nichols, Joseph Schultz, "Taxpayer Attitudes Toward Tax Audit Risk", **Journal of Economic Psychology**, No 8, 1987, Elsevier, Holland, pp. 299-309, (Çevrimiçi) <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0167487087900250>, 27.07.2017

⁹¹ Henry S. C. Robben, Paul Webley, Henk Elffers, Dick J. Hessing, "Decisions, Frames, Opportunity and Tax Evasion, An Experimental Approach", **Journal of Economic Behavior and Organization**, No 14, 1990, North-Holland, pp. 353-361, (Çevrimiçi) <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/016726819090063J>, 24.06.2016

⁹² A.e., p. 354

Robben ve arkadaşları, Friedland ve arkadaşları ile başlayıp devam eden standart teorisinin sınanması ile ilgili deneyleri ele alarak deneklerin karar verme süreçlerinin gerçek yaşamdaki davranışlarıyla örtüşüp örtüşmediği sorusuna yanıt aramışlardır. Buna göre katılımcılar laboratuvarında iken bunun bir oyun olduğu duygusuna kapılarak gerçek vergi beyannamelerini doldururkenki tutumlarından farklı davranabilirler. Ayrıca, birçok deneyde çalışmanın amacı oldukça saydamdır; katılımcılara vergi oranları, denetlenme sıklığı gibi konularda bilgi verilir ve sonuçta katılımcılar deneyin neyle ilgili olduğuna ve araştırmacının kendilerinden beklediği davranışa ilişkin kesin bir bilgi sahibi olur. Son olarak da, ölçümler hep birbirine takip eden gelir beyanlarına dayanır ve kaçırılan vergi ölçümü mümkün olmaz.

Beklenti teorisine göre bireyler bir tercihi iki aşamada yapar. Birinci aşama, problemi biçimlendirme aşamasıdır; birey bu aşamada seçimi sadeleştirmek için seçenekleri belirler. Burada beklentileri bir noktadaki kazançlar ve kayıplar olarak belirler. İkinci aşama değerlendirme aşamasıdır; birey eldeki seçeneklerin kayıp ve kazançlarını gözeterek kazançların en yüksek değerde olanını tercih eder. Bu aşamada birey bir fayda fonksiyonu kullanır, bu kayıplar için dışbükey, kazançlar için içbükeydir ve kayıplar için kazançlara göre daha diktir. Bu kesin kazançlar söz konusu olduğunda bireyler risk almaktan kaçınırlar, bununla beraber kesin kayıplardan kaçınmak için risk almaya istekli olurlar. Bu aynı zamanda bireylerin problemi nasıl biçimlendirdiklerine bağlı olarak farklı kararlar alacakları anlamına gelir.

Deneyin teorik çerçevesi: Stopaj kesintisine konu gelirlerle ilgili olarak; bireyler bir hasılat tutarı beklediklerinde ve bunu bir kazanç olarak gördüklerinde vergi kaçırmanın riskinden kaçınacaktır. Öte yandan, yüksek bir vergi ödeyecek olan bireyler (kesin kayıp) riskli seçeneği yani vergi kaçırmaı tercih edecektir. Vergi kaçırma çalışmalarıyla sürekli olarak ilişkilendirilen değişken vergi kaçırma fırsatıdır. Bazı çalışmalar bunu vergi kaçırma nedenlerinin başında görür, ancak bu vergi kaçırma heveslisi kişilerin özellikle buna uygun sektörleri seçmesiyle de olabilir.

Yöntem: Çoğunluğu iktisat okuyan yetmiş bir öğrenci deneye katılmıştır. Dört deneysel koşula (yüksek fırsat / kazanç, düşük fırsat / kazanç, yüksek fırsat/

kayıp, düşük fırsat / kayıp) rassal olark seçilmiştir. Fırsat vergi beyannameleri üstündeki vergi matrahından indirilebilen harcama kalemlerinden ortaya çıkmaktadır; altı tane yüksek fırsat koşullarında, üç tane ise düşük fırsat koşullarında yer almaktadır.

Deneklere işini geliştirmek isteyen küçük bir mağaza sahibi oldukları bildirilir. Mağazada birkaç çeşit ürün satabilirler. Fiyatlarını kendileri belirler, ayrıca iki yıl sonunda işlerini büyütebileceklerdir, iş geliştirmek amacıyla ücret ödeyerek yatırım yapabilir, danışmanlık hizmeti, reklamcılık hizmeti satın alabilirler. Bu harcamaları vergi matrahından düşerler. Altı aylık dönemler itibariyle verdikleri kararların tahmini bilançosunu bilgisayarda görebilirler. Vergi denetçisi ilk 6 aylık bilanço üzerinden yıllık vergi matrahı tahminini yapar. Yıl sonunda bu tahmini üzerinden sabit bir vergi öderler. Yıl sonunda gerçek vergi beyannamesini doldurduklarında giderler sonrası vergi matrahı tahmini matrahtan az ise vergi iadesi alırlar, çok ise ek vergi öderler. Vergi denetimi rassal olarak yapılır, sizin denetlenip denetlenmeyeceğiniz bilinmemektedir.

Deney sonuçları beklenti teorisi öngörülleri ile uyuşmaktadır; ek bir vergi ödenmesi istenen denekler, vergi iadesi alacaklara göre daha fazla vergi kaçırmıştır. Ayrıca, daha fazla fırsat daha fazla vergi kaçırma demektir ki bu da bazı yönlerden beklenti teorisi ile uyuşmaktadır. Gündelik vergi kaçırma benzeri fırsatlarda riskli ve risksiz seçenek ayrımı yapılırken birey aynı zamanda dürüstlük ve dürüst görünmeme halini de seçiyor olabilir. Bireyler bu eylemlerini zeki, adil veya mantıklı olarak da niteleyebilir.

Falk ve Fiscbaher (2002)⁹³ suç kararı vermede grup içindeki karşılıklılık stratejisini çalışmıştır. Yazarlar standart iktisadi yaklaşımda suç kararı "fiyatı" yani cezaların sertliği ve denetlenme olasılığına göre değiştiğinin savunulduğunu, oysa bunların yanı sıra "komşuluk etkisi" veya "akran baskısı" gibi sosyal etkileşim olgusunun da rolü olduğunu laboratuvar deneyi yoluyla kanıtlamayı hedeflemiştir.

⁹³Armin, Falk, Urs Fiscbacher, "Social Norms: "Crime" in the Lab-detecting Social Interaction", **European Economic Review**, Volume 46, pp. 859-869, Elsevier Science B.V., 2002, (Çevrimiçi) <http://www.elsevier.com>, 24.04.2014

Denekler suç işleyebilir yani birbirinden çalabilir, her bir birey grup içinde diğerlerinin çalma davranışına bağlı olarak kendi stratejilerini belirleyebilir⁹⁴.

Deneyin ilk aşamasında bireyler her bir soru için 30 saniye cevap süresi verilerek 40 tane genel bilgi sorusunu cevaplandırmaları sonucu jeton veya servet şeklinde kazanç sağlayabilir, ikinci aşamada ise birbirlerinin kazancını çalabilirler. Deneyin gerçek çalmayı içeren ikinci aşamasında denekler rasgele eşleşerek dört gruba ayrılır. Her bir grup içindeki bir bireyin diğer üç grup elemanından 0 ve 20 arasındaki puanı almasına izin verilmez, yani bir birey 9 jeton alacaksa diğer grup üyelerinin jetonu 9 jeton azalır. Oyunun ikinci aşaması yayvan biçimli oyundur⁹⁵. İlk, doğa aynı anda kendi koşulsuz çalma kararını veren üç oyuncuyu seçer. Dördüncü oyuncu bu kararların ortalamasını görür ve kendi çalma stratejisini belirler. Bütün oyuncular kendilerinin dördüncü oyuncu olup olmadığını bilir. Dördüncü oyuncu değilse dördüncü oyuncunun kim olduğunu bilmez. Oyunun her iki bölümü de bittiğinde deneklere oyuna katıldıkları için 10'ar isviçre Frangı ve kazandıkları jetonlar paraya çevrilerek verilir. Oyunun sonunda deneklerin yüzde 44'ü tam olarak bencilce davranmıştır yani diğerlerinin ortalama olarak çaldıkları puana bakmaksızın kendi davranışlarını belirlemiştir. Bu nedenle bunlar sosyal etkileşimde değildir. Yüzde 42'lik bölümse özgeci (*altruist*) davranmış ve diğerlerinin davranışından bağımsız olarak hiçbir şey çalmamıştır.

Oyunda sosyal etkileşimin olması muhtemel bir çoklu dengeye işaret eder: Düşük suç ortamında koşullu davranış düşük suç oranlarına işaret eder, yüksek bir suç iklimindeyse insanların suç işleme eğilimi daha fazladır. Bu davranış karşılıklılık kavramı ile yorumlanabilir.

Torgler (2003)⁹⁶ Costa Rica'nın küçük bir köyü olan Arenal'de öğrencilerle değil ilk kez bir deneye katılan 37 gerçek vergi yükümlüsü ile bir deney yürütmüştür. Deneye ek olarak katılımcılara doldurmaları için deney sonrası bir anket verilmiştir. Deneyde denetlenme ve para cezası oranı baştan verilmiştir, çünkü amacın hükümet ve vergi yükümlüleri arasındaki vergi gelirlerinin kamu mallarına

⁹⁴ A.e., pp. 861- 862

⁹⁵ A.e., p. 862

⁹⁶ Benno Torgler, "Beyond Punishment: A Tax Compliance Experiment with Taxpayers in Costa Rica", **Revista De Analisis Economico**, Vol. 18, No: 1 pp. 27-56, Haziran 2003, (Çevrimiçi) https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1255342, 24.02.2014

dönüşmesi, ahlaki telkinler ve ödüllendirmenin vergi uyumuna etkisini ölçmektir. Deney sonucunda en yüksek vergi uyumu oranı ödül alınan oturum, sonra ahlaki telkin bölümü ve vergilerin değerlendirildiği oturum olmuştur.

Gerxhani ve Schram (2006)⁹⁷ kurumsal ve kültürel yapıları farklı ve biri gelişmiş diğeri gelişmekte olan Hollanda ve Arnavutluk Cumhuriyeti'nde vergi kaçırma kalıplarını karşılaştırmalı olarak laboratuvar deneyi yoluyla incelemiştir. Deney iki ülkede de gerçekleştirilmiştir. Her bir deneyde üniversite öğrencileri, lise öğrencileri, üniversite hocaları ve personeli olarak 12 katılımcı 4 kişilik üç gruba ayrılmıştır. Deneylerle gelir kaynağının önemli olduğu ve Hollanda'da vergi kaçırmanın Arnavutluk'a göre daha yaygın olduğu sonucuna varılmıştır.

Mittone (2006)⁹⁸ oluşturduğu laboratuvar deneyinde vergi yükümlülerinin risk algısını tekrarlayan yani dinamik seçim süreçleriyle ölçmeyi hedeflemiştir. Diğer sorular vergi yükümlüsünün tutumunda psikolojik ahlaki sınırların etkileri, deneklerin riskle baş etmek için bu süreçlerin öğretici olup olmadığı ve oluşturulan deney ortamının deneklerin tutumu üzerinde bir etkisi olup olmadığıdır. Deney sekiz kez tekrar edilmiştir, her bir seansa 15 kadın ve 15 erkek olmak üzere 30 gönüllü üniversite öğrencisi denek katılmıştır. Deneyin sonucunda "bomba çukuru etkisi" gözlemlenmiştir, yani bir kez denetlenen vergi yükümlüsünün sonraki dönemlerdeki vergiye uyumu yeniden denetlenme olasılığının düşük olduğunu düşünerek azalır. Mittone bu sonuçla rasyonellik önermesinin vergi uyumunu açıklamakta zayıf kaldığını ileri sürmüştür, ancak **Mittone, Panebianco ve Santoro (2017)**⁹⁹'nın Bayesyen ve Bayesyen olmayan deneklerle yaptığı laboratuvar deneyinde Bomba Çukuru Etkisi teorisi tatmin edici sonucu vermemiş ve vergi uyumu konusunda İkilik Yaklaşımı gibi alternatif teoriler üzerinde çalışılması gerektiği sonucuna varılmıştır.

⁹⁷ Klarita Gerxhani, Arthur Schram, "Tax evasion and income source: A comparative experimental study", **Journal of Economic Psychology**, Volume 27, Issue 3, June 2006, pp. 402-422, Elsevier, North Holland, (Çevrimiçi) <https://www.sciencedirect.com/science/journal/01674870>, 27.07.2017

⁹⁸ Luigi Mittone, "Dynamic behaviour in tax evasion: An experimental approach", **The Journal of Socio-Economics**, Volume 35, Issue 5, October 2006, pp. 813-835, Elsevier, North Holland, (Çevrimiçi) <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1053535705001708>, 28.09.2018

⁹⁹ Luigi Mittone, Fabrizio Panebianco ve Alessandro Santoro, "The Bomb-Crater Effect of Tax Audits: Beyond Misperception of Chance", **Journal of Economic Psychology**, Volume 61, August 2017, pp. 225-243, Elsevier, North Holland, (Çevrimiçi) <https://www.sciencedirect.com/science/journal/01674870>, 27.08.2018

Kastlunger, Dressler, Kirchler, Mittone ve Voracek (2010)¹⁰⁰ vergiye uyumda ve stratejik vergi ödeme davranışında cinsiyet farklılıklarının rolünü iktisadi karar verme deneyleri yoluyla sorgulamışlardır. Yaşları 20 ve 35 arasında değişen 43 kadın ve 64 İtalyan öğrenci gönüllü olarak deneye katılmıştır. Deneklere soru sorarak, erkeksiliğin biyolojik işareti olarak işaret parmağı/yüzük parmağı oranı (2D;4D) ve sorularla toplumsal cinsiyet rol eğilimi saptanması sonucunda erkeklerin kadınlara göre daha az vergi uyumu gösterdiği ve vergi öderken stratejik davrandıkları görülmüştür. Diğer bir sonuç kadın ve erkeğin vergiye uyum davranışında belirleyici olan biyolojik özellikleri değil sosyal yapısıdır ve bu zaman içinde değişebilir yani vergiye uyum artabilir.

Bazart ve Pickhardt (2010)¹⁰¹ klasik vergi kaçırma modelinde riskten kaçınan bireylerin vergi denetimi ve cezalandırılmaya duyarlı olduğunu, öte yandan vergi sistemine konacak, gelirini tam olarak beyan eden yükümlülerin yararlanacağı bir piyango sisteminin risk sever bireylerin vergiye uyumunu artırıp artırmayacağını laboratuvar deneyi yürüterek araştırmıştır. Buna göre vergi yükümlüsü her bir vergi bildirimi için bir çekiliş hakkı kazanacaktır. Çekilişi kazanan bireylerin vergi bildirimi denetlenecek yani denetlenme olasılığı dahili olarak belirlenecek, tam bildirim yapmışlarsa ödüllendirilecek, eksik bildirim varsa ödül yerine ceza verilecektir. Deney Almanya ve Fransa'da önceden herhangi bir deneye katılmamış birinci sınıf işletme ve iktisat öğrencileri ile yapılmıştır. Deneyde bireysel olarak piyangoya katılıp ödül kazanma sisteminin vergi uyumunu büyük ölçüde artırdığı bunun özellikle erkeklerde daha güçlü bir etki yaptığı sonucuna varılmıştır.

¹⁰⁰ Barbara Kastlunger, Stefan G. Dressler, Erich Kirchler, Luigi Mittone, Martin Voracek, "Sex differences in tax compliance: Differentiating between demographic sex, gender-role orientation, and prenatal masculinization (2D:4D)", **Journal of Economic Psychology**, Volume 31, Issue 4, August 2010, pp. 542-552, Elsevier, (Çevrimiçi) <https://doi.org/10.1016/j.joep.2010.03.015>, 27.07.2017

¹⁰¹ Cecile Bazart, Michael Pickhardt, "Fighting Income Tax Evasion with Positive Rewards", **Public Finance Review**, Volume 39, Issue 1, pp. 124-149, October 25, 2010, Sage Journals, U.S.A., (Çevrimiçi) <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1091142110381639>, 27.07.2017

3. 2.1.3. Sosyolojik Tabanlı

McCarthy, Hagan and Cohen (1998)¹⁰², birlikte suç işleme kararının yani "suç için işbirliği" kararının hangi koşullar altında alındığını deneysel olarak araştırmıştır. Çalışmaya Mahpus İkilemi oyunu, sosyal ikilem teorileri ve Coleman (1990)'daki ortaklaşa eylem sözleşmeleri dahil edilmiştir. Mahpus İkilemi belirsizlik altında ve işbiriksiz tek atışlı veya tekrarlı bir oyundur ancak gerçek hayatta birlikte suç işleme sık görülen bir durumdur. Deneysel çalışmalarda tek atışlı mahpus ikilemi oyununda % 25 veya daha fazla insan işbirliği seçeneğini tercih etmiştir¹⁰³, ayrıca oyundan önce oyun hakkında bilgi sahibi olunduğunda oyuncuların çoğunluğu işbirliği stratejilerini seçmiştir. Bu olgu ortak veya işbirlikçi rasyonellik kavramı ile açıklanabilir. Veriler 1992'de Toronto ve Vancouver'de 25 yaş altı ve sürekli ikametgahı olmayan sokak gençliği üzerine yapılmış panel çalışmadan edinilmiştir. Yazarlar ilk görüşme sonrasında birer ay arayla iki kez gençlerle (aynı gençlerin oranı %78; sayı: 376) gerek rehabilitasyon merkezlerinde gerekse sokak köşeleri veya parklarda anket ve sözlü mülakat yapmıştır. Bireyler hem kişisel hem ortak çıkarlarını ençoklaştırmak isteyebilir yani en iyi faydayı elde etmekten feragat ederek en kötü sonuçtan kaçınabilirler. Bazı durumlarda bireylerin kişisel faydalarını ençoklaştırmabilmesi diğer bireylerin kararı ve eylemi ile gerçekleşebilir. Coleman (1990) "güven" kavramının işbirliğinde önemli olduğunu ve bunu sağlamada iç içe geçmenin, sosyal sermayenin ve itibarın rolünü vurgulamıştır. McCarthy ve arkadaşları bunun ortak rasyonellik veya işbirlikçi rasyonellik kavramıyla açıklanabileceğini öngörmüştür. Deneyde suçluların karşılaştığı güçlükler ve networklerin bireylerin birlikte suç işleme istekliliğini artırdığı sonucuna yani ortak rasyonelliğin mümkün olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İşbirliği yapmaya istekli evsiz gençler diğerlerine göre daha sık suç işlemektedir. **McCarthy ve Hagan (2001)**¹⁰⁴ yukarıdaki araştırmadaki verileri kullanarak, ilk görüşmeye katılan 482 ve ikinci

¹⁰² Bill McCarthy, John Hagan ve Lawrence E. Cohen, "Uncertainty, Cooperation, and Crime: Understanding the Decision to Co-offend", **Social Forces**, Vol. 77, No. 1 (Sep., 1998), pp. 155-184, Oxford University, U.K., (Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/stable/3006013>, 25.06.2017.

¹⁰³ A.e., p. 160

¹⁰⁴ Bill McCarthy, John Hagan, "When Crime Pays: Capital, Competence, and Criminal Success", **Social Forces**, Vol. 79, No. 3 (Mar., 2001), Oxford Univ. Press, U.K., pp. 1035-1060, (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/2675617>, 25.06.2017

görüşmeye katılan 376 genç ile başarının suç işlemeye etkisi konulu diğer bir deney yürütmüştür. Sonuçta suçluların işbirliği yapmasının bu gençlerin yasa dışı başarısını artırdığı gözlemlenmiştir; uyuşturucu satıcıları işbirliği halinde bu işi yaptıklarında işbirliğinden kaçınanlara göre daha fazla kazanç elde etmiştir.

Rauhut (2009)¹⁰⁵ daha sert cezaların suçtan caydırıcı olup olmadığı sorusuna bir teftiş oyunu ile yanıt aramıştır. Rasyonel seçim teorisi daha fazla cezanın daha az suç anlamına geleceğini öngörür. Ancak birçok alan çalışması bunu desteklememiştir. Öte yandan, konuyu oyun teorisi çerçevesinde ele aldığımızda sonuçlar değişir. Çünkü, rasyonel seçim teorisinde denetleme dışsal bir veri olarak görülür, oyun teorisinde ise içsel bir değişken olarak ele alınır.

Oyunun kurgusu: Rauhut 196 denekle oyunu kurmuştur. Buna göre iki yurttaş ve iki yasa uygulayıcı (polis) vardır. Katılımcılar (denekler) denetleyici ve yurttaş olarak tesadüfi şekilde seçilmiştir. Oyun denekler arasında 30 kez tekrarlanmıştır. Bir denetlenen diğer denetlenenden para çalabilir, denetçilerin ise suçluyu yakalamak için denetim yapma veya yapmama keyfiyeti vardır. Oyun teorisi hipotezleri karma strateji Nash dengesi çerçevesinden türetilmiştir¹⁰⁶.

Birinci aşamada deneklere siyaset, sanat, coğrafya, bilim ve matematik konularında, her bir soru iki seçenekli çoktan seçmeli 30 soru içeren kısa bir sınav yapılır ve denekler doğru bildikleri sorular karşılığında EUR'a dönüştürülebilecek jetonlar kazanır. Deneklere söz konusu alanların her biri için beşer soru ve toplam 90 saniye verilir. Denekler sınav sonucuna göre kendi paralarını kazanmış olurlar. İkinci aşamada deneklere oyunun kuralları anlatılır, kura çekilerek denetleyen-denetlenen olarak iki bölüme ayrılacakları söylenir, kuralların anlaşılıp anlaşılmadığı küçük bir sınav ile saptanır. Üçüncü aşamada denekler denetleme oyununu 30 kez oynarlar. Her bir denetlenen i, her bir oyunda tesadüfi olarak seçilen diğer bir denetlenenle eşleşir: İki denetlenenden her biri diğerinin kişisel hesabından aynı anda belirlenmiş bir miktar parayı çalabilir. Ancak hırsızlar ancak λx kadar para kazanırken mağdurlar x kadar para kaybeder. $0 < \lambda < 1$ dir. Denetçiler için de aynı eşleştirme sistemi

¹⁰⁵ Heiko Rauhut, "Higher Punishment, Less Control? Experimental Evidence on the Inspection Game", **Rationality and Society**, Vol 21 (3), pp. 359 - 392, U.S.A., Sage Publications,(Çevrimiçi) <http://rss.sagepub.com>, 24.02.2014

¹⁰⁶ A.e., p. 361

uygulanır. Denetçi j eşleştiği denetlenenin kararını görmek için k kadar denetleme ücreti verebilir. Denetçi j denetlenen i 'yi denetlerse ve i eşleştiği h 'dan gerçekte para çalarsa, denetçi j r kadar bir parasal ikramiyeye kavuşacaktır, denetlenen i ise $p > \lambda x$ kadar ceza alacaktır. Bununla beraber denetlenen i çaldığı λx parasını tutacaktır.

Deneyde oyun toplam 10 oturumda ve 30'ar el oynanır. Her bir oturuma $N = 20$ denek katılır. Denekler oyun boyunca denetlenen ve denetleyen rollerini değiştirmezler. 1 ile 5. oturumlarda ilk 15 oyunda şiddeti 1 den 15'e kadar değişen düşük cezalar verilir. Sonraki 15 oturumda ise şiddeti yine 1 ile 15 arasında değişen yüksek cezalar verilir. Oyun düşük ceza ile başlar yüksekle devam eder. Denekler bilgisayar tarafından eşleştirilir ve isimler gizli tutulur, yani oyuncular birbirinin kimliği hakkında bilgi sahibi değildir. Denetlenen h her elden sonra eşleştiği denetlenen i ve kendi eşleştiği denetçi l 'in kararını ve (varsa) cezalandırılıp cezalandırılmadığı bildirilir. Her iki oyuncu her elde kendi cari gelir düzeylerini öğrenirler.

1. Durum: Cezanın suç üzerindeki etkisi neden çok azdır? Rasyonel seçim teorisine göre suçlu belli bir suç için muhtemel ceza ve denetlenme bilgisi dahilinde suç davranışının fayda ve maliyetini hesaplar ve faydası fazla ise suç işler. Burada kontrolü sağlayan kurum ve kişilerin rasyonelliği göz ardı edilmiştir. Rasyonel denetçi denetim düzeyini suçlunun suç işleme olasılığına göre saptayacaktır (Tsebelis 1990). Tsebelis'e göre suçlu ve polisin teşvik yapısı birbirine zıttır. Suçlular yakalanmadan suç işlemek, polis ise suçluyu yakalamak ister. Suçlu izlenmeyeceğini düşünüyorsa suç işlemeyi tercih eder. Bununla beraber, polis suça kalkışmayı tespit ederse, kariyerini sağlamlaştırmak veya iyileştirmek amacıyla suçu ortaya çıkarmak için denetimi sıklaştıracaktır. Sonuçta suçlu suç işlemekten vazgeçer ve bu durum polisin kontrol görevini cazip olmaktan çıkarır. Oyuncular bu durumda öngörülebilir olmaktan kaçınırlar. Bu durumda oyunun pür stratejisi yoktur. Oyuncular öngörülebilir olmamak için stratejilerini değiştirebilir anlamına gelmektedir. Oyun teorisi bu probleme daha net bir yanıt verebilir. Polis ve suçlu kendi eylemlerini için belli bir olasılıkla yapacaktır. Seçilen strateji karşısında rakip taraf kayıtsız kalacaktır. Böylece suçlular polisin getirileri konusunda duyarlıdır, aynı şekilde polis de suçlunun getirilerini gözeterek stratejisini belirler.

Yazara göre, statik ve dinamik analizler stratejik etkileşimin suç ve cezada önemli bir rol oynadığını göstermiştir. Bununla beraber, etkiler tahmin edildiği kadar güçlü değildir. Gerçekte, daha fazla ceza daha az kontrol sonucunu getirir, ama aynı zamanda suçtan da cayılır. Ayrıca, dinamik analiz denetleme konusunda bireylerin daha yavaş öğrendiği sonucunu verir.

3. 2.2. Alan Deneyleri

Clotfelter (1983)¹⁰⁷ marjinal vergi oranı ve vergi kaçırmanın büyüklüğü arasındaki ilişkiyi sorgulamak için Amerikan Gelir İdaresinin 1969'da 47.000 vergi beyanı ile yapılan Vergi Yükümlülerinin Vergiye Uyumunu Ölçme Programı (TCMP) araştırmasındaki mikro verileri değerlendirmiştir. İstatistiki çalışmasıyla vergiye uyumsuzluk ve marjinal vergi oranları arasında güçlü bir pozitif bağlantı olduğu sonucuna varmıştır. Ancak **Feinstein (1991)**¹⁰⁸ 1982-1985 yılları arasındaki ABD'de Yurtiçi gelir İdaresi ve Vergi Yükümlülerinin Vergi Uyumunu Ölçüm Programı çerçevesinde birey düzeyinde toplanan verilerle ekonometrik analiz yapmıştır. Ülke çapında dört bölgeden seçilen sırasıyla 2267 ve 3050 vergi beyanı incelenmiş sonuçta marjinal vergi oranı ve gelirin artmasıyla vergi kaçırma tutarının arttığı ancak gelirin fonksiyonu olduğundan marjinal vergi oranı etkisi ve gelir etkisinin birbirinden ayrı olarak değerlendirilemeyeceği sonucuna varmıştır.

Slemrod, Blumenthal ve Christian (2001)¹⁰⁹ Minnesota eyaletinde 1995 yılında deney gereklerini karşılayan 1.853.000 vergi yükümlüsü arasından 1724 tesadüfi seçilmiş vergi yükümlüsü ile denetim olasılığındaki artışın vergi kaçırmaya etkisini ölçmek için kontrollü bir alan deneyi yapmıştır. Deneklere vergi beyannamelerinin titizlikle inceleneceğine dair bir uyarı mektubu gönderilmiştir. Orta ve düşük gelirli grubun kontrol grubuna göre bir önceki yılda ödediği vergiyi

¹⁰⁷ Charles T. Clotfelter, "Tax Evasion and Tax Rates: An Analysis of Individual Returns", **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 65, No. 3 (Aug., 1983), pp. 363-373, The MIT Press, U.S.A., (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/1924181>, 26.06.2016

¹⁰⁸ Jonathan S. Feinstein, "An Econometric Analysis of Income Tax Evasion and Its Detection", **The RAND Journal of Economics**, Vol. 22, No. 1 (Spring, 1991), pp. 14-35, Wiley on behalf of RAND Corporation, U.S.A., (Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>, 25.06.2017

¹⁰⁹ Joel Slemrod, Marsha Blumenthal, Charles Christian, "Taxpayer response to an increased probability of audit: evidence from a controlled experiment in Minnesota", **Journal of Public Economics**, No: 79 (2001) pp. 455-483, Elsevier, North Holland, (Çevrimiçi) <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0047272799001073>, 25.06.2017

anlamalı oranda artırdığı bulgusuna ulaşılmıştır. Yüksek gelirli grupta ise genel ortalamada gelirin daha düşük beyan edildiği saptanmıştır.

Bayraklı, Saruç ve Sağbaş (2003)¹¹⁰ 477 vergi yükümlüsü ile vergi yükü, fırsat, adalet, referans grup, toplumsal etki, vicdan azabı, yakalanma ihtimali, mali ceza, hapis cezası, mali bilgi, risk, dert, yatay eşitlik, dikey eşitlik, mübadele eşitliği, cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim ve gelir düzeyi olmak üzere 20 farklı bağımsız değişken kullanılarak gerçekleştirdikleri anket çalışmasıyla vergi kaçırmaı etkileyen faktörleri araştırmış, sonucunda beş değişken istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Bunlar; vergi yükü, adalet, referans grup, toplumsal etki ve vicdan azabıdır.

Kleven, Knudsen, Kreiner, Pedersen ve Sae (2011)¹¹¹ vergi kaçırmaı vergi bildirgesini vergi yükümlüsünün kendisi ya da üçüncü tarafca doldurulması halinde vergiye gönüllü uyum ya da vergi kaçırma konusunda A&S modelini esas alarak Danimarka'da yarı deneysel bir çalışma yapmıştır. Deney için 2007 ve 2008 yıllarında beyanname dolduran 40.000 (25.020 çalışan, 17.764 serbest meslek) bireysel vergi yükümlüsü arasından kademeli ve temsili örnekler seçilmiştir. Vergi mükelleflerinden yarısı tam olarak denetlenmek diğer yarısı ise kesin bir şekilde denetlenmemek üzere ayrılmıştır. Sonraki yıl, her iki gruptan mükelleflere rassal olarak denetlenecekleri uyarısını içeren bir mektup gönderilmiştir. Deneyde standart vergi kaçırma modeli bireylerin eksik beyan ettiği tutar ve üçüncü tarafca rapor edilen tutar karşılaştırılmak şeklinde yapılmıştır. Deney sonucunda dört ampirik bulguya ulaşılmıştır: Vergi bildirim kağıdını kendisi dolduran bireylerin vergi kaçırma oranı % 37 yani oldukça yüksek iken ayrı bir tarafca (kurumlar gibi) doldurulanlarda çok küçük yani % 0.3 dir, ön denetim yapıldığında beyan edilen gelir yükselmektedir, uyarı mektupları da beyan edilen geliri olumlu etkilemiştir, marjinal vergi oranları vergi kaçırma üzerinde pozitif bir etki yapmıştır ancak bu etki yasal kaçınma ve davranışsal etkiler kıyaslandığında küçüktür. Çalışmada standart

¹¹⁰ Hasan Hüseyin Bayraklı, Naci Tolga Saruç, İsa Sağbaş, "Vergi Kaçırmaı Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi Ve Vergi Kaçaklarının Önlenmesi: Anket Çalışmasının Bulguları", **Türkiye Maliye Sempozyumu**, Uludağ Üniversitesi, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara, 2004, ss. 204-241, (Çevrimiçi) <https://www.researchgate.net>, 23.03.2016

¹¹¹ Henrik Jacobsen Kleven, Martin B. Knudsen, Claus Thustrup Kreiner, Soren Pedersen, Emmanuel Saez, "Unwilling or Unable to Cheat? Evidence from a Tax Audit Experiment in Denmark", **Econometrica**, Vol. 79, No: 3, May 2011, pp 651-692, U.S.A., Wiley-Blackwell Publishing (Çevrimiçi) <http://onlinelibrary.wiley.com/journal>, 25.05.2015

A&S modelin mükellefin kendisi tarafından ve üçüncü partice beyan edilen vergi matrahı şeklinde genişletilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Ayas ve Saruç (2015)¹¹²,un Türkiye'de Sakarya ve İtalya'da Foggia şehirlerinde 274 Türk vatandaşı ve 206 İtalyan vatandaşı olmak üzere toplamda 480 kişi ile gerçekleştirdikleri anket çalışmasında vergiye gönüllü uyumu etkileyen faktörlerden biri olan vergi ahlakı her iki ülke arasında karşılaştırılmıştır. Vergi ahlak skoru her iki ülkede 3.66 ve 3.71 olarak ortalamanın üstünde bulunmuştur. Sonuca göre, kültürel farklılıklar vergi ahlakını etkilememekle beraber cinsiyet ve yaş değişkenleri vergi kaçırma eğilimi üzerinde etkilidir.

3. 3. Meta Analiz

Blackwell (2007)¹¹³ vergi uyumunun belirleyicileri alanında 1987 ve 2006 arasında yürütülen laboratuvar deneylerinden bir meta analiz yapmıştır. Vergi uyumunun standart değişkenlerinden vergi oranlarındaki, cezalardaki ve denetlenme olasılığındaki değişimlerin yanı sıra ödenen vergilerin kamu malı olarak dönmesinin etkilerini saptamak için toplulaştırılmış verileri kullanmıştır. Meta analizde 20 araştırma yer almıştır. Söz konusu makalelerden Friedland ve arkadaşları (1978), Friedland (1982), Alm, Jackson ve McKee (1992), Alm, McClelland ve Schulze (1992) ve Torgler (2003) tezimizde de yer almıştır.

Meta analize konu deneylerin çoğu A&S modeli esas almıştır. Araştırmaların seçimindeki iki ana ölçüt, çalışmanın deneysel olması ve beyan edilen / kaçırılan vergi, beyan edilen gelir gibi bağımlı değişkenlerin doğrudan gözlemlenebilir olmasıdır¹¹⁴.

Her bir makaledeki gözlem sayısı, tur sayısı ve turlara katılanların listesi aşağıdadır.

¹¹² Işıl Ayas, Naci Tolga Saruç, "Vergi Kültürü Ve Vergi Ahlakı: İtalya-Türkiye", **AKÜ İİBF Dergisi**, Cilt: XVII, Sayı: 2, Aralık 2015, ss. 179-188, (Çevrimiçi) <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/224039>, 25.05.2015

¹¹³ Calvin, Blackwell, "A Meta-Analysis of Tax Compliance Experiments", **Georgia State University Andrew Young School of Policy Studies Annual Conference on Public Finance Issues**, 2007, (Çevrimiçi) <http://icepp.gsu.edu/files/2015/03/ispwp0724.pdf>, 24.04.2014

¹¹⁴ A.e., p. 3

Tablo 8: Her Bir Makaledeki Gözlem Sayısı (Blackwell 2007)

Yazarlar	Tarih	# İşlem	# Tur	# Katılımcı- Turlar
Friedland, Shlomo, Rutenberg	1978	4	4	240
Spicer, Becker	1980	3	10	570
Friedland	1982	16	1	240
Webley, Halstead	1986	15	8	256
Webley	1987	4	2	184
Beck, Davis, Jung	1991	16	30	13440
Alm, Jackson, McKee	1992	8	25	9000
Alm, Jackson, McKee	1992	8	15	3000
Alm, Jackson, McKee	1992	9	20	3375
Alm, McClelland, Schulze	1992	9	25	3240
Alm, Cronshaw, McKee	1993	8	6	1600
Alm, Jackson, McKee	1993	5	18	1875
Alm, Sanchez, deJuan	1995	14	18*	4446
Callihan, Spindle	1997	1	1	39
Alm, McClelland, Schulze	1999	42	10	4260
Wartick, Madeo, Vines	1999	4	14	1260
Feld, Tyran	2002	6	1	264
Torgler	2003	4	2	74
Clark, Friesen, Muller	2004	18	10	6920
Cadsby, Maynes, Trivedi	2006	10	1	305
Toplam		204		54588

Kaynak: Blackwell (2007)

Meta analiz sonuçlarına göre deneysel vergi uyumu literatürü vergi oranının dışında diğer değişkenlerin yani ceza oranı veya denetlenme olasılığındaki artışın tereddüte yer vermeyecek şekilde vergi uyumunu artırdığını ortaya koymuştur. Ceza oranındaki artış caydırıcılıkta istatistiksel olarak denetlenme olasılığındaki artışa göre daha önemsizdir. Ayrıca kişi başına düşen kamu malı getirisi arttıkça vergi uyumu da artmaktadır. Meta analizde vergi oranının vergi uyumundaki negatif etkisinin istatistiki olarak önemli olmadığı rapor edilmiştir. Böylece ilk A&S modeldeki artan vergi oranlarıyla ilgili bulgular deneysel veriyle net olarak tutarlı bulunmamıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SUÇTAN CAYDIRICILIKTA OYUN TEORİSİNİN OLANAK VE SINIRLARI

Çalışmamızın bu bölümü iki alt bölümden oluşmaktadır. Birinci alt bölümde gerek teorik gerek deneysel çalışmalar göz önünde bulundurularak suç kararı verme ve suçtan caydırıcılıkta oyun teorisinin olanak ve kısıtları ele alınmış, ikinci alt bölümde ise Becker (1968) ve A&S modelleri caydırıcılık açısından karşılaştırmalı olarak incelenmeye çalışılmıştır.

4.1. Suçbilimde Oyun Teorisinin Olanak ve Kısıtları

4.1.1. Teorik Açıdan

4.1.1. 1. Standart A&S Modele Teorik Eleştiriler

İktisat alanında suçtan caydırıcılıkta beklenen fayda yaklaşımını temel alan çalışmalar A&S (1972) ile başlamıştır. A&S modele teorik eleştiriler aşağıdaki başlıklar altında toplanabilir:

1) A&S modelin çok basit olarak kurgulanmış olması, bağımsız değişkenlerin denetleme olasılığı, para cezası oranı ve vergi oranı ile sınırlanmış olması, bununla beraber, vergi uyumu ve vergi kaçırmanın birkaç değişkenle açıklanamayacak denli çok boyutlu olması Modele yönelik genel bir eleştiridir.

2) A&S modelin bir zayıf noktası denetim olasılığını sabit göstermesidir, oysa denetim olasılığı beyan edilen gelire göre farklılık gösterebilir. Bazı araştırmacılar Modelde denetim olasılığını beyan edilen gelirin bir fonksiyonu, böylece denetleme olasılığını bir dengenin parçası olarak kaçırma ile birlikte

göstermiştir¹. Bazı ülkelerdeki vergi uygulamalarında denetim olasılığı beyan edilen gelire dayalıdır.

3) Yitzhaki (1974) A&S modeldeki vergi cezasının beyan edilmeyen matrah üzerinden değil, kaçırılan miktar üzerinden uygulanması halinde ikame etkisinin yok olacağını bunun da vergi yükümlüsünün daha az vergi kaçırmayı demek olduğunu göstermiştir. Literatürde vergi kaçırma konusunda yeni bir model, A-S-Y modeli ortaya çıkmıştır. Gahramanov (2009) ise her iki çalışmayı bir arada gözeterek gelir ve ikame etkisinde net etkinin muğlak olduğunu ileri sürmüştür.

4) Vergi kaçırma davranışının gelişmiş ve azgelişmiş ülkelerdeki yükümlülerce farklı algılanabileceğini Hinrichs (1969), kurduğu oyunlarla ortaya koymuştur. Buna göre, azgelişmiş ülkelerde yükümlüler vergi kaçırmayı hükümeti yenecekleri bir oyun olarak gördüğünden, bu ülkelerde uygulanacak katı cezalar ve gerçekçi vergi oranları suçtan caydırıcı olabilir.

5) Modele bir değişiklik Srinivasan (1973) ve Witte ve Woodbury (1985)'den gelmiştir. Vergi oranı hem sabit hem de artan oranlı gelir vergisi olarak esnetilmiştir. Aynı anda devletin yurt içinde tahsil ettiği vergilere daha az kısıtlayıcı yaptırım stratejisi uygulanması ve artırılmış ceza benzerinin etkisini ortadan kaldıran bir teşvik uygulanmaması halinde artan oranlı gelir vergisi sistemi gelir beyanına olumsuz etki etmektedir. Vergi yükümlüsünün geliri arttığında gelirin ne kadarının beyan edileceği veya beyan dışında bırakılacağı bu iki etkinin görece ağırlıklarına bağlıdır².

6) A&S modele işgücü arzı eklenerek gelir içsel olarak gösterilmiştir [Pencavel (1979), Cowell (1981), Sandmo (1981) ve diğerleri]. İşgücü arzının modele eklenmesiyle yaptırım değişkenlerinin etkileri muğlak hale gelmiştir. Yaptırımlardaki bir artış efektif ücret oranını değiştirebilir bu da toplam işgücü arzını etkileyebilir³. Bununla beraber tersine dönen işgücü arz eğrisi söz konusuysa bu defa

¹ James Andreoni, Brian Erard, Jonathan Feinstein, "Tax Compliance", **Journal of Economic Literature**, Vol. 36, No. 2 (June 1998), pp. 818-860, American Economic Association, U.S.A., (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/2565123>, 25.05.2015, p.825

² D. J. Pyle, "The Economics of Taxpayer Compliance", **Journal of Economic Surveys**, Volume 5, Issue 2, June 1991, pp.163-198, U.S.A., (Çevrimiçi) <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1467-6419.1991.tb00131.x>, 20.02.2016, p. 173

³ Andreoni ve arkadaşları, p. 824

ek yaptırımlar işgücü arzını artırabilir, bu yolla da beyan edilen geliri azaltabilir. İşgücü arzında riskten kaçınma da sürpriz bir sonuç doğurabilir; hile teşvikleri denetimlerle ilgili zararları karşılamak için bireyleri daha çok çalışmaya yönlendirebilir bu da artan hilelere yol açabilir⁴. Ayrıca, hile fırsatları mesleklerle değişebildiği için vergi kaçırma mesleki seçimi de etkileyebilir. Sonuç olarak işgücü arzı analizi önemli ölçüde karmaşık hale getirir.

7) Standart modele zaman boyutu eklendiğinde [Block ve Heineke (1975), Baldry (1979)] caydırma önermesi açısından farklı sonuçlara ulaşılmıştır.

8) Vergi kaçırma kararını incelemek için kurgulanan oyunların iki oyunculu olması vergi uyumu konularının bütün yönleriyle oyuna yansıtılmasını zorlaştırmaktadır. Örneğin kamu malları durumunda, kamu malının varolması bir kişinin vergi ödeyip ödememesine bağlı değildir. Böylece, bir toplumda bir kişi hem vergi kaçırıp hem de kamu hizmetlerinden faydalanabilir. Bir toplumdaki n oyuncunun varlığı vergi kaçırma konusunda orta malların trajedisi sonucunu doğurabilir. Vergi yükümlüsü i için en faydalı seçim vergi ödememektir. Topluluktaki her bir vergi yükümlüsü için başat strateji diğerleri ne yaparsa yapsın vergi ödememektir. Sosyal ikileme göre vergi kaçırma teşvik eden uygulamalar ve toplam vergi yükümlüsü sayısı arttıkça vergi kaçırma oranı artabilir çünkü vergi ödeyen bir kişi diğer bazı asalakları desteklemiş olmaktadır. Hardin kuralsız toplumların işbirliği yapmak konusunda iki yönlü bir engelle karşılaştığını belirtir; kendi kendilerine işbirliği yapmak için sözleşemezler ve diğer bireylerin davranışlarından beklentileri konusunda emin olamazlar⁵. Ayrıca, en az ürün elde edildiğinde Mahpus İkilemi durumu ortaya çıkar. Öte yandan, küçük topluluklarda dikkate değer bir kopyeleme yani diğerlerinin davranışını taklit etme durumu ortaya çıkabilir. Oyundaki tüm vergi yükümlüleri bunun farkında ise topluluktaki diğer bireylerin bencilce tutumları dizginlenebilir⁶.

⁴ Ibid.

⁵ Russell Hardin, **Collective Action**, John Hopkins University Press, U.S.A., 1982, p. 59

⁶ Benno Torgler, "To evade taxes or not to evade: that is the question", **The Journal of Socio-Economics**, Volume 32, Issue 3, July 2003, pp. 283-302, North Holland, Elsevier, (Çevrimiçi) <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1053535703000404>, 25.05.2018, p. 285- 286

9) Standart A&S modelde önemli bir oyuncu yani vergi idaresi oyuna dahil edilmemiştir. Bu konuda yapılan çalışmalarda vergi idaresi ve vergi yükümlüsü sıralı oyun şeklinde hareket eder⁷. Oyunun başlangıcında, vergi yükümlüsü gelirini öğrenir; vergi denetçisi denetleme teknolojisini öğrenir. Oyunun ilk aşamasında vergi yükümlüsü ne kadar gelir beyan edeceğini belirler. İkinci aşamada, beyanname içeriğindeki bilgiye dayanarak hangi vergi beyannamelerinin denetleneceğine karar verir. Oyunun dengesini; her iki katılımcının eş zamanlı olarak saptadığı strateji belirler; vergi yükümlüsü için beyannamenin eksik düzenlenme olasılığı, vergi denetçisi için denetleme olasılığı. Bu denge Bayesyen Nash dengesi olarak adlandırılır. Yani, hem bireylerin kararı hem de denetçilerin kararı diğerinin hamlesine karşı en iyi tepki olmalıdır. Öyle ki; taraflardan hiçbirinin stratejisini değiştirmesi için bir özendirici bulunmamalıdır. Asil-vekil modellerinin tersine, vergi denetmeni vergi yükümlüsünün seçimine karşı, denetim seçimi kuralını değil, onun yerine kendi denetim kuralını seçer. Bu modelin çeşitlemeleri inceleme konusu olmuştur: Yükümlü ve denetmenin edinebileceği bilgi, denetimin maliyeti, vergi kurumunun bütçesi, vergi yükümlülerinin gelir düzeyi, dürüst vergi yükümlülerinin varlığı, vergi ve ceza fonksiyonlarının yapısı gibi. Bu oyunlarda tipik olarak, birçok olası denge vardır. Bu nedenle, bu analizlerden tek bir denetleme kuralı elde edilemez. Bununla beraber, denetim kuralının genel yapısı bu modellerde genellikle benzerdir, Yüksek gelir bildiren vergi beyannameleri denetlenmeyecektir, düşük ya da azalan gelirli beyannameler denetlenecek veya artan olasılıkla denetlenecektir. Graetz, Reinganum ve Wilde (1986), Reinganum ve Wilde (1986) Becker (1968) ve A&S modeli yöntemsel olarak eleştirmiş ve vergi idaresini içine alan daha karmaşık bir model geliştirmiştir; Erard ve Feinstein (1994) ise geliştirilen modeli bütçe kısıtını dahil ederek değiştirmiştir.

10) Vergiden kaçınma durumu düşük ve yüksek gelirliler için farklıdır. Düşük gelirli bir vergi yükümlüsü vergi kaçırıp yakalanması halinde hapse girmeyi göze alabilir ancak yüksek gelir ve statüye sahip bir yükümlü bunu yapmayı tercih etmez; bunun yerine muhasebeci ve avukatlarını görevlendirerek vergi ödeme

⁷ James Alm, "Tax compliance and Administration", Ed.By, W.Bartley Hildreth, James A. Richardson, **Handbook on Taxation**, Marcel Dekker, 1999, New York, pp. 741–768

sorumluluğundan yasalardaki boşlukları kullanarak kaçınabilir⁸. Böylece, vergi cezalarındaki bir artış vergi kaçırmaı caydırabilir ama vergiden kaçınmaı teşvik edebilir yani vergi kaçırma ve vergiden kaçınma birbirinin bütünleyicisi olabilir. A&S modelin bu olasılığı göz ardı etmesi zayıf noktalarından birisidir.

11) Standart model diğer bir noktada da gerçek dünyadan ayrılır: Model vergi bildirgesini tamamen bireyin kendisinin doldurması esasına dayanır. Oysa, bütün gelişmiş ekonomilerde üçüncü parti raporlaması yaygındır, yani işverenler, bankalar, yatırım fonları ve sosyal güvenlik kuruluşları ve emeklilik fonları gibi kuruluşlar bireylerin (çalışanlar veya müşteriler) elde ettiği gelirleri doğrudan hükümete rapor eder. Bu durumda, vergi kaçırmaı düşünen bir mükellef için gözlemlenen denetlenme oranı bir veri değildir, çünkü üçüncü partinin yaptığı sistematik bildirimler ile beyan çakışması olacağından farklı beyan ortadan kalkacaktır⁹. Böylece, üçüncü partice doldurulan gelir beyanında vergi kaçırma oranı düşük olacaktır. Fukofuka (2013) kurumlar vergisi kaçırmada şirket davranışının bireylerden farklı olduğunu öne sürerek farklı bir model geliştirmiştir.

12) Standart modelin (A&S) bir diğer eksikliği uyum maliyetlerini dikkate almamasıdır. Vergi matrahı ne olursa olsun vergiye uyum maliyeti sabit bir rakamsa bu verginin beyan edilmesini caydırıcı etki yapabilir¹⁰.

13) A&S model bireyleri edilgen birer "fiyat alıcı" yani kararlarını bulundukları toplumdaki diğer bireylerden yalıtılmış olarak alan, yakalanma ve ceza alma durumundan etkilenmeyen vergi yükümlüleri olarak değerlendirir. Oysa gerçek hayatta vergi yükümlüleri arasında karşılıklı bir etkileşim olduğu gözlemlenmiştir. Benjamini ve Maital (1985)¹¹ de bireysel vergi kaçırma olgusunu hem teorik hem de deneysel olarak davranışsal yaklaşımla incelemiştir. Beklenen fayda yaklaşımını toplumsal damga ve yakalanma korkusunu modele dahil ederek değerlendirmişlerdir. Buna göre bireyler çevrelerindeki diğer bireylerin vergi kaçırmaı hissederse

⁸ Pyle, **a.g.e.**, p.174

⁹ Kleven ve arkadaşları, **a.g.e.**, p. 652

¹⁰ Pyle, **a.g.e.**, p. 174

¹¹ Yael Benjamini, Shlomo Maital, "OPTIMAL TAX EVASION & OPTIMAL TAX EVASION POLICY, BEHAVIORAL ASPECTS", pp. 245-264 **Studies in Contemporary Economics, The Economics of the Shadow Economy**, Ed. by, Wulf Gaertner ve Alois Wenig, Springer-Verlag Berlin, U.S.A., 1985, pp. 252-254

kendisi de kaçırma eğilimine girer. Lipatov (2003) vergi yükümlülerinin karşılıklı etkileşimde bulunduklarını ve taklit yoluyla öğrenmeyi incelemiştir.

14) Standart A&S modelde bireysel karar vermede önyargıların modele dahil edilmesi ve test edilmesi mümkün değildir. Literatür örneklerinde de yer aldığı gibi gerçek hayatta vergi yükümlülerinin denetlenme olasılığını abarttığı gözlemlenmiştir.

15) A&S modelde bireyler ahlaki değerleri olmayan fayda ençoklaştırıcılar olarak varsayılmaktadır. Bireyin vergi kaçırma fırsatı varsa hiç vergi ödememeyi tercih edecektir. Fırsat bulduklarında kaçırabildikleri ölçüde vergi kaçıracakları varsayımı araştırmalarca desteklenmemektedir. Oysa gerçek hayatta vergi yükümlülerinin vergiye gönüllü uyumu oldukça yüksektir. Andreoni, Erard ve Feinstein (Tax Compliance-1998) 'e göre 1988 yılında ABD Gelir İdaresi'nin Vergi Yükümlülerinin Vergiye Uyumunu Ölçme Programı'nın verilerine göre ABD hane halklarının % 40'ı o yıl için gelirini düşük göstererek daha az vergi, % 53 tam, % 7 ise olması gerekenden fazla vergi ödemiştir. Vergi ahlakı üzerine yapılan çalışmalar gelir vergisi beyanı yapılırken bireylerin fayda-maliyet unsurunun yanısıra diğer ahlaki, toplumsal ve kişisel değer yargıları, kurallar ve duyguları da hesaba kattığını göstermektedir. Buna göre vergi uyumu psikolojik ve kültürel faktörlerle; sosyal normlar, vergi ahlakı, yurtseverlik, utanç ve suçluluk gibi kavramlarla açıklanabilir ve A&S model bunları içermemektedir. Diğer bir deyişle, vergi yükümlüleri vergi kaçırabilecekleri halde iktisadi olmayan nedenlerle vergi kaçırmak istememektedir. Cowell (1985) hükümetin vergi politikalarının vergi yükümlüsünün stratejisini etkileyebileceğini belirtmiştir.

16) A&S model vergi kaçırıp kaçdırmama kararı verilirken parasal olmayan faktörleri göz ardı etmektedir. Gordon (1989), Modele dürüstlük ve itibar eklediğinde, teorik modelin tersine dürüst yükümlüler vergi kaçdırmaya daha meyilli görünmektedir. Toplum baskısı, toplumsal kurallar, şöhret veya toplumun vergi kaçdırmayı ve kaçdıranları ayıplaması vergi yükümlülerinin kararlarını dolayısıyla fayda fonksiyonunu etkileyebilir. Vergi idaresinin vergi yükümlülerine karşı tarafsız, kurallara uygun, adil yargılama, eşitlik, dürüstlük çerçevesinde tutum göstermesi

daha fazla vergi uyumuna yol açabilir. Bu konular standart A&S modelde yer almamaktadır.

17) Çok sayıda araştırma vergi gelirlerinin sağladığı pozitif getiriler ve kamunun sunduğu mal ve hizmetlerden oluşan pozitif dışsallıkları göz ardı etmektedir. Vergi yükümlüsü ödediği vergilerin kendisine kamu hizmeti olarak döndüğünü gördüğünde, bu, vergi uyumunu artırmaktadır (Alm, McClelland ve Schulze, 1992). Vergi gelirleriyle finanse edilen ve kişi başına marjinal getirisi daha yüksek olan bir kamu malı daha fazla vergi uyumunu sağlayabilir (Blackwell 2007).

18) Bir denetimin sonucunun kamuya ilan edilmesi ek bir cezalandırma işlevi görebilir. Ayrıca bireylerin veya grupların vergilerini gerçeğe uygun beyan etmeleri durumunda ödüllendirilmeleri vergi uyumunu artırabilir¹².

19) **Kirchler (2007)**¹³ vergi uyumunun çerçevesini "kaygan zemin" olarak tanımlar ve uyumun iki temel ayağa dayandığını ifade eder. a) Vergi otoritesinin gücü, b) Vergi otoritesine güven. Hırsız polis oyunu kaygan zemini betimler. Vergi otoritesi vergi yükümlüsünü fırsatını bulduğu anda vergi kaçırmaya çalışan hırsız olarak görür, yükümlü ise böyle bir niyeti olmasa da kendisine güven duyulmadığı için vergi kaçırmaya, tersi ise "hizmet ve müşteri" durumudur. Bu durumda vergi yükümlüsü vergi otoritesini kendine hizmet sağlayıcı bir kurum olarak görür ve kendini vergi ödemek zorunda hisseder. Bu iki durum aşırı uçları temsil eder ve ülkeden ülkeye hangi stratejinin belirleneceği değişir. Bu yaklaşım aynı zamanda sosyal normlar açısından vergi uyumu ve vergi toplayan ve harcayan kurumlar arasındaki ilişkilerin ülkelerin birbiriyle kıyaslanarak yapılmasına olanak verir. Geçerli normlar ve sosyal çevreye dayanarak politikalar üretilmesine olanak verir.

20) Erard ve Feinstein (1994) vergi uyum davranışında mantıklı bir açıklama yapabilmek için ahlaki duyguların teorik modellerle bütünleştirilmesini

¹²James Alm, "Measuring, explaining, and controlling tax evasion: Lessons from theory, experiments, and field studies", **International Tax and Public Finance**, Springer Verlag, Berlin, 2012, No 19, Issue 1, pp. 54-77, (Çevrimiçi) <https://link.springer.com/article/10.1007/s10797-011-9171-2>, 26.08.2017, p. 69

¹³ Erich Kirchler, **The Economic Psychology of Tax Behavior**, Cambridge University Press, 2007, U.K., pp.202-206

vurgulamıştır. **Graetz ve Wilde (1985)**¹⁴ A.B.D.'de yaptıkları çalışmada tahmin edilen Arrow-Pratt riskten kaçınma yaklaşımını 1 ve 2 arasında bulmuştur ama yalnızca 30 değeri gözlemlenen uyum oranını açıklayabilir. **Feld and Frey (2003)**¹⁵ İsviçre'de caydırıcılık teorilerini Crowding teorisi kapsamında yürüttükleri araştırmada test etmiş ve modelin öngörülerini karşılamadığı sonucuna ulaşmışlardır.

4.4.1.2. Elffers'in WBAD Modeli

Elffers bireylerin vergi kaçırma diğer bir deyişle vergi uyumu konusundaki karar verme davranışını incelemiştir. A&S (1972)'ya göre denetimin gevşek ve düşük oranda olduğu veya vergi kaçırma cezasının az veya hiç olmadığı ülkelerde bireylerin hemen hepsinin vergi kaçırması yani bir kuruş bile vergi beyan etmemesi gerekir. Oysa, gerçek hayatta bu nadiren karşılaşılan bir durumdur. Bireylerin hem kamu hizmetlerinden yararlanmak istemesi hem de gereken vergiyi ödemek istememesi yani toplumsal ikilem hemen her toplumda görülen bir olgu olmakla beraber araştırmalar vergi kaçırma oranının ülkeden ülkeye değişiklik gösterdiğini ortaya koymuştur. Özellikle vergi denetiminin çok az ve cezaların ılımlı olduğu gelişmiş batı ülkelerinde vergi uyumu yüksektir, yani bireyler ortak mal ve hizmetlerin sağlanması için işbirliği yapmaktadır. Elffers bireylerin vergi kaçırma kararıyla ilgili merdiven basamağı şeklinde üç aşamalı bir model önermiştir. Bu modeli WBAD (*willingness, being able, daring*) olarak adlandırmıştır¹⁶.

Birinci adım: İstemek; ilk eşik veya merdivenin birinci basamağı. Bireylerin çoğunluğu kendilerini vergi kaçırmamaya daha yatkın olarak tanımlar. Bireylerin tutumsal ve kişilik özelliklerinin farklı olması onların vergiye uyum kararını da etkiler. Vergi kaçırmaya yatkın olmayan bireyler yani "iyi çocuklar" WBAD merdiveninin ilk basamağında yer alır yani eşikten yukarı çıkamaz.

¹⁴ Michael J. Graetz, Louis L. Wilde, "THE ECONOMICS OF TAX COMPLIANCE: FACT AND FANTASY", **National Tax Journal**, Vol. 38, No. 3, September, 1985, pp. 355-363 National Tax Association, U.S.. (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/41792032>, 26.08.2017

¹⁵ Lars P. Feld, Bruno S. Frey, "Deterrence and Tax Morale: How Tax Administrations and Taxpayers Interact", **O.E.C.D. Papers**, No: 3 (10) pp. 1-19, 2003, (Çevrimiçi) <http://www.oecd.org/tax/administration/2789923.pdf>, 29.09.2018

¹⁶ Elffers, H., "But taxpayers do cooperate!" In M. Van Vugt, M. Snyder, T. R. Tyler, & A. Biel (Eds.), Routledge Studies in Social and Political. **Cooperation in Modern Society: Promoting the Welfare of Communities, States and Organizations**, 2000, pp. 184-194, New York: Routledge.

İkinci adım: Yapabilme aşaması (*being able*). Vergi kaçırma düşüncesinde olanların hepsi bu düşüncelerini hayata geçiremez. Kendi iş yeri olanlar bunu daha kolay yapabilir. Fırsat bulamadıkları için vergi kaçıramayanlar yani vergi kaçırmaya istekli ama kaçırarak zemin bulamayanlar kendilerini engellenmiş hissederek, buna zemin bulanlar bir üst merdiven basamağına tırmanır.

Üçüncü adım: Cüret etme. Vergi kaçırmaya istekli ve buna uygun zemin bulanlar son bir karar vermeyle yüz yüzedir; vergi kaçırma veya kaçırmama. Vergi yükümlüsünün daima bir vergi denetçisine yakalanma ve bu durumda sonuçlarına katlanma olasılığı vardır. İşte bu aşamada iktisadi rasyonel seçim teorisi devreye girer. Bireyler vergiyi beyan etmeme (daha az vergi ödeme ama denetlenme ve cezalandırılma riskini göze alma) ya da geliri doğru beyan ederek vergiyi tam olarak ödeme seçeneği ile karşı karşıya kalır. Bu evrede beklenen fayda modeline hem parasal fayda ve maliyet hem de ahlaki değerlerle bağlantılı fayda ve maliyet eklenebilir. Bu basamakta vergiye uyum sağlamayı seçen bireyler "caymış" vergi kaçırmayı tercih edenler ise "vergi kaçakçısı" olarak nitelendirilir. Modeldeki vergi kaçırmaya "cüret eden" yükümlüler rasyonel seçim modelindeki rasyonel birey sınıfına girer.

Kısaca dört grup vergi yükümlüsü sayılabilir; bunlar iyi çocuklar, engellenmişler, caymışlar ve vergi kaçakçıları. Bunlara beşinci bir grup eklenebilir, vergisini tam olarak ödemek isteyip de formu eksik veya yanlış dolduran yükümlüler bu gruptadır.

4.1.1.3. Vergi Uyumunda İktisat Dışı Belirleyiciler

Bireyleri vergiye gönüllü uyuma yönelten çok sayıda iktisadi olmayan belirleyiciler yani ahlaki maliyetler ve sosyal normlar sıralanabilir. Bu konudaki çalışmalar hem geleneksel iktisatçılarca hem de davranışsal iktisat alanında yapılmıştır.

Alm (1998) Amerikan Gelir İdaresi'nin 1978 yılında vergi yükümlülerinin beyanname doldururken etkilendiği 64 unsur sıraladığını belirtmiştir¹⁷ **Torgler**

¹⁷ Alm, 1998, p. 746 (Working Paper 17)

(2007)¹⁸ ve **Luttmer ve Singhal (2014)**¹⁹'ce 15 bağımsız değişken altı ana bölüme ayrılmıştır. Bunlar;

a) Sosyo - demografik unsurlar: Eğitim, yaş, cinsiyet, vergi konusundaki bilgi, mesleki durum, medeni durum.

b) Ekonomik faktörler: Gelir düzeyi, vergi oranı, denetlenme olasılığı,

c) Karşılıklılık: Güven, adillik ve eşitlik algısı, kurum /doğrudan demokrasi. Vergi sisteminin toplumdaki tüm bireyler için eşit ve adil olup olmadığı konusundaki toplumsal algı faktörü, vergilendirmenin basit ve kolay olması, vergi idaresinin rolü, vergi toplama politikasındaki değişiklikler ve denetlenme olasılığı gibi kurumsal faktörler,

d) İçsel motivasyon: Milli gurur ve dindarlık gibi,

e) Arkadaş çevresi ve sosyal çevre etkisi,

f) Kültür faktörü.

Davranışsal iktisat da vergi uyumu konusunu işlemiş ve standart modeldeki bireysel seçim davranışına bireyin sapma, kişisel ve durumsal karakter özellikleri, sosyal bağlam gibi bazı davranış özellikleri ve güdülenmeleri eklenmiştir. Bunlar Kahneman ve Tversky tarafından sunulan "beklenti teorisi" şemsiyesi altında toplanabilir.

Andreoni, Erard ve Feinstein (1998)²⁰ hane halkı vergi uyumsuzluğu konusunu çeşitli değişkenler açısından incelemiş ve teorik modelin vergi kaçırma veya kaçınmayı açıkladığı değişkenlerin eksik olduğunu ortaya koymuştur.

Gelir ve vergi oranları açısından bakıldığında teorik modellere göre gelir arttıkça vergi kaçırma oranı da artmalıdır yani göreceli yüksek vergi oranları vergiye uyumu azaltır. Tersine, vergi oranlarının vergi uyumu üzerindeki etkisi konusunda açık öngörülerde bulunmamıştır, gelir ve ikame etkilerinin aynı anda varolduğu durumda analiz karmaşıklaşır. Deneysel çalışmalarda yüksek vergi oranlarının daha

¹⁸ Benno Torgler, **Tax Compliance and Tax Morale, A Theoretical and Empirical Analysis**, U.S.A., Edward Elgar Publishing Limited, 2007, (Çevrimiçi) https://books.google.com.tr/books/about/Tax_Compliance_and_Tax_Morale, 25.05.2015, pp. 30- 52

¹⁹ Erzo F. P. Luttmer, Monica Singhal, "Tax Morale", **Journal of Economic Perspectives**, Volume 28, Number 4, Fall 2014, pp. 149–168, American Economic Association, U.S.A., (çevrimiçi) <https://www.nber.org/papers/w20458>, 26.06.2018

²⁰ James Andreoni, Brian Erard and Jonathan Feinstein, "Tax Compliance", **Journal of Economic Literature**, Vol. 36, No. 2 (June 1998), pp. 818-860, American Economic Association, U.S.A., (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/2565123>, 25.05.2015

fazla vergi kaçırmaya eşlik ettiği görülür. Örneğin Friedland, Maital ve Rutenberg 1978, Alm, Jackson ve McKee 1992b- (Estimating the Determinants), Baldry (1987) gibi. Sonuçta vergi oranlarının vergi kaçırma üzerindeki etkisi belirsizliğini korumaktadır.

Vergi uyumsuzluğunda diğer bir nokta demografik ve toplumsal unsurlardır²¹. Araştırmalarda aile reisinin 65 yaş üstü olduğu durumlarda vergiye uyumsuzluğu daha azdır. Meslekler açısından bakıldığında tek bir sabit bir yeri olan mağaza sahipleri, lokanta işleticileri, araba satıcıları gibi meslek sahipleri arasında vergi kaçırma oranı yüksektir. Bunu ulaştırma, haberleşme ve kamu hizmeti yapan kurumlarda çalışanlar izler. Tarım, balıkçılık, sigortacılık gibi üretim sektörlerinde çalışanlarda vergiye uyum en yüksek bulunmuştur. Deneysel çalışmalarda yaş ve cinsiyet farkı da işlenmiştir, buna göre gençler yaşlılara, erkekler kadınlara göre daha fazla vergi kaçırma eğilimindedir.

Önceki denetlemelerin vergi uyumunu artırıp artırmadığı konusunda yapılan deneysel çalışma ve gerçek denetim raporlarına dayalı analizler birbirini tutmamaktadır. Spicer ve Rodney E. Hero (1984), Benjamini ve Maital (1985) ve Webley (1987) deneyin ilk oturumlarında denetlenen deneklerin sonraki oturumlarda vergiye uyumunun yüksek olduğunu göstermiştir. Oysa Long ve Schwartz (1987) ve Erard (1992) 'ın yaptığı çalışmalarda önceden yapılmış denetlemelerin sonrakiler üzerinde vergi kaçırma ve caydırıcılık açısından dikkate değer bir etkisi bulunmamıştır²².

Vergi yükümlülerinin denetlenme olasılığı konusundaki algısı öznel, araştırmalarda gelir idarelerinin gerçek hayattaki denetleme olasılığı veri kabul edilerek öngörülerde bulunulur oysa vergi yükümlüleri bunu bilmeyebilir ve denetlenme olasılığı konusundaki kendi öznel tahminleri farklı olabilir. **Scholz ve Pinney (1995)**²³ Amerikan Gelir İdaresi'nin 1984-87 yılları arasındaki vergi beyannamesi verileri arasından seçilen 445 vergi yükümlüsünün vergi beyannamesi

²¹ A.g.e., p. 840

²² A.e., pp. 843-44

²³ John T. Scholz, Neil Pinney, "Duty, Fear, and Tax Compliance: The Heuristic Basis of Citizenship Behavior", **American Journal of Political Science**, Vol. 39, No. 2 (May, 1995), pp. 490-512, Midwest Political Science Association, U.S.A., (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/2111622>, 25.05.2016

ve 799 katılımcı ile bire bir anket görüşmesinin regresyon analizini yaparak incelemiştir; öznel yakalanma riskinin nesnel risk faktörlerinden ziyade görev duygusuyla (duty heuristic) ilgili olduğu, nesnel denetleme olasılığının vergi kaçırmaya daha fazla güdülenmiş bireyleri etkileyeceği, artan denetim ve cezaların bireyler bunun farkında değilse vergi kaçırma üzerinde çok az etkili olacağı sonucuna varmışlardır. Buna göre, vergi yükümlülerinin geniş çoğunluğu Gelir İdaresi'nin denetim olasılığıyla ilgili aşkın tahminde bulunur, gerçek denetleme olasılığındaki yüzde 1'lik bir artış, % 1.33 (1.69-.36) oranında öznel yakalanma olasılığı inancına işaret eder²⁴.

4.1.1.4. Evrimci Oyun Teorisi

İkinci Bölüm'de açıklandığı üzere evrimci oyun teorisi rasyonel seçim teorisinin "rasyonel birey" önermesi ile hareket etmemektedir. Cohen&Machalec (1998) bireylerin benimsediği çalma (el koyma) stratejisinin bir toplumsal sistemde bireylerin kendi ihtiyaçlarını karşılamak için başvurdukları davranışsal stratejiler olduğunu, hastalıklı bir olgu olarak nitelemek yerine normal olarak gözetilmesi gerektiğini, rasyonelite önermesine bağlı kalmak yerine aynı koşullarda karma veya farklı stratejiler geliştirebileceklerini, stratejinin başarısının diğer grup veya bireylerin stratejilerine bağlı olduğunu ortaya koymuştur. Vila&Cohen (1995)'in bilgisayar simülasyonlu oyununda da el koyma suçu Cohen ve Machalec'in önermesiyle tutarlı bulunmuştur yani bu suçlar rutin ekonomik, sosyal ve üretken ilişkilerin normal bir sonucudur.

Suçtan caydırıcılığın iktisadını açıklığa kavuşturmak için Cressman, Morrison ve Wen (1998)'in kurduğu bimatrix oyun teorisi modelinde oyuncular mal sahipleri, potansiyel suçlular ve kamu polisidir. Oyunda suç oranının dairesel olarak sabit olduğu ve suça uygulanan yaptırım oranlarının suç işleme yüzdesini değiştirmedeği sonucuna varılmıştır. İkinci olarak ise artan kamu polisi denetiminin belli bir artış noktasına kadar ortalama suç oranını yükselttiği, eşik noktasından sonra ise düştüğü sonucuna ulaşılmıştır. Bu rasyonel seçim teorisi önermesiyle uyumsuzdur.

²⁴ A.g.e., p. 507

4.1.1.5. Diğer Teorik Eleştiriler

Tsebelis rasyonel seçim teorisi çerçevesinde Becker (1968)'ce öne sürülen cezalardaki artışın suç oranını azaltacağı önermesini 1989, 1990a, 1990b, 1991 ve Bianco ve Ordeshook (1990) 'la birlikte yazdıkları makalede oyun teorisi kapsamında 2x2 denetim oyunu ile incelemiştir. Becker (1968)'in önermesinin aksine cezanın suçu önlemede etkisiz olduğu, aksine ceza artışının polisin yasal yaptırım uygulama sıklığını azaltacağı sonucuna varmıştır. Oyun karma stratejide oynandığında tek bir Nash dengesi vardır. Kurduğu modelde suçlunun stratejisi olan hız yapmanın denge noktası kamuya getirisine göre değil yalnızca polisin getirisine bağlıdır. Bu da modeli tartışmalı hale getirmektedir.

Cox (1994)'de denetim oyununa konu makaleleri gözden geçirmiş ve Tsebelis'in "oldukça güçlü şekilde genel kanının aksine" bulduğu sonuçların aynı zamanda hatalı olduğunu öne sürmüştür. Cox'a göre artan cezaların suç düzeyini değiştirmemesi sonucu tek bir sonuç değil mümkünler arasından birisidir.

Andreozzi (2004) aynı denetim oyununu polisin Stackelberg lideri olması şeklinde çalışmış ve her iki oyuncu da kendi maximin stratejilerini oynarsa ve bu stratejiler karma strateji ise cezanın sertliğindeki artışın suçu azaltacağı, ancak denetçinin teşviklerini artırmanın suçu azaltmayacağı hatta artırabileceği ama müfettişin teftiş sıklığını azaltacağı sonucuna ulaşmıştır. Pradiptiyo (2007) yine aynı konu üzerinde inceleme yapmış ve cezanın sertliğinin bireyler üzerinde suçtan caydırma yönünde etkili olabileceğini, diğer bir sonuç olarak da suç önleme programlarının suç oranını azaltıcı etkisi, cezaların artırılmasının azaltıcı etkisine göre daha belirgin olduğunu ortaya koymuştur.

Friehe (2008) eş anlı denetim oyunu ile Tsebelis (1989)'daki cezadaki artışın suç oranını etkilemediği sonucuna erişmek istemiş ancak bunun böyle olması için suçlu ve polisin kazançlarının bağımsız olması gerektiğini, kazançların birbiriyle ilişkili olması halinde suç ve cezanın sertliği arasında ters ilişki sonucunu vereceğini ifade etmiş, ayrıca sert yolsuzluk karşıtı önlemlerin suçu daha fazla teşvik edebileceği sonucuna varmıştır.

Shidiqi ve Pradiptiyo (2011) uluslararası ekonomik yaptırımların suçtan caydırıcılığını Tsebelis (1990)'da geliştirilen oyunla incelemiş ve Tsebelis'in aksi yönde bulguya ulaşmıştır, yani ekonomik yaptırımlardaki artış ülkelerin uluslararası anlaşmaları ihlal etme olasılığını azaltabilir.

Spengler (2014)'de tek atışlı üç oyunculu bir rüşvet oyunu kurgulamıştır ve Tsebelis'in öngördüğü sonucun tersini bulmuştur yani daha fazla ceza daha az suç demektir, ikinci olarak da rüşvet verene uygulanan daha yüksek cezalar rüşvet oranını düşürür.

Mesquita ve Cohen (1995)'in suçtan caydırıcılığın konu edildiği işbirliksiz oyununda karar verici olarak yer alan oyuncular; hükümet, halk ve doğa arasındaki oyunun kuralları değiştirildiğinde farklı denge noktaları olduğundan hareketle neo klasik caydırma teorilerinin öngördüğü suç kontrol politikalarının mantıksal açıdan geçersiz olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak geleneksel rasyonel seçim varsayımlarına eşitlik kavramı eklenerek türetilen stratejilerin suçu önlemede daha etkin olduğu savunulmuştur.

Johnson (1985)'un iki şirketin uluslararası piyasalarda rüşvet alıp-verme yani kamu görevlisi ve şirket çalışanı arasında bilgi alım-satımını mahpus ikilemi ile açıklığa kavuşturmaya yönelik çalışmasında getiri matrisinin uluslararası piyasalarda kanundan korkma, herkesin gözü önünde olma ve personel kuralları gibi konulardan etkilenebileceğini, bundan dolayı mahpus ikilemi oyununun kısıtları olduğunu ortaya koymuştur.

Holler (1993) hava kirliliği karşıtı politikaların etkinliğini sorguladığı tek atışlı ikili matrisli oyunda izlenen politikaların etkinliğinin oyuncuların Nash denge stratejilerini ya da maximin stratejisini benimsemesine bağlı olarak değişeceği sonucuna varmıştır.

Marjit, Meenakshi ve Muhherjee (2000)'de suçtan caydırıcılık konusu yolsuzlukla ilgili eksik bilgili bir oyun teorisi modeliyle işlenmiş, denetçinin yolsuzluk yapacak oyuncunun tipi hakkında eksik bilgili veya tam bilgili olmasının oyunun sonucunu değiştireceğini; denetçinin eksik bilgiye sahip olması halinde

suçun önlenebileceği, aksi halde yani tam bilgi durumunda rüşvet veya ödül karşılığında suça iştirak edebileceği sonucuna varılmıştır.

Cezalardaki artışın suçtan caydırıcı olacağı önermesi ile oyun teorisi kapsamında denetim oyunu modellemesi yapılan yukarıdaki çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde birbiriyle çelişen sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

4.1.2. Laboratuvar Deneylerinin Olanak ve Kısıtları

Suçbilimin önemli bir bölümünü suçun nedenlerini açıklamaya yarayan teoriler oluşturur. Nedensel teorilerin iki bileşeni vardır²⁵:

1) Nedensel ilişkiler: Buna göre bir faktörü (X) değiştirdiğinizde bu diğer faktörü (Y) de etkiler.

2) Nedensel oluşu (mekanizma): Mekanizmalar bir değişkenin diğerini etkileme sürecini açıklamaya çalışır.

Sosyal bilimlerde veri toplama yöntemleri diğer bilimlere göre daha çeşitlidir. Bunlar; doğal (yapılandırılmamış) gözlem, yapılandırılmış gözlem (sistematik gözlem), tarihsel arşivlerde yapılan araştırmalar, katılımlı gözlemler, alan araştırmaları ve bunların bir veya birkaçının aynı araştırmada bir araya getirilmesi şeklinde sıralanabilir. DeneySEL araştırmalar da verilere dahil olmuştur.

Laboratuvar deneyleri yalnızca alan çalışmalarındaki gibi neden-sonuç arasındaki ilişkileri saptamak için değil mekanizmayı çözmek için de nedene yönelik suçbilim teorileri için uygundur²⁶. Bu deneyler bir suç teorisini anlamamızı kolaylaştırır.

Oyun teorisi kapsamında yapılan laboratuvar deneylerinde suçtan caydırıcılık odak noktası olarak alınmıştır. İktisat alanında yapılan çalışmalarda vergi uyumu ve vergi kaçırma çalışmalarında A&S modelinin sınaması yapılmıştır.

²⁵ Michael Hechter, Christine Horn, Ed. By, **Theories of Social Order**, California, Stanford University Press, 2003, p. 4-6 (Çevrimiçi) <https://books.google.com.tr/books?id=KiGYZ6Mb1IYC>, 26.06.2016

²⁶ A.e., pp.11-12

Vergi kaçırma ve vergi uyumu konusundaki laboratuvar deneyleri hem oyun teorisi hem de davranışsal iktisat alanında yapılmaktadır²⁷. Laboratuvar deneyinin standart çerçevesi şöyle çizilebilir²⁸: Katılımcılar bir gelir kazanırlar veya elde ederler ve bunu vergi dairesine beyan etmeleri istenir. Ancak, bu beyanın doğru olup olmadığına dair herhangi bir otomatik test yoktur. Katılımcılar beyan edilen matrah üzerinden vergilerini öderler ve belli bir denetimle karşı karşıya kalırlar. Denetim yapılırsa, beyan edilmemiş gelirin vergisi ve ceza ödenmek zorundadır. Bu standart çerçeve farklı teorik çalışmalara uyarlanabilir, kurumsal değişikliklerin etkileri gözlemlenebilecek şekilde ya da uyumu artırmak için yenilikler bulmak üzere değiştirilebilir.

Bu alandaki çalışmalar kabaca dörde ayrılabilir:

1) Teoriyi test etmek: Cezalar ve denetim olasılığı gerçek hayatta çok fazla değişmez. Bununla beraber, bireylerin değişimlere tepkisi deneylerle anlaşılabilir. Alm (2012) ve Blackwell (2007)'de daha yüksek vergi oranları daha az vergi uyumu (karma kanıt) ile sonuçlanırken daha yüksek denetim olasılığı daha fazla vergi uyumuna götürür.

2) Bireysel karar vermede önyargıları test etmek: Vergi mükellefleri denetlenme olasılığını abartır.

3) Toplum baskısının etkisini test etmek: Kamu malları, adillik, tarafsızlık, kurallara uygunluk, adil yargılama, eşitlik, dürüstlük, toplumsal kurallar, şöhret veya toplumun ayıplaması kararları etkileyebilir. Vergi gelirleriyle finanse edilen ve kişi başına marjinal getirisi daha yüksek olan bir kamu malı daha fazla vergi uyumunu sağlayabilir (Blackwell 2007), bir denetimin sonucunun kamuya ilan edilmesi ek bir cezalandırma işlevi görebilir ve bireylerin veya grupların vergilerini gerçeğe uygun beyan etmeleri durumunda ödüllendirilmeleri vergi uyumunu artırabilir²⁹.

²⁷ Till Olaf Weber, Jonas Fookien, Benedikt Herman, "Behavioral Economics and Taxation", **European Commission Taxation Papers**, Working Paper No: 41- 2014, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_papers/taxation_paper_41.pdf, 25.05.2015, p. 21

²⁸ James Alm, "Measuring, Explaining, and Controlling Tax Evasion: Lessons from Theory, Experiments, and Field Studies", **Tulane University, Tulane Economics Working Paper Series** No: 1213, U.S.A., July 2012, p. 17

²⁹ A.e., p. 18

4) Yeni ölçüm yöntemleri geliştirmek ve test etmek: Hangi tür denetimin seçileceği yani, örneğin, olasılık medyan kaydedilmiş gelirden sapmaya mı dayanacak gibi.

4.1.2.1. Olanaklar

Laboratuvar deneylerinin suça karar verme olgusunu açıklamak için uygun olup olmadığı aşağıdaki özellikleri göz önünde bulundurularak tartışmak mümkündür:

4.1.2.1.1. Yapaylık ve Sadelik

Sosyal olgular fiziki olgulara göre çok daha karmaşıktır ve bileşenleri çok fazladır. Örneğin, bir ülkedeki intihar olaylarını açıklamak için o ülkenin ekonomik, sosyal, dini, politik yapısı, iklim özellikleri, diğer ülkelerdeki veya ülke içindeki diğer toplumlar gibi bazen onlarca veya yüzlerce bağımsız değişkeni ve bu değişkenlerden hangisi veya hangilerinin intihar oranlarında daha etkili olduğunu incelememiz gerekir. Bunu sosyal teoriler sağlar. Teoriler odak noktasına koymamız veya öncelik vermemiz gereken değişkenler üzerine odaklanır, bu sadeleştirme de bizim sosyal dünyayı anlamamızı kolaylaştırır³⁰. Laboratuvar deneyleri alan çalışmalarındaki gibi konuyla ilgili birçok değişken üzerinde değil birkaç değişken üzerinde odaklanır. Bu da konunun mekanizmasını ölçmeyi kolaylaştırır.

Öte yandan sosyal olgularda ölçülmemiş üçüncü bir faktör teorisinin belirlediği diğer faktörleri değiştirmiş olabilir. “Laboratuvar deneyi yönteminde amaç gerçek hayatı laboratuvarı yaratmak ya da taklit etmek değildir”³¹. “Esas amaç etkenleri ayırmak, mümkün olan en saf bir ortamda bu etkenlerin bazılarını tek tek sistemli bir şekilde değiştirmek, bazılarını kontrol ederek değişmez hale getirmek ve çeşitli etkileri en saf bir şekilde ortaya koymaktır.” Teorinin gözünden kaçan noktaları deneyler yakalayabilir. Yapaylık deneysel çalışmaların en önemli özelliğidir. İyi tasarlanmış bir deney bir olguya ilişkin teorisinin öngördüğü bütün nedenleri bünyesinde toplayabilir ve nedensel görülmeyen faktörleri eler veya en aza indirir³².

³⁰ Hechter and Horne, **a.g.e.**, p. 4

³¹ Çiğdem Kağıtçıbaşı, Zeynep Cemalcılar, **Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar, Sosyal Psikolojiye Giriş**, 16. Basım, Mart 2014, Evrim Yayınları, İstanbul, p. 49

³² Webster, **a.g.e.**, p. 11

Bir diğerk durum nadiren gözlenebilecek bazı durumların laboratuvara taşınmasıdır. Örneğin, sosyologlar bireylerin hangi koşullar altında diğerk bireyleri çeşitli şekillerde cezalandıracağı konusunda çalışmıştır. Bu tür araştırmalar bir teoriyi test etmek için olursa ender doğal olgular hakkında çok önemli bilgiler verebilir³³.

Teorinin ampirik sonuçları laboratuvar deneyi ile de sağlanıyorsa teori tam olarak test edilmiş olur.

4.1.2.1.2. Rastlantısal Dağılım

Laboratuvar ve alan deneylerinde nedenselliği araştırmak için rastlantısal dağılım çok önemlidir, nedensellik konusundaki güveni artırır. “Buradaki asıl amaç deneklerin kişisel özelliklerinin deneyin sonucunu etkilemesine engel olmaktır”³⁴. “Rastlantısal dağılım laboratuvar deneylerini diğerk araştırma yöntemlerinden ayıran en önemli özelliktir”. Nedensellik ilişkisi laboratuvarda çalışıldığında ortaya çıkan sonuçlar ve nedenlerin bireylerin bazı gözlemlenememiş karakter özelliklerinden dolayı değil, bizim kontrol ettiğimiz değişkenlerle oluştuğı ortaya çıkar. Suç konusunda tek bağımlı değişken suç olmak üzere laboratuvarda suç ve suçsuzluk koşulları oluşturularak suçun hangi bağımsız değişkence etkilendiğı kolayca ortaya çıkarılabilir.

4.1.2.1.3. Öğrenci Denekler

Laboratuvar deneylerinde genellikle öğrenciler denek olarak yer alır. Bu da uyuşturucu satıcıları, çete üyeleri ve benzeri suçlara işleyenleri öğrencilerin nasıl temsil edeceği sorusunu akla getirir. Bu deneyler doğru sonuç verir mi? Bir suç deneyinde lise öğrencisi denekler ağır suçlardan (cinayet, tecavüz, silahlı soygun, nitelikli dolandırıcılık ve şiddet içeren diğerk suçlar) hüküm giymiş olanların kamu haklarının elinden alınmasının suçu tekrar ettirip ettirmeyeceğı araştırılmasında ağır suçlularla öğrenci deneklerin arasındaki en temel fark, ağır suçluların damgalanmış

³³ Murray Webster JR, John B. Kervin, "Artificiality in Experimentel Sociology", **Canadian Review of Sociology**, Volume 8, Issue 4, Canada, November 1971, (Çevrimiçi) <http://onlinelibrary.wiley.com> 25.05.2015, p. 270

³⁴ Kağıtçıbaşı, **a.g.e.**, p. 49

olması diğer deneklerinse böyle olmamasıdır³⁵. Bu durumda deneye damgalama da katılarak değiştirilebilir ve damgalama değişkenini içeren yeni bir deney düzenlenebilir. Dolayısıyla, deney sonuçlarına göre damgalanmanın suçu tekrar ettiriyor olabileceği sonucuna ulaşılabilir. Öte yandan mahkum olmuş deneklerle aynı deney yapıp sonuçları karşılaştırılabilir. Yani, öğrenci denekler suç ve sapma davranışının mekanizmasının çözülmesini sağlayabilir.

4.1.2.1.4. Önemsizlik

Laboratuvar deneyleriyle ilgili bir eleştiri, laboratuvar ortamında genellikle hırsızlık veya çalma gibi basit suçların araştırıldığı, cinayet, tecavüz gibi suçlarınsa araştırılamayacağıdır. Oysa laboratuvar da bir cinayet ortamı yaratılmasa da, katillerin bu suçu öz güven eksikliği nedeniyle işlediği düşünülüyorsa öz güven deney konusu olabilir. Bir teori yalnızca belli bir suça özgü ise bunu laboratuvar da sınamak mümkün olmayabilir. Diğer bir deyişle laboratuvar deneyleri somut, belli teorilerin yerine soyut, genel teoriler için daha uygundur³⁶.

4.1.2.1.5. Genelleştirilebilirlik

Genelleştirilebilirlik iki şekilde olabilir; topluluktaki örneklemden giderek popülasyon konusunda genelleştirme yapmak veya örneklemden giderek diğer popülasyonlar konusunda genelleştirme yapmak³⁷. Bu anlamda, laboratuvar deneyleri için seçilen örneklerle yapılan deneyler teoriyi desteklemiyorsa teorinin genel bir teori olup olmadığı sorgulanmalıdır. Örneğin, bir suç teorisi deneyi bir şehirde belli bir sonuç verip diğer şehirlerdeki suçu açıklayamıyorsa teorinin genelleştirilebilirliği gözden geçirilmelidir. Teori hem laboratuvar da hem alan deneyleri ile sınanabilmelidir.

³⁵ Christine Horn, Heiko Rauhut, "Using laboratory experiments to study law and crime", **Quality and Quantity**, Springer Netherlands, April 2013, Volume 47, Issue 3, pp. 1639-1655, (Çevrimiçi) <https://link.springer.com/article/10.1007/s11135-011-9617-8>, p. 1642

³⁶ **A.e.**, p. 1643

³⁷ Jeffrey W. Lucas, "Theory - Testing, Generalization, and the Problem of External Validity", **Sociological Theory**, Volume 21, Issue 3, American Sociological Association, USA, September 2003, pp. 236-253, (Çevrimiçi) <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/soth.2003.21.issue-3/issuetoc>, 25.05.2015, p. 244

4.1.2.1.6. Deneysel Geçerlilik

Geçerlilik bir konudaki ilgili kanıtların belli bir çıkarımı gerçek ya da doğru olarak desteklediğini ifade eder³⁸. Bu kanıt genellikle deneysel veya gözlemsel yolla elde edilir ve teorilerle ve geçmiş bulgularla test edilir. Deneysel geçerlilik iç ve dış geçerlilik olarak iki temel ölçütü değerlendirilebilir³⁹. İç geçerlilik deneyin tasarımıyla ilgilidir, dış geçerlilik ise deneyin genelleştirilebilirlik ve temsil yetenekleriyle ilgilidir, yani bu etkilerin hangi popülasyonları, ortamları ve değişkenleri etkilediği ve laboratuvar koşullarının dış dünyada doğal ortamları ne ölçüde yansıttığıyla bağlantılıdır. Bir deneyde nedensel ilişkiler kurulup hipotez sınaması yapmak, deneyin kontrol gücünün yüksek olması, en saf ortamın sağlanması, analitik ve istatistiksel kesinlik içeren iç geçerlilik deneyin iyi tasarlanmasıyla sağlanabilir, dış geçerliliğin sağlanması ise ancak deneysel olarak sağlanabilir.

Suç konusunda yapılan laboratuvar deneylerinde öğrencilerin yer alması ve öğrencilerin soruşturulan konularda çok az deneyimlerinin olması, ayrıca sosyo-ekonomik durumlarının genel nüfustan farklılık gösterebilecek olması deneylerin dış geçerliliğinin sorgulanmasına yol açmıştır. Alm ve arkadaşları tarafından yapılan araştırmada laboratuvar deneyi katılımcılarının davranış kalıplarının doğal ortamdakilerle benzer olduğu ve öğrencilerin gösterdiği tepkilerin benzer deneylerdeki öğrenci olmayanlarla aynı olduğu sonucuna varılmıştır⁴⁰.

4.1.2.2. Kısıtlar

Suçla ilgili çalışmalarda gerek kavramsal ve metodolojik yönden, gerekse de istatistiki ve ekonometrik veriler yönünden bazı zayıflıklar vardır. Örneğin işsizlik ve suç arasındaki ilişki incelenirken hangi değişkenlerin kontrol edileceği ve hangi

³⁸ William R. Shadish, Thomas D. Cook, Donald Thomas Campbell, **Experimental and Quasi-Experimental Designs for Generalized Causal Inference**, U.S.A., Houghton Mifflin Company, 2002, p. 34

³⁹ Donald T. Campbell, "Factors Relevant to the Validity of Experiments in Social Settings", **Psychological Bulletin**, Vol. 54. No: 4, 1957, U.S.A., p. 297

⁴⁰ James Alm, Kim M. Bloomquist, Michael McKee, "On the External Validity of Laboratory Tax Compliance Experiments", **Economic Inquiry**, 2015, pp. 1170- 1186, U.S.A., (Çevrimiçi) <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111, 26.06.2016>

işsizlik ölçümünün kullanılacağı kararı araştırmanın sonucunu etkileyebilir. Bu kısıtlar laboratuvar deneyleri için de geçerlidir.

Laboratuvarda ana değişkenleri gösterecek şekilde soyut bir ortam yaratılmaya çalışılır. Bu da deneyin fazlaca basite indirgenmesine yol açabilir. Burada daha karmaşık bir ortamın daha fazla öngörude bulunulmasına olanak sağlayıp sağlayamayacağı sorusu gündeme gelir.

Deneyler esnasında deneklerin üzerinde toplumsal baskı veya damgalama gibi unsurların olmaması deneklerdeki psikolojik süreçleri etkileyebilir bu da kararlarına yansıyabilir.

Laboratuvar deneyleri nedensel yani suçun nedenlerini açıklamaya yönelik teoriler için uygundur ancak belli bir bölgedeki mevcut yapının özelliklerini incelemek için uygun değildir. Örneğin, laboratuvar deneyleri bize Guantanamo'da bazı mahkumların neden öyle azılı davrandıklarını veya gardiyanların mahkumlara nasıl bu denli kötü davrandıklarını açıklayamaz ama Zimbardo'nun yaptığı gibi deneylerden yola çıkarak hapisane koşullarındaki güç yapılarının normal insanları nasıl tacizkar davranmaya ittiğini gösterebilir⁴¹.

Laboratuvar deneylerinde örneğin vergi uyumu araştırmalarında vergi gelirlerinin sağladığı pozitif getiriler ve kamunun sunduğu mal ve hizmetlerden oluşan pozitif dışsallıklar gözardı edilir. Oysa, vergi yükümlüsü ödediği vergilerin kendisine kamu hizmeti olarak döndüğünü gördüğünde bunun vergi uyumunu artırdığını gösteren çalışmalar vardır.

4.1.3. Alan Deneyleri Olanak ve Kısıtları

4.1.3. 1. Olanaklar

Suçbilimde kontrollü alan deneyleri yapıldığında, örneğin vergi konusunda laboratuvar deneylerine göre temel avantajlarından birisi deneyi vergi idarelerinin uygulamasıdır. Alan deneyleri laboratuvar düzeninin dışında olduğundan gerçek süreçleri daha çok çağrıştırır, böylece deneylerin etkisi daha gerçekçi olur. Açıkça,

⁴¹ Philip Zimbardo, **The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil**, U.S.A., Random House, 2007

laboratuvar deneyleri ile karşılaştırıldığında, bu türden deneyler sosyal ve ekonomik etkileşime daha fazla izin verir ve böylece daha az kontrollüdür ama deneysel olmayan çalışmalara göre nedensellik daha iyi açıklanabilir⁴². Denekler bir alan deneyinin parçası olduğunu bilmeden vergi bildirgesi doldurma, vergi ödeme gibi eylemleri yapar. Denekler laboratuvardaki deneklere göre bir popülasyonu daha gerçekçi temsil eder.

Alan deneyleri ile belli bölgelere uygun suç türleri daha kolaylıkla incelebilir ve çözümlenebilir. Örneğin, metropollerdeki sokak suçlarının araştırılması laboratuvar deneylerine göre daha kesin sonuçlar verir.

4.1.3. 2. Kısıtlar

Alan deneyleri yürütmek laboratuvar deneylerine göre daha fazla maliyet gerektirir. Zaman açısından da daha fazla zaman gerektirir. Örneğin, vergi bildirimlerini doldurmadan önce vergi yükümlülerine ulaştırılması, formların geri dönüşü için de belli bir zamanın geçmesi geçeceğini göze almak gerekir. Vergi konusundaki bir alan deneyinin değerlendirme aşamasına geçmesi yaklaşık bir yıllık bir süre alır⁴³.

Deneyler dönemler arası bir çalışma olarak tasarlanmışsa bu süre daha da uzar. Laboratuvar deneylerinde dönemler arası yönler deneye kolaylıkla eklenir.

Oyun teorisi mekanizmasını alanda test etmenin diğer bir zorluğu suçların çoğunun farkedilmeden kalması ve suçluların katıldıkları suçla ilgili anketlerde kararlarını ve inanışlarını serbestçe ifade etmemeleridir⁴⁴. Bununla bağlantılı olarak, denetleyen personelin suçlunun karar verme süreciyle ilgili inanışları ve görevini yürütürkenki tutumu hakkında tam bilgi edinmek güçtür. Ayrıca alan verilerinde ara değişkenler sıklıkla nedensel faktörlerden ayıramayabilir, dolayısıyla deney bulguları yanlış yorumlanabilir.

⁴² Torgler, **a.g.e.**, p. 15

⁴³ Torgler (2007), **a.g.e.**, p.16

⁴⁴ Heiko Rauhut, "Game Theory", pp. 141-165, **The Oxford Handbook of Offender Decision Making**, General Editor: Michael Tonry, Ed. By: Wim Bernasco, Henk Elffers, Jean-Louis van Gelder, Oxford University Press, N.Y., Jul. 2017, (Çevrimiçi) <https://books.google.com.tr>, 18.08.2018

4.1.4. Deneysel Çalışma Bulguları

4.1.4.1. Vergi Kaçırma ve Vergi Uyumu

Suç konusunda yapılan deneysel çalışmalar iktisat, davranışsal iktisat, sosyoloji gibi farklı disiplinlerce yapılmış, konular vergi kaçırma ve vergi uyumu başlığı altında yoğunlaşmıştır. İktisat alanında yapılan deneysel çalışmalarda vergi oranı, ceza oranı ve denetlenme olasılığı, vergi affı, gelir düzeyi, bir kamu malının varlığı ve getirisi, denetlenme türü gibi değişkenlerin vergi kaçırma ve vergi uyumu konusunda standart A&S modelin teorik varsayımlarıyla tutarlı olup olmadığı deney yoluyla sınanmaktadır. Davranışsal iktisat alanında yapılan deneysel çalışmalarda ise vergi ahlakı gibi kişisel değer yargıları, kültürel normlar, toplumsal normlar, vergi kaçırma fırsatları konusunda bireylerin algısı, vergi otoritesine karşı duyulan adillik algısı gibi değişkenlerin yanı sıra kısayollar, önyargılar, çerçeveler gibi sosyal psikolojik öğelerin standart A&S modeldeki varsayımlar üzerindeki etkileri deneye konu edilmektedir. Gerek sosyolojik gerek davranışsal iktisat alanında ise işbirliği, toplumlar arasındaki kültürel farklılıkların ve değer yargılarının vergi uyumuna etkisi gibi konular deneysel yolla incelenmektedir.

Friedland, Maital ve Rutenberg (1978) laboratuvar deneyinde farklı vergi oranlarını bağımsız değişken olarak alıp denetleme olasılığı, para cezası miktarı ve sosyo-ekonomik faktörlerin vergi kaçırma davranışı üzerindeki etkilerini incelemiş ve vergi oranının yükseltilmesi durumunda vergi kaçırma olasılığı ve kaçırılan vergi miktarının arttığı sonucuna varmışlardır.

Friedland (1982) bilgi değişkenini esas almış; deney sonucunda bir vergi yükümlüsünün vergi bildiriminin denetlenme olasılığı hakkında kesin bilgiye sahip olmasının suçtan caydırıcılıkta vergi cezalarının sertliğinden daha etkili olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Spicer ve Hero (1985) bireylerin vergi kaçırma kararı verirken standart A&S modelindeki gibi optimal strateji belirlemek yerine sezgisel kestirme yolu kullandıklarını yani geçmişteki benzer olayları hatırlayarak göz kararı bir yol haritası çizdiklerini, bunun sonucunda da önceden denetlenmişlerse vergi kaçırmaya yeltenme olasılığının düştüğünü deney yoluyla göstermiştir.

Baldry (1986) yaptığı deneyle standart A&S modelin vergi kaçırma için iyi bir temel oluşturduğunu ancak ahlaki maliyetler ve tarafların ortalama ve marjinal vergi oranları gibi bazı noktalarda ayrı konular olarak geliştirilmesi gerektiğini savunmuştur.

Becker, Büchner ve Sleeking (1987)'in çalışmasında kamu transfer harcamalarının vergi kaçırma davranışı üzerine etkileri incelenmiş, beklenen denetim olasılığının vergi kaçırma eğilimi üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Robben, Webley, Elffers ve Hessing (1989) A&S modeli değil Kahneman ve Tversky'nin Beklenti Teorisi'ni temel alarak deneklerin vergi kaçırma kararı verme sürecinin gerçek yaşamla örtüşüp örtüşmediği sorusuna yanıt aramışlardır. Bireyler eldeki seçenekleri değerlendirip kayıp ve kazançlarını gözeterak en kazançlı olana karar verir. Deney sonucu Beklenti Teorisi ile uyumlu bulunmuştur.

Alm, Mckee ve Beck (1990) deneylerinde vergi affı ve vergi affı beklentisinin vergi uyumunu azalttığı sonucuna varmıştır.

Saruç (2001) vergi kaçırmanın belirleyicilerinden vergi oranlarındaki artışın daha fazla oranda, miktarda ve daha sık vergi kaçırmaya neden olduğu, yüksek vergi ahlakının ise daha fazla vergi uyumu getirdiği sonucunu elde etmiştir.

Gerxhani ve Schram (2006)'ın gelişmiş ve gelişmemiş ülkelerdeki vergi kaçırma davranışını inceleyen deneysel çalışmalarında gelir kaynağının önemli olduğu sonucu bulunmuştur.

Mittone (2006) "rasyonellik" önermesinin vergi uyumunu açıklamakta zayıf kaldığı ve bir kez denetlenen vergi yükümlüsünün diğer dönemlerde daha fazla vergi kaçıracağı öne sürülmüştür. Mittone, Panebianci ve Santro (2017)'nin çalışmasında bu sav kanıtlanamamıştır.

Bazart ve Pickhardt (2010) deneyde bir piyango sistemi koyarak risk sever bireylerin klasik A&S modeldeki riskten kaçınan bireyin vergi denetimi ve cezalarına karşı duyarlı olduğu tezini sınamıştır. Sonuç ödöl kazanma sisteminin özellikle erkeklerde vergi uyumunu artıracak şekilde dir.

Kastlunger, Dressler, Kircler, Mittone ve Voracek (2010) vergiye uyumda ve stratejik vergi ödeme davranışında cinsiyetin rolünü sorgulamış ve erkeklerin kadınlara göre daha az vergi uyumu gösterdiği sonucuna ulaşmıştır.

Yukarıda özetlenen deneysel çalışma bulgularının bir kısmı vergi kaçırma ve vergi uyumunda standart A&S modelin varsayımları ile çeliştiğine ve vergi yükümlüsünün suç kararında diğer değişkenlerin de önemli ölçüde etkili olduğunu işaret etmektedir.

4.1.4.2. Sosyolojik Tabanlı Çalışmalar

Mahpus ikilemi oyunu ile kurgulanan bazı deneysel çalışmalarda tek atışlı mahpus ikilemi oyununda % 25 veya daha fazla insan işbirliği seçeneğini tercih etmiştir⁴⁵. Mero, tek atışlı mahpus ikilemi oyununda % 40 oranında işbirliği görüldüğünü, tekrarlı olduğunda işbirliğinin arttığını ama % 60'ı aşmadığını kaydetmiştir⁴⁶. McCarthy, Hagan ve Cohen (1998) iştirak halinde suç işlemek için işbirliği kararının hangi koşullar altında alındığını deney yoluyla tespit etmeyi hedeflemiştir. Deneyde ortak rasyonellik veya işbirlikçi rasyonelliğin mümkün olduğu ve bunun suç oranını artırdığı ifade edilmiştir. McCarthy ve Hagan (2001)'de ise aynı verilerle işbirliği yapmanın gençlerin yasa dışı başarısını artırdığı tespit edilmiştir.

Falk ve Fischbaher (2002)'de suç işlemede cezaların sertliği ve denetlenme olasılığının yanı sıra komşuluk etkisi veya akran baskısı gibi sosyal etkileşim olgularının da rol oynadığını deney yoluyla çözümlemeye girişmiştir. Sosyal etkileşimin suç oranları üzerinde etkili olduğu sonucuna erişilmiştir.

Rauhut (2009)'da cezanın daha sert olmasının suçtan caydırıcılığını denetim oyunu ile sınıadığı çalışmasında bulgulara dayanarak daha fazla cezanın suçtan caydırıcı olduğunu savunmuştur.

4.1.4.3. Alan Deneyleri

Vergiye uyum ve vergi kaçırma konusunda yapılan alan deneyleri bir üst bölümde özetlenmiş idi. Bu deneyler konuları itibariyle çeşitlilik göstermektedir.

Clotfelter (1983) marjinal vergi oranları ve vergi kaçırma arasında güçlü bir pozitif bağlantı olduğu sonucuna varmıştır. Ancak Feinstein(1991)'in farklı yıllar için

⁴⁵ McCarthy ve arkadaşları (Sep.1998), *a.g.e.*, p. 160

⁴⁶ Laszlo Mero, **Moral Calculations, Game Theory, Logic, and Human Frailty**, Translated by Anna C. Gösi-Greguss, English Version Edited by David Kramer, 1998, U.S.A., Springer-Verlag New York, pp. 45-46

yaptığı aynı konulu ekonometrik analizinde marjinal vergi oranı ve vergi kaçırma arasında pozitif ilişki bulunmuş ancak vergi oranı gelirin bir fonksiyonu olduğundan marjinal vergi oranı etkisi ve gelir etkisinin birbirinden ayrı değerlendirilemeyeceği belirtilmiştir.

Slemroad, Blumenthal ve Christian (2001)'de yaptıkları alan deneyinde denetim olasılığının artmasının vergi kaçırma azaltacağı bulgusuna ulaşmıştır.

Bayraklı, Saruç ve Sağbaş (2003)'de yaptıkları alan deneyinde vergi kaçırma belirleyen vergi yükünün içinde bulunduğu beş değişken saptamıştır.

Kleven, Knudsen, Kreiner, Pedersen ve Saes (2011) A&S modeli esas alan çalışmalarında marjinal vergi oranlarının vergi kaçırma üzerinde pozitif etki yaptığı ancak bu etkinin yasal kaçınma ve davranışsal etkilerle kıyaslandığında küçük olduğunu saptamışlardır.

Ayas ve Saruç (2015)'de vergi ahlakının vergiye gönüllü uyumunu etkilediği ancak bunun ülkeler arası kültürel farklılıklardan etkilendiği sonucu ortaya çıkmıştır.

4. 2. Caydırıcılık Üzerine Bir Tartışma

Çalışmamızın bu bölümünde Becker (1968) modeli ve A&S (1972) modeli caydırıcılık açısından karşılaştırılmalı olarak incelenmiştir. Tezin birinci bölümünde açıklandığı üzere Klasik suçbilim on sekizinci yüzyılda Bentham ve Beccaria'nın yazılarıyla başlamış ve caydırıcılığı esas almıştır. Caydırıcılık teorilerinin üç temel kavramı cezaların kesin, sert (şiddetli) ve hızlı (çabuk) olmasıdır. Beccaria cezanın kesin yani kaçınılmaz olmasını cezanın sertliğinden daha etkili bir caydırma kuralı olarak görmüştür; "suçun önündeki en etkili frenlerden biri cezanın şiddeti değil, cezanın kaçınılmaz olmasıdır"⁴⁷. Bentham da Beccaria gibi cezanın kesinliğine ilk sırada yer vermiş, "acı hesabı" na cezanın ağırlığı, kesinliği, hızlılığının yanı sıra ceza süresini de eklemiştir.

Becker (1968) ve devamındaki iktisatçılar suç davranışını Klasik suçbilimin acı ve haz hesabına benzer şekilde fayda - maliyet kavramları ile açıklamıştır. İktisadi modellemelerde suç davranışının fayda ve maliyetleri dendiğinde bireyin

⁴⁷ Beccaria, **On Crimes and Punishments and Other Writings**, 1764, Cambridge Texts in the History of Political Thought, Ed. By, Raymond Geuss and Quentin Skinner, U.K., Chapter 27, p. 63

kararında etkili olan tüm fayda ve maliyetler anlaşılır⁴⁸. Birey suç kararını belirsizlik ve risk altında verir; bir eylemin maddi ve maddi olmayan öznel fayda ve maliyetlerini hesaplar, faydası çok ise suç işlemeye kalkışır, aksi halde suç işlemekten cayar. Suçun cezalandırma maliyetleri caydırıcılık kalemlerini oluşturur. Bireylerin suçun marjinal maliyeti marjinal faydasına eşit olana kadar suç eylemi içinde bulunacağı varsayılır.

A&S model Becker'in varsayımlarını oyun teorisi çerçevesinde gelir vergisi kaçırma uygulamıştır. A&S modelde fayda ve maliyetlerin parasal olması dışında varsayımlar aynı olmakla beraber her iki modelde suç kararı ve caydırıcılık ölçümleri ile ilgili farklılıklar vardır. Bunlar şöyle özetlenebilir:

- Rasyonel seçim teorisinde suçun tarafları yani suçlu ve polis arasında karşılıklı bağımlılık yoktur. Cezalandırılma olasılığı sabittir; denetim birimlerinin kararları ve inanışlarından etkilenmez. Denetim olasılığı dışsal bir faktör olarak verilir. Dolayısıyla devlet polislik faaliyetleri yani belli bir denetleme olasılığı, cezanın sertlik derecesi ve çabukluğu ile suçun topluma verdiği hasarın azaltılması yoluna gider. Öte yandan, birey suç işleme kararı verirken polis sayısı da önem taşır; örneğin bulunduğu bölgede çok sayıda polisin konuşlanmış olması kararını değiştirebilir.

- Oyun teorisi yaklaşımında ise suç kararı vermede suçlu ve polis arasında (A&S modelde denetçi ve vergi yükümlüsü arasında) karşılıklı bağımlılık vardır. Yani taraflardan biri diğerinin stratejisinden etkilenir, böylece suçun çözümlenmesinde yalnızca suçlunun kararı değil denetim birimlerinin kararı da hesaba katılır.

- Caydırıcılık koşullarını sınamak üzere yapılan deneylerde de farklılıklar vardır. Becker modelinde cezalar para cezası ya da hapis cezası olabilir, A&S modelde cezalar genel olarak para cezası şeklindedir, hapis cezası daha az görülür.

- Becker modelinde polis denetimi, birden fazla polisin belli bir bölgede konuşlanması ve hapislik süreleri deneye tabi tutulur. A&S modelde ise vergi denetmeni ve vergi yükümlüsü olmak üzere iki taraf vardır; deneyler ya laboratuvar ortamındaki katılımcılarla ya da deney yapanın vergi idaresi, vergi yükümlüleri ve

⁴⁸ Erling Eide, Paul H. Rubin ve Joanna M. Shepherd, **Economics of Crime, Foundations and Trends in Microeconomics**, Now Publishers Inc, U.S.A., 2006, pp. 10-11

yutttışlara gönderdiği anket soruları ya da yüz yüze görüşmeler ve istatistiki veriler yanında bunları da içeren deneysel ya da yarı deneysel alan çalışmalardan oluşur.

Literatürde caydırıcılık alanındaki deneysel çalışmalar 1960'lardan itibaren yapılmış; kesikli zaman serisi analizleri, ekolojik çalışmalar ve algısal çalışmalar olarak üç ayrı ve büyük ölçüde birbiriyle bağlantısız alandaki literatürde ilerlemiştir⁴⁹. Çalışmamızda Becker (1968) ve A&S (1972) modellerinin cezanın kesinliği, sertliği ve hızlılığına yaklaşımını test eden deneysel ve yarı deneysel araştırmalar ayrı başlıklar halinde incelenmiştir.

4.2. 1. Cezanın Kesinliği ve Caydırıcılık

4.2.1.1. Becker Modeli

Bentham ve Beccaria gibi Becker (1968) 'in iktisadi suç analizine göre de suçtan caydırıcılık cezanın hem kesinliğine hem de sertliğine duyarlıdır; ve her iki unsur birbirini karşılıklı olarak etkiler⁵⁰. Becker yakalanma olasılığını p ile, cezanın sertliğini (f) ise $(1 - p)$ ile göstermiştir; Bir suça kalkışmanın beklenen maliyeti yakalanma olasılığı ve cezanın şiddetidir. Kesinlik yakalanma dolayısıyla da cezalandırılma olasılığı ile ifade edilir. Cezanın kesin olması demek suç işlendiğinde suçlunun mutlaka cezalandırılacağı ve yakalanması halinde işlediği suçla orantılı bir ceza alması yani cezai yaptırımların suçluya olan maliyetinin yeterince ağır olması demektir⁵¹.

Becker modelini esas alan deneysel çalışmalarda suça kalkışan bireyin yakalanma olasılığı polis faaliyetlerinin caydırıcı etkisi başlığı altında incelenmiştir. Cezalandırılma olasılığının ölçümüne suçluyu yakalamak, suç dosyasını aydınlatmak, suçluyu mahkum etmek ve hüküm vermek dahil edilir⁵². Becker polis (kolluk kuvvetleri) için yapılan harcamaların toplulaşmış suç arzını düşüreceğini ileri

⁴⁹ Daniel S. Nagin, "Deterrence and Incapacitation", **The Handbook of Crime and Punishment**, Edited By, Michael Tonry, Oxford University Press, New York, 1998, pp. 345-368, p. 345

⁵⁰ Daniel S. Nagin, "Deterrence: A Review of the Evidence by a Criminologist for Economists", **The Annual Review of Economics**, (Çevrimiçi) <http://www.annualreviews.org>, U.S.A., pp. 83- 105, 2013, p. 22

⁵¹ Aaron Chalfin, Justin McCrary, "Criminal Deterrence: A Review of the Literature", **Journal of Economic Literature**, No: 55 (1), pp. 5-48, 2017, (Çevrimiçi) <https://eml.berkeley.edu>, 12.12.2017, p. 24

⁵² Eide, (2006), p. 17

sürmüştür. Bunun nedeni polisin verimliliğinde ya da sayısındaki bir artışın suça kalkışan bireyin yakalanma olasılığını yükseltmesidir. Böylece suçluların daha fazla denetleneceklerini ve yakalanma olasılığının yüksek olduğunu düşünerek suçtan cayacaklarını varsayar. Diğer bir etki polisin suç fiili işlenirken suçluyu yakalaması ve içeri alması sonucunda suçun önlenmesidir. Polisin bazı taktikleri, örneğin Alo Polis gibi çağrılara hemen tepki vererek olay mahalline gitmesi ya da işlenmiş bir suç sonrası derin bir soruşturma yapması yalnızca faili yakalamaya değil suça kalkışmayı tasarlamış olan kişiler üzerinde caydırıcı etki yapmaya yöneliktir.

Literatürde polisin caydırıcı etkisi iki ayrı alanda ilerlemiştir. Birincisi polis sayısı ikincisi ise polisin olay yerinde suçluyu yakalamak ya da suç mahallinden uzaklaştırmak gibi farklı taktiklerle konuşulmasıdır.

4.2.1.1.1. Polis Sayısı ve Polis Faaliyetlerine Ayrılan

Kaynakların Caydırıcı Etkisi

Polis sayısı ve polis faaliyetlerine ayrılan kaynakların caydırıcı etkisi alanında yapılan çalışmalar yöntem açısından 1960'lar sonrası ve 2000'li yılların başına kadar olan ve bundan sonrasında yapılan çalışmalar olarak iki kısma ayrılabilir. İlk kısımdaki çalışmalar ilgili panel veri setlerine dayanarak kişi başı polis sayısı ve kişi başı polis harcaması gibi ölçümlerle suçu azaltıcı etkisini saptamaya yöneliktir⁵³. Söz konusu araştırmalar Nagin ve Levitt gibi akademisyenlerce içsellik sorunuyla ilgilenmediği gerekçesiyle yöntem açısından eleştirilmiştir. Levitt polis ve suç arasındaki pozitif ilişkinin bağıntı ve nedenselliğin karıştırılmasından doğduğunu, örneğin daha çok suç olan yerlerde daha çok polisin istihdam edildiğini, bu eş zamanlılığın en küçük kareler yönteminde bir yukarı doğru yanlılık yarattığını ileri sürmüştür. Ayrıca, kontrol değişkenlerinin yeterli sayıda olmamasının yanlış sonuca götürdüğü diğer bir eleştiridir. Cameron (1988), Marvell ve Moody (1996), Eck ve Maguire (2000) tarafından yapılan araştırmalarda suç ve polis sayısı arasında pozitif bağıntı (polis suçu artırır) ya da sıfırdan ayırt edilemeyecek küçük bir esneklik

⁵³ Nagin, Deterrence, p. 27

bulunmuştur. Eck ve Maguire (2000)⁵⁴e göre polis sayısındaki artışın şiddet suçlarında suçu azaltmada etkili olduğuna dair çok az kanıt vardır.

Levitt (1997)⁵⁵ ile birlikte belli bir dönemde polis sayısındaki ani artışlar ya da düşüşler ve suç arasındaki ilişki sorgulanmaya başlanmıştır. Levitt ekonometrik incelemesinde A.B.D.'de her birinin nüfusu 250.000'in üstündeki 59 şehirdeki doğrudan seçilen belediye başkanı ve valilik seçimlerinin hemen öncesindeki hırsızlık, cinayet, tecavüz, ev soygunu, gasp, ağır fiili saldırı ve motorlu taşıtlar hırsızlığı gibi suçlarla ilgili verileri ele almış ve bu dönem içinde polis sayısındaki ani ek artışın suçu azalttığı sonucuna varmıştır.

Diğer bir örnek **Evans & Owens (2007)**⁵⁶'in 1994'te A.B.D.'de suçların önlenmesi ve kontrol altına alınması amacıyla çıkarılan Şiddet Suçlarını Önleme ve Uygulama Yasası (Violent Crime Control and Law Enforcement Act) ve bu yasa gereğince yürürlüğe konulan, Toplum Destekli Polislik Hizmeti Programı (COPS)'nın suç oranlarını düşürme başarısını ele alan çalışmasıdır. COPS uygulaması uyarınca 1990-2001 arasında A.B.D.'de 2074 şehirde 2000 yılı sonuna kadar 106.000⁵⁷ yeni polis memuru işe alınmış, toplamda 30.2 milyar dolarlık⁵⁸ bir bütçe ayrılmıştır. Ekonometrik analizde yedi suç grubundan dördünde; oto hırsızlığı, ev soyma, gasp ve ağır fiili saldırı suçlarında, mevcut polis sayısına eklenen polis gücünün istatistiki olarak önemli bir oranda suçu azalttığı sonucu elde edilmiştir.

Polis - suç ilişkisinde diğer bir grup çalışma literatürde etnik, dinsel ve ırksal profillemeye nitelendirilen uygulamalardan sonra polis varlığındaki ani düşüşler ve polise ayrılan bütçedeki büyük kesintilerin yarattığı performans azalışlarının etkilerini sorgulamıştır. Etnik ve ırksal profillemeye uygulamalarının etkin olduğu bir ülkede polis yürürlükteki yasalara göre suçluyu tespit etmeye çalışırken belli ırk,

⁵⁴ John Eck, Edward Maguire, "Have Changes in Policing Reduced Violent Crime?: An Assessment of the Evidence., pp. 207-65, **The Crime Drop in America**. Ed. By, A. Blumstein & J.Wallman, New York, Cambridge University Press, 2000, p. 228, p. 247

⁵⁵ Steven D. Levitt, "Using Electoral Cycles in Police Hiring to Estimate the Effect of Police on Crime", **The American Economic Review**, Vol.87, No. 3 (Jun., 1997), pp. 279-290, American Economic Association, U.S.A., (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/2951346>, 25.05.2015

⁵⁶ William N. Evans, Emily G. Owens, "COPS and Crime", **Journal of Public Economics**, Volume 91, Issues 1-2, February 2007, pp. 181–201, Elsevier B.V., (Çevrimiçi) <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0047272706000831>, 25.05.2015

⁵⁷ **A.e.**, p. 191

⁵⁸ **A.e.**, p. 181

din, etnik grup ya da milliyette olan yurttaşları doğrudan olağan suçlu olarak gözetebilir ve hedef alabilir.

Shi (2009)⁵⁹ yarı deneysel çalışmasında Cincinatti'deki 2001 Mart ayaklanmasından sonra polisin suçluları eskisine göre daha az tutuklamasının suç oranlarına etkisini incelemiştir. A.B.D.'de Afro - Amerikalı nüfusun çoğunlukta olduğu Cincinatti şehrinde yerel örgütlerce polisin ırksal profillemeye yaptığı gerekçesiyle 2001 Mart ayında dava açılmış, aynı yılın 7 Nisan'ında ise beyaz bir polisin silahsız bir Afro - Amerikalı genci nişan alarak öldürmesiyle üç gün süren ayaklanma başlamıştır. 2001 yılının geri kalanında 1999 yılından Mart 2001'e kadar olan tutuklamalarla kıyaslanınca ağır suçlarda ve şiddet içeren suçlarda az olmakla beraber küçük suçlar ve kabahatlerden tutuklamalar % 35 oranında azalmıştır. Söz konusu azalış polis denetiminin en fazla olduğu uyuşturucu alanında % 46 ve alkollü içkiden tutuklamalar % 74 oranında azalmıştır⁶⁰. Ayaklanmadan sonra şiddet suçlarında 1999-2001'e göre % 38 artış, mala karşı işlenen suçlarda % 22 artış gözlenmiş ve faillerin önemli bir yüzdesi daha az denetlenen Afro - Amerikalılar dan oluşmuştur. Shi bu bulguları 1992 Los Angeles ayaklanması sonrası veriler ile karşılaştırmış ve tutarlı bulmuştur⁶¹.

Heaton (2010)⁶² New Jersey'de polis denetimlerinin ve tutuklamaların azalmasının sonuçlarını incelemiştir. Resmi görevli beyaz polislerin 1998 Nisan'ında Afro - Amerikalı ve İspanyol kökenli dört motosikletliyi aşırı hız ve kontrolsüz davrandıkları gerekçesiyle silahla vurması ve gerekçelerinin yersiz olduğunun anlaşılması sonrasında New Jersey yönetimi büyük kamuoyu protestoları ile karşılaşmış; buna bağlı olarak ırk ayrımcılığı gütmeyen polislik politikaları benimsenmesi yoluna gidilmiştir. Azınlıkların motorlu taşıt hırsızlığı gerekçesiyle tutuklanmaları yıllık tahmini % 16 - 33 azalmış, kolluk kuvvetleri faaliyetlerinin

⁵⁹ Lan Shi, "The Limits of Oversight in Policing: Evidence from the 2001 Cincinnati Riot", **Journal of Public Economics** 93, 2009, pp. 99-113, Elsevier, Holland, (Çevrimiçi) <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0047272708001242>, 27.07.2017

⁶⁰ Shi, "Does Oversight Reduce Policing? Evidence from the Cincinnati Police Department After the April 2001 Riot", **SSRN Electronic Journal**, 46, January 2005, (Çevrimiçi) <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.219.7103>, 27.07.2017, p. 28

⁶¹ Shi (2009), p. 110

⁶² Paul Heaton, "Understanding the Effects of Antiprofiling Policies", **The Journal of Law and Economics**, Volume 53, Number 1, pp. 29-64, U.S.A., (Çevrimiçi) <https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/649645>, 27.07.2017

azalmasına bağılı olarak azınlıkların yaşadığı bölgelerde motorlu taşıt hırsızlığı artmıştır.

Polis kaynaklarının dağılımının suçtan caydırıcılıktaki etkisinin incelendiğı diğeri bir alan şehirlerdeki terör saldırısı tehdidini konu eden araştırmalardır.

Tella ve Schargrodsky (2004)⁶³'de Buonus Aires şehrindeki ana Musevi merkezine 1994 Temmuz ayında yapılan terörist saldırıdan sonra bina önünde resmi polis güvenliği kurulmasını takiben anılan bölgedeki araç hırsızlığının % 75 oranında azaldığı sonucu elde edilmiştir.

Klick ve Tabarrok (2005)⁶⁴ A.B.D.'de 2001 yılında İkiz Kuleler'e yapılan terörist saldırıdan sonra kurulan İç Güvenlik Bakanlığınca Washington'un Mall bölgesine yerleştirilen tehlikenin ciddiliğine göre beş değışik renkten oluşan alarm sisteminin suç üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Mart 2002 - Temmuz 2003 tarihleri arasındaki 506 günde söz konusu bölgedeki günlük polis suç kayıtları taranmıştır. Yüksek risk bildiren alarm günlerinde polis gücü % 50 oranında artırılmış, buna mukabil yaklaşık % 15 oranında suç düşüşü gözlenmiştir⁶⁵. Polis gücünün artışı ve suç düzeyi arasında güçlü bir neden - sonuç ilişkisi olduğu sonucuna varılmış ve polis sayısındaki artışın suçtan caydırıcı etkisine işaret edilmiştir.

Draca, Machin ve Witt (2011)⁶⁶ polis sayısındaki ani ve büyük sayıda artışın suç üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmalarında, Londra metrosunda 2005 yılının Temmuz ayında düzenlenen iki terör saldırısından sonra Londra merkezindeki polis sayısının ikinci saldırıyı izleyen altı hafta içinde % 30'u aşan oranda artırılmasını takiben, her % 10'luk polis aktivitesi artışının suç oranlarında % 3-4 oranında azalış yarattığını, polis sayısının terör saldırısı öncesi döneme gerilemesiyle suç oranlarının yeniden yükseldiğini istatistiksel hesaplama yoluyla tespit etmişlerdir.

⁶³ Rafael Di Tella, Ernesto Schargrodsky, "Do Police Reduce Crime? Estimates Using the Allocation of Police Forces After a Terrorist Attack", **The American Economic Review**, Vol. 94, No: 1, 2004, pp. 115-133, U.S.A., (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/3592772>, 27.07.2017

⁶⁴ Jonathan Klick , Alexander Tabarrok, "Using Terror Alert Levels to Estimate the Effect of Police on Crime", **Journal of Law and Economics**, Vol. XLVIII (April 2005), pp. 267-279, U.S.A., (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/10.1086/426877>, 27.07.2017

⁶⁵ **A.e**, p. 277

⁶⁶ Mirko Draca, Stephen Machin, and Robert Witt, "Panic on the Streets of London: Police, Crime, and the July 2005 Terror Attacks", **American Economic Review**, Volume 101, August 2011, pp. 2157-2181, U.S.A., (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/23045634>, 27.07.2017

Yukarıda özetlenen çalışmalar sokakta polis sayısının ani ve ek artışı ya da düşüşünün suçtan caydırıcılıkta etkili olduğu savını güçlü ve tutarlı bir şekilde desteklemektedir. Polis sayısının ani artışı; polisin belli bir bölgede yoğunlaşması, devriye nöbeti tutması ve denetimler yapması suça kalkışma niyetindeki bireyi bu tutumundan alıkoymaktadır.

4.2.1.1.2. Polis Konuşlanmasının Caydırıcı Etkisi

Polisin belli bir bölgede konuşlanma taktikleri suçlunun yakalanma olasılığını dolayısıyla cezanın kesinliğini artırdığı için suçtan caydırır. Bunların başlıcaları ön alan ve düzeni sağlayıcı polislik yapılması, polisin sıcak (suç-yoğun) noktalara konuşlanması ve sorun çözmeye odaklı polislik yapmasıdır.

Zimbardo'nun 1969'da yaptığı kırık camlar deneyinden yola çıkarak geliştirilen Kırık Camlar Teorisi⁶⁷ yaya devriye stratejisi gibi polisin yoğun denetimiyle ön alan ve düzeni sağlayıcı polislik yapmasının polisin kırık bir camı sökerek yerine sağlamını takması örneğinde olduğu gibi muhtemel vandallara toplumun mevcut düzeni devam ettirmekte kararlı olduğu, hafif suçlar işlemiş kişilerin tutuklanarak polisin potansiyel suçlulara onları gözetlediği ve enselerinde olduğu mesajını verir; küçükken çözülmeyen bir sorunla büyüdüğünde başa çıkılamayacağı düşüncesi ile hareket edilir. Bu teoride ayrıca algısal caydırıcılık gözetilir.

Polis taktiklerinde diğer bir caydırıcılık unsuru polisin tehlikeleri önceden saptayarak tehlikeyi önlemesi ve bertaraf etmesidir. Bu durumda suç fiili oluşmadığı için suçlu da yoktur.

Polisin sıcak noktalara konuşlanması mevcut polisin sayısının artırılması değil var olan polis insan gücü ve kaynakların bölgesel dağılımının suçun yoğunlaştığı bölgelere göre düzenlenmesidir. Polisin sıcak noktalarda konuşlanmasının etkisini ölçen ilk deneysel çalışmayı **Sherman ve Weisburd**

⁶⁷ James Q. Wilson, George L. Kelling, "BROKEN WINDOWS: The Police and Neighborhood Safety", **The Atlantic Online**, No: 249 (3), March 1982, pp. 29-38, (Çevrimiçi) <http://illinois-online.org/krassa/ps410/Readings/>, 27.07.2017

(1995)⁶⁸ Minneapolis'te 1988-1989 tarihinde 55'i denek 55'i kontrol grubu olmak üzere 110 denekle yapmıştır. Telefon ihbarı yoğun olarak geldiği için sıcak nokta olarak tespit edilen sokakta devriye gezen polisler 7.542 saat deney grubuna normalin iki katı daha fazla görünmüştür. Deneyin sonucunda toplamda suçta % 6 ile % 13 azalma saptanmıştır.

Weisburd ve Eck (2004)⁶⁹ literatürde yer alan 129 makaleyi tarayarak Amerika Birleşik Devletleri'nde suç, kargaşa ve suç korkusunu azaltmada polis modellerinin etkinliğini sorgulamıştır. Buna göre, A.B.D.'de 1990'lardan önce "herkese uyacak bir kalıp" anlayışı ile yürütölegelen standart polis modelinde tutuklama ve cezalandırma tehdidi suçu önlemede ve kontrol etmede odak noktasındadır. Bu modelde belli bir stratejiye odaklanma ve yaklaşım çeşitliliği zayıftır. 1990'lardan sonra uygulamaya konulan toplum destekli polislik, çözüm odaklı polislik, polisin sıcak noktalara konuşlanması ve ön alan polislik modellerinde ise durumun gerektirdiği stratejiye odaklanma düzeyi yüksektir ve geniş yelpazeli bir yaklaşım çeşitliliği vardır. Yazarlar polis sayısının artması, polisin toplumun bütün kesimlerinde rastgele devriye gezmesi, polis çağrılan yere acilen gitmesi, tanık ve kanıta dayalı soruşturma tekniklerindeki yeniliklerin uygulanması, yasa uygulanması ve tutuklamaların yoğunluğu, polisin sıkı önlemler alması, polisin sıcak noktalara konuşlanması, tekrarlı suçlulara odaklanmak konularında yapılmış araştırmaların sonuçlarını analiz ederek suçun ve kargaşanın azalacağı ve toplumun kendini daha güvende hissedeceği strateji için en güçlü kanıtın polisin sıcak noktalara konuşlanması taktiği olduğu sonucuna varmışlardır. Diğer bir sonuç toplum destekli polislik uygulamasının yurttaşlara kendilerini daha güvende hissettireceği ama suç ve kargaşa konusunda aynı etkinin olacağı anlamına gelmediği şeklindedir.

⁶⁸ Lawrence W. Sherman, David Weisburd, "General deterrent effects of police patrol in crime "hot spots": A randomized, controlled trial, of police patrol in crime "hot spots", **Justice Quarterly**, Vol. 2:4, 1995, Routledge, U.K., pp. 625-648, (Çevrimiçi) <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/07418829500096221>, 27.07.2017

⁶⁹ David Weisburd, John E. Eck, "What Can Police Do to Reduce Crime, Disorder, and Fear?", **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, May 2004, Vol. 593, U.S.A., pp. 42 - 65, Sage Publications Inc, (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/4127666>, 27.07.2017

Braga (2008)⁷⁰'nın yaptığı meta analizde 697 makale özeti gözden geçirilmiş, içlerinde yer alan toplam 57 adet rapor, dergi makalesi ve kitap yakından incelenerek birisi Avustralya'da diğerleri A.B.D.'de gerçekleştirilen dokuz adet sıcak nokta polis konuşlanma proje ve programının deneysel ve yarı deneysel değerlendirme sonuçlarını özetlenmiştir. Dokuz çalışmanın yedisinde polisin sıcak noktalarda konuşlanmasıyla hem suçun azaldığı hem de düzenin sağlandığı; suç ihbarlarında ve suç sayılarında olduğu kadar uyuşturucu satıcılığı, silahlı suçlar gibi suçların alt kategorilerinde önemli azalma olduğu rapor edilmiştir.

Yukarıda yer alan çalışmalar bir bütün olarak polis sayısının ve kaynaklarının artırılması ile polis konuşlandırılmasının yakalanma ve tutuklanma olasılığını artırarak suçtan caydırdığı yönünde güçlü ve tutarlı destek sağlamaktadır.

4.2.1.2. A&S Modeli

Tezin üçüncü bölümünde yer alan; Friedland ve arkadaşları (1978) cezanın kesinliği ve sertliğini inceleyerek her ikisinin de suçtan caydırıcı olduğu ancak sertliğinin kesinliğine göre daha caydırıcı olduğu sonucuna varmışlardır. Yazarlara göre küçük denetleme olasılığı ile büyük cezalar, yüksek denetleme olasılığı ile küçük cezalarla göre daha caydırıcıdır. **Webley ve arkadaşları (1991)**⁷¹ Friedland ve arkadaşları (1978)'nin deneyinin aynısını vergi yönünü daha az belirgin hale getirerek ve vergi kaçırma seçeneğini daha az zorunlu hale getirerek 1985 yılında Exeter (U.K.) de öğrenci deneklerle tekrarlamıştır. Deney sonucunda daha yüksek denetim olasılığı daha az vergi kaçırmayı işaret etmiştir. Çalışmada Friedland ve arkadaşlarının küçük denetleme olasılığı ve büyük cezaların küçük cezalar ve daha yüksek denetleme olasılığına göre daha az vergi kaçırmaya neden olacağı sonucunu doğrulayacak bir kanıt olmadığı kaydedilmiştir. Friedland (1982)'de vergi kaçırmada cezanın hem kesinliği hem sertliği caydırıcı bulunsa da kesinliğinin daha etkili olduğuna işaret edilmiştir. Becker, Büchner ve Sleeking (1987)'e göre beklenen denetim olasılığı yani cezanın kesinliği caydırıcıdır.

⁷⁰ Anthony A. Braga, "Police Enforcement Strategies to Prevent Crime in Hot Spot Areas, U.S. Department of Justice Office of Community Oriented Policing Service, **Crime Prevention Research Review**, Washington D.C., 2008, pp. 1-36, (Çevrimiçi) <https://www.iadl.org>, 27.07.2017

⁷¹ Paul Webley, Henry Robben, Henk Elfers, Dick Hessing, **Tax evasion, An Experimental Approach**, Cambridge University Press, N.Y., 1991, pp. 48-53

Slemrod, Blumenthal ve Christian (2001)' a göre cezanın kesinliği algısı orta ve alt gelir grubunda caydırıcıdır, yüksek gelir grubunda ise gelir vergisi kaçırmayı teşvik edicidir.

Slemrod (2018)⁷²'de Amerikan Gelir İdaresi'nin 2016 tahminlerine göre gönüllü vergiye uyum oranı toplam yükümlüler içinde % 83.7'dir. Vergi kaçıran % 16.3'lük grupta, vergi yükümlülerin çok azının gerçek vergi beyanında bulunması (küçük şahıs işletmeleri gibi) ya da üçüncü parti raporlamasının olmadığı durumlarda tahmin edilen vergiye uyumsuzluk oranı % 63'tür. Vergi kaçıran yükümlülerin % 19'unun vergi matrahının bir kısmını, % 7'sinin büyük bir kısmını beyan ettiği tahmin edilmektedir. Küçük işletmeler hiç ya da çok az beyan eden grubun çoğunluğunu oluşturup ve yaklaşık olarak % 47'lik işletme faaliyetlerinden gelen gelir vergisini beyan etmemektedir. Öte yandan, verginin kaynakta kesilmesi ya da çalışanların ücret ve maaşları gibi beyanın mecbur olduğu durumlarda vergi uyumsuzluğu oranı % 1'dir. Bu sonuçlar çalışmamızda yer alan Kleven ve arkadaşları (2011)'in sonuçları ile de uyumludur.

Yukarıda özetlenen çalışmalar birlikte gözetildiğinde cezanın kesinliğinin suçtan caydırıcı olduğu görüşüne güçlü ve tutarlı bir destek sunmaktadır.

4.2.2. Cezanın Sertliği ve Caydırıcılık

4.2.2.1. Becker Modeli

Klasik Okul'a göre cezanın sertliği kesinliği ile birlikte caydırıcılıkta anahtar sözcüklerinden biridir. Cezanın sertliği cezai yaptırımların suçluya olan maliyetinin yeterince ağır olması yani suçlunun işlediği suçla orantılı olarak bir ceza alması demektir.

Becker cezai yaptırımların caydırıcı olmasını kesinlik (p) ve sertlik (1- p) tehdidiyle açıklamış, mahkumiyet süresi ya da hürriyeti bağlayıcı cezaların niteliğini (idam cezası, hücre hapsi, cezaevi, yarı açık cezaevi gibi) konu etmemiştir.

Suçun cezaların sertliğine duyarlı olup olmadığı konusundaki literatür çeşitli hapislik cezalarıyla ilgilidir. Hapis cezasının caydırıcı etkisini inceleyen çalışmalar iki kısma ayrılabilir; 1960 ve 70'lerde yapılan çalışmalarda ülke bazında zaman serisi

⁷² Joel Slemrod, "Tax Compliance and Enforcement", **NBER Working Papers**, No: 244799, July 2018, U.S.A., pp. 1-100, (Çevrimiçi) <http://www.nber.org/papers/w24799>, 19.01.2019, pp. 21-22

analizleri yapılmış ve ilgili ülkedeki hükümlülerin toplam kayıtlı suça oranı hesaplanarak, cezanın sertliği hapiste kalma süresinin ortalama uzunluğu ile ölçülmüştür. Bu dönemdeki çalışmalarda ciddi istatistiki ve yöntemsel kusurlar görülmüştür⁷³. İlki caydırıcı ve hürriyeti bağlayıcı etkilerin birbiriyle karıştırılmasıdır, ikincisi ise söz konusu çalışmalarda ölçülen suç oranları ve yaptırım düzeyleri arasındaki ilişkinin esasında karşılıklı olmasıdır, diğer bir deyişle sonucu nedenden ayırmak mümkün değildir yani yaptırım düzeyi ve suç oranları birbirini karşılıklı olarak etkiler. İkinci dalga yani 1990 sonrası araştırmalarda veriler yalnızca zaman serisi olarak değil panel veri olarak da işlenmiştir. Ayrıca bu çalışmalar cezanın kesinliği ve sertliğini ayırmaya girişmemiş, bunun yerine suç oranları ve hapislik oranları arasındaki ilişki yani kişi başına suç oranları konu edilmiştir. Birinci ve ikinci dalga çalışmaların tamamında mahkum nüfusunun politika değişkeni olarak görülmesi diğer bir teorik eksiklik⁷⁴. Benham, Beccaria ve özellikle de Becker cezai yaptırım tehlikesinin caydırıcılığını suç oranının mahkum sayısına oranına bakarak değil suç oranının cezanın kesinliği ve sertliği arasındaki ilişkisi ile açıklamışlardır. Çalışmamızda bu nedenle mahkum nüfusu ve suç ile ilgili araştırmalara yer verilmemiştir.

Cezanın sertliği ile ilgili deneysel çalışmalarda mahkumiyet süresi, daha ilımlı cezalar, "üç ısk ve dışardasın" türü tekrarlı suçlar için daha ağır cezaları içeren uygulamalar, idam cezası rejimleri, yargılama rejimlerindeki değişikliklerin etkisi, para cezası miktarlarının etkisi gibi cezai yaptırımların suçlunun beklenen faydasını değiştirecek eylemler konu edilmiştir.

4.2.2.1.1. Mahkumiyet Süresi ve Caydırıcılık

Levitt (1998)⁷⁵ bir ülkedeki ceza adalet sisteminin genç suçluluk üzerindeki etkisini değerlendirmek amacıyla 1978-1993 yılları arasındaki ülke ölçeğinde toplanmış panel veriler üzerinde çalışmış ve genç suçluluğun cezaların sertliğine çok duyarlı olduğu; daha sert cezaların genç suçluluğunu azalttığı sonucuna varmıştır.

⁷³ Nagin, **Deterrence**, p. 22

⁷⁴ A.e., p. 23

⁷⁵ Steven D. Levitt, "Juvenile Crime and Punishment," **Journal of Political Economy**, December 1998, Vol. 106, No. 6, pp.1156-1185, U.S.A., (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/10.1086/250043>, 27.07.2017

Söz konusu suçlular reşit olduklarında yetişkinlerin gençlere göre daha sert cezalandırıldığı ülkelerde şiddet suçu oranları % 25 (-0.40 esneklik) azalmış, yetişkin cezalarının gençlerinkine oranla görece ılımlı olduğu ülkelerde ise mala karşı işlenen suçlarda düşüş % 10 - 15 oranında bulunmuştur. Levitt hapis cezası ve suç arasındaki negatif ilişkinin yani cezadaki artışın suç oranını düşürmesinin caydırıcılık, hürriyetten alıkoyma ya da suçun ölçümündeki hatalardan kaynaklanmış olabileceğini, ölçüm hataları dışarıda bırakıldığında suçtaki azalmada caydırıcılığın rolünün hürriyetten alıkoymaya (burada hapis cezası) göre önemli ölçüde fazla olduğuna işaret etmiştir. Genç suçluluğunun yetişkinlere kıyasla daha ılımlı cezalandırıldığı ülkelerde genç suçluluk oranı erişkin yaşa gelindiğindeki suç oranına göre % 3.8 düşüş göstermektedir⁷⁶.

Helland ve Tabarrok (2007)⁷⁷ yarı deneysel çalışmalarında Kaliforniya'da 1994'te (sonrasında A.B.D.'de 28 Eyalette) yürürlüğe konulan ve "üç ısk ve dışardasın" olarak adlandırılan tekrarlı suçlular yasalarının (A.B.D.'de Adalet Bakanlığı'nın Şiddet Karşıtı Stratejiler kapsamında öncesinde ikiden fazla suçtan hüküm giymiş ve sonrasında cinayet ve şiddet içeren ağır bir suç işleyen tekrarlı sabıkalıların müebbet hapse mahkum olmalarını öngören yasa) hürriyetten yoksun bırakmanın ötesinde bir caydırıcı etkisinin olup olmadığını incelemiştir. A.B.D. istatistikleri temel alınarak 1994'te hapisten çıkan hükümlülerden rastgele seçilen 38.624 kişi (bunlardan 7.183'ü Kaliforniya eyaletinden) yaş, ırk, suçun türü, ve ay olarak toplam hapiste kalma süresine göre sınıflandırılmış ve bir kez hapse giren suçluların profilleri iki kez girenlerle karşılaştırılmıştır. Ekonometrik analizde söz konusu yasanın birlikte önceden iki ıskası bulunan suçluları şiddet içeren ağır suç ya da cinayet işlemekten % 17 - 20 oranında caydırdığı sonucu elde edilmiştir. Yazarlar bu sonucu cezanın sertliğinin önemli ölçüde caydırıcı olduğu şeklinde yorumlamış, öte yandan Nagin ve diğer bir grup akademisyen aynı ölçüde caydırıcı bulmamıştır. Cezaya göre suç esnekliklerinin - 0.06 olması küçük bir oranı işaret etmektedir⁷⁸.

⁷⁶ A.e., p. 1159

⁷⁷ Eric Helland, Alexander Tabarrok, "Does Three Strikes Deter? A Nonparametric Estimation, **The Journal of Human Resources**, Vol. 42, No. 2 (Spring, 2007), pp. 309-330, University of Wisconsin Press, (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/40057307>, 27.07.2017, p. 75

⁷⁸ David S. Lee, Justin McCrary, "The deterrence effect of prison: Dynamic theory and evidence", **Advances in Econometrics**, Vol. 38, Jan. 2017, pp. 73-146, (Çevrimiçi)<https://doi.org/10.1108/S0731-905320170000038005>, 18.08.2018

Lee ve McCrary (2017)⁷⁹ Becker modelini esas alarak geliştirdiği dinamik modelde caydırıcılık ve hürriyetten alıkoymanın (burada hapis cezası) suç üzerindeki etkisini ayırıştırıp uzun hapis cezalarının caydırıcı etkisini ölçmek için Florida'da 1995-2002 yılları arasında ağır suçtan hüküm giymiş 18 yaşından küçük 64.073 çocuk tutuklu üzerinde araştırma yapmıştır. Çocuk mahkemelerinde yargılanan failler yetişkin mahkemelerine göre daha hafif cezalara çarptırılır, bu nedenle suçun beklenen maliyeti yükselir. Analiz sonucunda genç suçluların 18 yaşına eriştiğinde suça kalkışma oranı % 2 azalmıştır. Hapislik süresinin uzunluğuna kıyasla caydırıcılığın esnekliği negatif (-0.13) bulunmuştur, bu literatürdeki daha büyük esnekliklere oranla çok küçüktür yani uzun hapislik cezasının caydırıcı etkisi istatistiki olarak anlamlı değildir. Bu sonuç **Hjalmarsson (2009)**⁸⁰ ile tutarlıdır. Hjalmarsson 1981-2000 yıllarında Washington Çocuk Mahkemesi verilerinden yola çıkarak en az bir suçtan hüküm giymiş 18 yaşından küçük 20.542 genç suçlunun serbest kaldıktan sonraki tutumlarını caydırıcılık açasından incelemiştir. Tutuklanan bireylerin yeniden suç işleme eğiliminin daha düşük olduğu; bu caydırıcı etkinin daha önce suça karışmış 18 yaşından büyük gençler için de geçerli olduğu sonucuna varmıştır. Her iki araştırmada daha uzun hapislik süresinin caydırıcı etkisi bulunmamıştır.

Literatürde ve yukarıda yer alan çalışmalarda uzun tutukluluk süresinin caydırıcı etkisi istatistiki olarak önemli bulunmamış ya da ılımlı bulunmuştur.

4.2.2.1.2. İdam Cezası ve Caydırıcılık

Ehrlich (1973)⁸¹ da cinayet suçu ve idam cezası arasındaki ilişkiyi A.B.D.'deki 1933 - 69 yılları arasındaki toplulaşmış suç istatistiklerini temel alan ekonometrik bir model yoluyla incelemiş; Thorston Sellin (1959, 1967)'in idam cezasının herhangi bir önleyici ya da caydırıcı etkisinin bir kanıtı olmadığına dair tespitlerinin aksine idam cezasının müebbet hapse göre daha sert bir ceza ve mevcut

⁷⁹ Lee, McCrary, a.e., pp. 73-146,

⁸⁰ Randi Hjalmarsson, "Juvenile Jails: A Path to the Straight and Narrow or Hardened Criminality?", **The Journal of Law and Economics**, Vol. 52, No. 4, Nov. 2009, pp. 779-809, The University of Chicago Press, U.S.A., (Çevrimiçi) <https://doi.org/10.1086/596039>, 18.08.2018

⁸¹ Isaac Ehrlich, "The Deterrent Effect of Capital Punishment: A Question of Life and Death", **NBER Working Paper Series, No: 18**, 1973, N.Y., pp. 1-78, (Çevrimiçi) <https://www.nber.org/papers/w0018>, 18.08.2018

cezaların en ağır olduğunu, her bir idam infazının yedi - sekiz cinayeti önlediği sonucuna varmıştır. Bu sonuç çeşitli araştırmalarca sınanmış ancak bir görüş birliği oluşmamıştır. A.B.D. Ulusal Araştırma Konseyi'nin 1978 yılı raporunda Ehrlich'in savları eleştirilmiş ve mevcut çalışmalar ışığında idam cezasının caydırıcı etkisinin yeterli bir kanıtının olmadığına karar verilmiştir⁸².

Dezhbakhsh ve Shepherd (2006)⁸³da 50 ülkenin 1960 - 2000 yılları arasındaki panel verilerle idam cezası ertelemelerini bir yargı deneyi olarak gözeterek yaptıkları regresyon analizinde idam cezasının suçtan caydırmada güçlü etkisi olduğu sonucunu elde etmişlerdir.

Cohen-Cole ve arkadaşları (2009)⁸⁴da idam cezasının suçtan caydırıcılıktaki etkisini konu alan çeşitli çalışmalardaki modelleri inceleyerek, güçlü caydırıcı etki gösteren modellerin kanıtlarının kırılan olduğunu ve modellerdeki özelliklerde yapılacak küçük bir değişikliğin sonucu tersine çevireceğini öne sürmüştür.

Literatürde yer alan çalışmalarda idam cezalarının suçtan caydırmada etkili olduğuna dair yeterli ve tutarlı sonuçlar elde edilememiştir.

4.2.2.2. A&S Modeli

Çalışmamızın 3. Bölümünde özetleri verilen ve 4.1.2. başlığında kesinlik bahsinde yer alan deneylerde cezanın sertliği ile birlikte kesinliği de ele alınmış; Friedland (1978), Webley ve arkadaşları (1991), Friedland (1982), Alm, Jackson ve McKee (1992), Saruç (2001) cezanın hem kesinliği hem sertliğinin, Rauhut (2009) cezanın sertliğinin suçtan caydırıcı olduğu sonucuna varmışlardır.

A&S model çerçevesinde cezanın sertliği ve yapısı yani para cezası mı hapis cezası mı daha caydırıcıdır ya da para ve / veya hapis cezasının sertliği vergi kaçırmayı ne ölçüde karlı bir iş olmaktan çıkarır konularında yapılan deneysel çalışmalar az sayıdadır. Özellikle cezanın yapısı hemen hemen hiç ilgi görmemiştir.

⁸² Nagin, (2013), p. 91

⁸³ Hashem Dezhbakhsh, Joanna M. Shepherd, "The Deterrent Effect of Capital Punishment: Evidence from a "Judicial Experiment", **Economic Inquiry**, Vol. 44, Issue 3, March 2007, pp. 512-35, (Çevrimiçi) <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1093/ei/cbj032>, 27.07.2017

⁸⁴ Ethan Cohen-Cole, Steven Durlauf, Jeffrey Fagan, Daniel Nagin, "Model Uncertainty and the Deterrent Effect of Capital Punishment", **American Law and Economics Review**, 2009, pp. 335-369, Oxford University Press, (Çevrimiçi) <http://home.uchicago.edu>, 27.07.2017

4.2. 3. Cezanın Kesinliği mi Sertliği mi Daha Caydırıcıdır?

Caydırıcılık tartışmalarında diğer bir alan cezanın kesinliğinin mi sertliğinin mi daha etkili olduğuna dair karşılaştırmalardır. Çalışmamızda bu alandaki araştırmalar suçlunun yaptırım risk algısı, suçlunun riske karşı tutumu ve dolaylı maliyetler olarak üç başlık altında incelenmiştir.

4. 2.3.1. Suçlunun Yaptırım Riski Algısı ve Caydırıcılık

4.2.3.1.1. Becker Modeli

Becker modeline dayanarak yaptırımların caydırıcı etkisini test etmek üzere 1960 ve 70'lerde yürütülen deneysel ve yarı deneysel çalışmalarda cezanın kesinliği ve sertliği üzerinde durulmuştur. Bu tarihten sonra suçlunun yaptırım riski olgusunu nasıl algıladığı araştırılmıştır, çünkü, suçlunun yakalanma olasılığı konusundaki öznel algısı fayda - maliyet yapısını değiştireceğinden caydırıcı etki de değişecektir. Gibbs'e göre "şüphesiz ki caydırıcı etki yaratmak için belirleyici faktör suçun nesnel olarak ortaya çıkarılması riski değil, potansiyel suçlu tarafından riskin nasıl hesaplanacağıdır"⁸⁵. Suçlunun öznel risk algısı ile ilgili bu sav Bentham'ın haz hesabı ve Becker'in beklenen fayda modeliyle uyumludur. Bireyler suç işlemenin fayda ve maliyetlerini hesaplarken suçun kendi algıladıkları faydaları ile algıladıkları maliyetlerinin sonucuna göre suç işlemeye kalkışacak ya da cayacaktır. Dolayısıyla suçluların kendi öznel yakalanma ve cezalandırılma riskini nasıl hesapladıkları yani polisin denetleme olasılığı hakkındaki düşüncelerini nasıl edindikleri ve değiştirdikleri, bunların yanı sıra cezai yaptırımlar konusundaki bilgi düzeyi yani yakalanmaları halinde ne kadar ceza alacaklarına dair algıları ve bu algının gerçeği yansıtıp yansıtmadığı sorularına yanıt aranmıştır.

Bireyin risk algısına dair araştırmalar üç ayrı alanda yapılmıştır⁸⁶: Birincisi toplumun genelinin ceza yasaları ve cezai yaptırım riskine dair bilgisi, ikincisi

⁸⁵ Gregory M. Zimmermann, "Deterrence Theory: A Meta - Analysis", **Criminology and Criminal Justice: Theory, Research Methods, And Statistics**, Sean Maddan, Jeffry T. Walker, London, Jones & Bartlett Learning, Canada, 2011, pp. 23-41, (Çevrimiçi) <https://books.google.com.tr>, 27.07.2017, p. 23

⁸⁶ Daniel S. Nagin, "Deterrence: A Review of the Evidence by a Criminologist for Economists", **The Annual Review of Economics**, Vol. 5, April 2013, pp. 83-105, University of Minnesota, U.S.A., (Çevrimiçi) http://users.soc.umn.edu/~uggen/Nagin_ARE_13.pdf, 27.07.2017, p. 93

tutuklanmanın (ya da tutuklanmama) bireyin risk algısı üzerindeki etkisi ve devamındaki davranış, son olarak da senaryo temelli anketlerle katılımcıların belirli koşullardaki yakalanma ve cezalandırılma riski konusunda algıları olarak sınıflandırılabilir.

Ericson and Gibbs (1979)⁸⁷'in Tucson, Arizona'da ikamet eden 1.200 kişiyle 1974'de yürüttüğü alan araştırmasında, katılımcılara on farklı sokak suçu verilmiş ve her bir suç kategorisinde işlenen her 100 suçta genç ya da yetişkin şüphelilerden kaçının polis tarafından yakalanacağına ilişkin tahminleri sorulmuştur. Toplam tutuklama oranı ve algılanan yakalama kesinliği arasındaki bağıntı 0.82, dava aydınlatma oranı ve algılanan tutukluluk kesinliği arasında 0.55 bağıntı bulunmuştur.

Williams, Gibbs ve Ericson (1980)⁸⁸'de Tucson, Arizona'da 1974 ve 1975'te ikamet eden on sekiz yaş üstü 2.400 tesadüfi denekle yapılan anket çalışmasında her bir katılımcıya on dokuz suç türüne ait sorular sorulmuş ve dördünü yanıtlamaları istenmiştir. Verilerin değerlendirilmesiyle katılımcıların mahkumiyet dışında uygulanacak yasal cezalar konusunda dikkate değer bir algı düzeyine sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Arizona'da bir suça uygulanacak yasal en ağır ceza konusunda ise büyük çoğunluk uygulanmakta olan cezanın daha altında bir ceza tahmininde bulunmuştur.

Lochner (2007)⁸⁹ suç ve algı arasındaki ilişkiyi iki farklı kaynaktan edindiği panel veri ile incelemiştir. İlki 1976 yılında yaşları 11 ile 17 arasında değişen 1.725 (918'i erkek) genç katılımcı ile yapılan ve 1983-86 yılını kapsayacak şekilde tekrarlanan Ulusal Gençlik Araştırması (National Youth Survey); ikincisi ise 1997 yılında yaşları 12 ile 16 arasında değişen 9.022 (4.621'i erkek) katılımcı ile yapılan Genç Kuşak Ulusal Panel Çalışması (the National Longitudinal Survey of Youth

⁸⁷ Maynard L. Erickson, Jack P. Gibbs, "On the Perceived Severity of Legal Penalties", **Journal of Criminal Law and Criminology**, Vol. 70, Issue 1, Art. 7, 1979, Northwestern University School of Law, U.S.A., pp. 102-116, (Çevrimiçi) <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/jclc/>, 27.07.2017

⁸⁸ Kirk R. Williams, Jack P. Gibbs, Maynard L. Erickson, "Public Knowledge of Statutory Penalties: The Extent and Basis of Accurate Perception", **The Pacific Sociological Review**, Vol. 23, No. 1 (Jan., 1980), pp. 105-128, University of California Press, U.S.A., (Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/stable/1388805>, 27.07.2017

⁸⁹ Lance Lochner, "Individual Perceptions of the Criminal Justice System", **The American Economic Review**, Vol. 97, No. 1 (Mar., 2007), pp. 444-460, U.S.A., (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/30034403>, 27.07.2017

1997 Cohort, NLSY97)'dır. Bu çalışmalarda ele alınan konulardan birisi resmi tutuklama oranları ve algılar arasındaki bağıntıdır. Daha önceden suça karışmış bireylerde yakalanma olasılığı algısı suça karışmamışlara göre büyük ölçüde daha düşük bulunmuştur. Bu sonuç caydırıcılık teorisiyle uyumludur.

Helland ve Tabarrok (2007)⁹⁰'un çalışmamızın 4.2.2.1.1. başlığı altında özeti verilen yarı deneysel çalışması cezanın sertliği ve uzun tutukluluk sürelerinin yanı sıra risk algısı açısından da veriler içermektedir. Tekrarlı suçlarda suçlular zaman içinde geçmiş tutuklanmalarına bağlı olarak risk algısını değiştirebilmektedir. Ekonometrik analizde söz konusu yasanın birlikte önceden iki ıskası bulunan suçluları şiddet içeren ağır suç ya da cinayet işlemekten % 17 - 20 oranında caydırdığı sonucu elde edilmiştir. Bu sonuç risk algısının caydırıcılıkta önemli bir unsur olduğu görüşünü desteklemektedir.

4.2.3.1.2. A&S Modeli

A&S model temel alınarak bireyin risk algısının cezanın kesinliği ve sertliği üzerindeki etkisi de araştırma konusu olmuştur. Literatürde cezalandırılma korkusunun vergi kaçırmanın caydırdığına dair ilk çalışmalardan **Mason ve Calvin (1978)**⁹¹ Oregon'da 800 yetişkin ile yaptıkları vergi kaçırmanın değişkenleri konulu anket çalışmasında vergi kaçırma en güçlü bağıntı algılanan yakalanma olasılığının düşüklüğü inancı olarak bulunmuştur. Cezaların etkisi belirsiz olarak görülmüştür. Mason ve Calvin (1984), Scott ve Grasmick (1981), Witte ve Woodbury (1985), Kinsey ve Smith (1987) konuyla ilgili diğer çalışmalar arasındadır.

Klepper ve Nagin (1989)⁹² yüz altmış üç kamu yönetimi yüksek lisans öğrencisi ile yürüttükleri deneyde hayali bir vergi yükümlüsü ile ilgili senaryolar vererek bireylerin denetlenme olasılığını algısını etkileyen unsurları sorgulamış;

⁹⁰ Eric Helland, Alexander Tabarrok, "Does Three Strikes Deter? A Nonparametric Estimation, **The Journal of Human Resources**, Vol. 42, No. 2 (Spring, 2007), pp. 309-330, University of Wisconsin Press, (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/40057307>, 27.07.2017

⁹¹ Robert Mason, Lyle D. Calvin, "A Study of Admitted Income Tax Evasion", **Law & Society Review**, Vol. 13, No. 1 (Autumn, 1978), pp. 73-89, Wiley, U.S.A., (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/3053243>, 27.07.2017

⁹² Steven Klepper, Daniel Nagin, "Tax Compliance and Perceptions of the Risk of Detection and Criminal Prosecution", **Law and Society Review**, Vol. 23, No. 2 (1989), pp. 209-240, (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/3053715>, 27.07.2017

araştırmada denetlenme ve sonrasında yakalanma ve cezaya uğrama algısının vergi kaçırma suçundan caydırıcılıkta güçlü bir etkisinin olduğu sonucuna varmışlardır.

Webley ve arkadaşları (1991) elli iki öğrencinin katılımı ile yürüttükleri vergi kaçırma fırsatları ve denetim olasılığını da içeren UK09 no'lu deneylerinde bir önceki deneydeki denetim olasılığını daha belirgin hale getirmişler; sonuçta düşük denetim olasılığı hem eksik beyanname sıklığı hem de beyan edilen matrahın gerçeğinden daha düşük olması sonucunu getirmiştir⁹³.

Alm, McClelland, Schulze (1992)' ye göre vergi yükümlüleri denetlenme olasılığını gerçekte olduğundan daha yüksek tahmin eder bu da vergiye uyumu artırır.

Saruç (2001)'in deneylerinde deneklerce algılanan vergi denetim oranı gerçek denetim oranının çok üstünde bulunmuştur. Saruç (2001)'de öğrenci olmayan 38 denekle yürütülen deneyde algılanan denetim olasılığı yaklaşık 0.175 bulunmuştur⁹⁴. Bu 0.03 ile 0.05 arasındaki gerçek denetim olasılığının çok üstündedir.

Slemrod ve arkadaşları (2001)'nin deneyinde kendilerine mektup gönderilen vergi yükümlüleri denetim olasılığı yani cezanın kesinliğinin yüksek olacağı algısı ile vergi kaçırmaktan caydığı sonucu elde edilmiştir. Bulgulara göre cezanın kesinliği algısı orta ve alt gelir grubunda caydırıcıdır, yüksek gelir grubunda ise gelir vergisi kaçırmayı teşvik edicidir.

Mittone (2006) deneysel çalışmasında bir kez denetlenen vergi yükümlüsünün yeniden denetleme olasılığının düşük olduğuna inandığı ve vergiye uyumunun azaldığı sonucuna varmıştır. Ancak Mittone, Panebianco ve Santoro (2017)'de benzer sonuç elde edilememiştir.

Bergalo ve arkadaşları (2018)⁹⁵ denetim olasılığı ve ceza oranlarının vergi yükümlülerince nasıl algılandığını 2016 yılında Uruguay'da Gelir İdaresi Başkanlığı'nın işbirliği ile firmalarla e-posta yoluyla yaptıkları bir anket

⁹³ Webley ve arkadaşları, **a.g.e.**, pp. 90-91

⁹⁴ Saruç (2001), p. 273

⁹⁵ Marcelo Bergalo, Rodrigo Ceni, Guillermo Cruces, Matias Giacobasso, Ricardo Perez-Truglia, "Misperceptions about Tax Audits", **SSRN Electronic Journal**, 2018, DOI:10.2139/ssrn.3109034, (Çevrimiçi) <https://papers.ssrn.com>, pp. 1- 6, 19.01.2019

araştırmasıyla incelemişlerdir. Söz konusu firmaların özellikleri; on dört yıldır faaliyette olmaları, ortalama çalışan sayısının 5.24 ve bir önceki yılda ortalama 7.887 USD tutarında KDV ve 5.265 USD tutarında diğer vergilerden ödemiş olmalarıdır. Ankete 6.181 firma davet edilmiş, 3.628 (% 59) firma davete yanıt vermiştir. Ankete verilen yanıtlardan firmaların çoğunun denetim olasılığını çok yüksek algıladığı ortaya çıkmıştır. Ortalama algılanan olasılık % 39.50 iken o tarihte Uruguay'daki gerçek denetleme olasılığı % 7.98 (istatistiki olarak önemli bir fark ($p < .001$) 'dir. Firmaların çoğu ortalama ceza oranlarını da yanlış algılamıştır ancak denetim olasılığında olduğu gibi sistematik bir yanılma söz konusu değildir. Mevcut uygulamada ortalama ceza oranı % 31.91 iken vergi yükümlüsü firmaların algıladığı oran % 31.37 dir. Bu oran $p = .462$ olarak istatistiki açıdan da önemsizdir.

4.2. 3.2. Suçlunun Riske Karşı Tutumu ve Caydırıcılık

Bireyin risk tutumu cezanın kesinliğinin mi sertliğinin mi daha caydırıcı olduğu konusundaki tartışmalardan biridir. Bernoulli, Pratt (1964) ve Arrow (1971)'la beraber literatürde bireylerin belirsizlik altında karar verirken beklenen faydalarını etkileyecek üç farklı risk tutumu benimsenmiştir: Riskten kaçan birey aynı beklenen fayda altında kesin bir geliri riskli bir gelire tercih eder, fayda fonksiyonu içbükeydir. Risk nötr birey aynı beklenen fayda altında kesin bir gelir ve riskli bir gelir tercihinde kayıtsızdır ve fayda fonksiyonu doğrusaldır. Risk sever birey ise aynı beklenen fayda altında riskli bir geliri kesin bir gelire tercih eder, fayda fonksiyonu içbükeydir. Bentham ve Beccaria'nın yazılarında bireylerin riske karşı tutumuna değinilmemiştir, bireyler rasyonel karar vericiler olarak görülmekle yetinilmiştir. Her ikisi de suçtan caydırıcılık için birincil önceliği cezaların kesinliğine vermiştir. Bentham'a göre suçun karı bireyi suçluluğa yönelten güçtür, cezanın verdiği acı ise onun bunu yapmasını engelleyen güçtür; bu güçlerden ilki galip gelirse suç işlenir, ikinci halde suça kalkışılmaz. Suçlunun risk tutumu Becker ve A&S modelde yer almıştır.

4.2.3.2.1. Becker Modeli

Becker cezanın kesinliği mi sertliği mi daha caydırıcıdır sorusunu makalesinin "suç arzı" başlığı altında beklenen fayda kavramı ve bireyin riske karşı

tutumu ile açıklamıştır⁹⁶. İktisatta genel görüş bireyin riskten kaçan olduğu yönündedir. Diğer tüm değişkenler sabit tutulduğunda bireyin yakalanma ve cezalandırılma olasılığı suça kalkışma sayısını düşürür.

Becker suça kalkışan bireyin beklenen faydasını aşağıdaki denklemle ifade etmiştir: Y_i suçlunun suçtan edindiği maddi ya da maddi olmayan gelir; U_i suçlunun fayda fonksiyonu; p_i yakalanma olasılığı, f_i yakalanırsa ceza alma olasılığı olmak üzere suçun beklenen faydası : (EU_i) ;

$$EU_i = p_i U_i(Y_i - f_i) + (1 - p_i) U_i(Y_i) \text{ şeklindedir.}$$

Becker'e göre bireyin beklediği ceza yakalanma olasılığı (kesinlik) ve cezanın miktarı (sertliği) nın bir sonucudur. Bireylerin riske karşı tutumları farklı olduğundan fayda ve maliyet hesabı her birey için farklıdır. Cezanın kesinliğindeki (p) ya da ona denk olacak şekilde cezanın sertliğindeki (f) küçük bir artışın beklenen faydayı azaltıp azaltmayacağı sorusu bireyin riske karşı tutumuna bağlıdır.

- Bireyin risk sever olması durumunda cezanın kesinliği sertliğine kıyasla daha caydırıcıdır. Fayda: U olmak üzere, bu durum yalnızca ve yalnızca fayda fonksiyonun ikinci türevinde yani $U''(.) > 0$ olması demektir.

- Birey risk nötr ise cezanın kesinliği ve sertliği eşit derecede caydırıcıdır yani bireyin beklenen faydası beklenen gelirine eşittir. $U'' = 0$

- Birey riskten kaçınan grubundaysa cezanın sertliği kesinliğine göre daha caydırıcıdır. Diğer bir deyişle artan cezalar artan yakalanma olasılığına göre daha caydırıcıdır. Becker'in de makalesinin 12 no'lu dipnotunda ifade ettiği gibi bu tespit Beccaria'nun cezanın sertliği hususundaki yaklaşımına terstir. Beccaria'ya göre bir cezanın amacına ulaşması için cezanın suçluya vereceği acının suçtan kazanacağı faydadan daha çok olması yeterlidir. Cezanın suçla orantılı makul sınırları aşması hem insanlık dışıdır hem de daha fazla suçluluğa yol açabilir⁹⁷.

Brown ve Reynolds (1980)⁹⁸ Becker'in fayda fonksiyonunda gelirin suçtan elde edilecek gelirle birlikte gözetildiğini, oysa suç işleme sonunda elde edilen

⁹⁶ Becker, **a.g.e.**, pp. 176-179

⁹⁷ Beccaria, **a.g.e.**, pp. 63-64

⁹⁸ William W. Brown, Morgan O. Reynolds, "Note, comment, and letters to the editor, Crime and "punishment": Risk implications", **Journal of Economic Theory**, Volume 6, Issue 5, October 1973, pp. 508 - 514, (Çevrimiçi) <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0022053173900914>, 25.05.2015

gelirin şimdiki gelirden eksilme olarak gözetilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Örneğin at yarışında 1'e 200 gelecek bir bahis varsa ve 2 Dolar yatırmışsanız gerçek kayıp 400 USD değil, 2 Dolar'dır. Böylece beklenen gelir farklı "risk" lere sahip olacaktır.

Cook (1980)⁹⁹ hapis cezalarında cezaların kesinliğinin daha caydırıcı olduğunu ifade etmiştir. Cezalandırılma olasılığı ve cezanın sertliğinin % 10 artırılması durumunda örneğin bir soyguncu 3 yıl hapis cezası alacaksa cezası 3.3. yıla çıkacaktır. Oysa hapse girme ihtimali .50 den .55'e yükselecektir. Bu durumda cezanın kesinliği daha caydırıcıdır. Cook'a göre rasyonel suçlu bir dereceye kadar cezaların sertliğine duyarlıdır ancak bu duyarlılık hapislik süresi uzadıkça bireylerin geleceği iskonto etme eğilimi nedeniyle artan hapis cezalarının marjinal caydırıcılık etkisi düşer¹⁰⁰.

Polinsky ve Shavel (1999)¹⁰¹ Becker'in cezanın sertliğine ilişkin tespitini iktisattaki iskonto kavramıyla açıklamışlardır. Suçtan kazançlar kısa süre içinde gerçekleşir oysa cezalandırma gelecekte belki ortaya çıkacak bir durumdur ve mevcut duruma artı oranda iskonto edilebilir. Ayrıca cezalandırmadan doğacak hoşnutsuzluk diğer bir deyişle cezalandırılma maliyeti her bir mahkum için değişiklik gösterecektir. Yazarlar üç farklı hapislik ve fayda durumu öngörmüştür: Her üç durumda da hapiste geçen süre suçluda hoşnutsuzluk yani maliyet yaratır. Öte yandan caydırma yaptırımların beklenen maliyetine göre hesaplanacağından yakalanma olasılığı (p) toplam maliyet d (s) sc ile çarpıldığında bireyin toplam faydasını aşıyorsa birey suç işlemekten vazgeçecektir.

Hapislikte olası durumlardan biri hoşnutsuzluğun her yıl için (c) sabit olmasıdır. Suçlu s kadar yıl hapiste kalırsa toplam maliyet d (s) sc şeklinde olacaktır; hapiste her geçen yılın maliyeti bir önceki yıla eklendiğinden toplam maliyet hapislik süresi arttıkça artacaktır. Bu koşulu sağlayan birey risk nötrdür,

⁹⁹ Philip J. Cook, "Research in Criminal Deterrence: Laying the Groundwork for the Second Decade", **Crime and Justice**, Vol. 2 (1980), pp. 211-268, University of Chicago Press, (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/1147415>, 28.08.2018, p. 230

¹⁰⁰ A.e., pp. 232-233

¹⁰¹ A. Mitchell Polinsky, Steven Shavel, "On the Disutility and Discounting of Imprisonment and the Theory of Deterrence", **The Journal of Legal Studies**, Vol. 28, No. 1 (January 1999), The University of Chicago Press for The University of Chicago Law School, pp. 1-16, (Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/stable/10.1086/468044>, 28.08.2018

cezanın kesinliği ve sertliği aynı ölçüde etkilidir. örnek olarak $p = .5$, $s = 10$ yıl, $c = 3$ ise toplam maliyet $15 (.5 \times 10 \times 3)$ olacaktır. Öte yandan iskonto oranı r için s yıllık bir zarar $d(s) = c + c / (1 + r) + c / (1 + r)^2 + \dots + c / (1 + r)^{s-1}$ olacaktır. Sabit hoşnutsuzluğun (maliyet) iskontosu hapislik uzunluğuna göre daha az yükselecektir. Örneğin beş yıllık bir hapisliğin on yıla uzaması halinde hoşnutsuzluk oranı % 10 ise toplam hapislik maliyeti % 62 artacaktır.

İkinci bir durum suçlunun hapiste geçen her sonraki için çektiği acının oransal olarak artmasıdır (suçlunun ailesini ve arkadaşlarını giderek daha fazla özlemesi ve hapisliğe daha zor katlanması) . Bu durumda hapisliğin toplam maliyeti oransal olarak artmış olacaktır. Riskten kaçınan birey bu sınıfa girer ve cezanın sertliği kesinliğine göre suçtan caydırmada daha etkilidir.

Üçüncü bir olasılık hapiste geçen süreler uzadıkça suçlu açısından hapislikten doğan hoşnutsuzluğun azalmasıdır. Mahkum ilk yıl koğuştaki diğer mahkumlardan aşağılama ve eziyet görebilir ama sonraki yıllarda bu ortadan kalkabilir ve hapis hane yaşantısına alışabilir ya da hapislikle damgalanmak haptiden çıkınca ileriki hayatında daha çok kazanmasında etken olabilir. Bu durumda hapisliğin toplam maliyeti giderek azalan bir seyir izleyecektir. Risk sever birey bu tanıma girer ve cezanın kesinliği sertliğine göre daha caydırıcıdır.

Lee ve McCrary (2017)¹⁰²ye göre Becker modeli statiktir, fayda - maliyet analizi dinamik halde formüle edildiğinde bir birey her bir dönemde suç fırsatlarını değerlendirip suça kalkışacak ya da vazgeçecektir. Miyop bireyler yakalanma olasılığına uzun hapis cezalarına göre daha hassas olacaktır. İskonto faktörü bireyin zaman tercihine bağlıdır. Sabırsız ve miyop bir birey denetim olasılığındaki değişimleri fayda - maliyet hesabına hemen yansıtır dolayısıyla caydırıcılığı daha yüksektir. Diğer durumda sabırsız ve miyop bir bireyi hapis cezası tehdidi ile caydırmak zordur çünkü hapis cezasından doğacak zarar gelecek zamanda ortaya çıkacaktır.

4.2.3.2.2. A&S Modeli

A&S modelde bireyin riskten kaçındığı varsayılmıştır. Becker modelinde olduğu gibi caydırıcılıkta ceza (f) ve denetim olasılığı (p) birbiriyle ikame edilebilir,

¹⁰² Lee ve McCrary, "The Deterrence Effect.....", pp. 104 - 105

f (1- p) ile gösterilir. Bir suçta kalkışmanın beklenen maliyeti yakalanma olasılığı ve cezanın şiddetidir. Vergi yükümlüsü p (1 + f) < 1 olduğu sürece belli oranlarda vergi kaçıracaktır. Azalan mutlak riskten kaçınma altında ceza oranındaki ya da denetlenme oranındaki bir artış bireyi vergi kaçırmaktan caydıracaktır.

Chang, Nichols ve Schultz (1987)¹⁰³ deneylerinde vergi yükümlüsünün teorik çalışmalarda öngörüldüğü gibi riskten kaçınan grubunda olup olmadıklarını 56 orta gelirli MBA öğrencisinin katıldığı bir deney ile test etmişlerdir. Deney sonucunda risk sever grubun oranı ilk oturumda % 55.4 bulunurken, diğer beş oturumda % 26.8'den % 46.4'ya değişim göstermiş, riskten kaçan bireylerin oranı ortalama değerde bulunmuştur. Yazarlar sonucun beklenti teorisi ile daha uyumlu olduğuna işaret etmiştir.

Beck, Davis ve Jung (1991)¹⁰⁴ vergi uyumunun belirleyicilerini saptamak için İllinois Üniversitesi öğrenci ve mezunundan oluşan 112 katılımcı ile yaptıkları deneylerden üç tanesini bireylerin risk tutumunun vergi bildiriminde etkisini ölçmek amacıyla yapmışlardır. Risk nötr bireyler denetim oranı ve ceza oranı arttığında daha az vergi kaçırma eğilimi göstermiştir. Riskten kaçınan bireyler için aynı kesinlikte sonuç elde edilmemiştir.

4.2.3.3. Dolaylı Maliyetler ve Caydırıcılık

Caydırıcılıkta cezanın kesinliği ve sertliği sıralamasını açıklayıcı diğer bir unsur dolaylı (resmi olmayan) maliyetlerdir. Dolaylı maliyetler resmi cezalar içinde yer almayan iş ve arkadaş çevresi kaybı, toplumsal dışlanma, damgalanma, kınanma, suçluluk duygusu gibi maliyet kalemlerini içerir.

¹⁰³ Otto H. Chang, Ronald R. Nichols, Joseph Schultz, "Taxpayer Attitudes Toward Tax Audit Risk", **Journal of Economic Psychology**, No 8, 1987, Elsevier, Holland, pp. 299-309, (Çevrimiçi) <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0167487087900250>, 27.07.2017

¹⁰⁴ Paul J. Beck, Jon S. Davis, Woon-Oh Jung, "Experimental Evidence on Taxpayer Reporting Under Uncertainty", **The Accounting Review**, Vol. 66, No: 3, July, 1991, American Accounting Association, U.S.A., pp. 535-558, (Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/stable/247808>, 27.07.2017

4.2.3.3.1. Becker Modeli

Grasmick ve Green (1973)¹⁰⁵e göre yasa dışı davranışı önleyici unsurlardan birisi yasal cezalar, diğer ikisi ise yasal normların içselleştirilmesi (yasalara bağlılık) ve akran etkisidir (yapılan eylemin ait olunan grupta ya da toplumda kabul görmemesi). Yazarlar 1979 yılında Iowa eyaletinde yer alan Polk Kent İdaresi kanalıyla tesadüfi olarak seçilen 400 yetişkin ile mülakat yaparak vergi bildirimini eksik göstererek vergi kaçırma, hırsızlık, alkollü araç kullanma gibi sekiz yasa dışı eylemle ilgili katılımcılardan bilgi almıştır. Araştırma sonunda arkadaş grubunda kabul görmeme ve yasalara bağlılık yani ahlaki bağlılıklar yasal cezalar gibi suçtan caydırıcı bir unsur olarak işaret edilmiştir. Resmi olmayan maliyetler resmi maliyetler gibi suçtan caydırıcıdır.

Dolaylı yaptırım maliyetleri resmi yaptırımlara bağlı olabilir; örneğin hapse girme sonucunda para ya da özgürlüğün kaybı, arkadaş veya aile çevresi tarafından kınanma ve dışlanma, damgalanma ya da toplumsal ve ekonomik statüsünü kaybetme gibi maliyetler. Öte yandan, dolaylı maliyetlerin etkisi yasal yaptırımların ağırlığından bağımsız olabilir; örneğin işlenen bir suç nedeniyle tutuklanma dolaylı yaptırımların ortaya çıkmasını tetikleyebilir.

Dolaylı maliyetlerle ilgili çalışmalarında **Williams ve Hawkins (1986)**¹⁰⁶ suçtan genel caydırıcılıkta bireyin algılarına ve psikolojik süreçlere vurgu yapmış ve fayda - maliyet hesabına dolaylı maliyetleri eklemiştir. Yazarlar dolaylı yaptırım maliyetlerinin caydırıcı etkisini belirtmek için "hapse düşme korkusu" kavramını kullanmıştır. Cezalandırılma korkusu ve hapse girdiğinde diğer dolaylı maliyetlere yol açacağı endişesi caydırıcı etki yapar; örneğin bir öğrenci herhangi bir suç işlediğinde tutuklanması halinde bunun eğitim hayatını, gelecekteki iş olanaklarını ya da evlilik yapmasını engelleyeceğini düşünerek suç işlemekten cayabilir.

¹⁰⁵ Harold G. Grasmick, Donald E. Green, "Legal Punishment, Social Disapproval and Internalization as Inhibitors of Illegal Behavior", **The Journal of Criminal Law and Criminology**, Voume 71, No: 3, pp. 325-335, 1980, Northwestern University Press, U.S.A., (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/1142704>, 27.07.2017

¹⁰⁶ Kirk R. Williams, Richard Hawkins, "Perceptual Research on General Deterrence: A Critical Review", **Law & Society Review**, Vol. 20, No. 4 (1986), pp. 545-572, Wiley, U.S.A., (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/3053466>, 27.07.2017, pp. 562-566

Weisburd ve arkadaşları (2008)¹⁰⁷ New Jersey Mahkemeleri Yönetim Ofisi'nin geliştirdiği MUSTER (MUST Earn Restitution) Projesi kapsamında adli para cezalarının ödenmesini teşvik edecek alternatif stratejileri tespit etmeye yönelik bir deney yürütmüşlerdir. Buna göre mahkemece ertelenmiş para cezalarını ve suç kurbanlarının tazminatlarını üç ay ya da daha fazla geciktirmiş çalışabilecek durumda ve düşük risk grubundaki lise veya daha üstü eğitim almış 198 kişi rastgele seçimle üç gruba ayrılmıştır; birinci gruba ek bir yaptırım uygulanmayacak, ikinci gruba ceza ertelenmesinin ihlali gerekçesiyle mahkemede duruşma günü saptanacak, üçüncü grup ise MUSTER grup olup hem ikinci gruptakiler gibi mahkeme edilecek hem de altı aylık bir kamu hizmetine tabi tutulacaktır. Deney sonucunda ek bir yaptırım uygulanmayan birinci grubun % 35'i, kısa da olsa hapis cezası verilebilecek ikinci ve üçüncü gruptakilerin sırasıyla % 61 ve % 56 sı para cezalarını ödemiştir. Burada asıl caydırıcı unsur kamu hizmeti görülmesi değil, hapisle cezalandırma tehdididir. Yazarlar cezanın kesinliğinin caydırıcı etkisini "hücrenin büyüğü" olarak adlandırmıştır.

Mungan (2016)¹⁰⁸ birçok suçbilimcinin cezanın kesinliğinin (p) sertliğine (s) göre daha caydırıcı olduğu düşüncesine sahip olduğunu, bunun riskten kaçınan suçlulardan ziyade risk sever suçlular açısından daha tutarlı olduğunu vurgulamış, ancak yakın zamanda yapılan bazı deneylerde suçluların cezanın sertliğine kesinliğinden daha duyarlı olduğu yolunda kanıtlar ortaya çıktığından hareketle iki önemli bir cezalandırma modeli kurgulayarak mükerrer suçlular açısından konuyu ele almıştır. Bazı mükerrer suçlular ilk kez ceza alacak suçlularla aynı cezaya çarptırılacaksa p deki bir artış her iki suçlu tipi için de caydırıcı olacaktır ama tekrar eden suçlar için artan oranlı cezalar mükerrer suçlularda p nin caydırıcı etkisini daha da fazla artıracaktır. Cezaların sertliğindeki artış aynı ölçüde caydırıcı olmayacaktır. Böylece risk nötr suçlular için toplulaşmış suç oranı p deki bir artışa s deki bir artışa

¹⁰⁷ David Weisburd, Tomer Einat, Matt Kowalski, "The Miracle of the Cells: An Experimental Study of Interventions to Increase payment of Court-Ordered Financial Obligations", **Criminology and Public Policy**, Volume 7, No: 1, 2008, pp. 9-36, U.S.A., (Çevrimiçi) <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1745-9133.2008.00487.x>, 27.07.2017

¹⁰⁸ Murat C. Mungan, "The certainty versus the severity of punishment, repeat offenders, and stigmatization", **Economics Letters**, Volume: 150, Jan. 2017, pp. 126-129, (Çevrimiçi) <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0165176516304906>, 27. 12.2017

göre kesin olarak daha duyarlı olacaktır. Yazar mükerrer suçlularda damgalanma korkusunun etkisiyle cezanın kesinliğinin sertliğine göre daha caydırıcı etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Dolaylı maliyetlerle ilgili çalışmalar cezanın kesinliğinin sertliğine göre daha caydırıcı olduğuna işaret etmektedir.

4.2.3.3.2. A&S Modeli

Baldry (1986) standart A&S modelin vergi kaçırma konusunda iyi bir temel oluşturduğunu ancak fayda fonksiyonunun itibar kaybı veya kötü şöhretli olma gibi ruhsal maliyetleri içine alacak şekilde genişletilmesi gerektiğini öne sürmüştür.

Alm, McClelland, Schulze (1992) bireylerin vergi kaçırma fırsatları varken neden vergi ödedikleri sorusunu A&S model önermeleri çerçevesinde sorgulamıştır. Vergi kaçırmayı engelleyen unsurlardan biri bazı bireylerdeki vergi kaçırmanın yanlış olduğuna dair inanç olarak gösterilmiştir.

Falk ve Fiscbacher (2002) suç kararı vermede toplumsal normlar ve karşılıklılık etkisini çalışmış, cezanın kesinliği ve sertliğinin yanı sıra "komşuluk etkisi" ve "akran baskısı"nın da etkili olduğuna işaret etmişlerdir. Vergi uyumu konusunda da sosyal etkileşim etkilidir, bir mükellef diğerlerinin vergi ödediği beklentisi içindeyse vergi uyumu artar.

Bayraklı, Saruç ve Sağbaş (2003)'ün vergi kaçırmayı etkileyen unsurlarla ilgili deneysel çalışmalarında vergi yükünün yanı sıra adalet, toplumsal etki ve vicdan azabı değişkenleri de istatistik olarak anlamlı bulunmuştur.

Kastlunger, Dressler, Kirchler, Mittone ve Voracek (2010)'da yaptıkları deneysel çalışmada kadınların erkeklere göre daha az vergi kaçırdıkları ve vergi uyumunda belirleyici olanın biyolojik özellikleri değil sosyal yapı olduğunu, bunun zaman içinde değişim gösterebileceğini vurgulamışlardır.

Dolaylı maliyetlerle ilgili A&S model kapsamında yapılan çalışmalar caydırıcılıkta cezanın kesinliğinin sertliğe göre daha etkili olduğunu işaret etmektedir.

4.2.4. Cezanın Çabukluğu ve Caydırıcılık

Gerek Becker (1968) gerekse de A& S (1972)'de modelde cezanın kesinliği ve sertliği dikkate alınmış, çabukluğu (hızlılığı) göz ardı edilmiştir. Caydırıcılık çalışmalarında çabukluğun ilgi görmemesinin bir nedeni çabukluk ölçümündeki zorluklar diğer bir unsur ise cezanın çabukluğunun para cezalarının haricinde belirgin olmayan özendirici bir etkisinin olmasıdır. Bir para cezasını geciktirmek suçlu açısından daima avantajlıdır, parasal olmayan bir cezayı ise bir an önce çekip kurtulmak istemek irrasyonel bir tutum değildir¹⁰⁹.

Literatürde cezanın çabukluğunun caydırıcı etkisini test etmeye yönelik çalışmalar çok az sayıdadır. Legge ve Park (1994), Yu (1994), Howe ve Loftus (1996), Tavares, Mendes ve Costa (2008), Lee ve Teske (2015) bunlar arasındadır.

Howe ve Brandau (1988)¹¹⁰ ilki 12, ikincisi 18'er ayrı denekten oluşan iki laboratuvar deneyi yürüterek (sorular sorarak) sekiz farklı suç türüyle ilgili deneklerin cezanın kesinliği, sertliği ve çabukluğu arasındaki değerlendirmelerini ölçmüştür. Cezanın kesinliği (ortalama 1.93) ve sertliği (ortalama 2.13) sekiz suç türü için de caydırıcılıkta çok etkili bulunmuş, çabukluğunda ise ılımlı (ortalama 0.76) ya da tutarsız bir etki saptanmıştır.

Nagin ve Pogarsky (2001)¹¹¹ Bentham ve Beccario'nun cezalandırmada çabukluk ilkesini test etmek için iktisattaki "iskonto" yani "paranın zaman değeri" kavramına yaslanarak bütünlük bir model oluşturma yoluna gitmişlerdir¹¹². İktisatta yakın zamandaki bir yükümlülüğü yerine getirmek için vade sonunu beklemeden gelecekteki kazancın bir bölümünden feragat ederek faydaları dengelemek olarak tanımlanan iskonto kavramını suç için de kullanmışlardır. Arizona Üniversitesi

¹⁰⁹ Daniel S. Nagin, "Deterrence", **Reforming Criminal Justice**, Volume 4: Punishment, Incarceration, and Release, Editor and Project Director, Erik Luna, Arizona State University, U.S.A., 2017, pp. 19 -35, (Çevrimiçi) [https:// law.asu.edu /sites/ default/ files/ pdf/academy_ for_justice /Reforming-Criminal-Justice_Vol_4.pdf](https://law.asu.edu/sites/default/files/pdf/academy_for_justice/Reforming-Criminal-Justice_Vol_4.pdf), 27.07.2017, p. 21

¹¹⁰ Edmunds S. Howe, Cynthia J. Brandau, "Additive Effects of Certainty, Severity, and Celerity of Punishment on Judgments of Crime Deterrence Scale Value", **Journal of Applied Social Psychology**, Vol. 18, Issue 9, 1988, U.S.A., (Çevrimiçi) <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1559-1816.1988.tb02356.x>, 27.07.2017

¹¹¹ Daniel S. Nagin, Greg Pogarsky, "Integrating Celerity, Impulsivity, and Extralegal Sanction Threats into a Model of General Deterrence: Theory and Evidence", **Criminology**, Volume 39, Number 4, 2001, pp. 865-892, (Çevrimiçi) <https://www.researchgate.net/publication/229509305>, 27.07.2017

¹¹² A.e., pp. 867 - 868

öğrencisi 252 katılımcı ile yaptıkları deneyde suçtan caydırmada cezanın kesinliğinin sertliğine göre daha etkili olduğu sonucu elde edilmiş, çabukluk etkisi ise önemsiz bulunmuştur. Çabukluk etkisinin güvenilirlik açısından yeniden test edilmesi önerilmiştir.

4.2.5. Değerlendirme

Klasik Okul düşünürleri Beccaria ve Bentham toplumsal düzenin sağlanması için suçtan caydırmayı hedeflemiştir. Caydırıcılığın üç ana unsuru cezanın kesin, sert (şiddetli) ve hızlı (çabuk) olmasıdır. Her iki düşünür de cezanın kesinliğinin en önemli caydırıcılık kalemi olduğu görüşünde birleşmiştir.

Becker (1968) Klasik Okul'un önermelerini iktisadi yaklaşım ile rasyonel seçim teorisi çerçevesinde suça uygulamıştır. A&S (1972) ise Becker'in varsayımlarını oyun teorisi kapsamında gelir vergisi kaçırma alanına uyarlamıştır.

Çalışmamızın 4.2 başlığı altında caydırıcılık konusunda Becker (1968) ve A&S modelleri literatürden deneysel çalışma örnekleri verilerek karşılaştırılmıştır.

Becker modelinde cezanın kesinliğinin caydırıcılığını kanıtlamak üzere yapılan deneyler tezimizde iki bölümde incelenmiştir. Birincisi polis sayısı ve polis faaliyetlerine ayrılan kaynakların caydırıcı etkisidir. Bunlardan;

- Levitt (1997), Evans & Owens (2007), Shi (2009), Heaton (2010), Tella ve Schargrotsky (2004), Klick ve Tabarrok (2005), Draca, Machin ve Witt (2011) belli bir dönemde polis sayısındaki ani düşüş ve yükselişlerin suç oranlarına etkisini;

- Sherman ve Weisburd (1995), Weisburd ve Eck (2004), Braga (2008) polisin ön alan ve düzeni sağlayıcı polislik yapması, suç - yoğun bölgelere konuşlanmasının caydırıcı etkisini ölçen çalışmalardır.

Cezanın kesinliği ile ilgili literatürde yer alan yukarıdaki çalışmalar cezanın kesinliğinin suçtan caydırıcı olduğu yönünde güçlü ve tutarlı destek sağlamaktadır.

Tezimizde Becker modelinde cezanın sertliğinin caydırıcılığı konusundaki deneyler iki kısımda ele alınmıştır:

Mahkumiyet süresini analiz eden deneysel çalışmalar Levitt (1998), Helland ve Tabarrok (2007), Hjalmarsson(2009), Lee ve McCrary (2017) dir. Bu çalışmalar caydırıcılıkta ılımlı ya da önemsiz etkiyi işaret etmektedir.

Ehrlich (1973), Dezhbakhsh ve Shepherd (2006), Cohen-Cole ve arkadaşları (2009) idam cezasının caydırıcılığını incelemiştir. Literatürde yer alan çalışmalardaki bulgular idam cezalarının suçtan caydırmada etkili olduğuna dair tutarlı bir sonuç vermemektedir.

Çalışmamızda cezanın kesinliği mi sertliği mi daha caydırıcıdır sorusuyla ilgili deneysel ve yarı deneysel çalışmalar üç alt başlıkta incelenmiştir. Bunlar; suçlunun öznel yaptırım riski algısı, suçlunun riske karşı tutumu ve dolaylı maliyetlerin caydırıcı etkisidir.

Becker modeli kapsamında Ericson and Gibbs (1979), Williams, Gibbs ve Ericson (1980), Lochner (2007), Helland ve Tabarrok (2007)'nin suçlunun öznel yaptırım riski algısı üzerine çalışmaları cezanın kesinliğinin sertlikten önce geldiğini doğrulamaktadır

Suçluların risk tutumu ve caydırıcılık konusunda, iktisattaki bireylerin genel olarak riskten kaçınan grubuna girdikleri görüşünün aksine Becker'e göre bireylerin risk nötr olması durumunda cezanın kesinliği ve sertliği eşit derecede caydırıcı; risk sever olması durumunda kesinlik sertlikten daha caydırıcı; riskten kaçan birey içinse cezanın sertliği kesinliğinden daha caydırıcıdır. Bu durum Beccaria'nun kesinliğin caydırıcılıkta ilk sırada yer aldığına dair görüşüne terstir. Brown ve Reynolds (1973) konuya gelirin bileşeni açısından yaklaşmış, Cook (1980) bu durumu iktisattaki iskonto kavramı ile açıklamıştır. Polinsky ve Shavel (1999) ile Lee ve McCrary (2017) Becker'in statik analizini dinamik analize çevirip iskonto kavramı ile Lee ve McCrary ayrıca miyop birey kavramı ile açıklamışlardır.

Dolaylı maliyetler resmi cezalar içinde yer almayan iş ve arkadaş çevresi kaybı, toplumsal dışlanma, damgalanma, kınanma, suçluluk duygusu gibi maliyetleri içerir. Grasmick ve Green (1973), Williams ve Hawkins (1986), Weisburd ve arkadaşları (2008) ve Mungan (2016)'nın çalışmalarında olduğu gibi cezanın kesinliğinin sertliğine göre daha caydırıcı olduğuna işaret etmektedir.

A&S model çerçevesinde cezanın sertliği ve yapısı yani para cezası mı hapis cezası mı daha caydırıcıdır ya da para ve / veya hapis cezasının sertliği vergi kaçırmayı ne ölçüde karlı bir iş olmaktan çıkarır konularında yapılan deneysel çalışmalar az sayıdadır. Özellikle cezanın yapısı hemen hemen hiç ilgi görmemiştir. Cezanın kesinliği ile ilgili laboratuvar deneyleri Friedland ve arkadaşları (1978),

Friedland (1982), Alm, Jackson ve McKee (1992), Saruç (2001)'de cezanın hem kesinliği hem sertliğinin, Rauhut (2009) cezanın sertliğinin suçtan caydırıcı olduğu sonucuna varmışlardır. Webley ve arkadaşları (1991) cezanın kesinliğinin caydırıcılıkta daha etkili olduğunu işaret etmiştir. Becker, Büchner ve Sleeking (1987) ve Slemrod (2018a) cezanın kesinliği suçtan caydırıcıdır.

Suçlunun yaptırım riski algısı başlığında A&S model kapsamında yapılan Mason ve Calvin (1978), Klepper ve Nagin (1989), Webley ve arkadaşları (1991) Alm, McClelland, Schulze (1992), Saruç (2001) Slemrod ve arkadaşları (2001), Bergalo ve arkadaşları (2018)'in deneysel çalışmalarında bireylerin denetlenme olasılığını gerçekte olduğundan daha yüksek algıladıkları, bunun vergiye uyumu artırdığı sonucu elde edilmiştir. Bu sonuçlar cezanın kesinliğinin caydırıcılıkta ilk sırada etkili olduğu varsayımını doğrulamaktadır. Öte yandan, yaptırım riski algısının düzeyi bireyin fayda - maliyet analizini değistireceğinden algının gerçektekinden yüksek ya da düşük olması suçun kesinliğinin caydırıcılıktaki etkisini değil ama suç işleme oranlarını değistirebilir.

A&S modelde bireyin riskten kaçtığı varsayılmıştır. Modelde Becker modelinde olduğu gibi ceza ve denetim olasılığı birbiri ile ikame edilebilir. Çalışmamızda yer alan Chang, Nichols ve Schultz (1987) ile Beck ve arkadaşları (1991)'nin deneylerinde A&S modelin riskten kaçınan birey varsayımı, dolayısıyla bireyin risk tutumunun caydırıcılıktaki etkisi doğrulanamamıştır.

Dolaylı maliyetler ve caydırıcılık ilişkişi A&S model çerçevesinde Alm, McClelland, Schulze (1992) Falk ve Fischbacher (2002), Bayraklı, Saruç ve Sağbaş (2003) Kastlunger, Dressler, Kirchler, Mittone ve Voracek (2010)'ın deneysel çalışmalarında ele alınmış olup; damgalanma korkusu, toplumsal normlar, karşılıklılık etkisi, komşuluk ilişkişi, sosyal etkileşim, vicdan azabı gibi değişkenlerle vergi kaçırma arasındaki ilişki incelendiğinde, sonuçlar cezanın kesinliğinin caydırıcı etkisini doğrular niteliktedir.

Cezanın abukluğu hem Becker hem de A&S modelde göz ardı edilmiştir. Az sayıda deneysel çalışma içinden Howe ve Brandau (1988)'nin laboratuvar deneyinde çabukluk ve caydırıcılık konusunda ılımlı ya da tutarsız bir etki saptanmıştır. Nagin ve Pogarsky (2001)'nin laboratuvar deneyinde çabukluk etkisi önemsiz derecede bulunmuştur.

Gerek Becker gerekse A&S model çerçevesinde yapılan deneysel çalışmalarda sunulan kanıtlar beraber gözetildiğinde suçtan caydırıcılıkta cezanın kesinliğinin sertliğine göre daha caydırıcı bir rol oynadığı ortaya çıkmaktadır. Cezanın kesin olması yani denetim olasılığı deneysel ve yarı deneysel çalışmalarda suçtan caydırıcılığı destekleyen sonuçlar verirken, sertliğinin etkisi daha ılımlı ya da önemsiz kalmaktadır. Bu sonuç hem Klasik Okul hem de Becker ve A&S modelin varsayımları ile uyumludur.

SONUÇ

Tezimizde oyun teorisinin suçtan caydırıcılık konusundaki olanak ve sınırları açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Tezin ilk bölümünde genel olarak suç teorileri, ikinci bölümde iktisat ve iktisatçıların suça yaklaşımı yer almış, üçüncü bölümde oyun teorisi yoluyla suçtan caydırıcılık konusunda yapılmış teorik ve deneysel çalışmalar taranmıştır. Literatürden örnekler iktisat tabanlı makalelerle sınırlı tutulmamış, sosyoloji, sosyal psikoloji, evrimci oyun teorisi ve bunların dışında kalan çalışmaların da özetleri verilmiştir. Dördüncü bölümün ilk alt bölümünde oyun teorisinin suçtan caydırıcılıktaki olanak ve sınırları açıklığa kavuşturulmaya çalışılmış; ikinci alt bölümde Becker (1968) ve A&S (1972) modeli çerçevesinde yapılan deneysel ve yarı deneysel çalışma sonuçları karşılaştırılarak teorinin tutarlılığı ve açıklayıcı gücü ortaya konmaya çalışılmıştır. Son başlıkta ise bulgular toplu olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmamızda suç teorileri suçtan caydırıcılık teorileri ve suçun nedenlerini açıklamaya yönelik teoriler olarak iki ana bölüm halinde sınıflandırılmıştır. Caydırıcılık teorileri suç olgusunu ve suçtan caydırıcılığı odak noktasına taşırken, diğer sınıfta yer alan teoriler suçlu ve suçun nedenleri üzerinde yoğunlaşır. Bentham ve Beccaria'nın yazılarıyla oluşan Klasik Okul ya da diğer bir adıyla Klasik suçbilim, çağdaş rasyonel seçim teorisi, rutin aktiviteler teorisi ve oyun teorisi caydırıcılık teorileri kapsamına girer.

Klasik Okul'a göre bireyler kararlarını özgür iradelerinin rasyonel kullanımı ile alırlar. Bireylerin tamamı yasalara uyma ya da yasaları çiğneme kararını yapılan eylemin vereceği zevk ve acıyı yani risk ve getiriyi rasyonel bir şekilde hesaplayarak verir. Suçtan caydırıcılık için cezalar sert, kesin ve hızlı olmalı ayrıca verilen ceza suçla orantılı olmalıdır. Bu halde birey rasyonel olarak kayıplarının kazançlarından daha fazla olduğunu hesaplayacak ve suç işlemekten vazgeçecektir. Hem Bentham hem de Beccaria caydırıcılıkta cezanın kesinliğini ilk sıraya koymuştur.

Suç konusuna iktisat alanında rasyonel seçim teorisinin sunulması Becker (1968) ile olmuştur. Becker Klasik suçbilimin varsayımlarını izlemiş yani suçun iradi olduğunu savunmuştur. Suç işleme kararı bir ürün satın alma kararı ile eş tutulur. Rasyonel seçim teorisi beklenen fayda ve gerçek hayatta tam bilgiye erişimin sınırlı olduğunu kabul ederek sınırlı rasyonellik önermelerine dayanmıştır. Bireyler kararlarını risk ve belirsizlik ortamında alır, suçun beklenen faydası zararından fazla ise birey suça kalkışır, aksi durumda suçtan cayar. Bentham'ın aksine Becker'e göre suç azaltılabilir ancak tamamen ortadan kaldırılamaz.

Allingham ve Sandmo (1972) (A&S) 'nın Gelir Vergisi Kaçırma: Teorik Bir Analiz (1972) makalesi suçtan caydırma konusunda oyun teorisi yaklaşımı ile yapılmış ilk çalışma olarak kabul edilir. Gerek teorik gerekse deneysel suç çalışmalarda A&S model temel alınmıştır. Vergi yükümlüsünün tek bağımlı değişkeni vergi matrahı yani beyan edilen gelir, bağımsız değişkenler ise denetlenme olasılığı ve ceza oranı ve vergi oranıdır. A&S modelde denetim olasılığı cezanın kesinliğini yani vergi yükümlüsünün yakalanması halinde mutlaka cezalandırılacağını; cezanın sertliği ise yakalanması halinde beyan edilmeyen tutar üzerinden alınacak cezayı ifade eder.

Becker modelinde cezanın kesinliğinin caydırıcılıktaki etkisini konu alan deneysel ve yarı deneysel çalışmalar tezimizde iki başlıkta incelenmiştir; ilki, polis sayısı ve polis faaliyetlerine ayrılan kaynakların caydırıcı etkisi, ikincisi ise polis konuşlanmasının caydırıcı etkisini ölçen çalışmalardır. Her iki başlıkta yer alan örneklerde cezanın kesinliğinin caydırıcı etkisi teyit edilmiştir.

Becker modelinde cezanın sertliğinin suçtan caydırmadaki etkisini test eden araştırmalar mahkumiyet süresi ve idam cezasının suçtan caydırıcılığını konu etmiştir. Mahkumiyet süresini analiz eden çalışmalarda olumsuz ya da ılımlı sonuçlar elde edilmiştir. İdam cezasının caydırıcı olduğuna dair güçlü ya da tutarlı kanıt bulunamamıştır.

Cezanın kesinliğinin mi sertliğinin mi daha caydırıcı olduğu sorusu üç başlıkta ele alınmıştır. Birincisi suçlunun öznel yaptırım riski algısıdır; bu konudaki deneyler cezanın kesinliğinin caydırıcılıkta etkili olduğunun göstergesidir. İkincisi suçlunun risk tutumu ve caydırıcılıktır. Becker'e göre risk sever bireylerde cezanın

kesinliği sertliğine göre daha caydırıcıdır; risk nötr bireylerde ise her iki durum da eşit derecede caydırıcıdır. riskten kaçınan bireylerde cezanın sertliği kesinliğine göre daha caydırıcıdır. Bu varsayım Beccaria'nın cezanın kesinliği öngörüsü ile terstir. Becker modelinin dinamik hale uyarlanması ve iktisattaki iskonto kavramı ile bu durum açıklanabilir. nc başlıkta yer alan dolaylı maliyetlerle ilgili çalışmalar cezanın kesinliğinin sertliğine karşı daha caydırıcı olduğunun göstergesidir.

Çalışmamızda yer alan, A&S model çerçevesinde yürütülen bir kısım deneyde cezanın kesinliğinin suçtan caydırıcı olduğu, bir kısım deneyde ise cezanın hem kesinliği hem sertliğinin caydırıcılıkta etkili olduğu sonucu saptanmıştır. Bireylerin znel risk algısının ölçüldüğü deneylerde bireylerin denetleme olasılığını abarttığı gözlemlenmiştir. A&S model suçlunun riskten kaçtığını varsayar. Çalışmamızda yer alan deneylerde A&S modelin riskten kaçınan birey varsayımı, dolayısıyla bireyin risk tutumunun caydırıcılıktaki etkisi doğrulanamamıştır. Dolaylı maliyetler konusunda yapılan araştırmalar ise cezanın kesinliğinin caydırıcılıkta daha etkili olduğuna işaret etmiştir. Cezanın abukluğu ve caydırıcılığın sınanması hem Becker hem de A&S modelde göz ardı edilmiştir. Sınırlı sayıdaki deneyde çabukluk etkisi önemsiz olarak kaydedilmiştir.

Suçtan caydırıcılık konusunda gerek çalışmamızda gerekse literatürde yer alan teorik, deneysel ve yarı deneysel çalışmalarda ortaya konan kanıtlar birlikte değerlendirildiğinde oyun teorisinin suçtan caydırıcılığı açıklamakta etkili bir araç olduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

Agnew, Robert : "Foundation for a General Strain Theory of Crime and Delinquency", **Criminology**, U.S.A., Wiley Blackwell on behalf of American Society of Criminology, Feb. 1992, Vol. 30. No. 1, pp, 47-87, (Çevrimiçi) <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1745-9125.1992.tb01093.x>, 25.05.2015, pp. 51-55,

Agnew, Robert : "Building on the Foundation of General Strain Theory: Specifying the Types of Strain Most Likely to Lead Crime and Delinquency", **Journal of Research in Crime and Delinquency**, Vol. 38, No. 4 November 2001, pp. 301-361, Sage Publications, U.S.A., p. 319

Akerlof, George A.,

Rachel E. Kranton : "Economics and Identity", **The Quarterly Journal of Economics**, Vol. CXV, Issue: 3, Oxford University Press for Harvard University Department of Economics, U.K., 2000, pp. 715-753, (çevrimiçi) <http://econ.duke.edu/~rek8/economicsandidentity.pdf>, p. 715, 14.04.2017

Akerlof George A.,

Kranton, Rachel E. : **Identity Economics, How Our Identities Shape Our Work, Wages and Well -Being**, Princeton University Press, New Jersey, 2010

Akers, Ronald L.,

Robert L. Burgess: " A differential Association- Reinforcement Theory of Criminal Behavior", **Social Problems**, Volume 14, Issue 2, 1 October 1966, pp 128–147, Oxford Academic, (Çevrimiçi) [https://academic.oup.com/socpro/article, 06.03.2018](https://academic.oup.com/socpro/article/06.03.2018)

Akers, Ronald L. : **Criminological Theories, Introduction, Evaluation, and Application**, Third Edition, Los Angeles, Roxbury Publishing Company, January 2000

Akers, Ronald R. : **Social Learning and Social Structure: A General Theory of Crime and Deviance**, U.S.A., Transaction Publishers, 31 Aralık 2011, (Çevrimiçi) <http://books.google.com>, 05.12.2014, p. 79

Akıncı, Füsun Sokullu : **Kriminoloji**, 10. Baskı, İstanbul, Beta Basım A.Ş., Eylül 2013

Aktan, Coşkun Can : "Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergi Ahlakı", (Çevrimiçi) <http://www.canaktan.org>, 25.05.2015

Aktan, C. Can,
İpek Özkal Sanver,
Remzi Sanver, : "Oyunlar, Kurallar ve Düzen: Oyun Teorisi Perspektifinden Kuralların Rasyoneli", **Kurallar, Kurumlar ve Düzen**, Ed. By, C. Can Aktan, 2006, Ankara, SPK Yayını, (Çevrimiçi) [http:// www.canaktan.org/ekonomi/oyun-teorisi/makaleler/aktan-sanver.pdf](http://www.canaktan.org/ekonomi/oyun-teorisi/makaleler/aktan-sanver.pdf), 25.05.2015, p. 2

Allingham, Michael G.,
Agnar Sandmo : "Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis", **Journal of Public Economics**, Volume 1, 1972, North- Holland Publishing Company, pp. 323-338

Alm, James,
Michael McKee,
William Beck : "Amazing Grace: Tax Amnesties and Compliance", **National Tax Journal**, Vol. 43, No. 1 (March, 1990), pp. 23-37, National Tax

Association, U.S.A., (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/41788822>, 18.08.2018

James Alm,

Betty R. Jackson,

Michael McKee : "Estimating the Determinants of Taxpayer Compliance with Experimental Data", **National Tax Journal**, Vol. 45, No: 1, U.S.A., March 1992, pp. 107-114, (Çevrimiçi) <http://Jstor.org/stable/41788949>, 15.05.2015

Alm, James : "Tax Compliance and Administration", Working Paper No 98- 12, University of Colorado, Center for Economic Analysis, U.S.A., March 1998, (Çevrimiçi) <http://www.colorado.edu/economics>, 14.04.2014

Alm, James : "Measuring, Explaining, and Controlling Tax Evasion: Lessons from Theory, Experiments, and Field Studies", **International Tax and Public Finance**, Springer Verlag, Berlin, 2012, No 19, Issue 1, pp. 54-77, (Çevrimiçi) <https://link.springer.com/article/10.1007/s10797-011-9171-2>, 26.08.2017, p. 69

Alm, James : "Measuring, Explaining, and Controlling Tax Evasion: Lessons from Theory, Experiments, and Field Studies", **Tulane University, Tulane Economics Working Paper Series** No: 1213, U.S.A, July 2012, p. 17

Alm, James,

Kim M. Bloomquist,

Michael McKee : "On the External Validity of Laboratory Tax Compliance Experiments", **Economic Inquiry**, 2015, pp. 1170- 1186, U.S.A., (Çevrimiçi) <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111>, 26.06.2016

Alm, James,
Garry H. McClelland,
William D. Schulze : "Why do People Pay Taxes?" **Journal of Public Economics**, Volume 48, pp. 21- 38, Elsevier Science Publishers B.V., North Holland, 1992, (Çevrimiçi) <https://www.researchgate.net/publication/4919510>, 24.04.2014

Andreoni, James,
Brian Erard,
Jonathan Feinstein : "Tax Compliance", **Journal of Economic Literature**, Vol. 36, No. 2 (Jun., 1998), pp. 818-860, American Economic Association, U.S.A., (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/2565123>, 25.05.2017

Andreozzi, Luciano : "Rewarding Policemen Increases Crime. Another Surprising Result from the Inspection Game", Netherlands, **Public Choice**, Vol. 121, pp. 69- 82, Kluwer Academic Publishers, 2004, 24.04.2014

Ayas, Işıl
Naci Tolga Saruç : "Vergi Kültürü Ve Vergi Ahlakı : İtalya-Türkiye", **AKÜ İİBF Dergisi**, Cilt: XVII, Sayı: 2, Aralık 2015, ss. 179-188, (Çevrimiçi) <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/224039>, 25.05.2015

Baldry, Jonathan C. : "Tax Evasion and Labour Supply", **Economic Letters**, Volume 3, Issue 1, pp.53-56, 1979, ScienceDirect, Elsevier, Holland, (Çevrimiçi) <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0047272785900362>, 26.06.2016

Baldry, J.C. : "Tax Evasion is not a Gamble, A Report on Two Experiments",
Economic Letters, No: 22, North - Holland, 1986, pp. 333 - 335

Bandura, Albert : **Social Learning Theory**, Prentice-Hall Inc.,New Jersey, 1977

Barlow, Hugh D.,

David Kauzlarich : **Explaining Crime, A Primer in Criminological Theory**,
U.S.A., Rowman and Littlefield Publishers Inc., 2010

Barlow, David E.,

Barlow, Melissa Hickman

Theodore G. Chiricos : "Long Economic Cycles and the Criminal Justice System
in the U.S.A.", **Crime, Law and Social Change**, March
1993, Volume 19, Issue 2, pp 143–169, Kluwer Academic
Publishers, Netherlands, (Çevrimiçi) [https://link.springer.com
/article/10.1007/BF01915553](https://link.springer.com/article/10.1007/BF01915553), 17.07.2017, pp. 143-169

Bayar, Güzin : "Corruption - A Game Theretical Analysis", Ankara,
O.D.T.Ü, Basılmamış Doktora Tezi, 2003

Bayraklı, Hasan Hüseyin,

Naci Tolga Saruç,

İsa Sağbaş : "Vergi Kaçırmaı Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi Ve
Vergi Kaçaklarının Önlenmesi: Anket Çalışmasının
Bulguları", Türkiye Maliye Sempozyumu, Uludağ
Üniversitesi, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara, 2004, ss. 204-
241, (Çevrimiçi) <https://www.researchgate.net>, 23.03.2016

Bazart, Cecile,

Michael Pickhardt : "Fighting Income Tax Evasion with Positive Rewards", **Public
Finance Review**, Volume 39, Issue 1, pp. 124-149, October 25,
2010, Sage Journals, U.S.A., (Çevrimiçi) [http://journals.sagepub.
com/doi/abs/10.1177/1091142110381639](http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1091142110381639), 27.07.2017

Beccaria, Cesare : **On Crimes and Punishments**, Çeviren: Graeme R. Newman ve Pietro Marongui, 5. Baskı, Transaction Publishers, U.S.A., 2009, (Çevrimiçi) <https://books.google.com.tr/books>, 18.03.2018, p. 9

Beccaria, Cesare : **On Crimes and Punishments and Other Writings**, 1764, Cambridge Texts in the History of Political Thought, Ed. By, Raymond Geuss and Quentin Skinner, U.K., Chapter 27, p. 63

Beccaria, Cesare : **Suçlar ve Cezalar Hakkında**, Çeviren: Sami Selçuk, 1. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2004,

Beck, Paul J.,

Jon S. Davis,

Woon-Oh Jung : "Experimental Evidence on Taxpayer Reporting Under Uncertainty", **The Accounting Review**, Vol. 66, No: 3, July, 1991, American Accounting Association, U.S.A., pp. 535-558, (Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/stable/247808>, 27.07.2017

Becker, Gary S. : "Crime and Punishment: An Economic Approach", **The Journal of Political Economy**, March 1968, Vol 76, Issue 2, pp. 169-217, U.S.A., The University of Chicago Press, (Çevrimiçi) <http://www.journals.uchicago.edu>, 20.05.2015

Becker, S. Howard : : **Outsiders**, Studies in the Sociology of Deviance, USA, The Free Press, 1966

Becker, Winfried,

Heinz- Jürgen Büchner,

Simon Sleeking : "The Impact of Public Transfer Expenditures on Tax Evasion, An Experimental Approach", **Journal of Public Economics** 34 (1987), North Holland Publishing Company, pp. 243- 252

Beirne, Piers : **Inventing Criminology: Essays on the Rise of 'Homo Criminals'**, U.S.A., State University of New York Press, Albany, 1993

Benjamini, Yael,
Shlomo Maital : "OPTIMAL TAX EVASION & OPTIMAL TAX EVASION POLICY, BEHAVIORAL ASPECTS", pp. 245- 264 **Studies in Contemporary Economics, The Economics of the Shadow Economy**, Ed. by, Wulf Gaertner ve Alois Wenig, Springer-Verlag Berlin, U.S.A., 1985

Bentham, Jeremy : **An Introduction to the Principles of Morals and Legislation**, (Original 1780), Batoche Books, Ontario, 2000

Bentham, Jeremy : **A Fragment on Government**, 1891, U.K., Oxford, Clarendon Press, p. 93, (Çevrimiçi) <https://archive.org/details/afragmentongover00bentuoft/page/92>, 17.07.2017

Benson, Bruce ,
Paul Zimmerman (Ed. By) : **Handbook on the Economics of Crime**, Edward Elgar, U.K., 2010

Bergolo, Marcelo,
Rodrigo Ceni,
Guillermo Cruces,
Matias Giacobasso,
Ricardo Perez-Truglia : "Misperceptions about Tax Audits", **SSRN Electronic Journal**, 2018, DOI:10.2139/ssrn.3109034, (Çevrimiçi) <https://papers.ssrn.com>, pp. 1- 6, 19.01.2019

Bernard, Thomas J.

Jeffrey B. Snipes : "Theoretical Integration in Criminology", **Crime and Justice**, Vol. 20, 1996, pp. 301-348, (Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/stable/1147647>, 15.05.2015, pp. 334-335

Bevilacqua, Vincent M. : "Adam Smith's Lectures on Rhetoric and Belles Lettres", **Studies in Scottish Literature**, 1965, Vol. 3 Iss. 1, pp 41-60, (Çevrimiçi) <http://scholarcommons.sc.edu/ssl/vol3/iss1/4>, 15.06.2015, pp. 41-42

Bianco, William T.,

Peter C. Ordeshook,

George Tsebelis : "Crime and Punishment: Are One - Shot, Two Person Games Enough", **The American Political Science Review**, Vol. 84, No 2, pp. 569 - 586, U.S.A., Sage Publications, (Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/stable/1963536>, 24.04.2014

Bilotkach, Volodymyr : "A Tax Evasion- Bribery Game: Experimental Evidence From Ukraine", **The European Journal of Comparative Economics**, Vol. 3, N. 1, pp. 31-49, 2006, (Çevrimiçi) <http://eaces.liuc.it>, 24.04.2014

Blackwell, Calvin : "A Meta- Analysis of Tax Compliance Experiments", Georgia State University Andrew Young School of Policy Studies Annual Conference on Public Finance Issues, 2007, (Çevrimiçi) <http://icepp.gsu.edu/files/2015/03/ispwp0724.pdf>, 24.04.2014

Block, M.K.,

J.M. Heineke : "A Labor Theoretic Analysis of the Criminal Choice", **The American Economic Review**, Vol. 65, No.3, June 1975, pp. 314-325, American Economic Association, U.S.A., (Çevrimiçi)

<https://www.jstor.org/stable/>, 26.06.2016

Bonger, Willem A. : **Criminality and Economic Conditions**, (Çeviren) Henry P. Horton, Boston, Little, Brown and Company, 1916 (or 1905), (Çevrimiçi) <https://archive.org/details/criminalityande00hortgoog>, 02.02.2015, pp. 523-533

Braga, Anthony A. : "Police Enforcement Strategies to Prevent Crime in Hot Spot Areas, U.S. Department of Justice Office of Community Oriented Policing Service, **Crime Prevention Research Review**, Washington D.C., 2008, pp. 1-36, (Çevrimiçi) [https:// www.iadllest.org](https://www.iadllest.org), 27.07.2017

Braga, Anthony A. : "Experimental Criminology", **21st Century Criminology, A Reference Handbook**, Ed. BY, J. Mitchell Miller, U.S.A., Sage Publications, 2009

Brown, William W.,

Morgan O.Reynolds : "Note, comment, and letters to the editor, Crime and “punishment”: Risk implications", **Journal of Economic Theory**, Volume 6, Issue 5, October 1973, pp. 508 - 514, (Çevrimiçi) <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0022053173900914>, 25.05.2015

Bullock, Karen

Ronald V. Clarke

Nick Tilley : **Situational Prevention of Organised Crimes**, USA, Willan Publishing, 2010

Burgess, Robert L.,

Ronald L. Akers : " A Differential Association- Reinforcement Theory of Criminal Behavior", **Social Problems**, Volume 14, Issue 2, 1 October

1966, pp 128–147, Oxford Academic, (Çevrimiçi)
<https://academic.oup.com/socpro/article>, 06.03.2018

Burgess, Ernest W. : "The Growth of the City: An Introduction to a Research Project", **The City**, Robert E. Park, Ernest W. Burgess, Roderic D. McKenzie, The University of Chicago Press Ltf. London, U.S.A., 1925

Burke, Roger Hopkins : **An Introduction to Criminological Theory**, Third Edition, U.K., Willan Publishing, 2009

Bruin, Boudewin de : **Explaining Games. The Epistemic Programme in Game Theory**, Springer, New York, 2010

Camerer, Colin F. : "Behavioral Economics", **Current Biology**, Vol. 24, Issue: 18, 2014, Elsevier, North Holland, (Çevrimiçi)
<https://www.cell.com/current-biology/fulltext>, 26.06.2016

Campbell, Donald T. : "Factors Relevant to the Validity of Experiments in Social Settings", **Psychological Bulletin**, Vol. 54. No: 4, 1957, U.S.A., p. 297

Carlson, Susan M.,
Raymond J. Michalowski : "Crime, Unemployment, and Social Structures of Accumulation: An Inquiry into Historical Contingency", **Justice Quarterly**, 1997, Volume 14, Issue 2, pp. 209-241, London, (Çevrimiçi) <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/07418829700093311>, 25.05.2015, p. 235

Carlson, Susan M.,
Michael D. Gillispie,
Raymond J. Michalowski : "Social Structures of Accumulation and the Criminal

System", **Contemporary Capitalism and its Crises: Social Structure of Accumulation Theory for 21st Century**, 2010, Cambridge University Press, N.Y., pp.239-263

Carrabine, Eamonn,

Pam Cox,

Maggy Lee,

Ken Plummer,

Nigel South

: **Criminology, A Sociological Introduction**, London, Routledge, 2004

Chalfin, Aaron

Justin McCrary : "Criminal Deterrence: A Review of the Literature", **Journal of Economic Literature**, No: 55 (1), pp. 5-48, 2017, (Çevrimiçi) <https://eml.berkeley.edu>, 12.12.2017

Chambliss, William J. : "On Lawmaking", **British Journal of Law and Society**, Vol. &, No. 2, Winter 1979, Wiley on behalf of Cardiff University, U.K., pp. 149- 171, (Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/stable/1409765>, 26.06.2016, p. 152

Chambliss, William J. : "Toward a Political Economy of Crime", **Theory and Society**, Vol. 2 No. 2, Summer 1975, pp. 149- 170, Springer, NY, (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/656788>, 24.04.2014, pp. 149- 151

Chang, Otto H.,

Ronald R. Nichols,

Joseph Schultz : "Taxpayer Attitudes Toward Tax Audit Risk", **Journal of Economic Psychology**, No 8, 1987, Elsevier, Holland, pp. 299- 309, (Çevrimiçi) <https://www.sciencedirect.com/science/article/>

Clarke, Ronald V.,

Derek B. Cornish : **Crime Control in Britain: A Review of Policy Research**, 1983, U.S.A., State University of New York Press, Albany, (Çevrimiçi) <https://books.google.com.tr/books>, 25.05.2015

Clarke, Ronald V.

Derek B. Cornish: "Rational Choice", **Explaining Criminals and Crime, Essays in Contemporary Criminological Theory**, Ed. By, Raymond Paternoster and Ronet Bachman, Oxford Univ. Press, 2001, New York

Clarke, Ronald V.

Marcus Felson, Ed. By, : **Routine Activity and Rational Choice, Advances in Criminological Theory**, Volume 5, 1993, U.S.A., Transaction Publishers, p.337, (Çevrimiçi) <https://books.google.com.tr/books>, 25.05.2015

Clotfelter, Charles T. : "Tax Evasion and Tax Rates: An Analysis of Individual Returns", **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 65, No. 3 (Aug., 1983), pp. 363-373, The MIT Press, U.S.A., (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/1924181>, 26.06.2016

Cohen-Cole, Ethan,

Steven Durlauf ,

Jeffrey Fagan,

Daniel Nagin : "Model Uncertainty and the Deterrent Effect of Capital Punishment", **American Law and Economics Review**, 2009, pp. 335 –369, Oxford University Press, (Çevrimiçi) <http://home.uchicago.edu>, 27.07.2017

Cohen, Lawrence E.,

Richard Machalek : "A General Theory of Expropriative Crime: An Evolutionary Ecological Approach", **American Journal of Sociology**, Vol. 94, No. 3, Nov. 1988, (Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/stable/2780251>, 25.05.2015

Cohen, Lawrence E,

Richard Machalek : "The Normalcy of Crime, From Durkheim to Evolutionary Ecology", **Rationality and Society**, Vol. 6, No. 2, April 1994

Cohen, Stanley: **Against Criminology**, Fourth Edition, New Brunswick (USA), 2009

Colman, Andrew M.: **Game Theory and its Applications in the Social and Biological Sciences**, Second Edition, London, Routledge, Taylor and Francis Group, 2003

Cook, Karen Schweers,

Margaret Levi (Edited) : **The Limits of the Rationality**, U.S.A., University of Chicago Press, 1990, (Çevrimiçi) <https://books.google.com.tr/books?id=7M82yReFf4sC&pg>, 10.05.2015

Cook, Philip J. : "Research in Criminal Deterrence: Laying the Groundwork for the Second Decade", *Crime and Justice*, Vol. 2 (1980), pp. 211-268, University of Chicago Press, (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/1147415>, 28.08.2018

Cornish, Derek B.

Ronald V. Clarke : **The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending**, USA, Springer - Verlag, 1986, copyright 2014 by Transaction Publisher, New Jersey, (Çevrimiçi) <https://books.google.com.tr>, 25.05.2015

Cox, Gary W. : "A Note on Crime and Punishment", **Public Choice**, Volume 78,

No. 1, pp. 115-124, January 1994, (Çevrimiçi)
[http://link.springer.com /article/10.1007%2F01053369](http://link.springer.com/article/10.1007%2F01053369), 14.04.2014

Cowell, F.A. : "Taxation and Labour Supply with Risky Activities", **Economica**,
New Series, Vol.48, No. 192, Nov. 1981, pp. 365-379, Wiley, U.K.,
(Çevrimiçi) [https://www.jstor.org/stable/ pdf/ 2553694](https://www.jstor.org/stable/pdf/2553694).
[pdf?seq=1#page_scan_tab_contents](https://www.jstor.org/stable/pdf/2553694), 26.06.2016

Cowell, F.A. : "Tax Evasion with Labor Income", **Journal of Public Economics**,
Volume 26, 1985, pp. 19-34, ScienceDirect, Elsevier, Holland,
(Çevrimiçi) [https://www.sciencedirect.com /science/article/abs/pii/](https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0047272785900362)
[0047272785900362](https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0047272785900362), 26.06.2016

Cowell, Frank A. : "The Economic Analysis of Tax evasion", **Bulletin of
Economic Research**, Volume 37, Issue 3, pp. 163- 193,
U.S.A., September 1985, (Çevrimiçi) [http://](http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-8586.1985.tb00192.x)
onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-8586.1985.tb00192.x,
24.04.2014

Cowling, Mark : **Marxism and Criminological Theory, A Critique and a
Toolkit**, Great Britain, Palgrave and Macmillan, 2008

Cox, Gary W. : "A Note on Crime and Punishment", **Public Choice**, Volume
78, No. 1, pp. 115-124, January 1994, (Çevrimiçi)
<http://link.springer.com/article/10.1007%2F01053369>,
14.04.2014

Cressman, Ross,

William G. Morrison,

Jean-François Wen : "On the Evolutionary Dynamics of Crime", **The Canadian
Journal of Economics** / Revue Canadienne d'Economie,
Vol. 31, No. 5, November 1998, pp 1101-1117, (Çevrimiçi)

<http://www.jstor.org/stable/136461>, 15.11.2014

Croall, Hazel : **Crime and Society in Britain: An Introduction**, Second Edition, U.K., Pearson Education Ltd., 2011, (Çevrimiçi)
<http://www.amazon.co.uk>, 01.12.2014

DeKeseredy, Walter S. : **Contemporary Critical Criminology**, London, Reutledge, 2011

Demirbaş, Timur : **Kriminoloji**, 3. Bası, Ankara, Seçkin Yayınları, 2010

Dezhbakhsh, Hashem,
Joanna M. Shepherd : "The Deterrent Effect of Capital Punishment: Evidence from a "Judicial Experiment", **Economic Inquiry**, Vol. 44, Issue 3, March 2007, pp. 512- 35, (Çevrimiçi) <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1093/ei/cbj032>, 27.07.2017

Dixit, Avinash K.,
Barry J. Nalebuff : **Thinking Strategically, The Competitive Edge in Business, Politics, and Everyday Life**, U.S.A., W.W. Norton & Company, 1991, pp. 2-5, (Çevrimiçi) <https://yandex.com>, e-pub, 18.08.2018

Dobb, Maurice : **Political Economy and Capitalism**, 4th Ed., U.K., 1946

Dönmezer, Sulhi : **Kriminoloji**, İstanbul : Beta Basım Yayım Dağıtım, 1994

Draca, Mirko,
Stephen Machin,

Robert Witt : "Panic on the Streets of London: Police, Crime, and the July 2005 Terror Attacks", **American Economic Review**, Volume 101, August 2011, pp. 2157-2181, U.S.A., (Çevrimiçi)

<https://www.jstor.org/stable/23045634>, 27.07.2017

Durkheim, Emile : **On Morality and Society**, Ed. and with Int. by, Robert N. Bellah, The University of Chicago Press, U.S.A., 1973

Durkheim, Emile : **The Rules of Sociological Method**, Ed. By. Steven Lukes, (Çev. W.D. Halls), New York, The Free Press, 1982

Durkheim, Emile : **Suicide A Study in Sociology** (original 1897), Translated by John A. Spaulding and George Simpson, London, Reutledge Classics, 2002

Eck, John,

Edward Maguire: "Have Changes in Policing Reduced Violent Crime?: An Assessment of the Evidence", pp. 207-65, **The Crime Drop in America.**, Ed. By, A. Blumstein & J.Wallman, New York, Cambridge University Press, 2000

Ehrlich, Isaac : "The Deterrent Effect of Capital Punishment: A Question of Life and Death", **NBER Working Paper Series, No: 18**, 1973, N.Y., pp. 1-78, (Çevrimiçi) <https://www.nber.org/papers/w0018>, 18.08.2018

Eide, Erling : "Economics of Criminal Behavior", **Encyclopedia of Law & Economics**, General Editors, Boudewijn Bouckaert, U.K., Edward Elgar Publishing and University of Ghent, 1999, (Çevrimiçi) <http://encyclo.findlaw.com>, 25.05.2015

Eide, Erling,

Paul H. Rubin,

Joanna M. Shepherd: **Economics of Crime, Foundations and Trends in Microeconomics**, Now Publishers Inc, U.S.A., 2006

Ellsberg, Daniel : "Risk, Ambiguity, and the Savage Axioms" **The Quarterly Journal of Economics**, Vol. 75, No. 4. (Nov., 1961), pp. 643-669 (Çevrimiçi) [https:// www.jstor.org /stable/1884324](https://www.jstor.org/stable/1884324), 27.07.2017

Elster, Jon : " Introduction", **Rational Choice**, Ed. By, Jon Elster, U.S.A., New York University Press, 1986

Elffers, H. : "But taxpayers do cooperate!" In M. Van Vugt, M. Snyder, T. R. Tyler, & A. Biel (Eds.), Routledge studies in social and political, 2000, **Cooperation in modern society: Promoting the welfare of communities, states and organizations**, pp. 184-194, New York

Engels, Frederic : "The Condition of the Working - Class in England", **Karl Marx, Frederic Engels, Collected Works, Volume 4, Marx and Engels, 1844 - 1845**, Progress Publishers and London: Lawrence ans Wishert, 1975

Engels, Frederic : "Speech in Elberfeld", **Karl Marx, Frederic Engels, Collected Works, Volume 4, Marx and Engels, 1844 - 1845**, Progress Publishers and London: Lawrence ans Wishert, 1975

Erard, Brian

Jonathan S. Feinstein : "Honesty and Evasion in the Tax Compliance Game", **The RAND Journal of Economics**, Vol. 25, No. 1 (Spring, 1994), pp. 1-19, Wiley, U.S.A., (Çevrimiçi) [https://www.jstor.org /stable/2555850](https://www.jstor.org/stable/2555850), 28.08.2018

Erickson, Maynard L.,

Jack P. Gibbs : "On the Perceived Severity of Legal Penalties, **Journal of Criminal Law and Criminology**, Vol. 70, Issue 1, Art. 7, 1979, Northwestern University School of Law, U.S.A., pp. 102-116, (Çevrimiçi) <https://scholarlycommons.law>.

northwestern .edu/jclc, 27.07.2017

Estrada, Javier : "Crime and Punishment: An Introductory Analysis in an Noncooperative Framework", Madrid, **Universidad Carlos III de Madrid, Department of Economics Working Paper**, June 1994, (Çevrimiçi) <http://web.iese.edu/jestrada/PDF/Research/Others/Crime.pdf>, 24.04.2014

Evans, William N.,

Emily G. Owens : "COPS and Crime", **Journal of Public Economics**, Volume 91, Issues 1-2, February 2007, pp. 181–201, Elsevier B.V., (Çevrimiçi) <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0047272706000831>, 25.05.2015

Falk, Armin,

Urs Fischbacher : "Social Norms: "Crime" in the Lab-detecting Social Interaction", **European Economic Review**, Volume 46, pp. 859-869, Elsevier Science B.V., 2002, (Çevrimiçi) <http://www.elsevier.com>, 24.04.2014

Falkinger, Josef,

Herbert Walther : "Separating Small and Big Fish: The Case of Income Tax Evasion", **Journal of Economics**, Vol. 54, No. 1 (1991), pp. 55 - 67, (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/41794145>, 26.06.2018

Feinstein, Jonathan S. : " An Econometric Analysis of Income Tax Evasion and Its Detection", **The RAND Journal of Economics**, Vol. 22, No. 1 (Spring, 1991), pp. 14-35, Wiley on behalf of RAND Corporation, U.S.A., (Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>, 25.06.2017

Feld, Lars P.,

Bruno S. Frey : "Deterrence and Tax Morale: How Tax Administrations and Taxpayers Interact", O.E.C.D Papers, No: 3 (10) , pp. 1-19, 2003, (Çevrimiçi) <http://www.oecd.org/tax/administration/2789923.pdf>, 29.09.2018

Ferri, Enrico : **Criminal Sociology** (1895), (Çevrimiçi) <http://www.gutenberg.org/cache/epub/477/pg477-images.html>, 24.01.2017, pp. 12, 56- 57

Fisher, R.A. : **The Genetical Theory of Natural Selection**, Oxford, Clarendon Press, 1930

Friehe, Tim : "Correlated Payoffs in the Inspection Game : Some Theory and Application to Corruption", **Public Choice**, Vol. 137, No. 1/2, Oct. 2008, Springer, (Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/stable/40270855>

Friedland, Nehemiah, : "A Note on Tax Evasion as a Function of the Quality of Information about the Magnitude and Credibility of Threatened Fines: Some Preliminary Research", **Journal of Applied Social Psychology**, Volume 12, Issue 1, 1982, U.S.A., Wiley Blackwell, pp. 54- 59, (Çevrimiçi) <https://onlinelibrary.wiley.com/journal/15591816>, 26.08.2018

Friedland, Nehemiah,

Shlomo Maital,

Aryeh Rutenberg : "A Simulation Study of Income Tax Evasion", **Journal of Public Economics** 10 (1978), North Holland Publishing Company, (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/publication/222130258_A_Simulation_Study_of_Tax_Evasion, 25.05.2015, pp. 107- 116

Fukokuka, Paula : "The Contextual Framework of Corporate Income Tax Evasion", **Journal of Accounting and Taxation**, Vol. 5 (2), pp. 27- 37, July 2013, (Çevrimiçi)
<http://www.academicjournals.org/journal/JAT/article-full-text-pdf/9D2F0191269>, 24.04.2014

Gahramanov, Emin : "The Theoretical Analysis of Income Tax Evasion Revisited", **Economic Issues**, Vol. 14, Part 1, London, 2009, (çevrimiçi) <http://www.economicissues.org.uk/>, 24.04.2014

Gambetta, Diego Ed. By: **Trust: Making and Breaking Cooperative Relations**, U.S.A., Basic Blackwell Ltd., 1988

Gambetta, Diego : **The Sicilian Mafia: The Business of Private Protection**, London, Harward University Press, 1993

Gambetta, Diego: "Inscrutable Markets", **Rationality and Society**, Vol. 6 No 3, July 1994, U.S.A., pp. 353-368, (Çevrimiçi)
<http://journals.sagepub.com/home/rss>, 15.11.2014

Gambetta, Diego: **Codes of the Underworld: How Criminals Commmunicate**, U.K., Princeton University Press, 2009

Garofalo, Raffaele: **Criminology** (1885), Translated by Robert Wyness Millar, Boston, Little, Brown, and Company, 1914, (Çevrimiçi)
<https://archive.org/stream/criminology00garogoo#page/n8/mode/2up>, 24.01.2017, p.4

Gerxhani, Klarita,

Arthur Schram : "Tax evasion and income source: A comparative experimental study", **Journal of Economic Psychology**, Volume 27, Issue 3,

June 2006, pp. 402-422, Elsevier, North Holland, (Çevrimiçi)
<https://www.sciencedirect.com/science/journal/01674870>, 27.07.2017

Gordon, James P.F. : "Individual Morality and Reputation Deterrents to Tax Evasion Costs as Deterrent to Tax Evasion", 1987, **European Economic Review**, No: 33, pp. 797-805, (Çevrimiçi)
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0014292189900263>, 26.06.2016

Gottlieb, Daniel : "Tax Evasion and Prisoners Dilemma", **Mathematical Social Sciences**, Vol. 10, 1985, Elsevier, Holland, pp. 81- 89,
(Çevrimiçi) <https://www.academia.edu/11086223>, 26.06.2018

Gottfredson, Michael R.,
Travis Hirschi : **A General Theory of Crime**, Stanford University Press,
U.S.A, 1990

Graetz, Michael J.,
Louis L. Wilde : "THE ECONOMICS OF TAX COMPLIANCE: FACT AND FANTASY", **National Tax Journal**, Vol. 38, No. 3,
September, 1985, pp. 355-363 National Tax Association, U.S.A
(Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/41792032>, 26.08.2017

Graetz, Michael J.,
Jennifer F. Reinganum,
Louis L. Wilde : " The Tax Compliance Game: Toward an Interactive Theory of Law Enforcement", **Journal of Law, Economics, & Organization**, Vol. 2, No. 1
(Spring, 1986), pp. 1-32, Oxford University Press,
U.K., (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/764914>, 26.06.2018

Grasmick, Harold G.,

Donald E. Green : " Legal Punishment, Social Disapproval and Internalization as Inhibitors of Illegal Behavior", **The Journal of Criminal Law and Criminology**, Voume 71, No: 3, pp. 325-335, 1980, Northwestern University Press, U.S.A., (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/1142704>, 27.07.2017

Green, Donald P.,

Ian Shapiro : **Pathologies of Rational Choice Theory: A Critique of Applications in Political Science**, Yale University Press, U.S.A., 1994

Greenberg (Ed.) David F. : **Crime and Capitalism, Reading in Marxist Criminology**, U.S.A., Temple University Press, 1993, (Expanded and Updated Edition of 1981)

Greenberg, Joseph : "Avoiding tax avoidance: A (repeated) game-theoretic approach", **Journal of Economic Theory**, Volume 32, Issue 1, Feb. 1984, pp. 1-13, Elsevier, Holland, (Çevrimiçi) <https://www.sciencedirect.com/science/article>, 26.06.2018

Gürkan, Ceyhun: "Adam Smith'in Police Kavramı", **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Elektronik Dergi, Sayı: 16, ss. 149-174, 2013 Güz, Ankara, (Çevrimiçi) <http://www.flfsdergisi.com/page18.html>, 25.07.2017, pp. 153-154

Hagan, Frank E. : **Introduction to Criminology: Theories, Methods, and Criminal Behavior**, 8th Edition, U.S.A., Sage Publications, 2013

Hardin, Russell : **Collective Action**, John Hopkins University Press, U.S.A., 1982

Harsanyi, John C. : "Advances in Understanding Rational Behavior, **Essays on Ethics, Social Behavior, and Scientific Explanation**, Holland, D. Reidel Publishing Company, 1976 (reprinted 1980)

Hashimzade, Nigar,

Gareth D. Myles,

Binh Tran - Nam : "Applications of Behavioral Economics to Tax Evasion", **Journal of Economic Surveys**, Volume 27, Issue 5, pp. 941-977, (Çevrimiçi) <http://www.onlinelibrary.wiley.com>, 24.04.2014

Heaton, Paul: "Understanding the Effects of Antiprofiling Policies", **The Journal of Law and Economics**, Volume 53, Number 1, pp. 29-64 U.S.A., (Çevrimiçi) <https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/649645> , 27.07.2017

Hechter, Michael,

Christine Horn, Ed. By: **Theories of Social Order, California**, Stanford University Press, 2003, p. 4-6 (Çevrimiçi) <https://books.google.com.tr/books>, 26.06.2016

Heineke, J.M. Ed. By : **Economic Models of Criminal Behavior**, Holland, North-Holland Publishing Company, 1978, p. 3

Helland, Eric,

Alexander Tabarrok : " Does Three Strikes Deter? A Nonparametric Estimation, **The Journal of Human Resources**, Vol. 42, No. 2 (Spring, 2007), pp. 309-330, University of Wisconsin Press, (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/40057307>, 27.07.2017

Heyd, David : "Hobbes on Capital Punishment", **History of Philosophy Quarterly**, Volume 8, Number 2, April 1991, (Çevrimiçi)
<http://www.jstor.org/stable/27743969>, 14.01.2017, p. 119

Hinrichs, Harley H. : "Game Theory and the Rational Tax Evader", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırmaları Merkezi Konferansları Dergisi**, Sayı. 19, 1969, (Çevrimiçi)
<http://www.journals.istanbul.edu.tr/.../1023013608>, 24.04.2015

Hirschi, Travis : **Causes of Delinquency**, Third Printing of Original (1969), U.S.A., University of California Press, 1974, (Çevrimiçi)
<http://books.google.com>, 05.12.2014

Hirst, Paul Q. : Marx and Engels on Law, Crime and Morality, **Economy and Society**, 1:1, pp. 28-56, (Çevrimiçi) <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/030851472000000002>, 27.05.2016, pp. 40-41

Hjalmarsson, Randi: "Juvenile Jails: A Path to the Straight and Narrow or Hardened Criminality?", **The Journal of Law and Economics**, Vol. 52, No. 4, Nov. 2009, pp. 779-809, The University of Chicago Press, U.S.A., (Çevrimiçi) <https://doi.org/10.1086/596039>, 18.08.2018

Holler, Manfred J. : "Fighting pollution when decisions are strategic", **Public Choice**, Kluwer Academic Publishers, Netherlands, 1993, Volume 76, pp. 347-356, (Çevrimiçi) <https://link.springer.com/article/10.1007%2FBF01053304>, 24.04.2014

Hobbes, Thomas : **Leviathan** (original 1651), Ed. By C.B. Macpherson, Harmondsworth: Penguin, 1968

Hobbes, Thomas : **Leviathan**, Edited with an Introduction and Hotes by J.C.A.

Gaskin, Oxford World's Classics, U.S.A., Oxford University Press, 1996, Chapter XXVII, (151-152), pp. 191- 192

Horn, Christine,

Heiko Rauhut : "Using laboratory experiments to study law and crime", **Quality and Quantity**, Springer Netherlands, April 2013, Volume 47, Issue 3, pp. 1639-1655, (Çevrimiçi) [https:// link.springer.com/article/10.1007/s11135-011-9617-8](https://link.springer.com/article/10.1007/s11135-011-9617-8), p. 1642

Howe, Edmunds S.,

Cynthia J. Brandau : "Additive Effects of Certainty, Severity, and Celerity of Punishment on Judgments of Crime Deterrence Scale Value", **Journal of Applied Social Psychology**, Vol. 18, Issue 9, 1988, U.S.A., (Çevrimiçi) <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1559-1816.1988.tb02356.x>, 27.07.2017

Hüning, Dieter : "Hobbes on the Right to Punish", **The Cambridge Companion to Hobbes's Leviathan**, Edited By Patricia Springborg, U.S.A., 2007, p.

Johnson, Harold L. : "Bribery in international Markets: Diagnosis, Clarification and Remedy", **Journal of Business Ethics**, Vol. 4, No. 6, Germany, Germany, Springer, (Dec., 1985), pp. 447-45, (Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/stable/25071534>

Kağıtçıbaşı, Çiğdem,

Zeynep Cemalcılar : **Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar, Sosyal Psikolojiye Giriş**, 16. Basım, Mart 2014, Evrim Yayınları, İstanbul

Kahneman, Daniel,

Amos Tversky : "Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk", **Econometrica**, March 1979, No: 47-2, pp. 263-29, U.S.A.,

(Çevrimiçi) <http://courses.washington.edu/pbafhall/514/514%20Readings/ProspectTheory.pdf>, 25.05.2015

Kapucu, Hakan,
Murat Aydın,
İsmail Şiriner,
Farhang Morady,
Ümit Çetin : **Politik İktisat ve Adam Smith**, İstanbul, Yön Yayınları, 2010

Karmen, Andrew : **Crime Victims, An Introduction to Victimology**,
Eighth Edition, USA, 2013

Katona, George,
with a contribution
by James N. Morgan : **Essays on Behavioral Economics**, The University
of Michigan, U.S.A., 1980

Kastlunger, Barbara,
Stefan G. Dressler,
Erich Kirchler,
Luigi Mittone,
Martin Voracek : "Sex differences in tax compliance: Differentiating between
demographic sex, gender-role orientation, and prenatal
masculinization (2D:4D)", *Journal of Economic Psychology*,
Volume 31, Issue 4, August 2010, pp. 542-552, Elsevier,
(Çevrimiçi) <https://doi.org/10.1016/j.joep.2010.03.015>, 27.07.2017

Kirchler, Erich: **The Economic Psychology of Tax Behavior**, Cambridge
University Press, 2007, U.K.

Kelly, Antony : **Decision Making Using Game Theory, An Introduction for
Managers**, Cambridge University Press, U.K., 2003

Klepper, Steven,

Daniel Nagin : "Tax Compliance and Perceptions of the Risk of Detection and Criminal Prosecution", **Law and Society Review**, Vol. 23, No. 2 (1989), pp. 209-240, (Çevrimiçi) [https:// www.jstor.org /stable /3053715](https://www.jstor.org/stable/3053715), 27.07.2017

Kleven, Henrik Jacobsen,

Martin B. Knudsen,

Claus Thustrup Kreiner,

Soren Pedersen,

Emmanuel Saez : "Unwilling or Unable to Cheat? Evidence from a Tax Audit Experiment in Denmark", **Econometrica**, Vol. 79, No: 3, May 2011, pp 651 - 692, U.S.A., Blackwell Publishing Ltd., (Çevrimiçi) [http:// onlinelibrary.wiley.com/ journal](http://onlinelibrary.wiley.com/journal), 25.05.2015

Klick, Jonathan ,

Alexander Tabarrok : "Using Terror Alert Levels to Estimate the Effect of Police on Crime", **Journal of Law and Economics**, Vol. XLVIII (April 2005), pp. 267-279, U.S.A., (Çevrimiçi) [https://www.jstor.org /stable/10.1086/426877](https://www.jstor.org/stable/10.1086/426877), 27.07.2017

Kohfeld Carol W.,

John Sprague : "Demography, Police Behavior and Deterrence", **Criminology**, Vol. 28, Issue 1, pp.111-136, February 1990, U.S.A., (Çevrimiçi) [https://onlinelibrary.wiley.com /doi/abs/ 10.1111/ j.1745-9125.1990.tb01320.x](https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1745-9125.1990.tb01320.x), 24.04.2014

Kolm, Serge-Christophe : "A Note on Optimum Tax Evasion", **Journal of Public Economics**, Vol 2, 1973, pp. 265-270, North - Holland Publishing Company (Elsevier) , Holland, (Çevrimiçi)

Kreps, David M : **Game Theory and Economic Modelling**, London, Oxford University Press, 1990

Lanier, Mark M. ,

Stuart Henry : **Essential Criminology**, Third Edition, USA, Westview Press, 2010

Laver, Michael : **The Crime Game**, Oxford, U.K., Martin Robertson & Company Ltd, 1982

Lee, David S.,

Justin McCrary: "The deterrence effect of prison: Dynamic theory and evidence", **Advances in Econometrics**, Vol. 38, Jan. 2017, pp. 73-146, (Çevrimiçi) [https:// doi.org/ 10.1108/S0731-905320170000038005](https://doi.org/10.1108/S0731-905320170000038005) , 18.08.2018

Leyton-Brown, Kevin,

Yoav Shoham : **Essentials of Game Theory: A Concise, Multidisciplinary Introduction**, Morgan and Claypool, U.S.A., 2008

Levitt, Steven D. : "Using Electoral Cycles in Police Hiring to Estimate the Effect of Police on Crime", **The American Economic Review**, Vol.87, No. 3 (Jun., 1997), pp. 279-290, American Economic Association, U.S.A., (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/2951346>, 25.05.2015

Levitt, Steven D. : "Juvenile Crime and Punishment," **Journal of Political Economy**, December 1998, Vol. 106, No. 6, pp.1156-1185, U.S.A., (Çevrimiçi) [https:// www.jstor.org /stable/ 10.1086 /250043](https://www.jstor.org/stable/10.1086/250043), 27.07.2017

Lilly, Robert,

Francis T. Cullen,

Richard A. Ball : **Criminological Theory, Context and Consequences**,

Third Edition, U.S.A., Sage Publications Inc., 2002

Lipatov, Vilen : "Evolution of Tax Evasion" **MPRA Paper no:** 966, Munich,
June 2003, pp.1-36, (Çevrimiçi)

<http://mpa.ub.uni.muenchen.de/966>, 24.04.2014

Liska, Allen E.,

Marvin D. Krohn,

Steven F. Messner : "Strategies and Requisites for Theoretical Integration in the
Study of Crime and Deviance", in **Theoretical Integration in
the Study of Deviance and Crime: Problems and Prospects**,
Ed By, Steven F. Messner, Marvin D. Krohn and Allen E. Liska,
State University of New York Press, U.S.A., 1989, (Çevrimiçi)

<https://books.google.com.tr/books>, 25.07.2017, pp. 15-17

Lochner, Lance: "Individual Perceptions of the Criminal Justice System", **The**

American Economic Review, Vol. 97, No. 1 (Mar., 2007), pp.
444-460, U.S.A., (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/30034403>,
27.07.2017

Locke, John : "Obligation of Penal Laws" (25 February 1676), Locke, **Political
Essays**, Cambridge Texts in the History of Political Thought,
Edited By Mark Goldie, Cambridge University Press, U.K., 2002

Locke, John : **A Letter Concerning Toleration and Other Writings**, Original
Book Licensed October 3, 1689, Edited and With an Introduction
by Marc Goldie, U.S.A, Liberty Fund, Inc., 2010

Locke, John : **Second Treaties of Government** (original 1690), Ed.By, C.B.
Macpherson, Hackett Publishing Company, Oxfors, U.S.A., 1980

Lombroso, Cesare : **Criminal Man** (1876), Translated and with a New Introduction by Mary Gibson and Nicole Hahn Rafter, London, 2006, Duke University Press, p. 1 (Editor Instruction) , (Çevrimiçi) <https://books.google.com.tr/books>, 24.01.2017

Lombroso, Cesare : **Criminal Man**, Ed. By Gina Lombroso _ Ferrero, September 3, 2009, The Project of Gutenberg Ebook, (Çevrimiçi) <http://www.gutenberg.org/files/29895/29895-h/29895-h.htm>, 24.01.2017, pp. 52-100

Lucas, Jeffrey W. : "Theory -Testing, Generalization, and the Problem of External Validity", **Sociological Theory**, Volume 21, Issue 3, American Sociological Association, USA, , September 2003, pp. 236–253, (Çevrimiçi) <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/>, 25.05.2015, p. 244

Luttmer, Erzo F. P.,

Monica Singhal : "Tax Morale", **Journal of Economic Perspectives**, Volume 28, Number 4, Fall 2014, pp. 149–168, American Economic Association, U.S.A., (çevrimiçi) <https://www.nber.org/papers/w20458>, 26.06.2018

Lye, Kong-wei,

Jeannette M. Wing : "Game Strategies in Network Security", **International Journal of Information Security**, Springer Berlin, February 2005

Machalek, R.S. : "Sociobiology and Sociology", **Historical Developments and Theoretical Approaches in Sociology- Volume 1**, Ed. By. Charles Crothers, U.K., Eolss Publishers Co. Ltd, 2010, p. 360

Machina, Mark J. : "On Maurice Allais' and Ole Hagen's Expected Utility Hypotheses and the Allais Paradox: Contemporary Discussions of

Decisions under Uncertainty with Allais'Rejoinder. 'Rational' Decision Making versus 'Rational' Decision Modelling?",
Markets, Risk and Money, Essays in Honor of Maurice Allais,
Ed.By. Bertrand R. Munier, 1995, Kluver Academic Publishers,
pp. 179-194, p. 187-188

Macy, Michael W.,

Andreas Flache : "Beyond Rationality in Models of Choice" , **Annual Review of Sociology**, U.S.A., 1995, Vol 21, pp. 73-91, (Çevrimiçi)
<https://www.jstor.org/stable/2675617>, 25.06.2017

Mallard, Graham : **Bounded Rationality and Behavioral Economics**, Routledge,
New York, 2016

Manktelow, Ken : **Thinking and Reasoning - An Introduction to the of Reason Judgement and Decision Making**, New York, Psychology
Press, Taylor and Francis Group, 2012

Marjit, Sugata,

Meenakshi Rajeev,

Diganta Mukherjee: "Incomplete Information as a Deterrent to Crime", **European Journal of Political Economy**, No: 16 pp. 763-773,
November 2000, p. 764, (Çevrimiçi)
<http://www.sciencedirect.com/science/article>, 17.11.2014

Marx, Karl,

Frederic Engels, :**Collected Works (MECW)** , Volume 1, Marx: 1835- 1843,
London, Edited By Lawrence&Wishard, 1975

Marx, Karl,

Frederic Engels : **Manifesto of the Communist Party**, Chapter 1, 1848, p.20,
(Çevrimiçi) <https://www.marxists.org/archive/marx/works>

/download/pdf/Manifesto.pdf, 27.05.2016

Marx, Karl : The New York Daily Tribune, 18 Şubat 1853, (Çevrimiçi)
[https://www.marxists.org/archive/marx/works/
subject/newspapers/new-york-tribune.htm](https://www.marxists.org/archive/marx/works/subject/newspapers/new-york-tribune.htm), 15.05.2015

Marx, Karl : "Paupers in Ireland", **New- York Daily Tribune**, London, August
23, 1859, (Çevrimiçi) [http://marxengels.public-
archive.net/en/
ME1167en.html](http://marxengels.public-archive.net/en/ME1167en.html), 15.05.2015

Marx, Karl : "The Apologist Conception of the Productivity of all Professions",
Theories of Surplus-Value, Progress Publishers, 1863,
(Çevrimiçi) <http://www.marxist.org/archive/>, 02.02.2015

Marx, Karl : **The German Ideology**, pp. 342-379

Marx, Karl : **Kapital, Ekonomi Politiğin Eleştirisi**, 1. Cilt, Çev. Mehmet
Selik ve Nail Satlıgan, Yordam Kitap, 4. Basım (Original: 1867),
İstanbul, 2011

Mas-Colell, Andreu,

Michael D. Whinston,

Jerry R. Green : **Microeconomic Theory**, Oxford University Press, New
York, 1995

Mason, Robert,

Lyle D. Calvin . "A Study of Admitted Income Tax Evasion", **Law & Society
Review**, Vol. 13, No. 1 (Autumn, 1978), pp. 73-89, Wiley, U.S.A.,
(Çevrimiçi) [https:// www.jstor.org /stable/ 3053243](https://www.jstor.org/stable/3053243), 27.07.2017

Matthews, Rick A.,

William Chambliss : "Marxist Criminology", **Encyclopedia of Criminology and**

Criminal Justice, Edited By Gerben Bruinsma and David Weisburd, Springer New York, 2014, p. 2990

Matusitz, Jonathan : "A Postmodern Theory of Cyberterrorism: Game Theory",
Information Security Journal: A Global Perspective, Taylor & Francis Group, U.K., 2009, Volume 18, pp. 273-281,
(Çevrimiçi) <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/19393550903200474>, 24.04.2014

McCarthy, Bill : "New Economics of Sociological Criminology", **Annual Review of Sociology**, Vol. 28: 417-442, August 2002, p. 429,
(Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/stable/3069248>, 15.11.2014, p. 431

McCarthy, Bill,
John Hagan,
Lawrence E. Cohen : " Uncertainty, Cooperation, and Crime: Understanding the Decision to Co-offend", **Social Forces**, Vol. 77, No. 1 (Sep., 1998), pp. 155-184, Oxford University, U.K., (Çevrimiçi)
<http://www.jstor.org/stable/3006013>, 25.06.2017

McCarthy, Bill,
John Hagan : " When Crime Pays: Capital, Competence, and Criminal Success", **Social Forces**, Vol. 79, No. 3 (Mar., 2001), Oxford Univ. Press, U.K., pp. 1035-1060 , (Çevrimiçi)

McKenzie, Alexander J. : "Evolutionary Game Theory", **Stanford Encyclopedia of Philosophy**, Stanford Univ.Press., 2009, (Çevrimiçi)
<https://plato.stanford.edu/entries/game-evolutionary/>,
24.04.2014

Melossi, Dario : "Georg Rusche and Otto Kirchheimer: Punishment and Social Structure", **Crime and Social Justice**, No 10, U.S.A., Spring-

Summer 1978, İst Üniv.

Mero, Laszlo : **Moral Calculations, Game Theory, Logic, and Human Frailty**, Translated by Anna C. Gösi-Greguss, English Version
Edited by David Kramer, 1998, U.S.A., Springer-Verlag New York, pp. 45-46

Merton, Robert K. : "Social Structure and Anomie", **American Sociological Review**, Volume 3, Issue 5 (Oct. 1938), U.S.A., (Çevrimiçi)
<http://www.jstor.org>, 15.05.2015

Merton, Robert K. : **Social Theory and Social Structure**, New York, The Free Press, 1968 (Enlarged Edition of 1957), pp. 186-188

Mesquita, Bruce Bueno de

Lawrence E. Cohen : "Self-Interest, Equity, and Crime Control: A Game-Theoretic Analysis of Criminal Decision Making",
Criminology, Volume 33, November 1995, pp. 483-518,
U.S.A., (Çevrimiçi)
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1745-9125.1995.tb01187.x>, 15.11.2014

Messner Steven F.,

Richard Rosenfeld : **Crime and the American Dream**, Fifth Edition, Linda Ganster Publications, U.S.A., 2013

Mill, John Stuart : **Autobiography and Literary Essays**, Collected Works of John Stuart Mill, Volume 1, Ed. By, John M. Robson, University of Toronto Press, 1981, p. 275

Mill, John Stuart : **Essays on Equality, Law and Education**, Collected Works of John Stuart Mill, Volume XXI, Ed. By J.M. Robson, University

of Toronto Press, 1984, pp. 75-79

Mill, John Stuart : "Speech in Favor of Capital Punishment", (Çevrimiçi)
[https://faculty.uca.edu/rnovy/Mill-- Speech%20in%20Favor
%20of%20Capital%20Punishment.htm](https://faculty.uca.edu/rnovy/Mill--Speech%20in%20Favor%20of%20Capital%20Punishment.htm), 27.07.2017

Mill, John Stuart : **Utilitarianism and on Liberty**, (Originals 1861, 1859), Ed.
by, Mary Warnock, Second Ed., Blackwell Publishing, U.S.A.,
2003

Michalowski, Raymond J.,
Ronald C. Kramer : "State- Corporate Crime and Criminological Inquiry", pp.
200-219, **International Handbook of WhitCollar and
Corporate Crime**, Ed.By Henry N. Pontell and Gilbert
Geis, Springer, NY, 2007

Miller, J. Mitchel : **21st Century Criminology, A Reference Handbook**, U.S.A.,
Sage Publications, 2009

Mittone, Luigi : "Dynamic behaviour in tax evasion:An experimental approach",
The Journal of Socio-Economics, Volume 35, Issue 5, October
2006, pp. 813-835, Elsevier, North Holland, (Çevrimiçi)
<https://www.sciencedirect.com>, 28.09.2018

Mittone, Luigi,
Fabrizio Panebianco,
Alessandro Santoro : " The Bomb-Crater Effect of Tax Audits: Beyond
Misperception of Chance", **Journal of Economic
Psychology**, Volume 61, August 2017, pp. 225-243, Elsevier,
North Holland, (Çevrimiçi) [https://www.sciencedirect.com /
science/journal/01674870](https://www.sciencedirect.com/science/journal/01674870), 27.08.2018

Mungan, Murat C. : "The certainty versus the severity of punishment, repeat offenders, and stigmatization", **Economics Letters** , Volume: 150, Jan. 2017, pp. 126-129, (Çevrimiçi) <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0165176516304906>, 27. 12.2017

Morrow, James D. : **Game Theory for Political Sciences**, Princeton University Press, New Jersey, 1994

Nagin, Daniel S. : "Deterrence and Incapacitation", **The Handbook of Crime and Punishment**, Edited By, Michael Tonry, Oxford University Press, New York, 1998, pp. 345-368, p. 345

Nagin, Daniel S. : "Deterrence: A Review of the Evidence by a Criminologist for Economists", **The Annual Review of Economics**, Vol. 5, April 2013, pp. 83-105, University of Minnesota, U.S.A., (Çevrimiçi) http://users.soc.umn.edu/~uggen/Nagin_ARE_13.pdf, 27.07.2017

Nagin, Daniel S. : "Deterrence", **Reforming Criminal Justice**, Volume 4: Punishment, Incarceration, and Release, Editor and Project Director, Erik Luna, Arizona State University, U.S.A., 2017, pp. 19 -35, (Çevrimiçi) [https:// law.asu.edu /sites/ default/ files/ pdf/academy_ for_justice /Reforming-Criminal-Justice_Vol_4.pdf](https://law.asu.edu/sites/default/files/pdf/academy_for_justice/Reforming-Criminal-Justice_Vol_4.pdf), 27.07.2017, p. 21

Nagin, Daniel S.,

Greg Pogarsky: "Integrating Celerity, Impulsivity, and Extralegal Sanction Threats into a Model of General Deterrence: Theory and Evidence", **Criminology**, Volume 39, Number 4, 2001, pp. 865-892, (Çevrimiçi) [https://www. researchgate.net/publication/229509305](https://www.researchgate.net/publication/229509305), 27.07.2017

O'Brien, Martin,

Majid Yar : **Criminology, The Key Concepts**, London,

Routledge Taylor and Francis Group, 2008

Paganelli, Maria Piga : "Commercial Relations. From Adam Smith to Field Experiments", **The Oxford Handbook of Adam Smith**, Ed. By, Christopher J. Berry, Maria Pia Paganelli and Craig Smith, Oxford University Press, ISBN: 9780199605064, Published online: Jul 2013, (Çevrimiçi) <http://www.oxfordhandbooks.com>, pp. 333- 350, 05.05.2015

Park, Robert E. : "The City: Suggestions for the Investigation of Human Behavior in the Urban Environment", **The City**, Robert E. Park, Ernest W. Burgess, Roderic D. McKenzie, The University of Chicago Press Ltf. London, U.S.A., 1925, pp. 2-5

Paternoster, Raymond,
Ronet Bachman : **Essays in Contemporary Criminological Theory, Explaining Criminals and Crime**, N.Y.,Oxford Univ. 2001

Paternoster, Raymond,
Ronet Bachman: "Labeling Theory", (Çevrimiçi) <http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780195396607/>, 15.05.2015

Paternestor, Raymond,
Ronet Bachman, : **The SAGE Handbook of Criminological Theory**, Ed. By Eugene McLaughlin, Tim Newburn, U.K., SAGE Publications Ltd., 2010, (Çevrimiçi) <http://www.sagepub.com>, 05. 12.2014, pp. 109

Pijl, Kees Van der : **A Survey of Global Political Economy**, U.K., University of George Routlige & Sons Ltd, Sussex, 2009, (Çevrimiçi) <http://www.sussex.ac.uk>, 15.05.2015, p. 31

Polinsky, A. Mitchell,

Steven Shavell : "On the Disutility and Discounting of Imprisonment and the Theory of Deterrence", **The Journal of Legal Studies**, Vol. 28, No. 1 (January 1999), The University of Chicago Press for The University of Chicago Law School, pp. 1-16, (Çevrimiçi) [http:// www.jstor.org/stable/10.1086/468044](http://www.jstor.org/stable/10.1086/468044), 28.08.2018

Pradiptiyo, Rimawan : "Does Punishment Matter? A Refinement of the Inspection Game", **Review of Law & Economics**, Volume 3, Issue 2, 2007, pp 197-219, Walter de Gruyter GmbH, Germany, (Çevrimiçi) <https://www.degruyter.com>, 24.04.2014

Pyle, D.J. : "The Economics of Taxpayer Compliance", **Journal of Economic Surveys**, Volume 5, Issue 2, June 1991, pp.163-198, U.S.A., (Çevrimiçi) [https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/ 10.1111/j.1467-6419.1991.tb00131.x](https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1467-6419.1991.tb00131.x), 20.02.2016

Quinney, Richard : "The Production of a Marxist Criminology", **Crime, Law and Social Change, Contemporary Crises**, September 1978, Volume 2, Issue 3, pp. 277-292, Elsevier Scientific Publishing Co, Netherlands, (Çevrimiçi) [https://link.springer.com /article/ 10.1007%2F002741896](https://link.springer.com/article/10.1007%2F002741896), 17.07.2017, p. 279

Rauhut, Heiko : "Higher Punishment, Less Control? Experimental Evidence on the Inspection Game", **Rationality and Society**, Vol 21 (3), pp. 359 - 392, U.S.A., Sage Publications, 2009, (Çevrimiçi) <http://rss.sagepub.com>, 24.02.2014

Rauhut, Heiko : "Game Theory", pp. 141 -165, **The Oxford Handbook of Offender Decision Making**, General Editor: Michael Tonry, Ed. By: Wim Bernasco, Henk Elffers, Jean-Louis van Gelder, Oxford University Press, N.Y., Jul. 2017, (Çevrimiçi) [https:// books](https://books).

Reiner, Robert : "Casino Capital's Crimes: Political Economy, Crime, and Criminal Justice", **The Oxford Handbook of Criminology**, Fifth Edition, Ed. By, Mike Maguire, Rod Morgan and Robert Reiner, London, Oxford University Press, 2012

Reinganum, Jennifer F.,
Louis L. Wilde : "Equilibrium Verification and Reporting Policies in a Model of Tax Compliance", **International Economic Review**, Vol. 27, No. 3 (Oct., 1986), pp. 739-760, U.S.A., Wiley, (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/2526692>, 26.06.2018

Robben, Henry S.C.,
Paul Webley,
Henk Elffers,
Dick J. Hessing : "Decisions, Frames, Opportunity and Tax Evasion, An Experimental Approach", **Journal of Economic Behavior and Organization**, No 14, 1990, North- Holland, pp. 353- 361

Romp, Graham : **Game Theory, Introduction and Applications**, U.K., Oxford University Press, 1997

Rousseau, Jean- Jacques: **The First and Second Discourse, Discourse on the Origin and the Foundations of Inequality Among Mankind**, (originally 1762) in *The Social Contract and The First and Second Discourses*, Translated and Edited by, Susan Dunn, Yale University Press, U.S.A., 2002

Rousseau, Jean- Jacques: **The Social Contract**, (Original 1775), Translated by, Christopher Betts, Oxford University Press, New York, 1999

Ruggiero, Vincenzo : "On Liberty and Crime: Adam Smith and John Stuart Mill",
Crime, Law and Social Change, 2009, Vol. 51, pp: 435-450

Rush, Georg : "Labor Market and Penal Sanction: **Thoughts on the Sociology of Criminal Justice**", and Gerda Dinwiddie (Translator), (original)
"Arbeitsmarkt und Strufvolzug", *Crime and Social Justice*, No. 10,
U.S.A., Fall- Winter 1978 (Original 1931)

Rusch, Georg,
Otto, Kirchheimer, : **Punishment and Social Structure**, Fifth Printing,
(Originally published: New York: Colombia University Press,
1939), U.S.A., Transaction Publishers, 2009, (Çevrimiçi)
<https://books.google.com>, 02.02.2015

Saruç, Naci Tolga : "The Determinants of Tax Evasion: Experiments with Turkish
Subjects", Doktora Tezi, 2001, University of Leicester,
Published by **ProQuest LLC**, 2013, U.S.A., [https:// Ira.le.ac.uk](https://ira.le.ac.uk/bitsream/2381/30137/1/U150927.pdf)
[/bitsream/2381/30137/1/U150927.pdf](https://ira.le.ac.uk/bitsream/2381/30137/1/U150927.pdf), 25.05.2015

Savaş, Vural, Fuat: **İktisatın Tarihi, 5. Baskı**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2007

Scholz, John T. ,
Neil Pinney : Duty, Fear, and Tax Compliance: The Heuristic Basis of
Citizenship Behavior, **American Journal of Political Science**,
Vol. 39, No. 2 (May, 1995), pp. 490-512, Midwest Political
Science Association, U.S.A., (Çevrimiçi) [https:// www.jstor.org](https://www.jstor.org/stable/2111622)
[/stable/2111622](https://www.jstor.org/stable/2111622), 25.05.2016

Screpanti, Ernesto,
Stefano Zamagni : **An Outline of the History Of Economic Thought**, Trans. by
David Field and Lynn Kirby, Second Edition Revised and

Expanded AC, Oxford University Press Inc., New York, First published 2005

Selçuk, Sami : **Beccaria'nın İnsanlığa Bildirisi**, 1. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2004

Shadish, William R.,
Thomas D. Cook,

Donald Thomas Campbell : **Experimental and Quasi - experimental Designs for Generalized Causal Inference**, U.S.A., Houghton Mifflin Company, 2002

Sherman, Lawrence W.: "Police Crackdowns: Initial and Residual Deterrence", **Crime and Justice**, Vol. 12, 1990, pp. 1-48, University of Chicago Press, (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/1147437>, 24.04.2014

Sherman, Lawrence W.,

David Weisburd : "General deterrent effects of police patrol in crime “hot spots”: A randomized, controlled trial, of police patrol in crime “hot spots”: A randomized, controlled trial, **Justice Quarterly**, Vol. 2:4, 1995, Routledge, U.K., pp. 625-648, (Çevrimiçi) <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/07418829500096221>, 27.07.2017

Shi, Lan : "Does Oversight Reduce Policing? Evidence from the Cincinnati Police Department After the April 2001 Riot", **SSRN Electronic Journal**, 46 pp., January 2005, (Çevrimiçi) <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.219.7103>, 27.07.2017, p. 28

Shi, Lan : "The Limits of Oversight in Policing: Evidence from the 2001 Cincinnati Riot", **Journal of Public Economics** 93, 2009, pp. 99-

113, Elsevier, Holland, , (Çevrimiçi) [https:// www. sciencedirect.com /science/article/abs/pii/S0047272708001242](https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0047272708001242), 27.07.2017

Shidiqi, Khalifany Ash,

Rimawan Pradiptiyo : "A Game Theoretcal Analysis of Economic Sanction",
MPRA Paper No: 30481, February 2012,pp. 1-22,
Münich, (Çevrimiçi) [https://mpra.ub.uni-muenchen.de /30481/1/MPRA_paper_30481.pdf](https://mpra.ub.uni-muenchen.de/30481/1/MPRA_paper_30481.pdf), 24.04.2014

Shoemaker, Donald J. : **Theories of Delinquency: An Examination of Explanations of Delinquent Behavior**, Sixth Edition, New York, Oxford University Press, 2010

Shubik, Martin : **Game Theory in Social Sciences, Concepts and Solutions**, Third Printing, The MIT Press, London, 1984

Siegel, Larry J. : **Criminology**, 11th Edition, U.S.A., Wadsworth Cengage Learning, 2011

Simon, Herbert : "Bounded Rationality in Social Science: Today and Tomorrow",
Mind & Society, 1, Vol.1, Fondazione Rosselli, Rosenberg&Sellier, 2000, pp. 25-39, (Çevrimiçi)
<https://link.springer.com/article/10.1007/BF02512227>, 14.04.2017, p. 25

Simon, Herbert : "Rational Choice and the Structure of the Environment",
Psychological Review, Vol. 63, No.2, 1956, U.S.A., pp. 129-138,
(Çevrimiçi) <https://psycnet.apa.org/record/1957-01985-001>, 25.05.2017

Simon, Herbert : "From Substantive to Procedural Rationality", pp. 125- 148,
Method and Appraisal in Economics, Ed.By, Spiro J. Latsis, London, Cambridge University Press, 1976

Slemrod, Joel : "Cheating Ourselves: The Economics of Tax Evasion", **Journal of Economic Perspectives**, Vol 21, No.1, Winter 2007, U.S.A., pp. 25-48, (Çevrimiçi) [http://darp.lse.ac.uk/papersdb/Slemrod_\(JEP07\).pdf](http://darp.lse.ac.uk/papersdb/Slemrod_(JEP07).pdf), 24.04.2014

Slemrod, Joel,

Shlomo Yitzhaki : "Tax Avoidance, Evasion, and Administration", **Handbook of Public Economics**, Volume 3 Chapter 22, Ed.By, Alan J. Auerbach and Martin Feldstein, Elsevier, Holland, 2002, pp. 1422-1470

Slemrod, Joel,

Marsha Blumenthal,

Charles Christian : " Taxpayer response to an increased probability of audit: evidence from a controlled experiment in Minnesota", **Journal of Public Economics**, No: 79 (2001) pp. 455–483, Elsevier, North Holland, (Çevrimiçi) <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0047272799001073>, 25.06.2017

Slemrod, Joel : "Tax Compliance and Enforcement", **NBER Working Papers**, No: 244799, July 2018, U.S.A., pp. 1-100, (Çevrimiçi) <http://www.nber.org/papers/w24799>, 19.01.2019

Smith, Adam : **Lectures on Justice, Police, Revenue and Arms** Oxford University, Henry Frowde M. A., 1896, U.K.

Smith, Adam : **Lectures on Jurisprudence**, Ed. By, R.L. Meek, D.D. Raphael and P.G. Stein, England, Oxford University Press, 1978

Smith, Adam : **The Theory of Moral Sentiments**, (1723-1790), (Originally published Oxford: Clarendon Press, 1976), Edited By, D.D. Raphael, A.L. Macfie, Liberty Fund, Indiana, 1982

Smith, Adam : **Milletlerin Zenginliği**, (Original 1776) Çeviren Haldun Derin,
1. Basım, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006

Smith, John Maynard : **Evolution and the Theory of Games**, Cambridge
University Press, London, 1982, pp. 69-70

Sözüer, Adem,

Tuba Topçuoğlu : Kriminology (II), Microsoft Power Point Sunumu,
(Çevrimiçi) <http://www.istanbuluniversitesi.hukukfakultesi.gen.tr/fpdb/Suç-Teori7.ppt>, 05.12.2014

Soytaş, Uğur : "Evrimsel Oyun Teorisi Üzerine Bir Not", **Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi**, No: 5, Bolu, 2002, pp. 198-206
(Çevrimiçi) <http://sbedergi.ibu.edu.tr/index.php/sbedergi/article/view/271>, p. 200, 16.06.2016

Spengler, Dominic : "Endogenous Detection of Colloborative Crime: The Case of
Corruption", **Review of Law & Economics**, Germany, Walter
De Gruyter GMBH, (Çevrimiçi)
http://www.degruyter.com/browse?type_0=journals, 14.04.2014

Spicer, Michael W.,

Rodney E. Hero : "Tax evasion and heuristics: A research note", **Journal of
Public Economics**, Volume 26, Issue 2, March 1985,
pp. 263-267, Elsevier, North Holland, (Çevrimiçi) <https://www.sciencedirect.com/science>, 28.08.2018

Srinivasan, T.N. : "Tax Evasion: A Model", **Journal of Public Economics**, Volume
2(4) : pp. 339-346, North Holland Public Company, Holland,
December 1973, (Çevrimiçi) <https://www.researchgate.net/publication>, 24.04.2014

Stalley, R. F. : "Adam Smith and the Theory of Punishment", **Journal of Scottish Philosophy**, 2012, Vol. 10 (1), Edinburg University Press, (Çevrimiçi)
<http://dx.doi.org/10.3366/jsp.2012.0028>, pp. 74-75, 25.05.2015

Sutherland, Edwin H.

Ronald R. Cressey : **Criminology**, 10th Edition, New York, J. B. Lippincott Company, 1978

Sutherland, Edwin H.,

Ronald R. Cressey,

David F. Luckenbill : **Principles of Criminology**, Eleventh Edition,
U.S.A., General Hall, 1992

Tarde Vito,

Gennaro F.,

Jeffrey R. Maahs : **Criminology: Theory, Research, and Policy**, Third Edition,
U.S.A., Jones and barlett Learning LLC, 2012

Taylor, Ian : **Crime in Context: A Critical Criminology of Market Societies**,
1999, Polity Press, U.K., pp. 5-6

Taylor, Ian,

Paul Walton,

Jock Young : **The New Criminology: For a Social Theory of Deviance**,
London, Routledge & Kegan Paul plc, 1973, p.270

The New York Daily Tribune: 18 Şubat 1853, (Çevrimiçi)

[https://www.marxists.org/archive/marx/works/subject/](https://www.marxists.org/archive/marx/works/subject/newspapers/new-york-tribune.htm)

[newspapers/new-york-tribune.htm](https://www.marxists.org/archive/marx/works/subject/newspapers/new-york-tribune.htm), 15.05.2015

Tella, Rafael Di,

Ernesto Schargrodsky : "Do Police Reduce Crime? Estimates Using the Allocation
of Police Forces After a Terrorist Attack", **The American**

Economic Review, Vol. 94, No: 1, 2004, pp. 115-133, U.S.A.,
(Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/3592772>, 27.07.2017

Thaler, Richard H. : "Toward a Positive Theory of Consumer Choice", **Journal of Economic Behavior and Organization**, 1980, Volume 1, pp. 39-60, Elsevier, Holland, (Çevrimiçi) <https://www.researchgate.net/publication/222078536>, 25.05.2017, pp. 44-46

Thaler, H. Richard : "Mental Accounting and Consumer Choice", (first published in **Marketing Science**, 4,3, 1985 Summer ,: pp.199-214), **Quasi Rational Economics**, 1994, Russel Sage Foundation, New York, pp. 25-47, (first published in **Marketing Science**, 4,3, 1985 Summer ,: pp.199-214), p. 45

Thaler, H. Richard : "Mental Accounting Matters", **Journal of Behavioral Decision Making**, Vol. 12, 1999, pp. 183-206, (Çevrimiçi) <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002>, 25.05.2017, p. 183

Thaler, H. Richard : **Misbehaving: The Making of Behavioral Economics**, U.S.A., W.W. Norton& Company, May 2015, (Çevrimiçi) www.yandex.com.tr, 25.05.2017, pp. 261-265

Thaler, H. Richard ,
M. Shefrin : "An Economic Theory of Self-Control", **Journal of Political Economy**, Vol. 89, No. 2 (Apr., 1981), pp. 392-406 , The University of Chicago Press, U.S.A., (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/1833317>, 25.05.2017, p. 405

Tonry, Michael

Norval Morris, ed: "Situational Crime Prevention - Its Theoretical Basis and Practical Scope" (From **Crime and Justice - An Annual Review of Research**, pp. 225-256, 1983,. - See NCJ-89003)

Torgler, Benno : "Beyond Punishment. A Tax Compliance Experiment with Taxpayers in Costa Rica", **Economic Analysis Review**, Vol. 18, No. 1, pp. 27-56, ILADES/ Georgetown University Press, Washington, June 2003, (Çevrimiçi) <http://www2.le.ac.uk>, 24.04.2014

Torgler, Benno : "To Evade Taxes or not to Evade: That is the Question", **The Journal of Socio - Economics**, Volume 32, pp. 283-302, Elsevier Science Inc, North Holland, 2003, (çevrimiçi) <http://www.elsevier.com>, 24.04.2014

Torgler, Benno : **Tax Compliance and Tax Morale, A Theoretical and Empirical Analysis**, U.S.A., Edward Elgar Publishing Limited, 2007, (Çevrimiçi) https://books.google.com.tr/books/about/Tax_Compliance_and_Tax_Morale, 25.05.2015, p. 88

Tsebelis, George : "The Effect of Fines on Regulated Industries: Game Theory vs. Decision Theory", **Journal of Theoretical Politics**, Vol 3, Sage Publications, U.S.A., 1981, (Çevrimiçi) <http://jtp.sagepub.com/content/3/1/81>, 24.04.2014

Tsebelis, George : "The Abuse of Probability In Political Analysis: The Robenson Crusoe Fallacy", U.S.A. **The American Political Science Review**, Vol. 83, No. 1, pp. 77 - 91, March 1989, (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/1956435>, 24.04.2014

Tsebelis, George (1990 a): "Penalty Has no Impact on Crime: A Game - Theoretic Analysis", **Rationality and Society**, Vol. 2, 1990, U.S.A., Sage Publications, (Çevrimiçi) <http://rss.sagepub.com/content/2/3/255>, 24.04.2014

Tsebelis, George (1990 b) : "Are Sanctions Effective? A Game - Theoretic

Analysis", U.S.A., **The Journal of Conflict Resolution**,
Vol. 34, No. 1, March 1990, pp 3 - 28, (Çevrimiçi)
<https://www.jstor.org/stable/1956435>, 24.04.2014

Tsebelis, George : "Penalty and Crime: Further Theoretical Considerations and
Empirical Evidence", **Journal of Theoretical Politics**, Vol 5,
Sage Publications, U.S.A., 1993, (Çevrimiçi)
<http://jtp.sagepub.com/content/3/1/81>, 24.04.2014

Tversky, Amos,
Daniel Kahneman : "Judgement under Uncertainty: Heuristics and Biases", **Science**,
New Series, September 27, 1974, Vol. 185, No. 4157, U.S.A.,
(Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/publisher/aaas>, pp. 1124-1131,
25.05.2015

Vila, Bryan J.,
Lawrence E. Cohen : "Crime as Strategy: Testing an Evolutionary Ecological
Theory of Expropriative Crime", **American Journal of
Sociology**, Volume 98, Number 4, January 1993, The
University of Chicago Press, (Çevrimiçi) [https://
www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/230092](https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/230092),
24.04.2014

Vito, Gennaro F.
Jeffrey R. Maahs : **Criminology: Theory, Research, and Policy**, Third Edition,
U.S.A., Jones and Barlett Learning LLC, 2012

Vold, George B.,
Thomas J. Bernard,
Jeffrey B. Snipes : **Theoretical Criminology**, New York, Oxford University
Press, 1998, P. 312

Weber, Till Olaf,

Jonas Fooker,

Benedikt Herrmann: **Behavioral Economics and Taxation**, Taxation Paper no: 41, Luxembourg : **Publications Office of European Union**, 2014, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_papers/taxation_paper_41.pdf, 25.05.2015

Webley, Paul,

Henry Robben,

Henk Elfers,

Dick Hessing : **Tax evasion, An Experimental Approach**, Cambridge University Press, N.Y., 1991

Webster, Murray JR,

John B. Kervin : "Artificiality in Experimentel Sociology", **Canadian Review of Sociology**, Volume 8, Issue 4, Canada, November 1971, (Çevrimiçi) <http://onlinelibrary.wiley.com>, 25.05.2015, p.270

Webster, Murray JR.,

Jane Sell, Ed. By : **Laboratory Experiments in the Social Sciences**, U.S.A., Elsevier Inc., 2007

Weisburd, David: "Editor's Instruction", **The Journal of Experimental Criminology**, Volume 1, pp. 1-8, Germany, 2005, (Çevrimiçi) <http://link.springer.com/journal/11292>, 25.05.2015

Weisburd, David,

John E. Eck : "What Can Police Do to Reduce Crime, Disorder, and Fear?", **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, May 2004, Vol. 593, U.S.A., pp. 42 - 65, Sage Publications Inc, (Çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/4127666>, 27.07.2017

Weisburd, David,

Tomer Einat,

Matt Kowalski : "The Miracle of the Cells: An Experimental Study of Interventions to Increase payment of Court-Ordered Financial Obligations," **Criminology and Public Policy**, Volume 7, No: 1, 2008, pp. 9-36, U.S.A., (Çevrimiçi) <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1745-9133.2008.00487.x>, 27.07.2017

Wetzell, Richard F.: **Inventing the Criminal: A History of German Criminology, 1880-1945**, The University of North Carolina Press, U.S.A., 2000

Williams, Kirk R.,

Jack P. Gibbs,

Maynard L. Erickson : "Public Knowledge of Statutory Penalties: The Extent and Basis of Accurate Perception", **The Pacific Sociological Review**, Vol. 23, No. 1 (Jan., 1980), pp. 105-128, University of California Press, U.S.A., (Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/stable/1388805>, 27.07.2017

Williams, Kirk R.,

Richard Hawkins : " Perceptual Research on General Deterrence: A Critical Review", **Law & Society Review**, Vol. 20, No. 4 (1986), pp. 545-572, Wiley, U.S.A., (çevrimiçi) <https://www.jstor.org/stable/3053466>, 27.07.2017

Willmer, M.A.P. : **Crime and Information Theory**, U.S.A., Edinburg University Press, 1970

Wilson, James Q.,

George L. Kelling : "BROKEN WINDOWS: The Police and Neighborhood Safety", **The Atlantic Online**, No: 249 (3), March 1982, pp. 29-38, (Çevrimiçi) <http://illinois-online.org/krassa/ps410/Readings/>, 27.07.2017

Wright, Richard A,

J. Mitchell Miller : **Encyclopedia of Criminology, Volume 1, A-G,**

Ed. By, Routledge An Imprint of Taylor and

Francis Group, U.K., 2005

Yılmaz, Ensar : **Oyun Teorisi**, İstanbul, Literatür Yayınları, 2009

Yitzhaki, Shlomo : "A note on Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis",

Journal of Public Economics, Volume 3, 1974, North-

Holland Publishing Company, pp. 201-202,(Çevrimiçi) [https://](https://www.researchgate.net/publication/284054155)

www.researchgate.net/publication/284054155, 24.04, 2014

Yücel, Mustafa Tören : **Kriminoloji**, Genişletilmiş Dördüncü Baskı,

Ankara, Afşar Matbaacılık, 2008

Zimbardo, Philip : **The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn**

Evil , U.S.A., Random House, 2007

Zimmermann, Gregory M. : "Deterrence Theory: A Meta - Analysis", pp. 23-41,

Criminology and Criminal Justice: Theory, Research

Methods, And Statistics, Sean Maddan, Jeffry T. Walker,

London, Jones & Bartlett Learning, Canada, 2011,

(Çevrimiçi) [https://books. google. com.tr](https://books.google.com.tr), 27.07.2017

EK 1: Suç Teorilerine Toplu Bakış

Teori Adı ve Cıkas Tarihi	Kurucuları	En Önemli Çalışmaları	Temel Düşünce	Modern Dalları
1) Klasik Teori 1764	Beccaria, Bentham	Beccaria, Suç ve Cezalar Üzerine (1764) Bentham, Ahlakı Hesaplamalar (1789)	Suç kararı iradidir. Bireyler suçun faydası ve maliyetini hesaplar, faydası ağır basıyorsa suç girişiminde bulunur. Suçtan caydırmak için cezalar kesin, sert ve çabuk olmalı.	Rasyonel Seçim Teorisi, Rutin Aktiviteler Teorisi, Caydırıcılık Teorisi
2) Pozitivist Teori 1810	Gall, Lavater, Spurzheim, Lombrosso, Ferri, Garofalo, Hooton, Goring	Lombrosso, Suçlu Adam (1863), Garofalo, Suçbilim (1885), Ferri, Suç Sosyolojisi (1884), Goring, İngiliz Suçlu: İstatistiksel bir Çalışma (1913), Sheldon, Genç Suçluluk Çeşitleri (1949).	Bazı insanlar doğuştan gelen biyolojik ve zihni özelliklerinden dolayı suça eğilimlidir. Zihinsel ve fiziki bozunlar suç nedenidir.	Biyososyal ve Psikolojik Teori, Bilişsel Teori, Davranışsal Teori, Evrım Teorisi, Uyarılma Teorisi.
3) Marksist Teori/ Çatışma Teorileri 1848	Marx, Bonger, Dahrendorf, Vold	Marx ve Engels, Komünist Manifesto (1848), Bonger, Suçluluk ve Ekonomik Koşullar (1916), olduğu	Suç sınıf çatışmasının ürünüdür. Kapitalist sistemin rekabet ve sömürü ve eşitsizlik üzerine kurulması suç ve suçlu üretir.	Eleştirel Teori, Çatışma Teorisi, Radikal Feminist Teori, Sol Gerçekçilik, Uzlaşma Teorisi, Güç - Kontrol Teorisi, Onarıcı Adalet.
4) Sosyolojik Teori 1897	Emile Durkheim, Robert Ezra Park, Ernest Burgess, Clifford Shaw, Walter Reckless, Frederic Thrasher	Durkheim, Toplumsal İşbölümü (1893), ve İntihar: Sosyolojik bir Çalışma (1897); Park, Burgess ve John McKenzie, Şehir (1925); Thrasher, Çete (1926); Shaw et al., Suçbilim (1924)	Bir bireyin toplum içindeki yeri davranışını belirler. Düzensiz kentsel alanlar suça zemin hazırlar. Yasal fırsatların eksikliği suça eğilimli alt kültürler yaratır. Aile içinde, okulda ve akranlarla sosyalleşme davranışları kontrol eder.	Gerilim Teorisi, Kültürel Sapma Teorisi, Sosyal Öğrenme Teorisi, Sosyal Kontrol Teorisi, Sosyal Tepki Teorisi, Damgalama Teorisi.
5) Çok Etkenli (Multifactor)/Bütünleşik Teoriler 1930	Sheldon ve Elenor Glueck	Sheldon ve Eleanor Glueck: Beş Yüz Suçlu Kadın (1934); Sonraki Suç Kariyerleri (1937); Geçmişteki Suç Kariyerleri (1943); Genç Suçlular Yetişiyor (1940); Genç Suçluluğu Çözümleme (1950).	Suç çevre, toplumsal yapı, bireyin fiziksel ve ruhsal etmenlerin bir fonksiyonudur. Her biri bireyin davranış kalıbına kendi başına bir katkı sağlar. Bu alanlarda insan gelişiminin eksiklikleri suç riskini artırır. Suç baskısı altındaki birey özellikleri ve koşullar güçlendirilirse anti sosyal davranışlara karşı koyabilir.	Gelişimsel Teori, Yaşam Seyri Teorisi, Örtük Özellikler Teorisi

Kaynakça: Siegel (2011), Burke (2009)

ÖZGEÇMİŞ

- 1978 Yılı : Ankara Yıldırım Bayezit Lisesi
- 1978- 1983 Yılları : Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
- 1984-2005 Yılları : Bankacılık Sektörü Çalışma
- 2005- 2008 Yılları : İstanbul Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans
Tez Başlığı: Küreselleşmede Dünya Ticaret Örgütü'nün Yeri
- 2009- : İstanbul Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Doktora